Nicolae Iorga
*
PRIVELIŞTI DIN ŢARĂ

Cuvînt înainte de ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA
Ediţie îngrijită, note, glosar, indice şi tabel biobibliografic de VICTORIA NEDEL
Coperta: SERGIU DINCULESCU

Editura pentru turism, 1974

CUVÎNT ÎNAINTE

Cînd pasiunea istoricului se înalţă, ca o flacără, dincolo de cronici şi hrisoave, depăşind litera lor moartă şi sensul limitat, ea se extinde la tot ce înseamnă alcătuire raţională şi acoperă cu noime şi simboluri tot ce cade în cuprinzătoarea-i rază. Ochiul însufleţit de această pasiune priveşte şi integrează necontenit întregul într-o viziune limpede a devenirii unui destin istoric, dincolo de scăderile ori creşterile trecătoare. O traiectorie sigură se dezvăluie clarvăzătorului aceluia, ca o răsplată a unei trude fără sfîrşit, depuse în slujba poporului său, desfăşurîndu-se dinspre trecut înspre viitor. Şi pe drumul mare al istoriei toate elementele se subordonează viziunii, concepţiei generale.

La Nicolae Iorga pasiunea istorică arde, luminînd cu vîlvătaia ei o întreagă operă de o prodigioasă întindere şi diversitate. Că vorbeşte despre literatură, despre politică, despre relaţii internaţionale ori despre oameni pur şi simplu sau că relatează amintiri, cărturarul transformă totul în istorie. Explicaţiile cauzale dintre fenomene cresc, legăturile se fac fără întrerupere între dimensiunile timpului şi lucrurile lumii, se întreţes în uimitoare interacţiuni, nebănuite pentru ochiul profanului. Iar în istoric întrevedem, într-o rară şi dăruită sinteză, pe geograf, pe etnograf şi antropolog, pe folclorist şi pe scriitor. Ca la cei mai mari istoriografi români, de la cronicari la Cantemir, la Bălcescu, la Haşdeu şi Odobescu, la Pîrvan etc, şi la Iorga, scriitorul se simte cu putere în orice pagină. Răsună şi la el un timbru particular, al stilului său atît de personal în care oralitatea izbucneşte prin tăcerile literei scrise, ca o dorinţă arzătoare de convingere a cititorului indiferent. Romantic şi subiectiv, acest stil se desfăşoară în enorme, nenumărate răsfirări, ca tot atîtea ape ale unui suflet tumultuos în care impresiile prea multe, prea vii, prea rapide, primite de la lumea dinafară, se îngrămădesc si apoi, din prea plin, se revarsă. Lectura lui Iorga e grea fiindcă e încărcată de prea multe sensuri, de prea multe solicitări ale intelectului şi afectului nostru. Acest scriitor român din familia romantică a „messianicilor" paşoptişti prelungită în sec. XX te smulge şi te poartă cu pasiunea lui pioasă faţa de istoria naţională chiar atunci cînd nu se ocupă de

istorie. Aşa de pildă nu ne pot lăsa reci nici paginile sale de drumeţie românească, cu totul ieşite din comun în ceea ce priveşte şi tonul şi mijloacele generale ale evocării şi tendinţa ne-ascunsă a acestor rînduri scrise mai mult din intenţia de a instrui cu privire la locurile notabile ale ţării decît dintr-o gratuită dorinţă de descripţie. Fără îndoială vom găsi destule pagini descriptive în memoralistica de călătorie a lui Iorga, dar de un soi destul de aparte.

Mai întîi ne izbeşte prezenţa nelipsită a drumului, ca imaginea permanent şerpuitoare de pe o hartă mărită. E preocuparea deschiderii, a modului de acces spre locurile ascunse care trebuie descoperite ori redescoperite în această paideia *pe care savantul o întreprinde spre folosul tuturor. De pe drumul care pătrunde pretutindeni, se vede desfăşurîndu-se tot, începînd cu panoramele mai strîmte ori mai vaste ale peisajului. O viziune de geograf înfăţişează un relief parcă nou şi proaspăt ca după creaţie, prin Muscel: „Nu sînt dealuri de lut ca aiurea, ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. Nu se văd risipituri, crestături, ruine, alunecări, ca în acele părţi, ci pretutindeni uşoară clisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a şoselei. Nu poţi deosebi deal şi vale, şiruri limpezi de înălţimi; toată întinderea e necontenit boţită, coşcovită, în cocoaşe mari care au nume şi sînt numai cîteva şi în cucuie mici care sînt fără număr, care răsar la tot pasul şi n-au nici un nume, fireşte. De cele mai multe ori sînt numai umflături rotunde, dar pe alocurea vezi şi dungi, drepte ori strîmbe, muchii ascuţite ca o spinare de vită; îndeobşte însă, pare că-ţi stă înainte o mare închegată de toanele frămîntate ale clocotului."*

Alteori fiorul romantic prevalează în înfăţişarea peisajului la căderea nopţii, în întuneric şi singurătate: „Se face seară în singurătate. Soarele a scăpătat după nori vineţi. Încă o data, toate se aprind de o trecătoare lumină roşietică, de o fantastică tristeţe. Apoi din cerul rece întunericul cade ca o ploaie de cenuşă...". După pămînt, apă şi pădure, atenţia drumeţului e atrasă de oameni, priviţi fizionomic, somatic, cu costumele şi obiceiurile lor, ca de un antropolog şi un etnograf priceput. Cu ei naşte ideea continuităţii. Pe ei îi vede istoricul drept urmaşii celor care au dat lupte şi au suferit în aventura dramatică a fiecărui colţ de ţară. Iar starea lor e cîntărită cu un ochi priceput în evaluarea vieţii şi standardurilor economice. Un sat mizer e de-ajuns să-l umple de mînie pe patriotul care vede urmele unei politici de indiferenţă faţă de popor. Tot aşa un sat care arată mai închegat îi reaprinde nădejdile de mai bine. Dar ochii lui Iorga zăbovesc mai cu seamă pe monumentele locurilor parcurse, pe care le reface cu o mare ştiinţă, în toate detaliile vechimii lor. Ele prind deodată viaţă, larmă şi vuiet se aude prin curţi domneşti, mănăstirile îşi dezvăluie podoabele vechi şi ctitorii coboară din frescele colorate. În locurile cele mai cunoscute fulgeră amintirile luptelor, ca la Posada unde un nestăvilit imn de slavă este închinat ceasurilor de mărire: „Mărire ţie, Posadă, cu adîncurile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm

pînă astăzi viaţa frumoasă, albă, bună, care înfloreşte de-a lungul veacurilor pe munţii şi cîmpiile noastre...".

Şi ceea ce se pune mereu în valoare sînt trăsăturile acelea ale specificităţii noastre etice şi filozofice. Casele sînt cuviincioase, modeste, ca şi lăcaşurile cele vechi de închinăciune, exprimînd clasica noastră măsură. Totul merge pe această umanistică înţelegere a cumpătării cristalizate în proporţii echilibrate. Adesea o imagine folclorică, de basm ori legendă, adînceşte textul, ca soborul de uriaşi *ori* meşterul uriaş, *personificări care extind, într-un chip foarte românesc, istoria înspre mit şi ficţiune.*

Pe lîngă personificări frecvente, cîte o imagine barocă se răsuceşte în context, dîndu-i o mişcare specială ca „sulul de albă lumină rece".

Textul, destul de apropiat de acela al evocării istorice în general, se bucură de aceeaşi limbă neaoşă şi spornică a lui Iorga, uşor arhaizantă şi binevenit arhaizantă, ca un uşor parfum de busuioc şi sulcină.

De fapt, reînviind locuri şi oameni, scoţîndu-le din uitare, din neguri, istoricul le curăţă de „lepra Ucigaşă a părăsirii", aşa cum spunea cu toată tăria inimii sale atît de îndrăgostite de trecut. Şi ce dorea pentru generaţiile tinere ale vremii sale este ceea ce dorim noi înşine pentru cele ce ne vor urma şi anume reînvăţarea indispensabilă a valorii amintirilor colective care fac sudura spirituală a unui popor şi-i dau puterea de a înfrunta viitorul şi a-l supune.

Regăsind multe dintre gîndurile noastre în aceste pagini, adeseori admirabile, nu facem decît să legăm verigă de verigă aspiraţiile noastre, înaintaşi şi urmaşi în lucrarea noastră comună îndreptată înspre edificarea viitoare.

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

NOTA ASUPRA EDIŢIEI

N. Iorga şi-a propus prin notele sale de drumeţie „să îndemne la călătorii în România pe mulţi dintre aceia cari cred că numai frumuseţile străinătăţii sînt vrednice de văzut."

În dorinţa de a strînge într-un volum cele mai semnificative pagini din bogata moştenire literară lăsată în această direcţie de marele scriitor, am alcătuit prezenta ediţie, în care nu s-au putut, bineînţeles, reproduce decît fragmente sau capitole din următoarele cărţi: Sate şi mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916; Drumuri ţi oraşe din România ed. a II-a, 1915; Neamul românesc în Bucovina, 1905; Neamul Românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească la 1906, ed. a II-a, 1939 şi Istoria Bucureştilor, 1939.

Călătorind prin toate meleagurile patriei, pe toate drumurile, cu birja, trenul sau pe jos, pelerinul Iorga, autorul unor texte pe care Pompiliu Constantinescu le socoteşte „cărţi de căpătîi ale

turismului nostru poetic", adună rezultatele observaţiilor, gîndurilor şi sentimentelor sale într-o literatură ce realizează rara armonie dintre calitate şi cantitate. Ideea unei monografii a pămîntului românesc prinde contur şi — spre sfîrşitul vieţii — chiar fiinţă.

Imaginea de ansamblu este deci o idee — Iorga. Pornind de la intenţia de a antologiza, din miile de pagini de călătorie, un volum care să servească această orientare, am urmărit să îmbrăţişăm mai toate zonele ţării. Volumul se vrea o călătorie prin TOATA ŢARA. Nu lipsesc Dobrogea, Banatul sau Oltenia, Bărăganul sau Ardealul, Moldova sau Maramureşul.

Poate am scăpat unele pagini frumoase, poate s-au pierdut unele fragmente de valoare — dar nu s-a trădat ideea lui Iorga, al cărui spirit de sinteză a vizat nu o dată întregul.

Spaţiul acordat cărţii nu ne-a îngăduit să facem decît un „itinerar" selectiv al drumurilor străbătute de marele cărturar, itinerar care, orientîndu-se mai ales spre acele fragmente în care vibraţia artistică în descrierea peisajistică este mai evidentă, să compună la sfîrşitul lecturii, o imagine de ansamblu a meleagurilor româneşti în perioada dinaintea primului război mondial şi pînă în pragul celui de al doilea.

In „drumeţia" noastră literară — desfăşurată pe cărările străbătute de autor — am plecat din Capitală şi împrejurimile sale, am urmat apoi calea spre vest, străbătînd cîteva oraşe şi aşezări din Oltenia şi Muntenia, apoi, după o întoarcere şi un popas la Ploieşti, ne-am continuat drumul spre est, în ţinuturile Buzăului şi Focşanilor, ca făcînd cunoştinţă cu Ţara Vrancei să ne continuăm călătoria pe Valea Siretului în sus, spre Suceava şi Putna, de unde, coborînd pe la Iaşi, Vaslui, Huşi să ajungem la Galaţi. „Imbarcîndu-ne" cu N. Iorga pe vas, am străbătut Dunărea, din deltă pînă la Porţile de Fier. Apucînd drumul vestitei Văi a Prahovei am intrat de la Braşov în ţinuturile transilvănene pe care le-am cutreierat pînă în nord — Maramureş şi coborînd de la Oradea, prin vest, am făcut un ultim popas pe meleagurile bănăţene. Am încercat astfel să realizăm intenţia selecţiei de faţă şi anume: alcătuirea unei „hărţi turistice a României" avîndu-l călăuză pe neobositul nostru drumeţ.

În limitele unui singur volum, am adunat, aşadar, fragmente care devin, prin totalitatea lor, o geografie spirituală, istorică şi cultural-artistică a ţării.

Rostul acestuia este multiplu. Dincolo de valoarea în sine a fragmentelor în parte şi a întregului în ansamblul lui — antologia vrea să fie şi o dublă invitaţie: invitaţie la lectura paginilor lui Iorga şi la drumeţie.

Acel „turism poetic" găseşte în Iorga un seducător observator şi interpret. Textele lui nu sînt doar ghiduri, şiruri de itinerarii, ci profesiune de credinţă, o anume atitudine. Iorga este un model de călător. Nimic nu-i scapă. Regăsim locuri pe care unii dintre noi le-am străbătut, dar avem continuu revelaţia ineditului în faţa forţei de pătrundere a marelui călător.

Anii care s-au scurs de la apariţia volumelor din care s-a făcut selecţia, au adus schimbări, uneori fundamentale, atît în înfăţişarea unor locuri, cît şi în destinele oamenilor. Dacă am aminti doar spectaculoasa transformare a satului Oneşti de altădată în municipiul Gh. Gheorghiu-Dej de azi, important centru petrochimic, impresionanta construcţie a hidrocentralei de pe Dunăre de la Porţile de Fier. sau cascada de lumină de pe firul Bistriţei, de la Bicaz la Bacău, şi ar fi deajuns, într-atît sînt ele de semnificative pentru impetuoasa dezvoltare a României în ultimii treizeci de ani.

Notele de subsol au fost întocmite tocmai cu scopul de a evidenţia astfel de lucruri, de a actualiza unele denumiri, de toponimie în special, de a aduce completările cuvenite la starea actuală a aşezărilor vizitate de autor, sau de a consemna unele note făcute chiar de autor (pe care le-am marcat de altfel cu semnele n.a.). Unele explicaţii în text sau sub formă de notă la subsol ale editorului au fost adnotate cu semnele n.n.

Am corectat tacit unele erori tipografice şi am păstrat unele forme proprii de limbă ale scriitorului, precum şi regionalisme, arhaisme, care dau culoare textului: nouă pentru forma la plural al adjectivului nou, cari pentru forma de plural a relativului care, cară pentru pluralul substantivului car, li, ni, aice, adecă, baltace, blăstăm, cetesc, cîrciume, cine, coloare, coperămint, cellalt, dăunăzi, dedesupt, fereşti, ferestruică, frumuseţi, hărţăgos, heleşteu, hrăpită, magherniţi, margene, mintali, mine, minile, mieşura, mulţămesc, năcaz, nemeresc, nicăiri, osebit, pahar, păreche, părete, peteci, pine, primblare, răpăreţ, răpede, răzima, sama, sară, sălbatec, sămăna, sfărmate, stecleşte, streşină, stins, strădiţă, stîmpăra, stuh, silinţi, supţiri, şerpe, şese, schele, şindilă, şirloaie, şuviţi, ţepte, tătar, ternă, vespe, văpsea, vremile, vrîstă, zugruma etc. şi dublete de genul: adaus şi adaos, acoperiş şi coperiş, înconjură şi încunjură, marmură şi marmoră, rotunzi şi rătunzi, roşiatec şi roşiatic, smalţ şi smalţ, supt şi subt ş.a.

Eliminînd grafia epocii am transcris atît denumirile localităţilor, cît şi unele cuvinte, în raport cu normele ortografiei actuale: aer nu aier, pînă nu până, sînt nu sunt, ţăran nu ţeran, ţară nu ţeară, înălţa nu înnălţa, război nu războiu, grîne nu grîie, străzi nu strade, trotuare nu trotoare, hotel nu otel, pavaj nu pavagiu, ieftin nu ieften, roţi nu roate, vechi nu vechiu, vizitatori nu visitatori etc.

În vederea unei mai uşoare orientări şi pentru a fixa cîteva date mai importante din activitatea lui N. Iorga am socotit necesar să adăugăm volumului un tabel biobibliografic, un glosar pentru regionalisme şi arhaisme şi un indice de localităţi.

1871— Se naşte la Botoşani, la 5 iunie, Nicolae Iorga.

1876— La numai 5 ani, rămîne orfan de tată, copilăria fiindu-i umbrită de această tristă pierdere şi de nenumărate greutăţi materiale.

1878— Este înscris în clasa I a Şcolii primare din oraşul

natal.

1886— Termină primele 5 clase de liceu în Botoşani, fiind întotdeauna premiant, şi se înscrie în clasa a VI-a la „Liceul Naţional" din Iaşi.

1888— După terminarea liceului şi susţinerea bacalaureatului se înscrie la Facultatea de litere de la Universitatea din Iaşi, obţinînd licenţa după numai un singur an de studii.

1890— Desfăşoară o bogată activitate publicistică, scriind articole şi poezii în revistele socialiste din Iaşi. După ce se căsătoreşte (aprilie) primeşte o bursă, şi pleacă în Italia pentru două luni.

În toamnă (octombrie) părăseşte ţara pentru patru ani, plecînd, tot cu ajutorul unei burse în Franţa şi Germania.

1893— Apare prima carte intitulată „Schiţe din literatura româna" vol. I.

1894— înapoiat în ţară, se stabileşte la Bucureşti, devenind profesor de istorie universală, la Universitate.

1895— întreprinde călătorii, în timpul vacanţelor, în Europa, pentru a cerceta arhivele ţărilor respective în legătură cu mărturii ale trecutului neamului românesc. Apare volumul „Amintiri din Italia".

1897— Este ales membru corespondent al Academiei Române. 1899— I se editează cartea „Călători, ambasadori ţi misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre".

1901— In bogata colecţie de lucrări istorice realizate pînă la această dată se include şi o carte în care vibrează deopotrivă omul de ştiinţă şi patriotul: „Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc".

1902— Ca urmare a unei călătorii şi descoperirii unor documente istorice deosebite, N. Iorga publică lucrarea „Sate şi preoţi din Ardeal".

1903— Este anul în care pe lîngă activitatea publicistică, N. Iorga străbate ţara de la un capăt la altul pentru a afla mărturiile preţioase ale trecutului, pentru a cunoaşte oamenii şi obiceiurile lor.

1904— Primul rezultat al călătoriilor întreprinse este volumul „Drumuri şi oraşe din România", în prefaţa căruia mărturisea: „Erau atîtea lucruri frumoase şi noi pe care le întîlnisem încît n-am crezut că am dreptul să le ţin pentru mine''. Cartea va deschide ciclul notelor de călătorie prin care N. Iorga rămîne în literatura română ca unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai genului. N. Iorga se impune în acest an şi cu alte două volume prestigioase: „Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc" şi „Pe drumuri depărtate".

1905— Apar cărţile: „Istoria Românilor în chipuri şi icoane" (1905— 1906) „Oameni şi fapte din trecutul românesc". O altă sinteză strălucită a impresiilor din călătoriile sale prin ţară este şi cartea nou apărută: „Sate şi mănăstiri din România". Constatînd că în România acelor vremuri erau „mulţi din acei cari cred că numai

frumuseţile străinătăţii sînt vrednice de văzut", el oferă cititorilor acest al doilea volum de drumeţie, în prefaţa căruia nota cu satisfacţie: „... m-am întors cu această carte şi cu un sentiment mai puternic despre însuşirile alese ale ţării şi poporului nostru". O altă carte, rod al călătoriilor prin ţară, care apare în acest an este, „Neamul românesc în Bucovina".

1906— O amplă descriere a vieţii româneşti de pe meleagurile transilvănene este oferită cititorilor în cele două volume din „Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească la 1906°. N. Iorga înfiinţează şi editează la Vălenii de Munte ziarul „Neamul românesc" (1906—1940), prin care îşi va exprima punctul de vedere asupra principalelor probleme sociale, politice sau de ordin literar-ştiinţific.

1907— Situîndu-se printre simpatizanţii marii răscoale ţărăneşti, publică articolul „Dumnezeu să-l ierte", în care înfierează cruzimea cu care guvernanţii au înăbuşit răscoala. Este ales deputat în Parlament.

Se tipăreşte în Anglia „The Byzantin Empire", lucrare care îl situează pe N. Iorga printre cei mai vestiţi bizantinologi.

Este ales preşedinte al societăţii „Liga pentru unitatea culturală a românilor".

1908— începe să apară lucrarea (în cinci volume) „Istoria Imperiului Otoman", carte de mare valoare ştiinţifică. La Vălenii de Munte înfiinţează o universitate populară, care îşi va ţine cursurile în fiecare vară cu participarea şi a unor personalităţi de peste hotare.

1911— Este ales membru activ al Academiei Române, rostind un discurs din care reiese concepţia sa privind studiul istoriei şi rolul istoriei în viaţa socială.

Îşi continuă bogata activitate de cercetare şi editare a lucrărilor de istorie şi critică literară, printre care amintim cartea „Oameni cari au fost".

1913— An cu un fructuos bilanţ de lucrări ştiinţifice (peste 40 de cărţi tipărite). Participă la Congresul internaţional de istoric de la Londra, comunicarea sa fiind primită cu mult interes. Apare la Vălenii de Munte volumul „Note de drum".

1914— împreună cu savanţii Vasile Pârvan şi George Murgoci, fundează Institutul de studii sud-est europene. În acelaşi an, editează „Bulletin de l'Institut pour l'etude de I'Europe sud-orientale". În ziarul său „Neamul românesc" se ridică cu tărie împotriva războiului imperialist, chemînd popoarele la apărarea păcii.

1915— Consecvent idealului privind unitatea neamului românesc editează cărţi pe această ternă, între care remarcăm „Istoria românilor din Transilvania *şi* Ungaria" (vol. I şi vol. II în 1916).

1917— Constrîns din cauza războiului să se retragă la Iaşi, desfăşoară o activitate ştiinţifică mai restrînsă, punîndu-şi în schimb talentul de publicist în slujba apărării intereselor naţionale.

1919— Este ales deputat şi apoi numit preşedintele primei Adunări a Deputaţilor României Unite.

1920— Apare la Paris cartea de mare circulaţie în Europa intitulată: „Histoire des Roumains et de leur civilisation" (2 vol.).

1921— O bogată activitate de călătorii şi conferinţe (Franţa, Italia, Belgia) şi editorială. Dintre cărţile apărute se remarcă volumele dedicate lui Tudor Vladimirescu şi Mihail Kogălniceanu.

1922— întreaga activitate ştiinţifică de pînă acum îl situează printre cei mai mari savanţi europeni, bucurîndu-se de aprecierile elogioase ale unor străluciţi oameni de ştiinţă. Datorită strădaniei sale, are Ioc deschiderea Şcolii române de la Paris. Printre alte lucrări apărute în acest an se remarcă „Istoria românilor prin călători" ji „La Roumanie pittoresque" (Paris).

1923— Un încărcat itinerar european (Franţa, Italia, Belgia, Cehoslovacia, ţările nordice) pentru conferinţe, congrese etc, încununat peste tot de o primire entuziastă. Puternica sa personalitate lasă o copleşitoare impresie.

1924— Sub preşedenţia lui N. Iorga are Ioc la Bucureşti primul Congres internaţional de studii bizantine, cu o ilustră participare.

1926— Apare primul volum din valoroasa lucrare „Essai de synthcse de l'histoire de Phumanite" (4 volume, între anii 1926—1928), în care marele savant introduce în circuitul mondial istoria poporului român.

1927— Numeroase călătorii şi conferinţe peste hotare şi o tot atît de bogată recoltă editorială, din care remarcăm: „Ţări scandinave: Suedia şi Norvegia — Note de drum şi conferinţe" (Bucureşti, 1929).

1930— Trăieşte momentul solemn al conferirii titlului de „doctor honoris causa" al Universităţii din Oxford, cu care ocazie i se aduce un vibrant elogiu.

Apar la Bucureşti şi Vălenii de Munte, printre alte cărţi, şi volumele „O mică ţară latină, Catalonia, Note de drum şi conferinţe" şi „Privelişti elveţiene".

1931– Continuă să editeze opere istorice, să ţină conferinţe şi să întreprindă numeroase turnee în Europa, fiind, totodată, ales membru şi „doctor honoris causa" al mai multor academii din străinătate.

Printre cărţile apărute în 1934—1935, de mare valoare ştiinţifică şi literară se bucură: „Istoria literaturii române contemporane" (2 volume), „O viaţă de om, a$a cum a fost" (3 volume), „Byzance apres Byzance".

1935 - La Vălenii de Munte vede lumina tiparului cartea „Notes sur quelques monuments d'histoire et d'art en Roumanie". 1936— Apare primul volum (1936), din ciclul celor 10, al lucrării 1938 intitulate „Istoria Românilor", carte pe care o socotea cea mai grea din cîte a scris în viaţa sa.

Mai pot fi menţionate dintre alte volume apărute în aceşti ani cărţile cuprinzînd impresii de călătorii: „Amintiri din Ţara Oltului"

— conferinţă ţinută la Făgăraş (Vălenii de Munte, 1936); „Despre Olanda" — 3 conferinţe (Bucureşti, 1936).

1939— Se tipăreşte la Bucureşti volumul „Istoria Bucureştilor", „România cum era pînă la 1918" — vol. I şi apare cea de a doua ediţie a cărţii „Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească", în prefaţa căreia se găseşte, semnificativ pentru poziţia sa, un vibrant apel adresat cititorilor: „înţeleg această carte ca o întărire necesară a sufletelor într-un ceas de mare primejdie, care nu se combate cu teama şi descurajarea".

1940— Sesizînd pericolul expansiunii Germaniei hitleriste, condamnă activitatea criminală a legionarilor şi, denunţînd cu vehemenţă actele lor de violenţă prin ziarul său, prin cărţile apărute („Sfaturi pe întuneric"), prin conferinţele publice ţinute etc, N. Iorga îşi atrage ura reprezentanţilor Gărzii de Fier, care nu se sfiesc să-l ameninţe cu moartea. Deznodămîntul tragic are loc în toamnă (27 noiembrie) cînd, ridicat cu forţa de la masa de lucru din Sinaia, este torturat şi apoi asasinat, trupul fiindu-i găsit ciuruit de gloanţe în pădurea satului Strejnic din apropierea oraşului Ploieşti. Astfel a încetat să bată inima generoasă şi caldă a marelui patriot, neobosit luptător pentru progresul şi afirmarea neamului românesc.

CE AU FOST BUCUREŞTII?

Trăim într-un oraş pe care nu-l înţelegem şi de aceea nu-l ştim îngriji, şi-l îndreptăm adesea pe linii de dezvoltare care ar fi trebuit să rămînă totdeauna străine, stricîndu-i astfel, prin adausurile şi prefacerile noastre de acum, acel caracter care, în ciuda multor lipsuri şi neglijenţe, îl făcea totuşi simpatic odinioară străinilor care ne vizitau. Greşeala noastră, în ce priveşte măsurile pe care le luăm astăzi faţă de dînsul, vine desigur şi din trista lipsă de gust care s-a întins aşa de repede în timpurile noastre, distrugînd una din marile însuşiri ale acestui popor, care are un instinctiv simţ de ceea ce se potriveşte, se cade şi se cuvine. Dar în această rătăcire, o parte însemnată o are necunoştinţa aproape totală a împrejurărilor în care s-a ivit această reşedinţă domnească, în concurenţă cu o alta mai veche (Tîrgovişte *n.n.)* şi care, înaintînd necontenit şi prin puterea împrejurărilor şi prin forţa sa proprie de vitalitate, a ajuns să se impună ca o capitală mică [...]

Odinioară un sat de păstori şi plugari, al moşului Bucur, de unde vine moşia lui şi coborîtorii lui, Bucureştii, localitatea nefiind decît moşia Bucureştilor, a oamenilor scoborîţi din acest moş care este Bucur. Aici Dîmboviţa este largă şi pe vremuri ea făcea pe amîndouă malurile sale ochiuri de ape, care puteau să oprească înaintarea repede a unui năvălitor.

Nu este o singură înălţime, ci pe malul de sud mai multe dealuri se înşiră, de la al Radului-Vodă pînă la al Spirii, al Mitropoliei şi la părţile ridicate de către Cotroceni. Rezistenţa se putea face prin urmare din mai multe părţi, cum, în cursul timpului, lupte s-au şi dat pe aceste puncte mai înalte. [...] De jur-împrejur se întindea codrul, care păstra numele Vlăsiei de odinioară şi din care şi pînă astăzi au rămas pîlcuri care neapărat au trebuit să fie curăţate. Aceasta fără a mai pomeni de lacurile semănate în dreapta şi în stînga, care acestea însele formau ca o cingătoare defensivă pentru oraşul ce rămînea să se întemeieze şi pentru cetăţuile menite să-l apere. Ceea ce a grăbit însă aşezarea Domniei la Bucureşti, măcar pentru o bucată de vreme, a fost tendinţa politicii lui Mircea I-iu, pe care noi îl numim cel Bătrîn, fără ca aceasta să trebuiască a ne face să credem într-o vîrstă tîrzie, sau într-o viaţă îndelungată a lui, căci şi „bătrîn", şi „mare" nu înseamnă altceva decît „cel vechi", „cel dintîi", de a se întinde către Dunăre... Pe cînd lucra de zor, trăgîndu-şi cheltuielile din blocurile de sare pe care le vindea dincolo de Dunăre, la întărirea Giurgiului, Mircea a simţit deci nevoia de a-şi avea un popas la mijlocul drumului, între regiunea de dealuri şi între fluviu, în acel loc atît de bine asigurat de mai multe puncte de vedere care a fost Bucureşti. [...]

Aceeaşi nevoie de politică dibaci nesigură, timp de mai mult de un sfert de veac, între turci, austrieci şi ruşi, a făcut pe Constantin Brîncoveanu să urmeze exemplul lui Matei (Basarab

n.n.). Bucureştii îi sînt datori cu o mulţime de îmbogăţiri şi înfrumuseţări, dar el caută să învie acea Tîrgovişte care pe vremea lui îşi înmulţeşte bisericile, pentru că pe acolo, la un moment greu, era drumul, pe Valea Ialomiţei, către Ardeal.

Oraşul creşte, vechile împrejurimi trebuie să fie necontenit înlăturate, o imensă mahala se strînge în jurul centrului, cuprinzînd străzile de comerţ, curţile boierilor şi reşedinţa domnească. [...]

A curăţa această capitală, despre care un străin spunea că într-un singur deceniu ar putea ajunge una din cele mai frumoase din Europa, cruţîndu-se restul de grădini care mai sînt şi împiedicîndu-se dărîmarea a ceea ce mai înfăţişează un trecut de artă, [...] iată care este programul vremurilor viitoare.

ÎN JURUL BUCUREŞTILOR

Mărcuţa, se află tocmai în fundul aleilor şi curţilor închise ale casei de nebuni. Cum vii de la Bucureşti, şi se înfăţişează dărâmăturile de rugină ale zidurilor şi vîrfurile turnurilor fără frumuseţe [...]

Abia se deschide poarta din zidul nalt de cărămidă tare, şi ajungi în curtea bisericii. Clădirea e veche, fiind făcută întîi cu cîţiva ani înainte de Mihai Viteazul, din evlavia acelui logofăt Dan, în casa căruia au fost ucişi la 1594 turcii din Bucureşti de către oştile răzbunătoare ale voievodului răscoalei. Pe atunci ea era numai mănăstirea logofătului Dan; în vremea lui Brâncoveanu, la vre-o sută de ani de la întemeiere, o coborîtoare a ctitorului, fata armaşului Marcu (sau Mărcuţă), Vişana, a cheltuit pentru întocmirea zidirii. Dar, dacă de atunci vin cele două rînduri de ocniţe, stîlpuşorii rotunzi, de cărămidă, cari intră în făptura lor şi tot planul cu abside octogonale, pridvorul cu doi stîlpi, zugrăveala, întîia clopotniţă, cadrele frumos sculptate ale uşilor şi fereştilor pornesc de la altă înnoire, supt Grigore Matei Ghica, un mare ziditor de clădiri sfinte, ctitorul Frumoasei şi al Pantelimonului, lîngă cele două capitale. Chipul domnului şi al doamnei Zoiţa, ale celor cinci copii se văd făcute în biserică, la dreapta, de un foarte bun meşter, care a dat o înfăţişare dulce feţelor cuminţi ale beizadelelor. Peste vreo patruzeci de ani, Alexandru Ipsilanti alt domn bun din vremurile rele, înălţă şi mai sus turnul şi dură zidul dinlăuntru, paralel cu zidul de împrejmuire, şi pentru aceasta părete-tele din stînga al bisericii poartă chipul său şi al doamnei Ecaterina. Din timpuri mai nouă vine tencuiala groasă, spoiala trandafirie care s-a aşternut peste vechea cărămidă, precum şi turnuleţul de lemn de pe acoperiş. Iar din vremea noastră este ruina care jupoaie şi năruie acuma toate.

Pantelimonul a fost totdeauna o clădire de gospodărie bună, de milostivă alinare a suferinţelor; sfîntul tutelar, harnicul şi blîndul doftor fără arginţi a ocrotit bine zidirile ce i s-au închinat de un domn evlavios.

Odată fusese aici numai o umflătură a pămîntului d'n marele

şes băltos cu drumuri mocirloase sau prăfuite. Grigore Matei Ghica făcu să se ivească toate frumuseţa de astăzi, *ca* printr-o năprasnică minune.

De la el vine parcul ca o pădurice, care urcă dealul, străbătut de alei şi de cărări, de drum pentru trăsuri şi sămănat cu foişoare vechi şi nouă, cu semne amintitoare şi cruci. Deasupra, oglindindu-se în heleşteul care nu lipseşte mai de la nici una din mănăstirile acestui ţinut, zidurile de vechi castel, multe înalte, impunătoare, în care e aşezat astăzi unul din cele mai curate, mai luxoase spitale din milostiva Românie. Treci printr-un mare turn înalt şi împodobit, în gustul, cam fistichiu, al veacului al XVIII-lea, şi acum vezi biserica. Reparaţiile nu-i vor fi schimbat mult întîia înfăţişare, care e foarte simplă: păreţi puţin înalţi cari se taie în unghiuri drepte. Frumuseţa o găseşti însă, pe de o parte, în minunatul pridvor boltit în toate părţile, printre stîlpii supţiri cu căpiţele săpate, lăsînd lumina să bată asupra strălucitei uşi de piatră, frumos lucrată, care nu-şi are părechea. Uşa de lemn sculptat, cu bourul Moldovei şi vulturul împărătesc, e vrednică de acest cadru. Înăuntru două morminte domneşti pironesc luarea-aminte: o lespede de marmură împodobită, pe un înalt postament, cuprinde laudele în stihuri ale lui Grigore Ghica, ale cărui rămăşiţe se odihnesc aici, împreună cu ale doamnei sale, Zoiţa, moartă nouă ani după „iubitul" ei soţ. Iar un urmaş al lui, Alexandru-vodă, domnul de pe vremea Regulamentului Organic, caimacamul dinaintea Unirii, e astrucat în faţă, în sicriul răzimat pe vulturi cu aripile desfăşurate, deasupra căruia stă, ca pecete, coroana, şi mantia domnească cade în faldurii grei ai marmurei de Carrara.

De la Cernica o largă şosea (şoseaua Brăilei), printre arături proaspete şi pajişti pe care ploile de o săptămînă întreagă au trezit, după seceta îndelungată, un verde nou, tînăr şi vesel ca acela din april ce se trezeşte. În zarea vînătă se zăresc copaci răzleţi.

Apoi altă şosea, mai îngustă, se desface „la maici", adică spre mănăstirea *Pasărea. Î*n curînd, eşti prins de pădure, înaltă, deasă, cu trunchiurile tinere strînse unul lîngă altul, ca trestiile bălţilor. La capăt, un sătuleţ cu casele foarte păcătoase, strîmbe, joase, goale; o crîşmă unde benchetuiesc nişte cărăuşi foarte dîrji, pe cari-i aşteaptă care cu scînduri. Apoi mănăstirea se vede răsărind din pădurea nouă, cu turnurile ei roşii, verzi, albăstrii-sure.

E o zidire de tot nouă, întemeiată de evlavioşii călugări de la Cernica, în zilele de strălucire ale marii mănăstiri vecine. Nu e nimic frumos în stil, dar cuprinsul e larg supt boltirile înalte, şi icoane strălucitoare de argint nou, sămănate cu pietre scumpe, se văd în toate părţile. [...]

Cotrocenii, la care ajungi după un scurt suiş de la Dîmboviţa, printre circiume joase ţărăneşti *şi* mici gospodării, e o mănăstire care nu s-a văzut niciodată. Era odinioară o nestimată ascunsă în inima codrului, a codrului aceluia de înalţi arbori supţiri, de *baltă,* între cari şi-a găsit adăpostul fugarul logofăt Şerban Cantacuzino, care era să fie peste puţin Şerban vodă cel nou al Ţării Româneşti.

Codrul mergea pînă în malul apei, întinzînd în ea şfichiurile sălciilor sale, el urca mai departe dealul şi se răsfira larg în dreapta şi în stînga; împrăştiind miasmele mlaştinilor în timpurile de călduri şi suflînd adieri răcoroase asupra cîmpiei încălzite. Frumoasa clădire de mulţămită, pe care Şerban o durase într-o poiană, rămînea sub straja codrului care ocrotise aşa de bine şi pe ctitor în ceasurile de mare primejdie. [...]

Vremurile noi revărsară marele oraş în creştere şi peste graniţa de pace a mănăstirii. Cîtva timp ea părea menită să iasă la iveală, ajungînd însă numai una din multele biserici ale capitalei muntene, apoi capitală a României unite. Dar cel dintîi domn după Unire, Alexandru Ioan Cuza, ceru cîteva chilii pentru odihna sa de vară călugărilor greci, pe care-i goni îndată, şi de aici, şi din alte stăpîniri ale lor, paşalîcuri adevărate pentru egumenii străini. [...]

Biserica, pe timpurile ei o clădire falnică, pare sfioasă, cam umilită, faţă de strălucirea vieţii mirene de lîngă dînsa.

Dar cine nu s-ar opri înaintea ei ar dovedi puţină pricepere pentru frumuseţa simplă şi trainică a clădirilor din trecutul nostru. Cu adevărat, Şerban vodă a înălţat aici o zidire măiastră.

Un pridvor luminos, uşor, se razimă pe şase stîlpi de piatră, octogonali, sculptaţi la bază. În fund, uşa se deschide în mijlocul unui cadru încă mai frumos săpat, în flori ce pornesc de la leii de jos şi se împleticesc bogat pînă la aripile desfăşurate sus ale heruvimilor de strajă. Păreţii laterali se înfundă puţin, înainte de a se rotunzi în absidă: fereşti mărunte, cu frumoase rame de ciubuce tăiate în piatră, îi străpung. Un turnuleţ de zid încunună coperemîntul.

Înăuntru, bolţi se razimă unele pe altele; doisprezece stîlpi sculptaţi închid în pronaos un pătrat mai restrîns şi despart acest pronaos de înaltul, limpedele naos, pe păreţeii căruia se văd încă vechile zugrăveli îngrijite, care sînt măcar din veacul al XVII-lea; în fund, faţa de săpături aurite a catapeteasmei e de o bogăţie neobişnuită. Înaintea ei atîrna încă, după atîtea prădăciuni păgîne, candelele cele mari de argint care poartă stema Cantacuzinilor: vulturul împărătesc cu cele două capete. Mormintele au fost şi ele scormonite, descoperite şi pîngărite în cursul vremilor fără putere şi apărare, dar marile lespezi de marmură, săpate în flori împodobite şi în slove clare, arată încă locurile unde s-au coborît în pămînt trupurile lui Matei, lui Iordachi, lui Ră-ducanu Cantacuzino şi ale altora dintre ai lor. Şerban-vodă, ctitorul, se odihneşte pe înaltul postament de supt candela nestinsă, acolo, unde pomeneşte marmura [...]

ÎNTR-O ZI DE APRILIE SPRE CALDĂRUŞANI, SNAGOV, ŢIGĂNEŞTI

[...] În stînga se văd acum două grupe de arbori şi de clădiri în jurul a două biserici. Biserica dintîi e veche şi o împrejmuieşte un zid de cărămidă ce se risipeşte pe încetul. E *Plumbuita* care

înşiră încă toată împrejurarea de acum trei sute de ani, pe cînd biserica, păstrînd la jeţul domnesc rămăşiţe în piatră de la începutul veacului al XVI-lea, stele cu multe ramuri, lei săpaţi grosolan, se acoperă cu zdrenţele unei reparaţii ieftine. Aici, de o parte şi de alta a şoselei, pămîntul e mai frămîntat decît aiurea. El pare făcut pentru ascunzători viclene, pentru răpeziri prăpăstuite asupra duşmanului. Şi cu adevărat o luptă s-a desfăşurat acum aproape patru sute de ani, în octombrie 1632. Matei Basarab, domn nou ridicat pe scutul unei răscoale, era între Dudeşti şi mănăstirea lui Mărcuţă sau a Mărcuţii. Duşmanul său, Radu-vodă, domn legiuit, cu tuiuri de la împăratul turcesc, îşi aşezase tabăra între Obileşti şi această Mărcuţă, căreia i se zicea atunci mănăstirea lui Dan, vistierul lui Mihai Viteazul. Lupta s-a dat lîngă Plumbuita. Matei, pe care-l dorea ţara, învinse pe aceste locuri, a căror verdeaţă palidă de toamnă a fost smălţată cu floarea neagră a sîngelui [...]

Într-un loc pădurile par a se atinge, împrejmuind cu totul zările. Cîmpia se prăvale la dreapta într-o „căldare", o „căldăruşă", în care izvoare puternice au întins o pînză de apă ce se reînnoieşte, sorbită deasupra de soare. Lacul se înfundă în malurile înalte, înfige în ele mici golfuri ascuţite: din loc în loc, ostroave mărunţele îşi arată ţepii de rogoz şi ierburi înalte; li se zice *cociocuri,* şi în desişurile lor se prind peştii ce fac ici şi colo vîrtejuri luminoase cînd se zbat de bucurie în apă călduţă. [...]

Biserica de la Cocioc şi biserica din cimitir sînt noi. Biserica mănăstirii e prefăcută de iznoavă în 1838, cu geamlîcuri în faţă şi sfinţi simandicoşi, cum nu-i ştia vechea zugrăveală religioasă.[1] Dreasă după gustul timpurilor noastre şi bolniţa, din care răsare cîte un moş bătrîn care-şi mişcă abia picioarele în mijlocul bucuriei primăverii ce se vădeşte în lumină şi cîntece. Din vremile Regulamentului Organic sînt, aşa cum se văd astăzi, şi casa stareţului şi casa de oaspeţi şi atîtea case particulare, ale călugărilor înstăriţi. [...]

O amintire încă, pe care o lasă vremea noastră — şi aceasta e o amintire frumoasă — este, supt acoperişul de tablă al unei fîntîni, o pînză de Nicolae Grigorescu. Atunci cînd el era un tinerel zugrav de icoane de şaptesprezece ani, mîna sa, pe care n-o călăuzise nici învăţătura, nici sfaturile, a înfăţişat cu o deplină siguranţă, în preajma sfinţilor stîlciţi ai bizantismului corcit de dăunăzi, scena Izvorului Tămăduirii: Maica Domnului de sus, sfinţii de lîngă dînsa, cutare chip de împărat bătrîn sau de femeie prezic un maestru.

Vechimea trăieşte în zidurile de apărare şi de locuinţa care ascundeau biserica de la început. Un mare turn ca acela de la biserica din Cîmpulung păzeşte spre Bucureşti: în el vor fi fost de atîtea ori străjeri la apropierea turcilor sau în timpuri cînd se mişcau hoţii în aceste păduri care sînt cele vestite ale Vlăsiei. De la el porneşte clădirea, cu două caturi: cel de jos are arcadele de piatră, cel de sus îşi sprijină arcurile pe beţişoare înnegrite ca în

[1] Şi acum s-a aşternut o nouă reparaţie (1916) (n.a.).

cerdacele de demult [...]

Nu trece multă vreme, şi vederea se deschide asupra unui lac, pe care păduri vechi îl mărgenesc de o parte. Apele de oţel albăstriu se înfioară de vînt, prelingînd malul buruienos al unui ostrov rotund. Din el se ridică, printre cărămizi şi pietre risipite de mîna vremii ce se joacă ironic cu clădirile trecătoare ale oamenilor, un turn puternic, pe care anii l-au scrijelat adînc, cu dungi de ruină. Dintre aceleaşi dărîmături se iveşte armonioasă şi clară o biserică. [...]

Cine a fost ctitorul dintîi al celei mai vechi din cele trei biserici de aici, nu se poate spune, dar desigur că un om din veacul al XV-lea, care în Ţara Românească, ca şi în Moldova, a dat operele de arhitectură religioase cele mai frumoase în spaţiul cel mic, şi fără îndoială şi lucrurile cele mai originale ale meşteşugului clădirii la români. Piatra de pomenire a întemeietorului a căzut, s-a distrus, dacă nu va fi zidită undeva în încărcăturile reparaţiilor de mai tîrziu.[1] Cronica ţării scrie însă aşa: „Vlad Vodă Ţepeş, Acesta au făcut cetatea de la Poienari şi au făcut sfînta mănăstire de la Snagov". Ţepeş a putut fi ctitor aici, ca şi Matei Basarab la Căldăruşani, ducînd mai departe ceea ce altul începuse; căci mănăstirea capătă daruri încă de la înaintaşul său Dan, fiul lui Mircea. Ziditorul cel vechi pare a fi un boier sau domnul însuşi, încă supt Mircea. Locul era bun şi pentru apărare, cînd se ridicau podurile şi năvălitorii fără luntri, după fuga pescarilor mănăstirii, se găseau înaintea zidurilor înalte şi groase pe piatra cărora se linciureau apele line, cu funduri adînci şi mîloase. Poate că aici s-au adăpostit boieroaicele şi copiii cînd sultanul Mohamed al II-lea însuşi a venit să vadă ce viteji cresc pe acest pămînt sălbatec. [...]

Cîteva zile după uciderea turcilor din Bucureşti[2], Mihai Viteazul îmbogăţi şi el cu un trup descăpăţînat gropniţa Snagovului. Oamenii domneşti aduseră la mănăstire rămăşiţele sîngerînde ale lui Dima, fost stolnic supt Ştefan vodă Surdul şi trădător faţă de domnul cel nou.

Apoi linişte se făcu în ţară, şi mănăstirea nu mai primi astfel de daruri domneşti. Ea îmbătrînise puţin, din timpurile lui Mircea pînă în acelea ale lui Matei Basarab, care-i dădu o rivală în Căldăruşani, ce fusese pînă atunci numai un schit în mijlocul şesului. Clădirea tragică a lui Ţepeş şi a lui Mircea Ciobanul, mîndra mănăstire domnească, pentru care se culesese dijma pe atîtea moşii şi se pusese de o parte banii vămii de la Prahova şi vămii din Brăila, văzu trecînd aiurea norocul ocrotirii şi al daniilor.

Veni însă o zi cînd Snagovul, care primise pe morţii ce căzuseră aiurea de urgia domnească, fu însăşi lăcaşul unui omor din porunca stăpînitorului. Grigore Vodă Ghica bănuia pe postelnicul Constantin Cantacuzino, om bătrîn de vreo şaptezeci de ani, vestit de bogat, de învăţat şi de bun, că-i sapă domnia.

---

[1] S-a găsit o piatră; ea trebuie să fi fost pusă în amintirea reparaţiei de Brîncoveanu (n.a.).

[2] 1594 (n.n.).

Dărăbanţii veniră noaptea de-l ridicară din aşternut, într-o sîmbătă spre duminecă. Un rădvan duse pe prins între arme la Snagov, unde luntrea mănăstirii îl primi pentru a-1 trece spre moarte. Moşneagul ascultă a doua zi liturghia căzut în genunchi, ca unul ce ştia pe ce drum se află şi ce aproape-i este sosirea. El îşi mărturisi păcatele şi primi împărtăşania înaintea altarului care nu mai păstrează nimic din comorile de artă din vremuri. Acolo unde astăzi florile galbene bogate în raze se bucură de fericirea primăverii calde, se ridicau zidurile în care călugării îşi aveau chiliile, iar oaspeţii odăi de primire de care-şi aduceau aminte cu recunoştinţă. Ele închideau o curte pietruită în care se aflau cele două bisericuţe ale Bunei Vestiri şi Adormirii Maicii Domnului[1], precum şi trapezăria. Cînd se făcu sară, în apropierea cinei, la care el nu mai era să ia parte, marele postelnic fu zugrumat de un stîlp, la 20 decembrie 1662; ştreangul se strînse şi albul cap căzu pe piept, pe cînd clopotele din turnuri sunau rugăciunea morţilor. [..]

Cîte nu se schimbă înaintea zidurilor neînţelegătoare ! Încă treizeci de ani, şi Snagovul cernit de atîtea amintiri e acum un roi de harnice albine. Un străin a venit de departe, unde stînci spintecă pămîntul şi se azvîrl izvoare despletite, cu ţăndări de piatră în apa lor nebună, unde nu sînt zări întinse, de verde dulce şi aur curat supt cerul albastru, unde lacul nu se zbate de mulţămire între trestiile înalte. Antim din Ivir era un meşter de predică, un meşter de scrisoare, un meşter de tipar, un meşter de zugrăveală, un suflet curat şi o voinţă neobosită. Constantin Brâncoveanu, acel domn strălucit, prin binefacerile sale, l-a primit ca pe un trimes ceresc şi i-a dat în mîni Snagovul. Totul se schimbă în cuprinsul şi între hotarele mănăstirii: pămîntul dădu mai mult, oamenii îşi făcură mai deplin datoria, iar, mai bine decît toţi, Antim însuşi. În chiliile sale, buchile frumoase, zugrăvite şi turnate de dînsul, se aşezară în tipare şi însemnară pe hîrtie cărţi pentru slujbă, cărţi pentru îndreptarea vieţii. Uite acolo unde se soreşte şopîrla verde peste cărămizile calde, va fi stat adeseori într-un jeţ căruia tot el îi va fi adaus săpături alese, părintele, privind apusul răsfrînt în apa liniştită. [...]

Antim ajunse mitropolit şi luă cu dînsul zilele cele bune ale Snagovului. Şi această străveche mănăstire ajunse pe mîna călugărilor greci. Locuitorii ei se împuţinară, fiindcă hrana lor nu trebuia să scadă veniturile Locurilor Sfinte; chiliile se ruinară, biserica tot aşa, pînă ce se repară într-un chip care e o batjocură, puindu-se un zid ordinar între coloanele rotunde, de cărămidă aparentă, ale pridvorului şi cocoţîndu-se un turn nepotrivit pe lîngă singurul care trebuie să fie, după canonul neschimbat al frumuseţii. [...]

Îndată eşti în şoseaua ce duce la *Ţigăneşti.* Satul, foarte mare şi risipit, se vede după puţină vreme pe largul şes verde, în care

[1] Dar vezi, mai sus, observaţiile despre pictură. Mărturia e a lui Pavel din Alep, la jumătatea veacului al XVII-lea. O piatră adusă de aiurea în biserica de acum arată că la 1588 mitropolitul Serafim a făcut biserica Bunei Vestiri. Dar piatra lui de mormînt se află acum dincoace (n.a.).

grînele acum, în aprilie, încep a unduia mătăsos [...]

Îndată intri în pădure, o veche pădure de mănăstire pe care cruţat-o secularizarea. Soarele se lasă spre asfinţit, şi în desişul de trunchiuri înalte e o tăcere... Huruitul roţilor, cîte un cuvînt schimbat răsună clar şi prelung. În dreapta şi în stînga privirea se opreşte în pînza străvezie, însufleţită de lumină, a verdelui tînăr pe unde străbate numai ici şi colo cîte o săgeată de rază roşie, pe care veşnicul arcaş o arunca în urmă, plecînd.

De la o vreme, pădurea se preface într-un parc neasămănat; se văd alei prunduite, bănci. Cîteva căsuţe în stil elveţian, foarte cochete, se înalţă în stînga: ele formează administraţia unui ocol silvic. Puţine învîrtituri de roată încă, şi drumul merge acum între căsuţe gospodăreşti, acoperite cu solzi înnegriţi de şindilă, avînd fereşti mari, cerdace şi pridvoare de sticlă, iar, în faţă, meri înfloriţi şi sumedenie de flori, în straturi şi în tufişuri înalte, care toate slujesc în această clipă liturghia de arome, a serii. Cunosc acest fel de case şi astfel de grădini: în ele şi între ele am copilărit în Moldova mea rămasă în urmă. Dar acolo, la acest ceas de vorbă potolită, ca înaintea cuiva foarte mare, de care te sfieşti să şi se audă glasul, sînt în cerdace şi în grădini stăpîne de case, şi fete mari, şi copii. Aici nu se vede nimeni, deşi perdelele sînt date în lături ca să nu se piardă nimic din ceea ce poate aduce drumul. Numai un biet copil rahitic, sucit în toate încheieturile oaselor sale, priveşte către desfăşurarea trăsurilor. [...]

ACELAŞI DRUM. CERNICA

[...] Pe o mică înălţime, frunzişul des al sălciilor de argint cuprinde ca pe o floare, ziduri albe ce se razimă pe un fond verde-clar de păduri. Drumul coteşte; el trece acum deasupra tufişurilor de papură înfipte într-o mocirlă, din care se ivesc potirele aurite ale nuferilor, apărate de noroiu-rile adînci. O poartă de mănăstire, păzită de un omuleţ în zdrenţe, care, neputîndu-şi scoate Comanacul călugăresc, face multe temeneli şi plecăciuni, bolborosind binecuvîntări. Un pridvor de livadă pustie se deschide acum. În stînga, lacul, străbătut de podeţe, se vădeşte în pete neregulate, iar mai departe o biserică mai nouă. Chiliile se află într-o clădire aproape cu totul stricată şi fără nici o frumuseţă; arhondaricul e foarte sărăcăcios, cu păreţii goi şi paturile de scînduri acoperite cu cit. O pitărie veche are deasupra o bibliotecă, de unde cele mai bune cărţi şi manuscripte au plecat la Academie, unde ele pot fi întrebuinţate. Case călugăreşti deosebite abia se văd prin drumurile înguste care rătăcesc aici mai mult decît la orice altă mănăstire. Părinţii sînt oameni săraci, şi în frumoasa biserică, înălţată de Cernica Ştirbei, pe la anul 1600, dar adeseori prefăcută, se văd aproape numai chipuri de ţărani bătrîni, cu totul îndobitociţi. [...]

Ce cimitir de minţi moarte, dintre care unele n-au trăit niciodată ! Şi totuşi cimitirul a fost odată un loc de muncă şi de

lumină. Călugării de la Cernica au intrat în marea mişcare paisiană de îndreptare spre lucrul cu gîndul a călugă-rimii; ei au scris şi au tălmăcit, îmbogăţind literatura noastră din veacul al XVIII-lea. Între dînşii a trăit Macarie gramaticul, care avea o mare faimă de învăţat şi a îndreptăţit-o prin lucrări multe şi felurite. Pînă în veacul ce s-a închis abia dăunăzi, Cernica, ce păzea cu scumpătate o mare bibliotecă, a dat încă prinosul ei literaturii româneşti: aici şi-a petrecut ultimii ani, dintr-o viaţă întrebuinţată pentru a învăţa pe alţii, Naum Rîmniceanu[1], cronicarul cel din urma al Ţării Româneşti.

Astăzi Cernica primeşte morţi din oraşul vecin, de luminile căruia nu se împărtăşeşte deloc. Din jos de biserică, e un lung şi încurcat cimitir, în bogăţia florilor sălbatece, supt seninătatea cerului albastru, care înlătură orice gînd de moarte, orice semn de jale. Monumentele fără gust, fotografiile şterse, cununiile de mărgele negre şi de flori decolorate, inscripţiile, stîngace sau trufaşe, nu ating inima. Şi te primbli pe această ternă, care apasă deasupra celor ce au fost oameni, cum te-ai primbla prin cine ştie ce colţ fericit, uitat de lume, al unei mari grădini sălbatece.

PITEŞTI

Piteşti, un oraş pe care l-ar fi putut dori cine ni-ar fi voit mai bine. O regiune de dealuri bine împădurite înconjură capitala Argeşului. Străzi drepte, case frumoase, cît se poate de bine întreţinute, desăvîrşită lipsă de praf. Lumea nu stă închisă în casă ca la Rîmnic, ea circulă pretutindeni, gătită, dar nu prea mult; vioaie, veselă. Clădirile statului: liceul, şcoli primare sînt deosebit de frumoase. În mijloc, o grădină publică, cu arbori bătrîni, avînd din toate părţile clădiri mari şi un hotel foarte frumos, vrednic de a fi într-o capitală. [...]

încă din vremuri îndepărtate, saşii Sibiului îşi trimiteau mărfurile prin pasul Turnului Roşu, care ducea de-a dreptul la Rîmnic, dar putea să hrănească prin bogăţia adusă de dînsul şi un tîrguşor de drumul mare, în cale spre Bucureşti, ca Piteştii aceştia. Odată, viind de la Bucureştii lui Ştefan-Vodă Cantacuzino şi mergînd spre Cîinenii din pasul Oltului, a trecut printre căsuţele Piteştilor un oaspete aşa de mare şi de neobişnuit, ca regele viteaz şi nebun al Suediei eroice, Carol al XII-lea, învins şi fugar.

Pe de altă parte, ţinutul de plaiuri al Argeşului avea nevoie, în izolarea sa, de o piaţă, şi această piaţă trebuia să fie spre margenea şesului cu alte produse şi alte trebuinţi. Piteştii primiră astfel la zilele de bîlci şi de tîrguri de săptămînă călăreţii, carăle şi drumeţii cu traiste şi toiege din toate cotloanele văilor împădurite; ei atîrnară şomoiogul de paie înaintea circiumelor primitoare, durară prăvălii şi tarabe. [...]

---

[1] Naum Rîmniceanu (1764—1838) este autorul mai multor lucrări dintre care amintim „Hronologia domnilor Ţării Româneşti",.Istoricul Zaverei în Valahia" (în greceşte), „Cronica anonimă" (n.n).

CRAIOVA

[...] Centrul, luminat electric, face o mare impresie. Se vad cartiere de case înalte, lipite una de alta, ca „Lipscanii" Bucureştilor. În faţa unui admirabil hotel ce se termină acu-ma — gust ultra-modern, faianţe colorate, proporţii măreţe — mă opresc la unul mai vechi, dar tot aşa de încăpător, unde petrec noaptea constatînd că oraşul Craiova are pe străzile sale bine pavate, care răsună puternic, pînă la ceasuri înaintate şi apoi dis-de-dimineaţă, o circulaţie destul de apreciabilă pentru cine ar voi să doarmă şi nu poate.

Din judeţul de ţărani şi moşneni — de ţărani mai mult moşneni şi moşneni mai mult ţărani — al Gorjului, am venit iarăşi într-o reşedinţă a boierimii, ca Bucureştii, ca laşul. Văzută ziua, Craiova, e cum mi-o închipuisem. Două mari străzi se taie cruciş. Cea mai mare cuprinde prăvăliile mai însemnate (nu oficiile publice, care nu sînt toate impunătoare şi se află, cele mai multe răspîndite, după răul nostru obicei, prin unghiuri puţin văzute şi cercetate de călători). Sînt pe dînsa şi case particulare de toată frumuseţa, în genul vilelor cochete, cu grădiniţă în faţă, pe care şi le doreşte tot românul, şi care nu sînt decît floarea bogată, de seră, a umilei floricele de cîmp, — casa ţăranului. Între ele se iveşte veselă, în mijlocul arborilor, o frumoasă biserică roşiatecă, una din cele trei mari biserici, toate modernizate cam în acelaşi fel, ale Craiovei.

De la un loc caracterul elegant, european al străzii slăbeşte, cu toate că pavajul îngrijit merge şi mai departe. Aici se văd case mici, risipite, magherniţi pe maidanuri goale, locuinţi cufundate în pămînt, praf (oh ! e destul în Craiova şeasă !), ba chiar o rîpă cu puţină apă înăbuşită de un gunoi care nu miroase frumos. Dar, dincolo pe podişul peste această gîrlă, lucrurile se dreg.

La capăt e ceva ca o grădină, care nu pare să fie mare. Cînd însă străbaţi mai adînc prin aleile — din care cu timpul, fireşte, va dispărea praful inerent începuturilor — atunci îţi dai samă de bogăţia elegantă a acestei grădini, desigur unică, desemnată de un meşter străin cu idei proprii. Fondul era o veche livadă, cu totul părăsită, cam ca partea nedes-chisă publicului din zăvoiul de la Tîrgu Jiu. Din acest fond bătrîn vin înalţii, frumoşii arbori. Dar între ei şi între multele plantaţii nouă s-au deschis drumuri mari, cărări, poteci; s-au sămănat chioşcuri şi case de ţară, s-au ridicat podoabe romantice, s-au deschis perspective. Grădina se înfundă de nu-i vezi capătul, în cîmpia undulată a Jiului, în care e aşezată Craiova: ea trece peste un lac limpede, peste rîul ce porneşte din acesta; şi, departe, se găseşte chiar un frumos pod peste o adîncitură a terenului. Rămîne acum ca această podoabă să fie îngrijită după cuviinţă, ca drumul spre dînsa să fie de o frumuseţa mai uniformă, rămîne ca gîrla să piară. [...]

MĂNĂSTIREA STREHAIA

[...] Marele sat e la vreun sfert de ceas de la gară. Îl alcătuieşte un şirag de case, dintre care unele au tipul gorjan; se văd şi de acelea al căror părete din faţă înaintează pe o lături, mîntuindu-se cu o fereastă.

Mănăstirea de odinioară e acum biserica din mijlocul Strehaiei, biserică foarte bine păstrată şi îngrijită. Pe acest loc supt dealuri, în mijlocul unor păduri din care au rămas numai pîlcuri, un întîi lăcaş de rugăciune fu întemeiat de aceiaşi boieri cari sînt ctitorii Bistriţei: Craioveşti de pe la 1500. Chipurile lor se văd pe păreţii bisericii celei nouă: întîi banul Barbu, de la care se şi cheamă Livada Banului unul din pămînturile încunjurătoare, ce a fost în zestre veche a mănăstirii, apoi fraţii săi, vornicii mari, Pîrvu şi Danciul. Dar, peste vreo sută cincizeci de ani, la 1645, Matei Basarab a făcut o nouă zidire, înlăturînd şi temeliile celeilalte, care va fi fost cu totul dărîmată.

El a pus să se înalţe turnuri ca acela, stăvechi şi neobişnuit de mare şi puternic, pe care-l dresese la intrarea mănăstirii din Cîmpulung. Unul din ele stă şi aici deasupra intrării, cellalt e turnul bisericii, aşezat deasupra pronaosului şi făcînd astfel parte din faţadă. Această faţadă a fost apoi tencuită şi netezită, puindu-i-se înainte, la 1826 poate, cînd cu noua zugrăveală, un pridvor deschis, cu arcadele răzimate pe zece stîlpi în cinci colţuri. Dar pe laturi se recunosc încă aceleaşi podoabe de zimţi, de ciubuce simple, de ocniţe în două caturi — cele de sus rotunde, celelalte pătrate — care se desfac şi pe turnuri.

În naos se vede, ca la singura Biserică domnească din Tîrgovişte, un cafas pentru doamnă, care asculta de la această înălţime slujba. Casele lui Matei erau lipite pe lături cu biserica: cum vor fi fost însă, nu se mai poate şti, căci dă-unăzi s-au ras şi cele din urmă frînturi de zid, rămîind numai beciul şi o fîntînă stricată, unde fusese mai înainte un foişor. Dar puternicul zid împrejmuitor cu multe fereşti de strajă stă încă şi astăzi în fiinţă, neclintit. [...]

SPRE TÎRGU JIU. TISMANA

Şesul oltean pe care-l străbate acceleratul nu samănă cu şesul, revărsat ca o apă, al Ţării Româneşti. Simţi că mergi pe o înălţime mai mare, şi necontenit, de amîndouă părţile, pămîntul se înalţă încă. Lăicerele, scoarţele arăturilor proaspete, ale fîneţelor verzi, ale puţinelor lanuri de porumb chircit şi uscat se cufundă şi se ridică în linii blînde. Privirea prinde astfel mai bine satele mari, strîns alcătuite.

Şi rasa e alta, mai bună, mai mîndră. Faţa, albă, e uşor ovală; fruntea dreaptă, dar nu largă, ochii mici cu liniile ascuţite, nasul puţin coroiat, gura şi bărbia frumos croite tivesc în profil obrazul mare [...], cu urechea fin desemnată; mustaţa e mică, supţire: un

„spic al griului", cum zice în cîntece. Cînd merg călări cu căciulile înalte, tot una de late la bază şi la vîrf, cu mantiile de aba albă plutind în vînt şi acoperind ca un valtrap spinarea cailor mărunţi, şi se pare în adevăr că vezi ostaşi de lupte sau de răscoală, dintre cei ce au făcut vestite aceste plaiuri. Icoana de căpetenie tăcută, cu fruntea încreţită şi buzele strînse, a lui Tudor răsare înainte-ţi, şi pare că-l vezi pornind în ziua de februar, cu un cer de plumb, greu ca acesta de astăzi, cu văzduhul tot aşa rece — cer şi văzduh ca şi cugetul lui de om cu sufletul închis, care grămădeşte ura şi-şi hrăneşte dintr-însa setea de răzbunare — parcă-1 vezi pornind, cu cetele norodului, în largi mantale de aba albă, pentru a-şi înfrunta ursita.

Numai portul femeilor e mai urît decît în dealurile şi în munţii Vîlcei: supt ploaie trec ca nişte călugăriţe catolice, feţele înfăşurate-n broboade, trupuri învălătucite-n mantii albe, şnuruite. [...]

După *Carbuneştii* (Tîrgu Cărbuneşti n.n.) care înlocuiesc vechiul tîrg al Gilortului, ce se mai chema şi al Bengăi, pe timpul cînd era stăpînit de boierii Bengeşti, iată tîrgul celeilalte ape, al Jiului.

Timpurile nouă au adus străzi drepte, piaţa, podul de fier, care umileşte acum bietele şuviţe de apă săracă ale Jiului împuţinat de arşiţă. Ele au mai dat frumosul gimnaziu, în odăile căruia se adăposteşte o bună şcoală de ceramică şi bogata colecţie de pergamente, hîrtii, monede şi pietre însemnate cu vechi scrisuri romane şi româneşti, pe care a strîns-o la un loc un om bun, muncitor şi priceput, institutorul Ştefulescu.[1] Toate aceste vremi de prefacere au sămănat ici şi colo cîte un palat al administraţiei sau oştirii, sau vreun luxos hotel care nu-şi găseşte antreprenorul în viaţa liniştită şi retrasă a celei mai mici capitale de judeţ din România. [...]

În faţa luxoasei Primării şi de jur împrejurul bisericii Sfinţilor Apostoli — frumoasă, bine îngrijită, cu turnuri înălţate însă prea mult; înăuntru, picturi ale unui meşter braşovean de pe la 1830 — se ţine tîrgul. Vînzătorii şi vînză-toarele stau aşezaţi pe marginea trotuarului. Tipurile sînt energice, figurile pline, arse de soare; ochii privesc drept, fără sfială. Bărbaţii poartă pînzeturi albe sau lungi mantale de postav. Fotele, cămăşile cusute ale femeilor sînt dovezi de îngrijire şi de un gust ales. Toţi par mai puternici, mai mulţămiţi — cum am zis — decît vecinii lor, mehedinţenii. Aceştia din urmă au şi altă înfăţişare fizică: blonzi, figuri neregulate, curioase; desigur că în ei trăieşte alcătuirea vechiului dac, pe cînd dincoace, pe acest pămînt, care, zgîriat la întîmplare, dă lagăre, marmure, vase şi monede romane, romanitatea biruitoare se menţine şi în chipuri. [...]

Laşi calea spre *Baia de Arama,* un vechi tîrguşor

[1] Alexandru Ştefulescu (1854—1910), pasionat cercetător al istoriei, autor al volumelor „Gorjul istoric", „Istoria Tîrgul Jiului", „Schitul Lainici" etc, s-a bucurat de aprecierea unor istorici şi oameni de cultură printre care amintim pe N. Iorga, Ion Bogdan, Spiru Haret (n.n.).

mehedinţean, şi apuci la dreapta printr-o porumbişte întinsă.

De la o vreme înălţimi mari, păduroase, se văd în fund. Doi zmei parcă se pîndesc înainte de a se înşfăca cu ghearele lor de stîncă. Drumul duce spre dînşii, trecînd prin satul *Tismana,* şi te cufunzi iarăşi în pădure, care aleargă pe coaste, încunună culmile şi pare că vrea să-ţi taie cărarea, pe cînd crengi se ating deasupra în arcuri de triumf, mai frumoase decît acelea ce au rămas de la o primire oficială, în tot lungul şoselei. Această pădure căţărată şi coborîtă în adîncuri, acest vălmăşag de trunchiuri şi de frunziş bogat nu se poate asămăna cu nimic din ce am văzut pînă acum. Apa Tismanei, negrie, fuge în necontenite vîrtejuri albe de spumă.

Printre ramurile ce închid zarea priveşte un turn, cercetînd cărarea, apoi el se ascunde iarăşi, şi numai iată că la o cotitură *Tismana* toată: turnurile amîndouă, o poartă de intrare, zidurile nouă, galbene se văd, înjghebînd o cetate puternică. La picioarele ei, pornind din jghiaburi ascunse, c trîmbă de apă cristalină ţîşneşte şi, arcuindu-se, loveşte un colţ de stîncă învelită cu muşchi, pentru a se coborî apoi prăpăstuit, ca un sul de argint, spre Tismana în vale, unde zac ruine roşii, nouă. La dreapta, verdeaţa se rupe, şi un înalt părete de piatră sură face căpătîi tuturor clădirilor. În stînca aceasta se arată, tocmai sus, poarta neagră a sihăstriei Sfîntului Nicodim, acel evlavios călugăr sîrbesc care a venit la noi pe la 1370 ca să întemeieze, după normele cu bună rînduială din Athos, viaţa călugărească a românilor. Cu cheltuiala sa, din banii strînşi de la bunii creştini, şi cu cheltuiala domnului din scaun, Vladislav-vodă, bunicul lui Mircea, el clădi în acest colţ de rai, unde vara e strălucită şi iarna foarte blîndă, cea dintîi mănăstire mare pe pămînt românesc, cea dintîi durată din zid: Tismana.

Ea trebuie să fi fost mică, dar armonioasă, în felul cum arta bizantină s-a înpămîntenit la sîrbi, sau chiar în felul Javrelor Sfîntului Munte. Aici se îngroapă Sfîntul — pe care-l aminteşte astăzi o urîtă lespede de pe la 1840 într-un meschin grilaj, lîngă biserica nouă — şi tot aici şi cellalt ctitor, Vladislav-vodă. Din pietrele lor de mormînt, din odoarele dăruite de dînşii, din clădirea însăşi n-a mai rămas însă nimic. Dar la 1541, mîntuind în ziua de 14 septembre, Radu Paisie, care a clădit bolniţa Coziei, făcu din nou, în acelaşi stil, Tismana, cu o uşă încadrată în flori de crin sculptate şi cu păreţi foarte înalţi, de tot sus boltiţi pentru îngustimea bazei. Se poate spune că turnurile de acum, două mărunte zidiri octogonale, nu sînt ale lui Radu, ci au înlocuit pe acestea, care se vor fi dărîmat. Roatele săpate din ocniţe, cadrele fereştilor cu flori cunoscute ar dovedi că şi Tismana a primit o nouă prefacere, dar numai în amănunte, pe vremea lui Bîrcoveanu. Glogovenii au făcut apoi, în veacul al XVIII-lea, încă o reparaţie, care li-a dat dreptul — credeau ei — să-şi zugrăvească chipurile de familie, uitînd pe vechii ctitori, şi să-şi îngroape morţii în pronaos. Un pridvor s-a adaus, în sfîrşit, la reparaţia din zilele lui Ştirbei. O nouă reparaţie pentru clădirile incunjurătoare s-a făcut dăunăzi, nu pentru cei cîţiva călugări ce au mai rămas, ci pentru un sanatoriu care nu-şi poate

găsi ocupanţii din cauza umezelii şi rămîne să fie camere de închiriat pentru vară. [...]

PE VALEA JIULUI SPRE HOTAR

[...] Pînă la vamă, drum de trei ceasuri, e aceeaşi strîmtoare, cu un părete rupt de dinamită şi de cazmale, spintecat în răni de rugină şi de arsuri, sau revărsat pe margenea apei în clădării sălbatece, şi cu cellalt părete, drept, nalt, trist, singuratec, cuprins de sus pînă jos în valea pădurii.

Între cele două creştete înalte, e prins un petec de cer, pe care norii s-au prefăcut acum în destrămaturi uşoare, lînoase, care se pierd pe încetul în albastru. Soarele ţîşneşte deodată rotund pe culmea din dreapta. Sînt unsprezece ceasuri, şi la trei el va coborî, tot aşa deodată, fără să lase nici un joc de lumină în urma cufundării sale liniştite.

Jiul nu mai este aici senina panglică de argint din vale. Umbra pădurilor l-a prefăcut într-un şuvoi verde-uleios, care-şi schimbă la fiecare cotitură, la fiecare pas înfăţişarea, după toanele patului său pietros. Aici el înaintează iute pe un prăvăliş domol, mai departe e tăiat de dungi de spumă ca nişte coame albe ce fîlfîie, îndată el se rupe turbat în şuviţe ce clocotesc nerăbdătoare, cu un fîşîit de răscoală, apoi el alunecă răpede printre marii bolovani ce-l strîng de aproape, el se roteşte în vîltori, aruncă nisipuri colţurate, prelinge apoi liniştit păreţii unei pietre ce nu se poate mişca din loc, şi în clipa următoare el se va întinde aproape încremenit în luciul său verde, ca o icoană a apelor fără curs din umbroasa, recea ţară a morţilor. [...]

Odată şoseaua trece pe malul drept al rîului şi se în-fundă-n pădurea unde vite pasc risipite supt paza unui moş zdrenţos. *Schitul Lainici,* o clădire făcută din bani boiereşti amestecaţi în veacul al XIX-lea, supt vodă Caragea, se ascunde aici: la dus şi la întors am văzut în acest ungher tăinuit de lume mai multe neveste decît monahi.

De la vamă pînă la graniţă[1], cale de vreo jumătate de ceas, munţii, Jiul şi şoseaua, deopotrivă de pustii, se prefac întrucîtva. Spinările stîncoase cresc, lespezile spîrcuite la deschiderea drumului sînt mai greoaie şi ameninţătoare; mesteacănul ia locul fagului, fiind sămănat mai rar decît acesta, şi la sfîrşit se adaugă şi bradul întunecat, care pătează însă numai uneori. Jiul se zbuciumă acum tot mai în fund, şi, strîns mai de aproape între păreţii de piatră, cari-l călăuzesc, el nu mai ştie de odihna verzilor ochiuri de linişte. Iar şoseaua, cu podurile ei de piatra bine netezită şi cu cantoanele roşii ca nişte castele, e o scumpă podoabă pentru o ţară al carii ban s-a risipit fără cruţare [...]

TÎRGOVIŞTE

[1] Frontieră dintre România şi Transilvania înainte de actul Unirii din 1918 (n.n).

[…] Deodată o linie albastră se înalţă la stînga sub cerul nehotărît al sfîrşitului de toamnă, o linie dinţată de vîrfuri. Undeva în fund vor fi Carpaţii, pe care aerul nu e destul de limpede ca să-i arate. În faţă sînt însă muncelele, a căror împărăţie de vii şi livezi începe aici. Din ce în ce, ele se desluşesc, goale, scrijelate de dungi, sau păstrînd încă frînturi roşii şi galbene din velniţa lor pînă deunăzi verde de o puternică viaţă.

Iarăşi o vîrcă de arbori în jurul înălţimilor. Ea nu piere însă înaintea vederii, pripite de mersul trenului. După micile căsuţe, vine un turn de biserică mare, apoi altul şi altul. Ele se grămădesc, însfîrşit, împreună, la un loc cu clădiri orăşeneşti învălmăşite. E Tîrgovişteа, fosta capitală pe care o acoperă giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Suceava Ţării Româneşti, dormind în umbra bisericilor sale, care-i sînt strălucite monumente funerare.

Cînd te cobori însă de la gară, în mijlocul multor călători, între care cu deosebire ţărani, pe care-i aduce trenul de dimineaţă, n-ai crede că te afli în pragul mausoleului. Un bulevard lung, drept, bine pavat, peste care atîrnă, între stîlpi, lămpi moderne, iar, de o parte şi de alta, vaste locuri goale, grădini, livezi bine împrejmuite, vile foarte cochete. S-ar părea că această stradă curăţică inaugurează un oraş nou al viitorului. […]

Iată, într-o străduţă transversală, armonia simplă în proporţii vaste a bisericii Stelea, pe care Vasile Lupu a înălţat-o în ceasul împăcării, pe pămîntul capitalei muntene, unde nădăjduise atîta vreme sa intre ca duşman biruitor. Pe acest loc trebuie să fi fost însă înainte o clădire mai veche, căci la o poartă lîngă zidul turnului masiv, străbătut de două fereşti de pază, văd o piatră care pare să fie de sub Radu-vodă Şerban (1601—11), şi ruinele de case, ce se ridică din pajiştea cimitirului, sînt după tradiţie, rămăşiţa locuinţii celor mai vechi vlădici tîrgovişteni. Dar biserica de astăzi e întreagă a lui Vasile-vodă şi a isteţilor săi meşteri moldoveni, care au făcut stîlpii, liniile şerpuitoare şi îndrăzneţe ale brîielor de podoabă din faţadă, care au înconjurat turnurile de cingătoare cu boabe de smarald a frumosului smalţ verde.

Mai departe, după desfăşurarea străzii Domneşti, curată şi cu casele cuviincioase, apare Biserica domnească, o clădire adeseori arsă şi prefăcută, puţin schimbată pe dinafară, în această ultimă înfăţişare a ei şi încununată cu trei turnuri mari ce se îndeasă unul în altul. Apoi, chiar lîngă dînsa, cuprinsă parte în curtea bisericii, parte în a noului spital, Curtea Veche.

Acum se văd, din acest rar monument al arhitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice şi modeste — după însăşi firea poporului nostru — numai pivniţi adînci, unde, în puterea unui contract cu primăria, bragagii sîrbi şi-au făcut gheţăriile, odăi mari şi mici, care n-au niciodată mai mult decît trei păreţi şi cărora li s-a spulberat de multă vreme acoperişul şi li s-a năruit fruntea păreţilor; apoi o culme prin care se crapă două fereşti moarte. Un mare turn rotund, al Chindiei, de unde se pîndeşte focul, arată în mijloc zidurile-i prefăcute în veacul trecut. Iar în dreapta şi în

stînga, despărţind curţi, intrînd în case mai noi, cu sau fără spoiala varului, boltindu-se peste străzi urîte, strîmte, noroioase sau plîngînd în singurătatea pustie, acele ziduri de cărămidă trainică, pusă în lung şi în lat, îmbinată cu bolovani [...]

Dar iată că soseşte domnia de bleşug şi strălucire a lui Constantin Brîncoveanu. Pompa stăpînirii se întoarce iarăşi în odăile cu totul prefăcute. Sînt din nou sfaturi, sărbători, muzici; cu toate că, în vremea de înjosire şi supunere, zidurile, ajunse zadarnice, nu se mai apără. În toamna anului 1713 vin încă la Tîrgovişte, în vremea culesului viilor din deal, bătrînul voievod, doamna, coconii, nurorile şi midi nepoţei, împreună cu obişnuitul alai. Dar, la Paşti, aceiaşi oaspeţi veseli pornesc, cu cenuşa pe cap, spre temniţele şi pieţele de ucidere ale Constantinopole!

Curţile domneşti se înmormîntară iarăşi, şi an de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindeni şi nu mai era nici o milă pentru amintiri. Poeţi romantici veniră numai, la începutul regeneraţiei noastre, să cheme umbre prin cîntecele lor, şi, pentru dînşii, glasuri tainice, răsunetele durerilor şi bucuriilor, şoptiră prin spaţiile goale. Bibescu vodă, căruia-i plăcea să se îmbrace ca Mihai Viteazul, dură din nou Chindia, întru pomenirea trecutului şi pentru locuinţa pompierilor. Şi apoi iarăşi geniul distrugerii se puse la lucru, îngropînd, răbdător, casele celor ce s-au îngropat. [...]

De la un mare pod de fier, prin care se mîntuie strada ce vine de la Curte, o şosea se desface în sus, spre dealul de vii, în fruntea căruia se ivesc din cea mai mare depărtare frontoanele galbene ale caselor mănăstirii Dealul. De amîndouă laturile, drumul bine pietruit, bătrîni copaci îşi apleacă ramurile spre o înfrăţire dătătoare de umbră binecuvîntată în lunile de arşiţă. Cîte un canton, cîte o berărie părăsită acum în toamnă, o cazarmă pentru călăraşi cu schimbul. Apoi şoseaua prinde a şerpui în linii largi printre viile despărţite cu garduri de nuiele şi spini, sămănate de căsuţe. Acestea sînt „viile" boierilor mari şi mici de altădată şi biserica de pe culme e „Sfîntul Nicolae din vii". Deodată-i vezi numai vîrful turnului celui mare, precum şi o bună parte din turnul de intrare, făcut din nou, în forma apuseană de la Tismana, pe vremea domnilor Regu-lamenutlui Organic. Clădirile din faţă, foarte bine îngrijite, cuprind şcoala copiilor de trupa, viitorii sergenţi şi micii soldaţi se adună tocmai pentru a primi mîncarea de amiazi în vechi chilii, de unde au plecat călugării, cu hrana şi băutura lor îmbelşugată. Sunete de trîmbiţe se răsfrîng lovindu-se de zidurile galbene. În mijlocul curţii interioare vezi, însfîrşit, biserica de îngropare a domnilor vechimii.

Lespezi mari de piatră prinse cu scoabe de fier alcătuiesc păreţi de o putere neobişnuită în grosime şi-n înjghebarea lor de stîncă. Două turnuleţe octogonale în faţa, unul mai mare la mijloc. Cele mai delicate şi mai felurite horbote de piatră încunjură pisania, împărţită la dreapta şi la stînga uşii de intrare, sau împodobesc baza, tivesc fereştile turnurilor. Gustul cel mai ales s-

ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani.

Radu vodă, mare prin credinţa sa şi prin felul regal cum îşi înţelege domnia, voise să facă din această minune a artei orientale locul de veşnică odihnă, domnescul sepulcru al său şi al familiei sale. Dar norocul n-aduse împlinirea visurilor lui de trăinicie întemeiată. Războiul hotărî asupra moştenirii lui, şi urmaşii pe care i-i dădură luptele, se stîn-seră între străini sau de moarte silnică. Alţii ţinură ca Neagoe, noul Basarab, să-şi aibă mormîntul în ctitoria lui. Doi singuri coborîtori ai lui Radu, doi tineri voievozi nenorociţi, sînt ascunşi sub lespezile de la Dealu, pe cînd capul, dezgropat, al întemeietorului chiar, un craniu fin, de formă lungăreaţă, stă azi pentru privelişte, „împodobit" cu slove lămuritoare, într-o meschină cutiuţă de sticlă.

Lîngă el, purtînd pe luciul său de fildeş aceeaşi naivă batjocură, se vede o altă hîrcă. Fruntea fuge puţin spre creştet, clădind o înaltă boltă pentru gînduri neobişmute, al căror zbor s-a curmat de trei sute de ani. Gropile ochilor sînt largi. Rădăcina nasului porneşte într-un unghi mic. Oasele obrazului răsar înspăimîntător de ieşite. Bărbia e mică însă blîndă. Acest cap a fost desfăcut cu sabia de pe un trup hăcuit cu barda. El a stat aruncat pe cîmp într-o zi ticăloasă. Sus inima ! Vezi singura rămăşiţă ce se poate vedea din Mihai Viteazul, şi neamul românesc n-are destule bogăţii pentru a răsplăti printr-un strălucit mormînt cinstea ce i-a făcut-o acest om.[1]

De pe terasa înaltă de piatră, sub care se zice că ar trece un măreţ drum boltit sub pămînt, se văd, în lumina blîndă a amiezii de toamnă, largul şes, străbătut de dunga sclipitoare a Ialomiţii, casele, turnurile albe ale Tîrgovişte! şi mai aproape, vîrfurile, rîpile dealurilor acoperite cu verdeaţă uscată din care răsar arborii golaşi ai livezilor ce încep a-şi dormi iarna.

MĂNĂSTIREA DIN DEAL. VIFORITA

Sara, spre *Viforîta,* o mănăstire din vale, care nu se vede, pe cînd zidurile galbene ale Dealului stăpînesc peste toată întinderea; şi s-ar părea că mortul de aici şi-a ales singur acest Jăcaş pentru a cuprinde şi mai departe cu ochii, domneşte, pămîntul pe care l-a apărat cu sabia cruntă.

Drumul se înfundă pe lîngă dealul cu viile şi mănăstirea Sfîntului Nicolae, printre casele de ţară ale satului Viforîta, mărgenit de copacii bogaţi ai livezilor de pruni. Noaptea se coboara încet în lina învăluire a întunericului răcoros, care însenineaz sufletul.

Încunjurată de înălţimile verzi, înfăşurată de livezi, vii şi

[1] Capul viteazului domnitor se află acum într-o criptă sub o placă de marmură pe care a fost pusă, în 1967, o coroană de bronz purtînd inscripţia: „Primului întregitor de patrie — glorie nemuritoare. Din partea Comitetului Central al Partidului Comunist Român (n.n.).

pădure, mănăstirea-şi grămădeşte într-o adîncitură pătratul de ziduri, biserica nouă-nouţă în reparaţia ei de dăunăzi şi căsuţele răzleţe. E o veche ctitorie a lui Vlad-vodă din 1530, dar din zidirea de atunci n-a rămas altceva decît zidul foarte gros, a cărui formă încă a fost adeseaori prefăcută. Un cutremur aduse^ clădirea din nou de pe la 1830 şi acesteia i s-a dat acum cîţiva ani, cu cheltuiala Casei Bisericii, spoiala din urmă. Icoana lui Leon-vodă, înaintaşul lui Matei Basarab, îmbrăcată în argint suflat cu aur, destul de slab lucrată însă, această lucrare din 1631 nu se potriveşte, cu toată găteala nouă, ce s-a uscat abia. [...]

A doua zi căutăm prin păduricea nouă, prin viile ţărăneşti, pe poteci şi potecuţe, pe care dimineaţa le-a bătut cu firele de mărgăritar fără număr ale rouăi, calea la mănăstirea din Deal. Vederea se deschide, cînd la stînga, asupra strugurelului de clădiri al mănăstirii, cînd în dreapta, asupra turnurilor multe ale Tîrgovişteі, ale căror acoperăminte de tablă nevopsită scînteie la soare, într-o veşnică tremurătură de argint. Sălcii dese ascund cu totul cursul Ialomiţei. Iar clădirile galbene care cuprind acele moaşte tragice, capul tăiat, dezgropat al lui Mihai, se înfăţişează tot mai aproape, în sunetul de chemare al vechilor clopote, care vestesc astăzi tăierea capului marelui mucenic pe care biserica-1 numeşte înainte-Mergătorul — cum numim şi noi, cînd visăm mai mîndru, pe mucenicul nostru, care a fost în ceasurile sale de mărire „Domn al Ţării-Româneşti şi Ardealului şi Moldovei".

DE LA TÎRGOVIŞTE LA CÎMPULUNG

Ieşirea din Tîrgovişte prin lungi mahalale curate. Spre Cîmpulung porneşte o larga şosea, care va fi deseori întreruptă de drumuri desfundate şi grunzuroase, de poduri pe care le-au luat apele de munte. Deocamdată însă linia albă se desfăşură dreaptă şi netedă, străbătută de cară ce se întorc de la tîrg cu deşertul, şi merg încet-încet în pasul legănat al boulenilor mărunţi cu ochii mari supuşi. De-o parte şi de alta, pajişte nouă, sămănată uneori cu cicoare şi flori galbene desfăşurate în raze, ca nişte stele. Porumburile sînt înalte, vii. În dreapta, valurile albastre ale muncelelor; apoi pădurile se apropie, cu copacii în front des, prin care nu pot răzbate privirile. Dar sînt numai pîlcuri tinere, puţin înalte, care nu se pot asămăna cu vechii codri moldoveni, cu desişurile de brad ale Prahovei sau cu adîncimile de stejar ale Buzăului. [...]

Locuitorii au cel mai frumos port din ţară. Dacă ţăranii din Neamţ se înfăţişează asemenea cu plăieşii timpurilor eroice, în cojoacele lor ca o platoşă şi supt pălăriile lor cît o roată de car, aceştia din Dîmboviţa, purtători de veşminte albe de pînză, bine strînse pe trup, şi de pălăriuţe rotunde, sînt icoana cea mai deplină a românului din munte, sprinten, vioi şi isteţ. Unele cămăşi sînt ca de borangic, şi au dungi galbene în lung. Femeile se acopăr pe cap şi se înfăşură supt bărbie cu valuri de pînză sau mătasă supţire;

cămaşa, vrîstată cu roşu la umăr, e înnegrită de arnici şi luminată de nenumăratele puncte de aur ale fluturilor. Fota, încheiată înainte, e de o bogăţie şi de o felurime de linii în lung şi de podoabe, toate în culori vesele: roşu, galben-deschis, cum nu mai poţi găsi nicăiri. Şi simţul firesc pentru artă se simte şi-n unele înfloriturî în relief ale caselor, care acopăr pa-reţii întregi şi dau forme pe care noua artă secesionistă a Apusului se căzneşte a le descoperi astăzi. [...]

Se culeg prunele din marile livezi care sînt aici, mai mult decît păşunile şi lanurile şi pădurile, caracterul deosebitor al ţinutului. Crengile, încărcate ciorchină, ale prunilor cu frunze aspre, fără strălucire, sînt uşurate de podoaba rodului lor. Săteanul, nevasta şi toată casa sînt prinşi la lucru. Coşurile se răstoarnă în carul ce aşteaptă dincolo de gardul de nuiele sau de ostreţe foarte bine rînduite şi prinse în cuie. Şi e o bucurie pe vespile de aur, care, bete de zeama dulce, zbîrnîie şi înţeapă, şi e o bucurie pentru copiii numai în cămaşă, cari-şi umplu burticică de prune !

Unii, cari au strîns mai decuvreme, au şi întins prunele pe uscătoare. Alţii, tot aşa de harnici, au vărsat coşurile în buţile încăpătoare şi înalte, unde fructele fierb şi ridică deasupra spuma roşiatecă. Iar alţii, cei mai înaintaţi, au şi gustat din ţuica nouă şi-ţi dau lămuriri de-ţi poţi rupe gîtul cu ele, ca acel moşneag care descria ca un drum «boboc» o coastă pe care puţini cai ar fi în stare să urce o trăsură plină. Dincolo de *Geamăna* treci Dîmboviţa. Vechea noastră cunoştinţă bucureşteană, slabă, gălbăgioasă, împodobită cu poduri meschine şi scumpe cheiuri pe păreţii cărora cresc însă buruiene sămănate cu hîrtii murdare — e ou totul altfel aici, unde ea este încă ţăranca vioaie, iute, cu sufletul curat. Nu e o apă ruptă în şuviţi ca Ialomiţa, ca Prahova; într-un singur curs ea se azvîrle peste prund şi bolovani, îm-pistrîndu-se de spumă, sare peste piedici, albă de furie, mişcă mori jucîndu-se, şi aminteşte, prin neastîmpărul din vara liniştită, turbarea ce o cuprinde în primăvara cu toane, cînd cară pietroaie întregi, îneacă toată albia, sare de năruie şoselele şi vuieşte ameninţătoare la pragul caselor clădite înalt. De-o parte, spre Muscel, o stăpîneşte un munte de piatră cu stratele albe, galbene, roşiatice, sure, aşezate aşa de drept ca şi cum o mînă de om dibaci, de uriaş cu bună rînduială, ar fi fost la mijloc. [...]

Acum sîntem în *Muscel* şi îndată înţelegi numele acestui ţinut. Muscelul înseamnă acelaşi lucru ca *muncei,* adecă monticel, munte mic, deci deal înalt pietros. Şi aşa este de aici pînă la Cîmpulung, un *singur* muscel. Nu sînt dealuri de lut ca aiurea, ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. N"u se văd risipituri, crestături, ruine, alunecări, ca în acele părţi, ci pretutindeni uşoara plisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a şoselei. Nu poţi deosebi deal şi vale, şiruri limpezi de înălţimi; toată întinderea e necontenit boţită, coşcovită, în cocoaşe mari, cari au nume şi sînt numai cîteva, şi în cucuie mici, care sînt fără număr,

care răsar la tot pasul şi n-au nici nume, fireşte. De cele mai multe ori sînt numai umflături rotunde, dar pe alocurea vezi şi dungi, drepte ori strîmbe, muchi ascuţite ca o spinare de vită; îndeobşte însă, pare că-ţi stă înainte o mare închegată în toanele frămîntate ale clocotului. Păduri nu se află nicăiri, livezile sînt numai în sate sau în raza lor, dar copaci răzleţi, grupe, perdele, se înalţă pretutindeni dînd viaţă frumosului ţinut.

Sate mari nu se strîng, ci casele sînt presărate în toate părţile, stropite pe verdele dealurilor. Din vreme în vreme, trec cară încete, dar adevărata podoabă românească a Muscelului sînt călăreţii, bărbaţi şi femei, cari răsar pe o creastă şi se pierd îndată într-o groapă, din care se ivesc iarăşi în clipa următoare; în ei pare că învie privelişti din vechile vremi ale luptelor pentru domnie, purtate în mare parte cu aceşti ţărani. Turme de oi, cîteva vite albe sînt sămănate pe priporul drumului mare, şi băutura o dă rîuleţul ce fuge ne-bunatec, în adîncitura din stînga şoselei.

Se face sară în singurătate. Soarele a scăpătat după nori vineţi. Încă o dată, toate se aprind de o trecătoare lumină roşietecă, de o fantastica tristeţă. Apoi din cerul rece întunericul cade ca o ploaie de cenuşă. De pe vîrful unui deal se vede încă o înălţime verde, şi, mai sus de dînsa, munţii de hotar, în linie vînătă. Între dealul cel din urmă şi Carpaţi e deschis „Cîmpul cel lung", care se zăreşte încă.

Urcăm dealul în noapte, pe jos, pe cînd caii, în urmă, aburcă din greu trăsura, sunînd încet din tălăngi. Întunerecul creiază păduri şi prăpăstii de-a lungul urcuşului care nu se mai mîntuie, cu şerpuirile şoselei pustii. Arareori un car înnegreşte înaintea noastră, venind din sus, şi trece mai la vale fără nici un zgomot, ca o fantasmă. Un singur greier ţîrîie de două ori, ca de spaimă, în iarba săracă. Secerea lui Crai-Nou e înghiţită îndată de norii vineţi pe cari-i aduce de la munte vîntul iute, rece. [...]

CÎMPULUNG

E ceea ce-i spune şi numele: un cîmp lung, o vale prelungită între dealurile din dreapta şi cele din stînga, o vale pe care şi-a găsit drumul întîi o apă, sufletul satelor şi al oraşelor, şi pe urma ei s-au luat, îngînaţi de bolborosirea cîntăreţului de munte, oamenii. [...] Apoi şi domnii şi-au durat aici curţi şi mănăstire, mănăstirea pravoslavnică, înaintea turnului măreţ al căreia s-a prăbuşit Cloaşterul (Klos-ter) catolicilor. Şi azi se vede acest turn, temeinic ca un descălecat de ţară: el domină şi ascunde biserica, nu tocmai mare, şi de el se leagă un şir de case cu două rînduri, străbătute de fereşti înguste — care samăna cu cele de la Cozia. Şi casele vor fi fiind din timpurile întemeierii, înainte de „o mie patru sute", dar turnul e desigur un vechi străjer. Căci nu Matei-vodă Basarab, restaurator aici unde lucrase din temelie, alt Basarab, poate, dintre domnii veacului al XIV-lea, ar fi strîns, în timpurile sale de întindere a ţării şi de supunere a ei către turci, aceste puternice rînduri de

piatră, ce alcătuiesc turla măreaţă, pe care se rotunjesc unul deasupra altuia şirurile de ocniţe, pe cînd, sus, încununează totul acoperişul rotunjit. Nu, aici nu sînt urme de decădere; din acest masiv turn se desface acelaşi spirit de mîndrie tînără ca şi din piatra care, sub jilţul fin sculptat al vlădicăi, poartă săpată în slove adînci, drepte, fără legaturi de cochetărie tîrzie, amintirea mormîntală a lui Nicolae Alexandru-voievod, fiul „marelui Basarab Voevod — care să se pomenească în veci", acel Nicoară Alexandru care pripi fuga ungurilor prin trecători sîngerate şi adormi liniştit, în siguranţa pazei bune, acum şase sute patruzeci de ani — deschizînd calea vremilor.

Astăzi, cu desăvîrşita îngrijire a caselor sale înflorite, a străzilor sale bine pietruite, a plimbării sale, cu adaosul nou al şcolilor vesele (nu voi zice şi cu Statuia, puţin apocrifă, a unui erou, Radu Negru, cu totul apocrif), cu mişcarea din zilele de tîrg a unei ţărănimi harnice şi vioaie, Cîmpulungul e vrednic de a se număra între cele dintîi oraşe ale României. [...]

DE LA CÎMPULUNG LA GRANIŢĂ.[1] RUCĂR. DRAGOSLAVELE. GURA DÎMBOVICIOAREI

Una lîngă alta, pe laturile şoslei, care e prăfoasă, cîteva zile abia după ploile cele mari, case cu două rînduri, avînd cinci-şase odăi, cerdace cu stîlpi şi foarte adeseori şiruri de oale cu mascat înflorit pe poliţe. Mulţii copii voinici privesc din umbra porţilor de lemn săpate, asemenea cu ale românilor din Schei. În curţi, sus în cerdace, ori pe margenile drumului răsar femei al căror port ţesut în arnici, în fluturi, în flori de fir de argint şi de mătasă pe fota roşie de aur, nu-şi poate afla părechea în cît ţinut locuieşte românimea.

Aici eşti încă în Cîmpulung, dar, cînd ai trecut de hotarul oraşului şi te afli acum, nu pe o stradă, ci pe drumul mare, care se cheamă aici „Valea Mare", vei întîlni, pînă la schelele de odinioară, vechile vămi de munte, pînă la graniţă, acelaşi fel de case, ţesute din vergele de lemn, pe care le acopere lutul nisipos al muncelelor, aceleaşi curţi pline de toate cele de nevoie unei bune gospodării ţărăneşti, aceleaşi fete oacheşe, frumoase, cu ochii negri, mari, aceleaşi veşminte cu toate florile cîmpului şi stelele bolţii. Înţelegi cum din acest ţinut de mîndri oameni voinici, harnici, cuminţi a putut să plece acum cinci sute de ani descălecatul, începutul unei ţări.

„Drumul cel Mare" e o şosea foarte frumoasă, neteda ca şoselele Dobrogei; parmacîîcuri de fier, elegante, apară pe alocurea trăsurile sau drumeţii înnoptaţi de primejdia prăpăstiilor sau ale adîncurilor -lăştinoase, [..]

Dîmboviţa luneca printre sălcii în fund, supt muncele strînse împreună, care abia lasă să treacă acesta călătoare tînără şi zglobie. Îndată mergem pe malul ei. Uneori rîul e spîrcuit în

[1] Este vorba de frontiera dintre România şi Transilvania înaintea Unirii din 1918 (n.n.).

şfichiuri dezbinate, alteori el aleargă prins în jgheaburi de lemn; în sfîrşit, el se scurge la vale fără piedici şi unit cu sine, gîlgîindu-şi apele limpezi care răsfrîng în culori de ardesie cerul uşor acoperit de nori. Roţi încărcate de cutii îi fură necontenit apele ca să le verse în treucuţa de unde ele se aruncă-n canalul ce hrăneşte sămănăturile. Mai departe, un fierăstrău trăieşte din puterea ei, făcînd să se mişte fără întrerupere, în sus şi în jos, pînza de fier cu colţii lacomi.

Supt Piatra Dragoslavelor — căci acum movilele pietroase au înălţimea munţilor, şi poporul li zice *Pietre* — înfloritorul sat (Dragoslavele *n.n.)* întinde de-a lungul drumului casele lui albe; o biserică zidită de cel dintîi Grigore Ghica, în veacul al XVII-lea, are înaintea zidurilor modeste ale naosului un turn strivitor care e făcut în mult mai mic după acela al mănăstirii Cîmpulungului — pe atunci de curînd dreasâ de Matei vodă Basarab.

Pe aici era odată trecerea mărfurilor braşoveneşti, în cară duse încet şi greu, pe drumuri rele, spre atîtea oraşe ale ţării şi spre locurile de peste Dunăre. Drumul de astăzi nu e tocmai cel vechi, care merge prin vale; dar şi acesta se înră-mureşte între calea Tîrgovişţii şi a Cîmpulungului. Cea dintîi se desfăşoară la vale, de-a lungul Dîmboviţei.

Încă trei kilometri şi sîntem în schela cealaltă, *Rucărul,* ale cărui turnuri şi case albe se ivesc îndată, la locul unde se întîlnesc trei Pietre mari, dintre care una poartă brazi pe coastele ei.

Rucărul adăpostea odată pe vameşii domnului muntean, oameni siguri, şi cu multă trecere. Astăzi el are o şcoală, o primărie foarte mare, un hotel, cum nu mai poate arăta alt sat din România, o frumoasă şi lungă primblare pe lîngă rîuleţul prins în maluri îndreptate şi pietruite şi foarte multe case de o gospodărie aleasă. [...]

După cîteva văpăi roşii, trecătoare, pe culmea Căpitanului, noaptea cade aproape dintr-odată. În lipsa străinilor, cari nu mai vin în Rucăr, de cîtva timp, strada se face îndată pustie: luminile, abia aprinse, se stîng la toate fereştile; şi hanul se închide ceva mai tîrziu. Pînă şi şuierăturile caraulei contenesc, şi tăcerea nopţii negre e sfîşiată numai de hărţăgoasele lătrături ale cânilor paznici, cari pîndesc zgomotele tainice din singurătatea muntoasă.

Dimineaţa a coborît neguri uşoare pe coastele muncelelor pe care numai ici şi colo le străbate o săgetare roşietecă de raze. Sînt opt ceasuri acuma, şi răcoarea nopţii stăpîneşte încă văzduhul limpede. De pe toate cărările şi potecile izvorăsc în strada albă ţăranii cu sumane negrii şi cojoceie cusute, ţărance a căror bogăţie de fluturi şi podoabe e acoperită în parte de mântăli cafenii; unele dintre dînsele poarta ştrengăreşte pe albul fin al vălului ce li înfăşură faţa oacheşă o pălăriuţă bărbătească. [...]

Acest minunat drum (Cîmpulung-Braşov *n.n.)* a fost mîntuit în 1891 supt conducerea a doi ingineri români, antreprenorii fiind italieni. El se razimă adesea pe puternice întărituri de piatră, străbate poduri desăvîrşite şi e apărat prin vergele de fier unde se

deschid rîpe. Nu e o linie care să se înfunde drept înainte între firele telegrafului, care aici are altă cale; ci, încolăcindu-se ca o biciuşca răpezită, el înfăşură deal şi munte cu panglica-i albă. În urmă nu-l mai recunoşti în şuviţa zburdalnică ce se joacă prin funduri de văi şi se prinde de gîtul aspru al stîncii; înainte, cînd îl vezi alergînd nebunatec în veşnice rotocoale, nu-ţi vine a crede că în curînd vei fi colo sus pe înălţime. Aici, prin chefurile-i neaşteptate, drumul însuşi e o mare plăcere.

Soborul de uriaşi se ţine şi mai departe. În faţă, în urmă, la dreapta, la stînga, unde priveşti, fără o singură spărtură, căci drumul se strecură şi nu cutează să taie, iar bietele rîuri sînt mulţămite că-şi pot căuta de cale, vezi ceaunele răsturnate, căciulile cu ţugui, tablele întinse, zimţii, spinările cio-lănoase. Sînt movile de nisip curat, în care seînteie puncte de mica, mari movile umflate pe care nu se prind decît fire de iarbă săracă, sînt mormane de piatră acoperite cu arbori rari. Dar piatra răzbate pretutindeni; uneori numai, ea e acoperită de crînguri şi păduri de brad, de mesteacăn morocănos, cu frunzele pleoştite, de fag, care-şi răşchira pînă departe ramurile cu frunze lucioase; codrii adînci şi negri, stăpîni peste toate, nu se văd nicăiri; pînă departe către hotar, unde sînt vîrfurile mai înalte, pădurea e numai o rămăşiţă a trecutului ei falnic, căci nevoia de bani a moşneanului a pus-o la biruri grele şi a schilodit-o pentru totdeauna, fără s-o radă însă cu totul ca în ţara de muncele ruinate a Sovejei. Prin coviltirul uşor al ierbii, printre trunchiuri şi mai presus de ele, ţîşneşte însă piatra stăpînitoare; ici, ea se risipeşte în fărîmi albe, galbene, roşcate, care fac moşinoaie în margenea şoselei curate, dincolo, ea samănă coasta sau adîncul cu frînturi şi lostopane; aiurea, ea străjuieşte drumul cu plăci înnegrite, murdare, lucioase, sau cu lespezi clădite în bună rînduială ca de mîna dibace a unui meşter uriaş; de multe ori, în sfîrşit, ea încunună toate cu cîte o mîndră creastă sură sau ia în stăpînire întreg muntele. Lîngă *Păpuşa* verde, clădită ca o movilă, stă în faţă, peste valea Dîmboviţei, lungul părete sur, adînc scrijelat, gol, sterp, trist, al *Pietrei lui Craiu* (Piatra Craiului n.n.), numită aşa poate după vreunul din făloşii regi cari se întorceau cu fuga acasă la dînşii, lăsînd în urmă steaguri rupte, arme frînte şi voinici morţi, căzuţi în mormane sîngeroase sau sămănaţi pe coaste şi prin văile înguste ca frunze roşii, veştede, de toamnă.

Iată, cam la jumătatea drumului, cazanul *Posadei,* care aminteşte o zi ca aceea, de strălucită biruinţă ciobănească asupra boierilor mari ai străinătăţii cotropitoare.[1] O groapa se rupe supt munţi; colo în fund, unde strălucesc case albe, e Dîmboviţa, care trece uşoară, limpede pe prundul curat; mai în faţă e rîpa goală, pustie, cu arbori şi mărăcini. Odinioară prăpastia era împădurită, şi numai ca o îngustă crestătură răzbătea calea negustorilor paşnici, pe care acum, spre începutul veacului al XIV-lea, ajunseseră a trece aspri ostaşi cu siguranţa că au biruit şi supus. Şi, deodată, dintre

[1] Localizarea făcută de N. Iorga pentru lupta de la Posada, în care regele ungur Carol Robert (1308—1342) a fost înfrînt (n.n.).

trunchiuri năpădiră săgeţi fulgerătoare, şi această furtună de ucidere împinse oameni şi cai mai în adînc, tot mai în adînc la stînga, unde sînt *cheile Dîmbovicioarei,* straşnica strîmtoare prin care fuge sfios rîuleţul, ca o şopîrlă ce lunecă pe coiful uriaşului adormit. Din păreţii înalţi de pare că ajung cerul, căzu atunci strivitoarea ploaie a bolovanilor mîniei şi răzbunării unui neam prea multă vreme călcat în picioare. Cei ce se învredniciră de această primire abia mai găsiră, împuţinaţi şi acoperiţi de răni, drumul de mîntuire al Braşovului. Mărire ţie, Posadă cu adîncurile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm pînă astăzi viaţa frumoasă, albă, bună care înfloreşte de-a lungul veacurilor, pe munţii şi cîmpiile noastre; mărire ţie, mormînt de duşmani pecetluit cu roşia pecete a biruinţii noastre !

Urmăm calea de stîncă înaltă, îngustă, întunecată în care apoi, ţăranii lui Vlad-vodă, muscelenii aceştia cu faţa rotundă, ochii negri şi trupul vînjos, au toropit pe ungurii Măriei Sale puternicului Crai Sigismund, care a fost apoi şi împărat. Un val de aer rece ne loveşte în faţă. E sufletul aspru al strîmtorii, precum Dîmbovicioara grăbită e seninul şi bucuria ei. De o parte şi de alta a cărăruşii pietroase, apărată cu parmaclîcuri de lemn, păreţii nemărginit de înalţi ai stîncii pustii sprijină o şuviţă de cer albastru-şters. Brazi detunaţi atîrnă de-a lungul scoarţei sure, cu jalnicele lor crengi uscate. Iar în cîte un loc ca prin minune un mîndru fag hrănit de apa limpede îşi deschide braţele verzi răstignit pe stînca dreaptă. Ca o amintire a pajiştilor mirositoare, a cîmpiilor înflorite din locuri senine, cîte un clopot vînăt se iţeşte din smocul frunzelor mărunte.

Măreaţa temniţă se deschide: e un ochi de lumină, de verdeaţă. Dîmbovicioara se încălzeşte la soare, înainte de a pătrunde în grozăvia strîmtorii; apoi încă odată aceasta cuprinde în braţele ei zdrenţoase de aspră stîncă cenuşie. Acum sîntem liberi.

De la căsuţa albă de colo, la capăt, se deschide un drum înverzit, care suie pe nesimţite la peşteră. O ţărancă bătrînă, adusă de spate şi sfrijită pe oasele ei ţapene, a adus lumînări [...]

Acum în *peşteră!* Băbuţa sfrijită şi gîrbovită, care tace, scoate bucăţi de lumînări albe, de făclioare galbene, şi le întinde fiecăruia: „Ţine !".

Întîi întunerecul din fund îţi cam ia ochii. Vezi atît că te înfunzi într-un negru beci sălbatec, cu pereţii coşcovi, buboşi. În dreapta şi în stînga sînt alte adînciturі, închise, pe cînd înainte lumina descoperă într-una gurguie grosolane, crengi groase, strîmbe, chipuri grosolan cioplite, împărţite în două lungi guri de iad, de pe care picură, asudă prelingeri leneşe de apă. [...]

CURTEA DE ARGEŞ

Spre Curtea de Argeş, drum prin aceleaşi ţinuturi de păduri bogate ca.şi pînă acum, din care păduri răsar case şi turle. Calea ferată e cea vestită prin luxul ei, cu gări ca locuinţele de vară ale unor mari bogătaşi: cărămidă roşie la suprafaţă şi turnuri

măiestrite: ultima înflorire în acest domeniu a risipei noastre cu bani de împrumut.

Tîrgul Curtea de Argeş — ceea ce înseamnă, în limba de astăzi, reşedinţa domnească de pe Argeş — e o adunătură sărăcăcioasă de case cu cîte unul sau două rînduri, altfel destul de curate, şi de livezi, pe care o străbat străzi cu pietrele ieşind pretutindeni la iveală, răzvrătite. În stînga se vede pe o înălţime o biserică destul de mare, sprijinită în pîrghii: ea poartă în limba poporului, pe care istoricii au încercat apoi să o tălmăcească prin ipoteze silite, numele lui „Negru Vodă". E curioasă această răspîndire — dacă este o adevărată răspîndire — a poveştilor despre închipuitul întemeietor: şi aici, la Curtea de Argeş, ea s-ar lămuri poate prin amestecul în graiul unor oameni ce nu par a-şi deschide gura tocmai bucuros, a numelor vreunui voievod Negru din timpurile întunecoase, cu acela, ce e vrednic a se pomeni totdeauna în aceste părţi, al binefăcătorului, iubitorului de frumos, evlaviosului voievod Negru, Neagoe.

Biserica bătrînă ce se sprijină în cîrjile reparaţiilor noastre are o forma neobişnuită la noi: ea desfăşură, în şiruri de bolovani încadraţi de cărămizi supţiri, linii de basilică bizantină, redusă la proporţiile sărace ale începuturilor domniei muntene. Nicolae Alexandru-vodă a înălţat-o, pe la 1350, pentru mitropoltiul nou ce adusese de la Măcin, pentru Iachint Grecul. Meşteri din Constantinopol au întins o zugrăveală în stil mare, cu puternice figuri izolate, vînjoase, luptătoare, în cupola centrală, ca şi în altar, şi astăzi, în 1915, ele au ieşit la iveală, prin ostenelile inteligente ale pictorului Norocea, de supt straturile de nouă picturi aşternute rînd pe rînd în cursul a cinci sute de ani. Pe un stîlp din cele ce fixează trei împărţiri în lungul bisericii, ctitorul apare în armură de luptător, iar deasupra uşii el se vede îngenunchiat, oferind prinosul evlaviei sale. Morminte mai nouă, din al XVIII-lea veac, s-au aşezat sfios în umbra umedă de la intrare.

* * *

Pe altă înălţime apare, părăsit, dar trezitor de vechi amintiri, care nu se mai pot desluşi de nimeni, turnul de la Sîn Nicoară. Dacă — şi presupunerea nu pare fără temei — Nicolae-vodă, zis şi Alexandru, de la care pînă astăzi s-a strecurat mai mult decît jumătate de mileniu, e acela care a sfinţit ca biserică nouă, pentru iertarea păcatelor sale, pietrele ce se dărăpănă acum supt picăturile ploilor, în bătaia vînturilor reci de iarnă şi în munca veşnic reînnoită a buruienilor de ruină — atunci acest străbun al şiragului voievozilor mai noi se preface din slavoneasca moartă a epitafului său din biserica de la Cîmpulung într-un viu Nicoară, voievod şi gospodar pentru sîrbii şi bulgarii din cancelaria lui, dar pentru ai săi, dregătorii şi arcaşii şi ţăranii, domnul Nicoară, Nicoară-vodă.

O şosea prăfuită, între mici căsuţe, urîte. În fund se vede un coperiş ce se încovoaie în arcade spre patru stîlpi albi, iar mai departe, în dreapta, nişte turnuri ce par galbene şi nu se deosebesc

prin nimic. Arată a fi ale unei biserici destul de mari.

Dar iată că priveliştea se deschide. Trăsura se opreşte înaintea unei bariere de lemn alb. Mă cobor, înaintez puţin şi înainte-mi se desface supt cerul albastru, între înalte dealuri acoperite de păduri, printre care curge apa Argeşului, mănăstirea de la Argeş (nu de la Curtea de Argeş, cum se zice greşit astăzi).

Patru turnuri: două drepte, mai mari, urmîndu-se în lungime, pe cînd în lat se apleacă unul spre altul încă două, strîmbe. Împărţită în patru registre, osebite prin brîuri sculptate, biserica, spre intrarea căreia duce o scară îngustă, e de un desăvîrşit echilibru al frumuseţii. Aşa au croit-o pentru Neagoe-vodă şi doamna sa Despina, vlăstarea de crai sîrbeşti, meşteri de ţară şi străini la începutul veacului al XVI-lea, toată din frumoasa marmură albă.

Astăzi, după restaurarea d-lui Lecomte de Noiiy, spre luminile şi gustul căruia s-a dus stîngăcia noastră barbară şi veşnicul dispreţ de noi înşine, se văd pretutindeni fonduri de azur şi flori de aur, păsări, care ar fi să sune din clopoţei cînd bate vîntul (dar nu sună), coperişuri verzii deasupra turnurilor. La lumina soarelui, clădirea pare a se scălda într-un aur, care, cînd norii răpesc razele, se arată pe multe locuri negriu; pe alocuri şirloaiele ploii au luat cu ele albastru şi aur, lăsînd dungi întunecate pînă şi în inscripţia au-rită-aurită a lui Neagoe-vodă.

Armonia deplină stăpîneşte şi înlăuntrul clădirii. Stîlpi înalţi se ridică, sprijinind bolta; în faţă, catapeteasma închide intrarea sfînta a altarului. Chipuri de sfinţi se înalţă sus, în aurul fondurilor; jos se înşiră ctitorii, ale căror pietre de mormînt sînt acoperite, după nu ştiu ce obicei, cu perdele de catifea roşie cusută cu aur, în etichete a căror slovă nu e, adeseori, nici latină, nici cirilică, ci un fel de gotică apuseană. De o parte şi de alta se văd: regele Carol, care nu samănă deloc şi n-are atitudinea smerită a unui ctitor aducîndu-şi darul înaintea lui Dumnezeu, şi regina, al carii talent poetic e simbolizat printr-o atitudine de extaz care nu întră, iarăşi, în normele, bine statornicite, ale picturii bizan-tino-române. Un înger stă lîngă regele; lîngă regina o madonă catolică, purtînd pe Isus în braţe, pe cînd jos se văd crini. Nori încunjură pe cele două fiinţi cereşti; nori cari, drept spuind, nu samănă a nimic.

Şi cu aceasta orice cunoscător al vechii noastre arte, orice iubitor al frumosului şi adevărului istoric, vine de la sine la aprecierea puţin admirativă a restaurării. E deosebire între un lucru care se învaţă, care se studiază şi altul care se depune pe începutul în minte prin vederea necontenită a aceloraşi obiecte. Intipărirea în cazul dintîi poate fi mai conştientă, dar în cellalt e mult mai adîncă, mai trainică. Pentru a reface o biserică de la care vremuri rele au răpit mult în desfăşurarea lor, trebuie familiarizarea deplină cu biserici de acest fel, şi mai trebuie o legătură intimă de amintiri, ce merg pînă în fundul copilăriei, cu sufletul care locuieşte în aceste clădiri de smerenie şi de închinare. Şi, fiindcă o arta adevărată se adaptează pretutindeni, se traduce în

limba sufletească a fiecărei rase, se cere iarăşi ca arhitectul învăţat şi meşter care îndrăzneşte să învie din rămăşiţi şi potriviri o frumuseţă vestejită, să fie unul din copiii cei mai plini de iubire fiască ai pămîntului pe care se va ridica a doua oară minunea.

Cred că la noi în ţară se găseau, şi atunci cînd am adus pe arhitectul francez, oameni cari, măcar strîngînd cu toţii cunoştinţele lor într-un mănunchi, puteau să ni dea îndărăt, cu toată priceperea şi cucernicia, vechea mănăstire a lui Neagoe-vodă. În locul caselor din Franţa, caselor din Viena, se puteau afla meşteri de-ai noştri cari mai încet (dar nu mai scump) ar fi dat podoabele dinăuntru, delicatelor lucrări de zugrăveală, de săpătură şi chiar de turnătorie. În acest caz, n-ar mai fi nici catapeteasmă de metal, cu flori, nici vulturi heraldici apuseni, nici slove care nu sînt buchi şi nu sînt litere; n-ar mai fi, mai ales, acea bogăţie cam sălbatecă, aş zice: orientală, de aur şi de culori puternice. Ai noştri ar fi lăsat, ca nişte duioase amintiri dintr-un trecut care a fost numai o dată şi nu se poate comanda, cu orice sacrificii bugetare, în făcătoarea de minuni străinătate, acele stîngace icoane şi sculpturi vechi, al căror grai de cinci sute de ani, venind din depărtările credincioase şi eroice, ni spune cu cît mai mult decît jargonul internaţional al momentului. Şi ar fi fost mai bine. [...]

SPRE RÎMNIC

[...] între Piatra şi Slatina se trece Oltul, şi calea ferată spre Rîmnic, care, de cîtva timp, duce şi mai departe spre Sibiul fraţilor noştri, urmează destul de aproape cursul rîului, strecurîndu-se între lanuri de porumb de toată frumuseţă. În stînga, lanurile de aur ruginit se opresc în dealuri neregulate, ca acele ale Gorjului, pe cînd în dreapta ele se încurcă în pădurici cu înalţi arbori supţiratici, sau se pierd în lunci, pe care pasc turme şi vite risipite. În faţă se înalţă ondulate, închizînd raza vederii, frumoasele dealuri ale ţinutului de peste Olt, ale plaiului argeşan. Înfăţişarea ţării se schimbă necontenit aici, în dreapta, unde ochiul prinde tot lucruri nouă, în mici icoane pe care le înghite răpeziciunea. *Drăguşanu* cu viile-i împuţinate de boală, ale căror frunze verde-închis sînt pătate adesea de albastrul arămiu prin care se mîntuie de pieire — cîteva case mari, moderne se desfac din fondul verde prăfuit — *Rîurenii,* cu bîlciul lor; împrejmuiri, haine albe împrăştiate pretutindeni, corturi de pînza, cara străbătînd şoseaua, pe cînd deasupra învălmăşelii plutesc răgete, sunete de tălăngi, strigăte de chemare; *Govora,* locul de tămăduire, de la care se vede numai halta. [...] Se face sară, cu un soare roşu, fără raze, ce se lasă în neguri, pe cînd cerul vioriu e uşor învăluit de praful bogat al drumului, pe care un vînt puternic, un vînt avar, de secetă, îl goneşte în nori fumurii de pe şoselele albe, ce străbat lanurile şi dumbrăvile. O gară modestă, în care se plimbă doamne în toalete moderne. E Rîmnicul.

Cînd ai intrat în el, plin de fum şi de praf, rămîi uimit. Ai plăcerea de a te găsi într-un juvaier de orăşel, într-una din cele mai

curate aşezări urbane din toată România. Trăsura merge pe un drum bine pietruit şi pe care vîntul nu ridică nimic. Poate a plouat ? Nu, e stropit, înţelegeţi bine: stropit. Şi aflu că aici, în Rîmnicul Vîlcii, se stropeşte tot şi totdeauna. O minuni ale apei şi ale Noului Severin !

Şi nu-s maidanuri, nici bordeie, ci case curate, ce se înfrăţesc bine între ele, frumoase case gospodăreşti, foarte de aproape îngrijite. Autorităţile au clădiri de gust, pe care nu le îngăduie să se murdărească, necum să se dărîme, ca în atîtea alte locuri. Arborii cresc din belşug aici ca şi în luncă: drepţi, mîndri, dînd o impresie de viaţă sănătoasă, liberă. [...]

* * *

Grădina publică, numită şi aici zăvoiul, e frumoasă, cu podoabe de crengi, cu oale de flori prinse naiv şi pitoresc în poartă. Sînt alei largi, podişce, pavilioane, straturi de flori bine îngrijite. Un monument încununat cu vulturul muntean purtînd crucea aminteşte, într-o inscripţie reînoită cu litere latine, că vodă Ştirbei a dat oraşului această grădină largă şi frumoasă. Izvoare de pucioasă — în jos şi în sus doar Govora, Călimăneşti, Olăneştii — curg negre pe marginea cărărilor. Sînt şi băi în grădină, dar cea mai mare parte din an ele sînt închise. Aflu cu o straşnică mirare că, mai totdeauna, majoritatea zdrobitoare a locuitorilor n-are nevoie de ele. Rîmnicul are — ca unul ce s-a dezvoltat dintr-un tîrg, dintr-o stradă adecă (Episcopia n-a creat nimic în afară de zidurile ei) — numai două artere paralele. Cea mai mare e şi cea mai veche, fără îndoială, căci uneşte Episcopia cu biserica mitropolitului Grigore şi e în mai strînsă legătură cu strada Transversală, în care sînt prăvăliile, iar, mai departe, o hală ce se lucrează acum, hanuri pentru ţărani, un pod peste rîu şi o şosea prăfoasă care se înfundă înainte, între căsuţe. Ici şi colo se deschid străzi laterale, împodobite uneori cu case boiereşti frumoase, vechi sau reînnoite, şi care au — ca toate locuinţele de aici — flori în faţă. [...]

MĂNĂSTIREA DINTR-UN LEMN

[...] A doua zi urcăm pe jos dealul *Cetăţuii.* A ştiut ce face acel care l-a ales, în veacul al XIV-lea sau al XV-lea, pentru a păzi Noul Severin din vale, care ajunse reşedinţa olteană a domnilor, scaunul obişnuit al banilor şi al celor de-al doilea mitropolit al ţării. Cărări grele şerpuiesc pe pieptul umflat al înălţimii singuratece, şi cei ce stăteau sus — în ziduri care s-au surpat de mult, încă din vremea lui Radu de la Afumaţi cel ucis pe această culme, în biserică — puteau prăvăli lesne duşmani în vale.

Acolo curge Oltul, care se desface din desişul sălciilor ca frînturile unei late săbii, cu oţelul strălucitor. Iar dincolo de luciul apei se strîng, în paza arborilor, albe, roşii, casele Rîmnicului şi multele turnuri. Un soare rece le face să scînteie.

Biserica omorului din 1529[1] s-a surpat, şi nici nu se mai

[1] Aici a fost ucis de boierii răzvrătiţi viteazul domn muntean Radu de la Afumaţi

pomenia de dînsa, cînd, pe vremea lui Şerban Cantacuzino, evlaviosul mitropolit Teodosie ridică noua clădire cu pridvorul pe stîlpi şi uşa încadrată-n sculpturi fără frumuseţă, pe o piatră tare. Iar ce se vede astăzi e numai o prefacere a mitropolitului Nifon al lui vodă Ştirbei. Cei ce au lucrat la reparaţie crezură că se cuvine a pune vechea pisanie jos în zid şi a ridica o alta, care proslăveşte pe ctitorul cel nou.

[...] Prin căsuţele rău îngrijite şi cam mărunte ale satului *Govora* spre mănăstire. Ea se vede din şosea, cu turnu-i mare, alb, la intrare; la dreapta şi la stînga lui, pare că se revarsă dărîmături sure cu fereşti mici negre. De jur împrejur, pe deal şi în vale, e un strălucit belşug de verdeaţă.

Ai crede că poteca pe care apuci, la stînga drumului, te va duce la o grămadă de ruine, care să mai însemne locul unde a lucrat acum trei sute de ani tipografia lui Matei Basarab. Rămîi uimit cînd vezi că dincolo de bolta turnului alb sînt chilii cu totul curate şi întregi, cu fereştile lor drese şi stîlpii frumoşi ai cerdacelor; malul de nisip e întărit cu lespezi. Biserica, bine păstrată, se ridică albă în mijlocul verdelui tînăr; o alee de viţă de vie încărcată cu struguri duce la intrarea ei.

Aici a fost întîi o bisericuţă săracă. Apoi Radu cel Mare cunoscutul domn bisericos, a făcut-o din nou, poate pentru întîiaşi dată din zid. Temeliile acestei clădiri se văd şi astăzi lîngă aceea care a înlocuit-o. Brîncoveanu veni pe urmă, şi supt îngrijirea lui Antim sau a lui Ioan, arhimandritul ctitoriei sale din Hurez, se dură cu şase ani înaintea Coziei nouă, biserica de astăzi, cu pridvorul ei pe stîlpi, uşa frumos încadrată cu piatră, şi ea însăşi bine sculptată în lemn, cu brîiele, fereştile-i cu chenare săpate şi turnurile cele doua de zid, — toate în stilul impus de Antim Ivireanul noii arhitecturi religioase muntene. Din vechea zidire n-a rămas decît o piatră de mormînt de la 1570, şi tot după ea s-au luat chipurile lui Radu cel Mare şi doamnei Catalina, soţia lui. El se înfăţişează cu lungi plete buclate, într-o mantie de brocard roşu, blănită cu samur, care cade peste un veşmînt verde, cu guler roşu, brîu roşu şi mîneci împodobite cu adausuri roşii, şi cu cîte un şir de albe mărgăritare; cizme roşii, de coloare obişnuită la împăraţii creştini ai Constantinopolei, îl încalţă. Doamna, încununată, îşi înfăşură capul şi gîtul într-un lung văl alb; peste o rochie trandafirie e îmbrăcată mantia de brocard roşu, blănită cu samur.

Îndărăt pînă la capătul satului, apoi peste şinele trenului, peste cursuri de apă limpezi, care fug răpede pe prund, printre aceleaşi case de ţesătură de lemn acoperită cu lut. Dealurile se ţin de amîndouă laturile. Către sfîrşit, ele se acopăr de păduri, pe cînd în vale pasc nesfîrşite turme de oi, ce rup liniştit verdeaţa ierbei fragede. În fund, peteci de nori albi atîrnă pe coastele munţilor albaştri ai Bistriţei.

O perdea de arbori, care ascunde o pădurice, taie drumul. Şi cînd ai străbătut păduricea, ai în stînga coperemintele de şindilă

şi fiul său (n.n.).

ale Mănăstirii dintr-un lemn.

Odată bisericuţa de lemn va fi fost în adevăr scobită într-un singur trunchi de stejar uriaş. Matei Basarab o făcu apoi din zid, şi pe urmă ea se prefăcu după asămănarea bisericilor lui Brâncoveanu, prin dorinţa lui Ştefan-vodă Cantacuzino de a întrece şi în această privinţă pe nenorocitul său înaintaş. De atunci, din 1715, vin şi frumoasele clădiri mănăstireşti, cu bolţi şi stîlpi meşteşugiţi.

HUREZI. BISTRIŢA. ARNOTA

[...] Sîntem în sfîrşit la Hurez. Intrăm pe supt turnul boltit, suim drumul de bolovani între ziduri, vedem lumini fugind, trecem supt alt turn, dincolo de care, de-o parte şi de alta, sînt mari clădiri vechi, şi în capul scărilor ne primeşte maica stariţă. Doamne, ce frig a fost afară !

Cel mai bogat şi mai strălucitor dintre domnii români, Constantin Brâncoveanu, a voit să întreacă, prin cheltuieli mai mari decît oricare se mai făcuseră pînă atunci pentru mănăstiri, pe toţi înaintaşii săi clădind un nou lăcaş fără păreche. Ruda sa de aproape, Pîrvu Cantacuzino a primit însărcinarea de a supraveghea lucrul zidirii sfinte, al carii loc fusese ales în codrii nestrăbătuţi numiţi ai Hurezului sau Huhurezului, după pasărea de noapte ce se sălăşluia în ei şi umplea singurătatea neagră de bocete. Vărul domnului dădu gata păreţii în 1692, dar zugrăveala nu fu mîntuită decît după moartea lui înainte de vreme, supt îngrijirea lui Cernica Ştirbei, la 1694. Îndată începea lucrul la paraclis, care se sfîrşi cu totul peste doi ani, şi, ca să fie alături cu soţul ei la fapte bune, doamna Maria sau Marica făcu, tot atunci, din banii ei, bolniţa din deal. Peste amîndouă aceste zidiri, ispravnicul fu, Ioan, care avu norocul de a călăuzi timp de treizeci de ani, ca egumen mănăstirea de călugări a Hurezului. In acelaşi timp, o cingătoare de chilii încunjură biserica, şi paraclisul era cuprins între chiliile acestea.

Mănăstirea a avut şi timpuri grele, şi odată, în războiul din 1787, caii nemţilor, caii turcilor, ce se războiau între dînşii pe socoteala şi pentru împărţirea noastră, au mîncat fîn hrăpit între zidurile bolniţei brâncoveneşti. Peste aproape un veac, călugării plecau, şi locul lor era luat de maicile de astăzi.

Dar ca nici într-o altă parte, toate s-au păstrat, aproape cum le-a lăsat întemeietorul. Şi astăzi priveşti cu admiraţie biserica în care şi-a atins culmea meşteşugul de a zidi de pe vremea lui Brâncoveanu. Pridvorul e sprijinit pe zece stîlpi, mai largi la bază şi împodobiţi la amîndouă capetele cu foi de acant fin săpate; în faţa lui stă un amvon de intrare, pe doi alţi stîlpi canelaţi, avînd acelaşi fel de căpiţele ca şi pridvorul însuşi. Pe faţadă şi de jur împrejurul zidirii sînt linii de zimţi, apoi un rînd de ocniţe rotunde, închizînd cercuri împletite; după aceasta, două ciubuce simple, alt rînd de zimţi, un colac mare sculptat, ca acel de la Surpatele, şi alta tivitură cu zimţi. Pe laturi şi la altar se mai întinde un şir de ocniţe

pătrate. Cinci fereşti de fiecare parte, cu cadrul sculptat; sculpturi mai frumoase decît în orice biserică munteană, are şi uşa, ale carii canaturi sînt din lemn lucrat ca o horbotă. Două turnuri cu ferestuici, abia crăpate în adîncul ocniţelor, se urmează în lung. Printr-un adaos colţurat înaintea altarului, biserica dobîndeşte o lungime mai mare decît cea obişnuită.

După aceleaşi norme de arhitectură, deşi mai ieftin şi în hotare mai mici, sînt făcute paraclisul şi bolniţa.

Dar îngrijirea înaltă a podoabei nu se opreşte aici. Stîlpi de toate felurile se găsesc în cerdace şi în sălile chiliilor. Cei mai fruumoşi, împreună cu alte săpături, sus şi la scară, se adună în cerdacul stareţiei vechi [...] Aici sînt stîlpi împletiţi, săpaţi cu stema ţării şi cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor, sînt lei şi flori şi păsări şi arabescuri, cum nu se mai poate mai dibaci şi mai elegant întreţesute. Nici Nicolae Mavrocordat la Văcăreşti n-a dus astfel de frumuseţi pînă în odăile de locuinţă, mulţămindu-se a sprijini biserica pe stîlpii săi, şi mai bogat înfloriţi de sculpturi.

Zugrăveala veche e păstrată în toată puterea şi vioiciunea ei, şi pe păreţii din pronaosul bisericii se înşiră, pe lîngă Brâncoveanu cu doamna şi copiii, în portul răsăritean din vremea lor, toate rudele după tată şi după mamă, şi chiar „moşii şi strămoşii", pînă la Neagoe şi Laiotă, cu pletele în zulufi şi haina de brocard tăiată la piept de dunga de aur a patrafirului.

Iarăşi pe drumul ce nu se vede decît la cîţiva paşi, între înălţimi sămănate fără rînduială, pe lîngă porumburi înalte, case de ţară albe şi perdele uşoare de pădure. Mergem, după întoarcerea la *Costeşti,* sat mare de munte, cu locuinţele larg răspîndite, spre *Bistriţa.* De departe se vede catapeteasma de munte supt care zace mănăstirea; sus, nori albi se scămo-şează, îndesindu-se spre vîrf, pe care-l acopăr cu bumbacul lor albicios. [...]

În cei din urmă ani ai veacului al XV-lea, fraţii Craioveşti, stăpîni ai şesului jian şi bani olteni, unul după altul, înte-meiară Bistriţa şi paraclisul ei; cea dintîi trebuie să fi fost, ca bolniţa Coziei, clădită după vreo jumătate de veac; cellalt păstrează şi astăzi forma de căsuţă purtînd în braţe un pridvor. După stingerea neamului ctitorilor, Brâncovenii, înrudiţi cu aceştia au avut ocrotirea Bistriţei, care păstra acele ziduri de cetate ce siliseră pe Mihnea cel Rău a întrebuinţa tunuri împotriva lor şi din care se văd unele urme, alcătuite din bolovani şi cărămidă tare, la marginea zidirilor de astăzi, încă din 1683, cu cinci ani înainte de a fi domn, marele întregitor al moştenirii de artă religioasă a trecutului, Constantin Brâncoveanu, înnoi Bistriţa. Ea ţinu astfel vreo sută şi cincizeci de ani. Reparaţia lui Ştirbei nu păstrează nimic din clădirea lui Constantin-vodă, care va fi sămănat cu Cozia. O biserică modernă fu ridicată din temelie. [...]

Dar piatra de mormînt a puternicului ban Pîrvu a fost găsită, şi ea se păstrează astăzi într-o cameră a clopotniţii. Pentru vechiul viteaz şi ctitor nu mai era loc în zidirea de paradă a altor timpuri.

La doi paşi de mănăstire e stînca, înaltă, goală, aspră; în ea

se sapă o peşteră care a scăpat nu o singură dată de tîlhari şi de năvălitori străini şi comorile Sfîntului şi viaţa egumenului, a călugărilor. Iar sus de tot, acolo unde atîrna negurile, deosebeşti prin ele, ca o lungă pată albă, *Arnota,* care străluceşte de departe, în noapte, călătorului. Drumul merge prin cărări de sat sărac, prin prăvălişuri de bolovani, prin poteci de pădure rară, nouă, căptuşite cu frunze ruginite. A plouat, şi lupţi, urcîndu-te, nu numai cu răpegiunea coastei, ci şi cu lunecuşul cleiului negru. E o mare tăcere tristă, pe care o rupe numai lătratul hărţăgos al vreunei javre, foşnitul unui mocan căciular, care se suie pe calu-i mărunt. Pentru cîţiva gologani, un flăcău rupe din pomii livezii crengi mari brobonate de prune brumării.

Am ajuns în sfîrşit. Iarăşi turnul şi zidurile din vremea lui Ştirbei, care stătea prea aproape de Arnota ca s-o poată uita; dar, mai mult nelocuite — căci călugării au lăsat ca urmaşi numai doi bătrîni paznici — ele cad pe încetul în ruină, abia după cincizeci de ani.

Bisericuţa, spoită mai dăunăzi, are tipul curat al clădirilor lui Matei-vodă, căci Brâncoveanu a dres aici numai o fîntînă. Pridvorul e închis; pe laturi zimţi, cîte trei fereşti, ocniţe rotunde, deschise sus, iar în rîndul de jos închise; un singur ciubuc la mijloc, fără săpături. In pronaos doarme — ntr-un mormînt înalt, de marmură, cu săpături ce înfăţişează tunuri, tobe, semne de război şi stema ţării — Matei Basarab, iubitul domn şi părinte bătrîn. La picioarele lui stă Danciul din Brîncoveni, ale cărui rămăşiţe au fost aduse din Mitropolia de la Alba Iulia, unde Danciul pierise pe vremea lui Mihai Viteazul, de fiul său acesta, Matei-vodă. Tatăl şi fiul odihnesc singuri, în mica biserică de munte, încunjurată de neguri, bătută de ploi şi asigurată, prin greutatea şi primejdia potecii ce duce la dînsa, de lăcomia străinilor duşmani. [...]

COZIA

[...] Urmăm o cotitură a Oltului şi, după un drum scurt pe şosea, *Cozia* se arată, cu cele trei turnuri ale sale şi zidul alb, dres de puţină vreme, al clădirilor mănăstireşti. Oltul e mînios aici şi-şi frămîntă apele spumegînde pe vîrfuri de piatră, iar, pe un mal şi pe cellalt, două înălţimi împădurite, cu frunţile colţurate, par doi zmei întărîtaţi ce se răpăd unul împotriva celuilalt.

La stînga drumului, pe o înălţime, lîngă o căsuţă unde stă urmaşul smerit şi sărac al falnicilor egumeni de odinioară, şi lîngă o vilă nouă pe care P.S.S. episcopul de Rîmnic — Ata-nasie, a clădit-o mai dăunăzi — privighează bisericuţa bol-niţei, de o fină armonie veche. Supt o frunte cu două rînduri de ocniţe, un stîlp gros, de cărămidă, sprijină pridvorul, din care dă în biserică o uşă împodobită cu săpături în lemn. De jur împrejurul zidirii, în forma îndătinată a crucii, aleargă ocniţele lungăreţe prin care se deschid puţine fereşti înguste; iar sus se întind mai multe rînduri de zimţi în cărămidă. Lucrarea toată e făcută din cărămidă pusă în lung şi în

lat, pe rînd, închisă într-un ciment tare şi sămănată cu bucăţi de piatră tăiată.

Ea păstrează vechea zugrăveală, foarte frumoasă — asemenea cu aceea din Slatina în Moldova — din care se desfac, pe partea dinăuntru a piciorului de zid din pridvor, chipurile încununate ale lui Mircea-vodă şi ale fiului său Mihail, care e un copil încă, amîndoi în veşmintele apusene ale vremii lor, luate, de bună samă, după cea dintîi zugrăveală a bisericii celei mari. O panglică de inscripţie ce încunjură sus pridvorul spune că întemeietorii bisericuţii au fost Petru-vodă zis şi Petru de la Argeş sau Radu Paisie, domn pînă la 1545 şi fiul său Marcu, şi prin urmare din timpul lor vin sfinţii din pridvor şi aceia dinăuntrul clădirii care se bolteşte puternic supt turnul roşiatic. Ctitorii se văd în mîna stîngă a naosului: Petru în haină verde de brocard de aur, blănită cu cacom, căzînd peste o alta roşie cu flori tot de aur. Marcu, şi el încoronat, în brocard albastru, tot aşa blănit, peste o haină dedesupt roşie; doamna Ruxandra, soţia lui Radu, văduvă întîi după Radu de la Afumaţi şi deci fata strălucitului Basarab Neagoe, poartă cercei mari de aur, din cari atîrnă lanţuri pînă la umeri; haina ei de brocard alb e împodobita la piept cu o placă ţesută în fir şi două galoane de fir îi sînt cusute pe umeri; tot astfel e îmbrăcată şi fiica nevrîstnică a domnului, Zamfira, numită aşa după o rudă, Zamfira lui Moise-voevod.

Biserica mare e peste drum, în vale, avînd în apropiere Oltul. De jur împrejur o cuprind clădirile de locuinţă, cu cerdacuri boltite şi pridvoare pe stîlpi, care se obişnuiau în veacul al XVII-lea, spre sfîrşit. [...] Dar clădirea lui (Mircea cel Bătrîn n.n.), un fel de Snagov, desigur, „se lipsi" — spune pisania de la 1707 — „den podoaba ei cea d'intăiu, pentru mulţimea anilor", şi ajunse cu totul dărăpănată. O întîie prefacere opri mersul ruinei, la două sute de ani de la întemeiere, în 1580—*90,* cînd supt Mihnea-vodă al II-lea, egumenul Amfilohie ridică din nou, pe lîngă biserica mare şi bisericuţa Sfinţilor Apostoli, un paraclis al Adormirii Maicei Domnului, care s-a păstrat pe urmă şi în zidăria cea nouă a chiliilor. Peste cîţiva ani se îngropa lîngă Mircea bătrînul — a cărui piatră de mormînt era, poate, ca şi astăzi, numai un bolovan ros de orice inscripţie — nenorocita mamă a lui Mihai Viteazul, călugăriţa Teofana, moartă cinci ani după uciderea fiului ei.

Apoi Brâncoveanu ajunse domn al Ţării Româneşti şi, luînd în primire scaunul lui Mircea, el făcu pentru lăcaşul de odihnă al acestuia, ceea ce nu făcuse cellalt mare înnoitor al trecutului în zidirile lui sfinte, Matei Basarab. El se hotărî să zidească la loc cu cheltuiala lui Cozia, şi dădu această sarcină unuia care o putea înţelege bine, lui Antim Ivireanul, meşterul cel mare în aducerea la îndeplinire a frumosului. Antim, care stătea pe atunci în apropiere, fiind episcop de Rîmnic, se puse la lucru, orînduind toate după planurile sale. Intrebuinţînd toate cunoştinţele sale despre arhitectura bisericească a românilor, el dură pridvorul boltit, cu patru stîlpi în lat şi cîte doi în lung, făcuţi din piatră vărgată prin

săpături în toată lungimea ei şi împodobită sus şi jos cu flori. El orîndui de jur împrejurul bisericii în formă de cruce ocniţe în două caturi, fereşti a căror săpătură cu frunze, flori, vulturi cu două capete, păsări, fără să samene de la una la alta, rămîn totdeauna o minune de închipuire în plan, de gingăşie în lucru. El dădu ocniţelor de sus un chenar de sculptură cum nu se mai află aiurea şi-l prinse cu plăci săpate, al căror model se află la mănăstirea de Argeş. Lui i se datoreşte şi eleganţa simplă a turnului din mijloc, asupra căruia se opresc privirile acelui ce descopere, în valea ei ocrotită, Cozia. [...]

SPRE LOTRU

[...] Calea ferată merge întîi pe partea vîlceana a Oltului, se strămută dincolo în Argeş şi revine iarăşi, către sfîrşit, în Vîlcea.

Oltul... Ce idei măreţe nu deşteaptă el în mintea cui nu l-a văzut niciodată ! Marele rîu care dă numele unei ţări, care desparte două climate, două înfăţişări deosebite ale pămîntului nostru, „Oltul mare", pe care-l trece Tudor din Vladimiri, Oltul ale cărui „unde spumegate" bat în poezia lui Alexandrescu, vechiul zid al Coziei lui Mircea întemeietorul. Aştepţi maluri prăpăstuite, sălbatece, hotar adînc tras de natura însăşi, aştepţi ape învălmăşite, vuind, ciocnindu-se de malurile ce se năruie de loviturile îngrămădite.

Ei bine ! Chiar fără seceta ce i-a îngustat atît de mult cursul, chiar fără arşiţa celor trei luni de lumină crudă, Oltul nu e „fluviul" visat de atîţia dintre noi şi cîntat de poeţi. El n-are un pat adînc rupt în pămînt, şi maluri romantice nu-l îngrădesc cu un farmec sălbatec. Măreţia se află la noi numai în triumfala înaintare a Dunării împărăteşti sau în culmile de piatră goală ale celor mai înalţi dintre Carpaţi. Numai acolo. Altfel natura românească e bogată, felurită, plină de farmec şi de noutate, dar bună, prietenoasă, fără sublimităţi tragice, aşa cum e şi poporul; vioaie, schimbătoare şi luminoasă ca şi dînsul, Oltul are ţărmuri, nu maluri, o albie de prund, iar nu o surpătură a solului sau un întins pat pentru ape largi. Adîneimea-i nu înfioară, şi sirene de ispită şi nenorocire, Nereide mincinoase, nu pîndesc în fundul întunecat al valurilor, ci numai păsări de apă, micuţe şi neobosite, îşi răcoresc aripile în apele lui, mai mult plumburii decît albastre sau de un verde vesel. Abia ici şi colo, spume, unde cursul se ciocneşte de dinţii de piatra ai solului: nici atîta zgomot şi alergare zglobie ca la un torent din valea Prahovei. El trece liniştit înainte.

Ca rîu însă. Ca torent crescut în lunile de primăvară sau de toamnă, e altul: un uriaş nebun, care smulge arborii, care leagănă bolovanii ca nişte jucării, care izbeşte mînios zidurile mănăstirilor ce-i pun stavilă şi ameninţă să rupă panglica de prund acoperită de dungi de fier, care formează drumul cel mare al timpului nostru. Dar aceste groaznice dovezi de putere nu le dă el, rîul, din avîntul izvoarelor sale, ci ploaia revărsată din norii darnici, ce se naşte

dintr-însa. E o mare furie străină, trecătoare, pe urma căreia rămîn apele plumburii, curgînd lin pe prund, în albie îngustă, spre Dunăre, care se face aşa de lată prin alte ape din ţări unde soarele ia mai puţin din rîurile pămîntului.

Nici mănăstirile n-au o înfăţişare întunecată, potrivită cu amintirile ce se îndreaptă necontenit spre zidurile lor. Cozia lasă să se vadă un zid alb ciuruit de ferestre, o cupola acoperită cu tinichea, mai departe o altă biserică, părînd mică. Mănăstirea aceastălaltă, Cornetul, al carii zid face parte din tunelul căii ferate, e mai neagră poate de fum decît de vechime. Cu toată bătrîneţea lor, clădirile acestea puţin înalte, fără puterea de impresie a artei gotice, reparate de pe la 1830 înainte, albe, scînteietoare, sînt mai mult icoane zîmbitoare decît privelişti care să impuie şi să răsune adînc în inimi.

Şi muncelele, munţii, sînt în acelaşi ton împăciuitor al sufletelor. Numai la Lotru vezi stînca goală, compusă din aşezări paralele drepte sau oblice sau din linii întortochiate: galbenă, sură, roşie, ca în anumite părţi de către Adriatică, înainte pînă la *Cîineni* — două sate, în Argeş şi Vîlcea, legate printr-un pod de fier — pînă la Cetatea Lotrului, un turn sur pe malul Oltului, pînă la *Turnul Roşu,* ale cărui tencuieli fărîmate par în adevăr stropituri de sînge, în urmă pînă la Rîmnic, muncelele, mai mari ca în Gorj, mai mici decît în Valea Prahovei, sînt acoperite de minunate păduri, în care, în zădar, ai căuta bradul înălţimilor sălbatece, şi adăpostesc sate, ale căror case albe se văd strălucind ici şi colo. [...]

PLOIEŞTI

Ploieştii i-am văzut întîi intrînd într-o mulţime de studenţi, la un congres al acestei bresle, în sunetul muzicii şi supt ochii îndreptaţi asupra noastră ai curioşilor şi frumoaselor curioase de la fereştile caselor [...]

După mulţi ani am văzut cu alţi ochi Ploieştii, eu singur şi fără ca oraşul să aibă decorul festiv de atunci. De la gara largă, cu aripi întinse, o adevărată *avenue* între plantaţii, apoi între biserici şi clădiri administrative. O piaţă de unde porneau străzi spre mahalale în care casele aveau şi geamuri murdare, trotuarele erau prea ascuţite pentru picioarele mele şi totul părea prea vulgar, hotărît prea vulgar.

Un tîrg stătea încă acoperit de pănuşi de porumb şi alte rămăşiţe ale mişcării de cară din timpul dimineţii. Mi s-a părut un oraş urît care începe frumos.

Poate că acum, în comparaţie cu alte reşedinţe de judeţe, Ploieştii, cu mărimea şi mişcarea lor, mi-ar părea altfel, dar atunci aşa l-am văzut.

Şi cred să nu-l fi văzut rău, nedrept. Ploieştii e, în adevăr, un oraş nou: înainte de Mihai Viteazul, care l-a făcut tîrg, nu era aici decît un sat, al urmaşilor lui Ploie. Pe atunci chiar, el n-a însemnat nimic. Pînă mai dăunăzi, analele trecutului nostru nu-l ştiu. [...]

BUZĂU

Buzăul e, iarăşi o episcopie, o destul de veche episcopie, cu toate că, între celelalte ale Ţării Româneşti de odinioară, ea vine tocmai la urmă, după ce Tîrgovişstea avea o Mitropolie şi Noul Severin al Rîmnicului se putea mîndri cu o păstorie a sufletelor. Episcopia e frumoasă — deşi o reparaţie din veacul trecut face să nu se poată recunoaşte pe deplin înfăţişarea ei de la început —: ctitorie a lui Matei Basarab, arsă de „năvălirile varvariceşti" şi refăcută de vlădica din 1746 [...]. O pădure de stejari mărginaşă, un sălbatec crîng prăfuit s-a prefăcut în parc frumos, cu multe alei şi largi perspective, cu chioşcuri şi statui. În capăt se vede, alcătuind astăzi mijlocul precis al oraşului, noua primărie, cu un înalt turn, o lungă faţadă în stilul ţării — toate în piatră, ici şi colo sculptată. Cînd clădirea va fi gata, ea va fi, neîndoielnic, cea mai frumoasă primărie din ţară şi o podoabă de mare preţ pentru Buzău. [...]

RÎMNICU SĂRAT

Rîmnicu Sărat. O gară cochetă, prea mare pentru micul oraş, îşi desface peronul ei larg. De la dînsa se deschide un fel de bulevard, care duce la noul Palat administrativ şi la vechea Casierie, amîndouă clădiri impunătoare. Şi ele şi drumul sînt desăvîrşit, model de curate. În dreapta gării, rînduri de plopi, sădiţi pentru a apăra linia de troiene, formează o dumbravă a cărei răcoare cheamă vara amorezaţi care au de ce să se ferească. Dar pentru ceilalţi locuitori, Rîmnicul are o grădină publică, împrejmuită cu grilaj de fier, străbătută de alei drepte, bine prunduite împodobită cu arbori frumoşi, sămănată cu bănci comode, pe care le ocupă o lume bună. Mai departe, iată o şcoală primară frumuşică, şi lîngă ea gimnaziul curat ca un pahar; e despărţit de stradă printr-o grădiniţă îngrijită. De o parte te înfunzi apoi într-o regiune de livezi, paşnică, pustie: ici şi colo cîte o casă pierdută în locul întins care o împrejmuieşte: nimeni la fereşti şi nimeni în curte. Într-un loc se vede o căsuţă căzută în ruine. Sînt case boiereşti mai mărişoare, dar nici în ele nu se descopere prin nimic prezenţa unor fiinţe vii. Singuri arborii, larg înrămuriţi, se bucură de darnica lumină a soarelui care plouă asupra nesfîrşitelor livezi străvechi. Nu se aude, măcar un cîne lătrînd. Numai cîte un copil se întoarce de la şcoala cu ghiozdanul supţioară, îndreptîndu-se către una din căscioarele mute, sau cai mînaţi la apă se smulg de supt pază şi aleargă în voie, călăuzindu-se după instinctul lor sigur, către uşa stăpînului. [...]

În această stradă, în curtea primăriei de astăzi, se vede mănăstirea Rîmnicului. O clădire prefăcută pe vremea lui Brâncoveanu, cu stîlpi frumoşi şi bune proporţii. În ea a fost îngropat Suvorov, tînărul înecat în apa, acum secată de soare şi oprită de mori, a Rîmnicului într-unul din marşurile ruseşti asupra

Ţarigradului robit de păgîni.[1] O lespede aminteşte această păstrare a oaselor îndrăzneţului soldat, înainte ca ele să fie strămutate, pentru o odihnă trainică, în Rusia însăşi. Pe păreţi şi-au zgîriat numele, peste zugrăvelile de sfinţi, în amintirea înaintaşului mort, alţi ostaşi ruşi, din noul zbor de cucerire de la 1877.

În curte se păstrează o mare şi grosolană cariatidă, *Samsonul,* care sprijinea odată tavanul ospătăriei în vechile chilii prefăcute astăzi în cancelarii municipale restaurate.

Învingător la Rîmnic, Ştefan cel Mare a durat aici una din bisericile sale amintitoare de biruinţă. E mai sus, în aceeaşi linie de clădiri. Dar simţul religios, iubirea de orînduială a cetăţenilor i-au smuls tot nimbul de vechime sfîntă. Un arhitect oarecare a adaus, a dres, a vopsit, a unit gîndul său cu gîndul strămoşilor, ctitoria listelor de subscripţii cu ctitoria măreţului voevod, şi astăzi numai frînturile de zid vechi lîngă noua clădire împopoţonată amintesc cu adevărat ceea ce s-a dus, în afară de urme de care numai un bun cunoscător şi un suflet pios au voie să se atingă pentru a li asigura mai bine păstrarea. [...]

FOCŞANI

După un drum prin şes, în care cel mai frumos lucru e un apus de septembrie, din aurul bogat al căruia se desfac la sfîrşit, cearcăne trandafirii, viorii, pierzîndu-se în dulcele albastru al serii — Focşani.

Iarăşi străzi minunate, şi multe dintre dînsele chiar drepte. Iarăşi frumoase clădiri administrative, printre care se deosebeşte o prefectură care e un adevărat palat de mic dinast german, şi apoi un lung şir de cazărmi, la poarta cărora păzesc sentinele care se razimă prea în voie pe sabia şi puşca lor.

Erau odată Focşanii moldoveni — mai mari — şi Focşanii munteni — mai mici — pe cari-i despărţea o micuţă gîrlă, un firişor de apă, pe care străzile nouă l-au înghiţit, curo noua clădire politică a înghiţit vechiul hotar nenorocit. Comisia Centrala îşi alesese reşedinţa — căsuţă pe dinafară, palat pe dinăuntru, cu aurituri bogate, măreţe saloane şi oglinzi de Veneţia — lîngă dunguliţa de apă a graniţei, jar acum se adăpostesc, chiar acolo unde s-a vorbit atîta cînd nu se putea face nimic, două cluburi, în care se învîrte şi jocul de noroc al politicii, pe lîngă celelalte.[2] [...]

Viaţa rurală înflorea încă pe acest pămînt de hotar pe cînd moşnenii înstăriţi ai Odobeştilor din vecinătate îşi culegeau de pe dealurile îndrăgite de soare cei mai frumoşi struguri din Moldova. Astăzi o scurtă linie ferată duce la curatul orăşel, unde tocmai astăzi se rup preţurile în veselia celor ce vînd şi cumpără şi mai ales a celor ce nu vînd nic; nu cumpără, ci întind la marea masă patriarhală a belşugului, paharele din care vor sorbi veselia fugară a unei duminici. Tot pe atunci, Adjudul era un tîrg vechi, cu

[1] Este vorba de războiul ruso-turc din 1789 (n.n.).
[2] Aici se află instalat acum „Muzeul Unirii" (n.n.).

frumoasa lui rînduială, avînd şoltuz, pîrgari şi pecete. Şi pe unde fulgera astăzi trenul care duce la graniţa de munte a Ghimeşului, se strecura printre văi tot mai înguste, tot mai mîndru stăpînite de înălţimi, drumul de călăreţi şi cară ce duceau la groaznicele gropi de sare ale Ocnei, unde munceau, se istoveau şi-şi blăstămau naşterea vinovaţii de grele păcate. [...]

SPRE ODOBEŞTI ŞI MIERA

[...] Drumul spre Odobeşti străbate întîi un fel de Sahara de lut acoperită cu pîsla galbenă a ierbii uscate şi smălţată cu mici lanuri de popuşoi chircite şi arse de secetă. Apoi arborii prind a se ivi în grupe: ei ocrotesc de acum popuşoaie înalte, care se împotrivesc arşiţei; printre dînsele verdele viţei de vie se iveşte fraged. Se începe ţinutul de vii care merge la *Odobeşti* şi se întinde pînă departe dincolo de acest centru.

Tîrguşorul e legat cu eleganta gară nouă printr-o lungă şi frumoasă alee plantată. O biserică cu trei turnuri, destul de veche, deşi mult reparată, se vede într-o adîncitură, pe cînd departe pe un deal se înalţă o alta, supţiratecă, mîntuită printr-un turn de lemn, căptuşit cu tinichea. Cîteva străzi despart vile curate şi liniştite, casele gospodăreşti ale podgorenilor şi prăvăliile evreilor, puţini şi săraci. [...]

Urmăm valea Milcovului. Apa e sorbită în cea mai mare parte de soarele aprig, lăsînd în urmă bălţi, scursuri trunchiate menite să piară, prunduri glodoase; ea s-a strîns într-o şuviţă îngustă, în care totuşi copiii mai găsesc unde să se scalde, iar femeile din sate unde să scotocească o mînă de chitici pentru borşul de seară ale blagoveşteniei.

Dar un imens pat de prund presărat cu bolovani puternici se întinde dintr-un mal într-altul, gata să primească puternicul rîu de primăvară în care se adună zăpezile bogate ale munţilor Vrancei. Dacă Milcovul de vară pare puţin potrivit pentru graniţa dintre două ţări — precum a fost de la Alexandru cel Bun pînă la Alexandru Cuza — albia lui poate să împlinească vrednic această menire.

Malul din dreapta era al Moldovei, al Putnei moldoveneşti pe cînd celălalt se ţine de judeţul Rîmnicului Sărat, muntean. Ele samănă între ele. Înălţimi mari de lut frămîntat cu pietriş iau chipurile cele mai deosebite: piscuri, movile rotunde, rîpi, prăpăstii. Ceasuri întregi nu vezi o pădure: pe ţărna modîlcoasă sau crestată de dungi, cresc copaci răzleţi sau vlăstari strînse împreună ca nişte puternice tufişuri. Pe alocurea, lîngă Odobeşti de pildă, nu ai decît lutul gol, abia presărat de o verdeaţă săracă, şi te gîndeşti la dealurile Cot-narilor şi ale Iaşilor, vestite şi acelea pentru vii. Tot acolo cîte o prăvălire veche a spintecat dealul ca lovitura unei uriaţe săbii: deasupra apei atîrnă forme nelămurite, din pămînt gălbui şi vierii care găseau mai deunăzi, cînd era vie şi pe aici, fiare de război şi ghiulele, puneau în legătură această Cetate, desigur

preistorică, cu isprăvile lui Ştefan cel Mare. [...]

Sus, un zid ruinai încunjură mănăstirea lui Constantin-vodă Cantemir, *Mieru,* căreia cărturarii îi zic greşit „Mira şi „Mera".

Constantin Cantemir, un ostaş norocos, care ajunsese domn la adînci bătrîneţe, făcu aici o biserică de lemn. Apoi fiul său Antioh, se hotărî să clădească în locul ei o biserica după chipul ctitoriei de la Cetăţuia lui Duca vodă care şi ea reproducea în mai mic Trei Ierarhii lui Vasile Lupu. Astfel răsări o zidire de proporţii mijlocii, cu o faţadă răzimată pe contraforturi şi păreţi laterali scobiţi prin ocniţe şi pătrunşi de trei fereşti, cu ciubuce întretăiate şi lintele. Totul era însă mai ieftin, după micimea vremilor; uşile purtau şi ele cadre de piatră şi rozete, dar lipsea împodobirea lor complicată, şi ciubucul şerpuitor din jurul bisericii se prefăcuse aici într-o singură linie dreaptă. Ca element nou, doi stîlpi groşi, despărţiţi prin ogive, mărgeneau între ele naosul şi pronaosul, iar pridvorul începea şi el printr-o formă arhitectonică asemănătoare.

Amîndoi ctitorii cantemireşti se văd la dreapta vechii uşi de intrare, împreună cu boierul Motoc, figură mică cu supţiri mustăţi albe, şi soţia lui, Ursa. Constantin, tatăl. poartă o haină roşie blănită, cu mînecile de postav albastru, avînd margenile de cacom, şi cu mînecare verzi vrîstate, ca ş: rochia de dedesupt; fiul, cu scurta barbă neagră, e îmbrăcat în verde şi roş cu galben, iarăşi cu margeni de cacom, şi e încins cu un brîu albastru. [...]

VIZANTEA ŞI SOVEJA

[...] Călătorim îndelung în năbuşeala şesului, printre mirişti şi lanuri de popuşoi, mai mult sau mai puţin dogorite. Drumul e pustiu în această a doua zi de serbătoare. În stînga. se văd liniile fumurii, îmbrumate ale dealurilor, la poalele cărora Odobeştii se revarsă ca o turmă albă ce se odihneşte. Alte înălţimi, mai nelămurite, aşteaptă în faţă. În dreapta, unde, îndată răsare o înaltă dungă de lut, se strecoară ultima şuviţă a Milcovului.

Din această pustietate eşti strămutat, deodată, într-una din cele mai înfloritoare aşezări ţărăneşti de munte. E un şir neîntrerupt de case, înconjurate de livezi, porumburi şi vii. Împărţirea în sate: Baloteşti, Găgeşti, nu taie hotare adevărate. O clădire vine după alta, şi gardurile de lemn se ţin într-una. Coperăminte bune de tablă sînt aşternute pe păreţi de cărămidă sau de pămînt prin care sînt aruncate farîme de cărămidă, ce întăresc. În faţă, cîte două fereşti legate împreună, de-o parte şi de alta a uşii de intrare; pe margene, o fereastră mare şi una mai măruntă, la cămară. Iarăşi oalele de flori sînt aşezate cu îngrijire pe scîndurica dintre stîlpii de lemn ai cerdacului. Uneori vezi şi ciubere cu oleandri. La un han, unde mocani smoliţi se cinstesc cu pepene galben, hangiul ni dă vin de Odobeşti şi caş dulce.

Cînd lanţul de verdeaţă şi de locuinţe vesele încetează, arşiţa stăpîneşte peste drumul înecat în praf şi peste popu-şoaiele ofilite. În dreapta se vede largul pat de prundiş pe care lunecă puţinul ce a

mai rămas din învălmăşitul torent al Putnei. Înaltul mal de dincolo nu mai e acum al Rîmnicului, ci se ţine pînă în Siret de acest ţinut al Putnei.

Apoi arborii răzleţi cari străpungeau lutul prăfos se adună în huceaguri şi alcătuiesc pe încetul o pădure urîtă şi rară, fără apă, fără răcoare, fără taină. Cîteva căsuţe foarte sărace stau la margenea drumului, cară trec încet, ţigani îşi strămută calicia nepăsătoare, şi o matroană de bronz, împreună cu fiică-sa, goale pînă la brîu, îşi piaptănă cu ochii în pămînt bogăţia lungului păr încîlcit şi plin de praf.

Un lung pod de lemn taie acum albia seacă a rîului, ducînd spre un ţinut de valuri învălmăşite, haos de lut, acoperit neîndestulător cu iarbă leproasă, cu copaci răzleţi şi cu porumburi încă verzi. Sus, deasupra rîpei, stă satul *Vidra.*

Satul e o singură uliţă, şi un mare iarmaroc a umplut-o de lume. Mocani cu pantaloni strîmţi, de aba albă, şi cu înalte căciuli turtite, femei purtînd pe cap ştergare de pînză, de borangic gălbiu, de horbotă chiar [...]

Şuşiţa e rîul care a tăiat jos o nouă albie de bolovani; astăzi ea nu mai este în stare nici să-i spele, ci apare în lunile de vară ca o adevărată „şuviţă" adecă, sau „şuşăniţă" în care doar copiii bălani ai satelor ce nu se văd găsesc unde să se scalde sau femeile unde să-şi nălbească pînza. În căldura năprasnică a soarelui, ciobănaşii dorm pe aşternutul sumanului, pe cînd turmele scociorăsc firicele de iarbă în gropile malurilor.

Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înălţimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine acoperit; cu o îngrijită zale de şindilă, care se razimă printr-o bagdadie de lemn bine lucrat pe stîlpii cerdacului. În locul nucilor, merilor, salcîmilor din părţile mai joase, prunii se în-şiruiesc, cu verdeaţa fără lustru, presărată de vînatul brumăriu al roadelor. Satul e *Vizantea,* şi numele i se trage de la mănăstirea al carii zid puternic, de pe la sfîrşitul veacului al XVI-lea, se năruie pe un dîlm stăpînitor.[1]

Pomelnicul Vizantei începe cu numele lui Ieremia Movilă, care rămîne să fi fost cel dintîi ctitor. El nu va fi durat biserica de lemn cu multe colţuri şi podoabe, al carii schelet negru putrezeşte astăzi între bălării, chiar lîngă acele ziduri straşnice, cu frumoase bolţi de cărămidă, care nu se poate sa fi fost clădite pentru ca să apere numai atît. Vechea biserică trebuie să fi fost asemenea cu alte ctitorii domneşti: deci de piatră sau de bolovani. Pe vremea cînd văduva lui Gheorghe Ştefan, doamna Safta, stăpînea moşiile putnene ale acestuia, trăia încă această biserică. Ea a ţinut poate pînă la cutremurul din 1802, care a dat jos şi jumătate din mănăstirea Soveja, mai sus în aceste părţi, şi va fi căzut numai atunci. Biserica de lemn fu cioplită şi încheiată în acest an. Iar la 1859, egumenul grec ce era atunci acolo, Visarion, neprevăzînd secularizarea averilor şi clădirilor mănăstireşti, aduse piatra din carierele apropiate, puse să o taie şi să o potrivească bine şi alcătui

[1] Nu e înlăturată nici o primă origine ungurească a numelui (de la viz apă) (n.a.).

din ea o nouă mănăstire, care avu în toate înfăţişarea bisericilor din Grecia sau Constantinopol. Aceasta e Vizantea de astăzi, al carii chip se potriveşte mai bine cu înţelesul de „Bizantia" al numelui, adus într-o vreme cînd Petru Şchiopul numea Galata, după o mahala constantinopo-litană, ctitoria sa de lîngă Iaşi. [...]

Dincolo de sat se întinde cîtva timp un platou bine lucrat. Peste tufele măcieşului din margenea drumului se desfăşură lăicere de popuşoi frumos, de cînepă, de ovăz; sătenii lucrează, femeile cos şi torc, copiii păzesc vitele albe.

Iarăşi un prăvăliş de lut prăpăstuit; ai crede că începe de iznoavă pustiul dealurilor nestatornice, dar te afli îndată într-un lung, foarte lung sat, cu gospodării alese, cum nu se prea află în alte ţinuturi: supt platoşa strînsă a şindilei, cerdacele paşnice lasă să se vadă alba locuinţă încăpătoare a unor ţărani cu spor la muncă şi cu gust în cele ce fac.

Cînd ai trecut de case, de carele încărcate cu scînduri de la ferăstraiele muntelui, de fîntîna cu cumpănă, la care vin cu cofiţele în mînă copiii şi codanele, eşti pe drumul pădurii. A început acum, după pămînturile despădurite ale răzeşilor, pămîntul mănăstirilor, acum pămîntul statului, unde pădurea e păstrată şi îngrijită. Deasupra Şuşiţei străbaţi cărări înflorite — deşi nu ca ale Sucevei — pe cînd arborii păzesc în ziduri întunecate. În stînga, muntele de lut e bine acoperit. În faţă se înalţă şirul albastru al vîrfurilor Sovejei.

Prin căsuţele *Sovejancăi,* ajungi răpede marele sat al *Sovejei,* care înşiră pe margenea drumului locuinţi cu streşinile mari şi cerdacul ridicat deasupra pămîntului. Prin lanuri de cînepă femeile cu ştergare albe pe cap culeg, în cete, buruiana înflorită, pe care o razimă, ca să se usuce, de margenea prispelor.

Mănăstirea lui Matei-vodă, e tocmai în capăt, acolo unde munţii din stînga întind un perete negru de brazi. Zidul sfîrtecat de dintele lacom al vremilor se rupe în frînturi de cărămidă roşie, se deschide în turnuri năruite; casele de locuinţă s-au prăbuşit pînă la bolţile beciurilor. Biserica a căzut pe jumătate de cutremur, şi greaua armătură a fereş-tilor zace la pămînt; înaintea uşii de intrare, care poartă într-un gingaş chenar, pisania şi steaua munteană, aşezată aici, ca semn de împăcare, pe pămîntul Moldovei, s-a adaus un pridvor de nimica. Morminte şi alte amintiri nu sînt. [1]

SPRE CAŞIN. DE LA CAŞIN LA ADJUD

[...] Pădurea ne fură tot mai adînc pe drumuri înguste în mijlocul verdeţii. Ea închide toate zările, şi nimic nu mai este supt cer decît farmecul ei sălbatec, decît aroma fînurilor ei cosite, decît vuietele uşoare ce vin din adîncurile nemişcate. Greoaia trăsură cu patru cai se înfundă tot mai mult pe poteci care sînt o rătăcire: duhurile zglobii ale codrului acum şuguiesc cu drumul nostru, ele

[1] Biserica a fost reclădită (n.n.).

ne smomesc spre desişurile închise, cu vechi căsuţe moarte demult, unde nu mai trăieşte nimeni. Unde sîntem, căci vîrfurile cărării s-au pierdut în tarea iarbă uscată, pe care luneci — altă glumă a duhurilor uşoare ce sînt stăpîne aici ? Un puşcaş, cu tovarăşul lui, săteni ce se plîng amar de secetă şi spun că ar fi fost mai bucuroşi de moarte, ne lămuresc. O jumătate de ceas înapoi şi apoi pe acel drum din dreapta care trece pe lîngă alt bordei mort.

Într-una, ceasuri întregi, copaci mari, tăcuţi, rîpe ce se afundă, maluri ce se caţără, ape limpezi, zbenguindu-se pe largul pat de bolovani căraţi de dînsele. Trăsura face minuni de echilibru, caii luptă din răsputeri, strîngîndu-se între dînşii, căţărîndu-se pe povîrnişuri grele, poticnindu-se, îngenunchind; birjarul mînă mocnit, şi o ceaţă de ciudă-i acopere strălucirea ochilor de pisică sălbatecă, îi taie glasul _aspru. Iar noi ne dăm pe deplin în voia marii păduri pustii, care ne suie, ne coboară, ni întinde scări de lut şi de bolovani. ne lasă încet pe coborîşuri moi, ne răcoreşte prin cursul de apă asupra căruia e întins un pod capricios de bolovani, ne oboseşte şi ne odihneşte, ne încălzeşte, şi ni dă răcoare. Cîţiva ţigani săteni într-un adăpost lîngă rîuleţ; un puţ de păcură părăsit, cărăuşi şi văcari singurateci se ivesc şi pier răpede în marea pace prietenoasă. Deodată, căsuţe se fac deasupra malului, cu sămănături împrejmuite, ici una, colo alta; bolovani mari, lespezi grele sparg malul de lut, iar jos, larg acum şi vioi, aleargă într-un vast cîmp de pietre răspîndite un rîu de munte, despărţind două maluri înalte.

Pe cel din faţă, trăsura se strecoară hodorogind deasupra prăpastiei adeseori năruite. Trecem îndată prin satul *Mănăstirea Caşinului* primiţi cu neobişnuite semne de cinste, care se datoresc celor patru cai ai bietei trăsuri hodorogite şi prăfuite. Acum vedem mănăstirea.

Marele zid, întreg, a fost dres între anii 1820 şi 1830, dar cea mai mare parte a lui e veche, din vremea ctitorului. Gheorghe Ştefan-vodă. Acest urmaş al lui Vasile Lupu pe care-l prăbuşi pe tron prin răscoală a vrut să nu rămîie prea mult pe jos decît înaintaşul său, care lăsase a se zidi minunea Trei Ierarhilor. El a durat această strălucită mănăstire din trainice materiale de piatră şi a acoperit-o cu po-

doabe alese. Puternicul turn de la poartă, răzimat pe contraforturi grele, poartă pe el capete de lei, două împletituri de ciubuce în lung la margenea fereştilor şi o dungă, apoi un arc de plăci în formă de floare, ca la Cetăţuia. Podoaba uşii urmează însă şi mai departe; din uşorii de piatră ies doua minere sculptate; un altul se găseşte în parte dinspre curte a turnului; altele la ieşire. În interiorul bolţii, de două ori se taie două ciubuce împodobite cu plăci şi avînd la mijloc o floare. Partea cealaltă a turnului are fereşti împodobite cu cadre sculptate şi, sus, capete de leu.

Biserica însăşi e foarte mare; cele trei turnuri prea mici care o încununează se datoresc, ca şi multe alte lucruri, lipsei de gust a egumenilor greci. Preasfinţitul Ierotei din 1806 şi preosfinţitul Isaia

din 1839 au nimicit pietrele de mormînt, între care a domnului întemeietor însuşi, care a fost adus tocmai de pe malurile Balticei, din Stettin, pentru ca astăzi să nu se mai ştie unde i se odihneşte cenuşa; ei au ras pisania lui Gheorghe Ştefan şi au scris pe piatră o alta, care-i pomeneşte pe dînşii ca întîi ctitori. Dar n-au putut schimba liniile frumoase şi ornamentaţia bogată a bisericii. Păreţii sînt căptuşiţi pe dinafară cu colonete, fereştile au cadre săpate: cele din faţadă poartă şi bourul între plăci sculptate. Uşa de intrare în pronaos înfăţişează ciubuce, vase şi alte săpături. Pînă şi beciul, păstrat încă, al vechilor locuinţe, are gura de piatră tivită cu flori sculptate.

La biserică se adună o grupă de săteni, între cari un fost primar, care e aidoma Gheorghe Ştefan, aşa cum se vede în chipul care-l înfăţişează la bătrîneţă. [...]

Satul *Caşin,* aproape un tîrguşor, se ajunge răpede printr-un drum care nu mai samănă cu acelea din Putna. În dreapta şi în stînga se urmează înălţimile, dar ele sînt în cea mai mare parte împădurite, şi numai din cînd în cînd se vădesc măruntaiele de lut şi humă, galbene, roşii, albăstrii, sure ale muntelui. În mijloc nu mai este aici cursul îngust al unui rîu pierdut printre bolovani, ci o largă vale e prinsă neîntrerupt de lanuri de popuşoi. În fund, plouă peste munţi îndepărtaţi.

Biserica cea veche din Caşin cheamă deodată privirile. Ea aminteşte, întru toate, bisericile muntene, şi e un foarte frumos tip al acestora. Clădită din cărămidă, dar cadrul fin sculptat al fereştilor este de piatră. Pridvorul e deschis, avînd patru stîlpi, despărţiţi prin arcade ogivale. Alţi stîlpi ca aceştia fac ca o perdea între naos şi pronaos. Pe păreţi — sprijiniţi astăzi grosolan cu contraforturi informe — se înşiră sus ocniţe, iar supt ele fine coloane, foarte supţiri şi, ţinîndu-se samă de material, minunat lucrate. Catapiteasma a fost reparată în 1797, dar clădirea e, neapărat, mult mai veche.

Caracterul ei muntean s-ar lămuri prin obîrşia locuitorilor. Odată erau aici în Caşin două cete, care se fereau a se înrudi între ele, Rucărenii şi Dragoslăvenii. Cum au venit aici aceşti ţărani din schelele Cîmpulungului, din Rucăr şi Dragoslavele — şi la Soveja însă se întîmpină aceste două cete — nu se poate hotărî, deşi e probabil că aceasta s-a întîmplat pe vremea lui Vasile Lupu. [...]

Iarăşi valea cu porumburi înalte. Ea se deschise deodată, lăsînd să se vadă cel mai minunat cerc de culmi albăstrii depărtate.

Eşti acum în *Oneşti*[1] un mare sat frumos, despărţit printr-o şosea, cum n-am întîlnit de mult şi înviorat prin mişcarea mărfurilor ce vin la gara.

Din Oneşti dai îndată în *Borzeşti* prin valea Trotuşului, în care vioaia apă de munte se răsuceşte şi lunecă, supt înălţimi acoperite cu păduri. De cealaltă parte, altă spinare de dealuri se întinde, cînd sămănată cu arbori, cînd acoperită cu sămănături, cînd goală, jerpelită. La mijloc, tot valea largă şi desişul

[1] Oneşti, azi oraşul Gh. Gheorghiu-Dej (n.n.).

popuşoaielor înspicate. Cară aşteaptă în mărgene; sătenii încarcă pe dînsele braţe de popuşoi ce n-a legat şi a rămas o biată buruiană cu pămătuf; alţii coboara, aducînd frunzare acasă, amintiri ale secetei şi sărăciei. Linia drumului de fier se prelungeşte curată, pe cînd şoseaua fumegă de praful pămînturilor lutoase. În fund se vede iarăşi linia Siretului.

Borzeştii, Borozeştii — cum zice poporul — e un mare sat[1] într-un ţinut foarte bine lucrat, avînd şi grădini de legume. Sus, deasupra clădirilor revărsate în neorînduială pe coastele dealurilor, păzeşte încă, pe un tăpşan, rupt de colţi de piatră, care sînt rămăşiţe de zidărie, biserica lui Ştefan cel Mare. Legenda pune leagănul chiar al voievodului, în această bogată parte a Bacăului, între Siret şi munte.

Biserica de astăzi are adausuri care o îngreuie: cele două contraforturi urîte ce năzuiesc pînă la coperămînt, clădite din bolovani, din cărămidă, în care s-au lipit şi fărîmături de pietre mormîntale, contrafortul, tot aşa de grosolan, care sprijină altarul, au fost adause de un vechi stăpînitor al satului, Manolachi Ruset, care şi-a îngropat aici soţia la 1716. Nişte nepricepuţi şi nişte săraci au tencuit şi văruit partea de sus a clădirii şi au trîntit un acoperămînt de şindila, care se drege acum, în loc să se înlocuiască prin altul de olane. Pe dinăuntru n-a rămas nimic din ceea ce fusese, decît nervura bolţilor şi podoaba uşii care duce în naos. Turnul clopotelor nu mai este.

Altfel, ai toată zidirea veche. În fund, se văd cele două rînduri de ocniţe şi rotilele de smalţ: la ocniţele de sus ele stau deosebit, una verde, alta galbenă; la cele de jos, sînt grupate cîte trei, într-o ordine triunghiulară, care se schimbă în ceea ce priveşte culoarea. Se văd rîndurile de smalţ şi rîndurile de cărămidă pe aceeaşi faţadă. Inscripţia frumoasă stă încă supt micul ei coperiş de piatră. Fereştile sculptate, fereştile gotice, ferestruicile — toate cîte una pe fiecare lături — au fost astupate în parte, dar n-au suferit nimic. Absida-şi are ocniţele de cărămidă aparentă, presărată cu rotile de smalţ.

Fireşte că această clădire nu poate sta alături, ca material şi ca îngrijire şi bogăţie, cu bisericile de mănăstire sau cu bisericile din oraşe ale lui Ştefan cel Mare. Dar, aşa cum este, biserica din Borzeşti e cea dintîi printre acelea care împodobesc satele României. [...]

TÎRGU OCNA

[...] Lunca Siretului, o perdea de înalte dealuri, cele mai multe împădurite, rămîne în urmă, închizînd zarea, pînă ce depărtarea o topeşte în albastru. Linia trece printr-o largă vale, în care porumbiştile, mai înalte decît în alte părţi, şi mai toate în floare, se pleacă uşor supt bătaia vîntului. Dealuri şi în dreapta şi în stînga, neîntrerupte, dar blînde şi acoperite cu veşmîntul catifelat

[1] Borzeştii au devenit acum cartier al oraşului Gh. Gheorghiu-Dej (n.n.).

al pădurilor. Într-un loc, supt ele se desfăşură în valuri movile joase, făcute, vădit, de mîna omului şi care vor fi cuprinzînd în adîncul lor mormintele unor puternici şi unor voinici din vremea cea mai veche, a cărei poveste n-a scris-o nimeni, ca s-o putem şti astăzi.

Pe şoseaua ce merge alături cu calea ferată, se coboara din cînd în cînd cară şi drumeţi. Trenuri de marfă duc scînduri şi clădării de lemne de foc. [...]

Şi mai înainte urmează dealurile zimţuite, de un verde adînc, supt cerul mînios, de furtună — cele din stînga mai mari, mai felurite, mai frumoase decît cele din dreapta. În umbra lor, sămănături de porumb şi, ici şi colo, vii sucite pe haragi. Tot sate înstărite, cu casele bine acoperite şi clădite trainic.

Acum, în fund se trage o perdea albastră. Dealurile din care e făcută se taie între ele, amestecîndu-se şi întrecîndu-se pînă k înălţimi aşa de mari, încît unele rup pînza norilor, care atîrnă pe pieptul lor ca o salbă uşoară. Albastrul acesta siniliu, catifelat, e prins în cadrul armonic al înălţimilor verzi, mai apropiate.

Muncelele acestea sînt, hotărît, mai felurite şi mai prietenoase decît mîndrele muncele sămănate cu pietriş şi pătate de păcură ale văii Prahovei.

Linia se arcuieşte acum, şi în curînd trenul e oprit în gara cea mare de la Tîrgul Ocnei, care fierbe de lume în aşteptarea şi primirea zilnică a oaspeţilor pentru băile din Slănic. [...]

Dintre bisericile Ocnei, una, Precista, e făcută pe ruinele unei vechi clădiri de pe la 1680, abia către mijlocul veacului al XIX-lea, Sf. Nicolae nu e mult mai veche, nici Sf. Treime. Înaintea lor a fost înălţată bisericuţa de lemn, pe un deal rotund, care poartă numele de *biserica domnească.* Ea n-are nici o frumuseţă şi nici o podoabă, dar ctitorul ei nu e altul decît Dediul, socrul lui Mihai-vodă Racoviţă şi tatăl frumoasei doamne Ana. El era cămăraş de Ocnă cînd a întemeiat micul lăcaş umil, şi în clădire a zidit şi pietre de mormînt mai vechi decît vremea sa.

Cămărăşia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor, care lua în arendă veniturile lor. Cămăraşii, adeseori greci, erau oameni bogaţi, cari se îmbogăţeau şi mai mult. Vestitul Ursachi, apoi vistiernic mare, a trecut şi el pe la Ocnă şi lui i se datora biserica veche care a fost înlocuită cu Precista de azi. Sistemul dării în arendă a ţinut încă multă vreme, şi după Regulamentul Organic. La urmă, Grigore-vodă Ghica[1] luă asupra statului grija salinelor.

El făcu o puternică temniţă, căreia i se zice „Castelul" şi în cancelaria căreia se vede chipul, cu nasul coroiat şi cîrlionţii la tîmple, al frumosului domn, într-o strălucită uniformă. [...]

SPRE SLĂNIC

În faţă Trotuşul prăpăstuit, cu albia largă de prund şi bolovani şi apa foarte limpede şi iute, se arcuieşte, fugind. Pe un

[1] Domn al Moldovei între anii 1849—1856 (n.n.).

mal el uda movila, acoperită de vechi copaci, care ascund în parte casa bătrînă moldovenească, cu fereşti rotunde şi acoperişul de şindilă, a lui Costachi Negri[1] visătorul de la 1848, bunul tovarăş, ajutorul politic al lui Vodă Cuza, singuratecul binefăcător din zilele bătrîneţelor sale. Casa e pustie şi cărările ce duc la dînsa au trecut în stăpînirea buruienilor sălbatece.

Dincoace, peste lespezile malurilor, se ridică rînduri de piatră clădită, închipuind înalte ziduri negre, străbătute de fereşti înguste, ca la o Cetăţuie. O mare biserică e împrejmuită de aceste ziduri: întemeiată de Radu Racoviţă, nepotul lui Mihai-vodă, ea poartă pe fronton o pisanie unică, pe jumătate românească, pe jumătate franţuzească şi în această jumătate Radu se laudă că a dat:

…des lecons aux plus grands politiques.

Lîngă biserică, doarme supt o cruce simplă, încunjurată de un strat de flori gălbui, Costachi Negri: pe cruce sînt săpate două inscripţii acoperite cu sticlă, una de la doamna lui Alexandru Ioan I-iul, iar cealaltă de la secretarul fran cez al domnului: A. B[aligot] d[e] B[ayne]. Catinca Negri sora lui Costachi, a fost îngropată dăunăzi în acelaşi mormînt, iar Zulnia Sturdza, cealaltă soră e în mormîntul de alături.

Un cerc de înalte dealuri împădurite, cu vîrfuri ascuţite ca de munte, închide zarea dincolo de adînca tăietură a Trotuşului. Trăsura se înfundă-n valea Slănicului.

In dreapta şi în stînga, căsuţe frumoase acoperite cu şindilă, paşnice cuiburi de ţărani harnici. Sus, sus deasupra acestor muşuroaie e clădit în înălţime dealul singuratec, pe potecile căruia se caţără capre sprinţare: în cîte o poiana, spre culme se văd vite albe care privesc în adîncul văii. Într-un singur punct, vîrful are locuitori statornici: la măgura deasupra Ocnei, e un adăpost de cîţiva călugări uitaţi.

Slănicul ni arată calea către izvoarele lui tămăduitoare. Deodată, el e închis între adevăraţi munţi, cu pietrele aşezate în rînduri albe, roşii, portocalii, negre, care alcătuiesc ca o spăimîntătoare cetate a uriaşilor. Undeva, într-un colţ, muncitori desfac lespezile şi le prăvălesc de vale: zidul e aşa de mare, încît ei par locuitorii pitici ai stîncii, făcînd jocuri zglobii cu pietricele de prund.

Iarăşi păduri pe înălţimile mai mici, care se încheie cu aceleaşi vîrfuri ascuţite. Sate nu sînt, dar pe tot cursul lungului drum bolovănos, năruit şi strîmb, cu poduri de lemn şubrede — „la pas", scrie tabla pentru oamenii cari nu ştiu carte —, se înşiră casele văii Slănicului. […]

Şi de la hanul *Cerdacului* înainte acelaşi drum, cu apa Slănicului cînd în dreapta, cînd în stînga, prinsă uneori în lungi jgheaburi de lemn negru, alte ori întrebuinţată pentru spălatul rufelor, pe care frumoase ţărance le bat din răsputeri cu maiul, ori împănată cu năvoade pe care le ridică şi le afundă tot femei de acestea fără odihnă. Cîte un căprar cu gluga pe spate păzeşte

[1] Scriitor şi om politic (1812—1876) (n.n.).

neastîmpăratele şi elegantele dobitoace care despoaie tufişurile unei lunci, întorcîndu-se spre a privi pe trecători cu ochii lor mari, sticloşi. Cîte o turmă de oi se odihneşte în luncă.

Plouă. Nori grei plutesc deasupra, şi din belşugul lor se revarsă apa, ca un văl de ceaţă, asupra dealurilor din faţă. Ea ne cuprinde îndată. Căruţele trec în fugă, ţărancele, care poartă şiruri de pui atîrnaţi pe cîte o lungă cobiliţă, sar ca nişte capre, rîzînd de gluma cerului.

Valea se îngustează şi înălţimile par mai impunătoare, mai întunecate, bradul stăpîneşte acum, arborele solemn şi sigur. Cîteva case mai îngrijite decît cele obişnuite ale ţăranilor din aceste părţi. Un sergent de artilerie şi o doamnă cu umbrelă răsărind din vale arată apropierea Slănicului cu lume orăşenească felurită, care se curariseşte cu primblări ca şi cu ape, şi mai mult decît cu ele.

În curînd vederea se deschide. Nu mai e valea Slănicului, căci rîuleţul se strecoară la o parte printre brazi, prins în fîntîni şi aruncat în cascade. E un circ de munţi, înveşmîntaţi de la poale pînă la creştet în catifeaua adîncă a vechilor păduri. Marile hoteluri — Racoviţă, cel mai întins, Pufu, Cerbu, mai sus către pădure, Caşinul regal, mai elegant decît îngrijit, vilele, cam rare, se află, parte pe coastele înălţimilor, parte în vale şi parte în pădure chiar.

Această pădure este străbătută de cărări, împodobită cu bănci, cu pieţe de tenis şi luminată; ea adăposteşte un bazar unde se vînd lucruri de la ocnă, sculpturi de-ale meşterilor italieni, cărţi, ziare şi fotografii. Cu pasul încet al bolnavilor şi al oamenilor fără lucru, oaspeţii trec, singurateci sau în grupe; jocurile se înfierbîntă, convorbirile se înnoadă, se dezleagă, plutesc în toate colţurile. Mai departe nu se văd nici sate, nici turme, nici stîne, nici drumuri; graniţa, care e cale de numai un ceas, e foarte puţin cercetată şi nu duce, în Ardeal, nicăiri. Slănicul rămîne astfel, nu o Sinaie a Moldovei, căci viaţa elegantă se tot restrînge, deşi se înmulţesc vizitatorii, şi viaţa oficială lipseşte, nici o vilegiatură plăcută, căci, cu toate concertele, reprezinta-ţiile de teatru şi balurile, nu prea sînt distracţii, nu atît un loc de tămăduire, căci sînt şi atîţia sănătoşi, cari se simt mai bine însă decît acasă la dînşii, — ci un fel de minune lecuitoare, împăcătoare, întăritoare şi fermecătoare a întunecatului codru de brazi, al cărui zîmbet e această minunată

poiana.

DE LA MOINEŞTI LA BACĂU

De la Comăneşti pînă la Moineşti e o vale largă, cu înălţimile scăzute. Lanuri întinse de porumb acopăr acum coastele. Privirea se deschide în toate părţile asupra pădurilor, satelor risipite şi sămănăturilor. [...]

Întîi tot drum prin muncele, într-o vale largă. Un sat care e cuprins în comuna Moineştilor. Fabrica de petrol, alte sate, destul de bune.

Tazlăul trece răsfăţat printre braţele moi ale sălciilor aplecate; un zăgaz înalt, încheiat cu lemnării, apără şoseaua de mînia ce-l cuprinde cînd primăvara-i creşte pute-Tile şi el se aruncă nebun asupra cîmpiilor pe care începe a înverzi grîul în arături.

Tot mai departe urmează, acum în soare, lanurile de porumb şi pajiştile albe, pajiştile albastre, stropite şi unele şi altele cu flori galbene, ca un nisip de aur. Deodată, în stînga, tot şirul munţilor se vede învineţind în fundul zării — privelişte de o poezie măreaţă.

Drumul urcă un deal răpede spre satul *Scorţeni.* El lasă să se vadă supt înălţimi verzi case gospodăreşti cu curtea foarte bine îngrijită. Ele mărgenesc îndată şoseaua. În cea mai frumoasă din ele întîlnesc pe profesorul şi scriitorul P. Missir[1] şi familia sa, cari petrec vara în acest minunat colţ de ţară.

Drumul se coboară printre arbori şi fîneţe înflorite. Muncelele scad necontenit. *Luncanii,* un sat sărăcăcios şi urît, e străbătut răpede. Dimpotrivă, *Mărginenii,* lîngă Tazlău, nu se mai mîntuie. Dacă se vad locuinţi neîngrijite, altele au fereşti mari, ce se deschid şi sînt lipite uneori cîte două împreună, precum şi porţi şi cerdace de lemn săpate, perdele. Primăria e o cocioabă, dar eleganta şcoală se poate număra printre cele mai bune din ţară.

Vecinătatea Bacăului se arată prin cîteva case între arbori departe, prin sera unui orăşean, care şi-a ales şi locuinţa lîngă dînsa, prin trăsuri ce duc la ţară copii bine gătiţi, prin linii ferate, bariere şi trenuri de marfă şi prin dunga de dealuri care înseamnă, la capăt, lunca Siretului. [...]

BACĂU

La Bacău, pe acest timp de manevre, cînta o muzică militară, marşuri care-mi împrăştie pentru o clipă gîndurile triste. Adun amintirile mele istorice, privesc turnurile înalte de biserici, ce răsar ici şi colo dintre livezi, şi-mi clădesc în minte un oraş curat de munte, cu străzi vechi — doar a fost aici acum cinci s;ute de ani o episcopie şi oştile lui Mateiaş Corvinul, în drumul spre ruşinea de la Baia, au ars casele de lemn şi bisericile de piatră ale străvechiului Bacău ! — cu locuitori în albe costume de ţară.

De la cele dintîi învîrtituri ale roţilor pe şoseaua prăfuită, pe care niciodată mătura profană a oamenilor nu înlocuieşte ploaia curăţitoare a lui dumnezeu, a cărui milă a întîrziat anul acesta luni întregi de vară secetoasă, acest Bacău românesc, strămoşesc, omenesc piere în neguri sau mai bine în norii de praf ce se ridică în cale. Şoseaua aceasta de pustiu nu duce la nici o stradă, căci străzi nu se află în Bacău, ci tot şosele ca acestea, pe care vîntul ridică şi distruge movile mişcătoare. De o parte şi de alta a căii veşnic fumegînde, se perindă garduri care nu sînt menite, cu toată, vîrsta lor înaintată, a primi vreodată farmecul vopselii; uitate de acei ce au drepturi de stăpînire asupra lor, gardurile negre se apleacă asupra trecătorului, care adesea, cînd e un om sărac şi iarna se

[1] P. Missir (1856—1928), membru al societăţii literare „Junimea" (n.n.).

întîmplă aspră, le uşurează de cîte a scîndură putredă. Arbori neîngrijiţi, răsăriţi şi crescuţi la întîmplare, se ridică din vînjoasele bălării: nicăieri o floare alta decît sălbatecele ascunse de buruiană. Casele sînt urîte: icoane de sărăcie şi Lene, de lungă lăsare în voia întîmplării, care nu e niciodată gospodină. [...]

Administraţia complicată a timpurilor nouă a creat deci pentru nevoile ei un minunat Palat Administrativ, cu împrejurimile curate şi înverzite — un bust al lui Kogălniceanu apare pe piaţă, precum unul al lui Alecsandri se zăreşte în puţin cercetata „grădină publică" —, o Primărie care răspîndeşte mirosul igienic al acidului fenic şi ascunde o bibliotecă dăruită de un beizadea Sturdza, pe care n-o întrebuinţează, se înţelege, nimeni, şi cam atît. Aceste edificii, ca şi gara, ca şi cazărmile, îndeplinesc o funcţiune, aduc un folos şi deci trebuie să rămîie.

[...] La capătul unei artere rămîne numai în picioare, mai trainică decît lungi şiruri de generaţii, o biserică pecetluită cu pisaniile ei slavone, către care însă puţin credincioşi se mai strecoară în zilele de slujbă pe care le serba odată tîrgul întreg. În adîncimile acestei biserici datorită lui Alexandru, fiul menit a nu domni al lui Ştefan cel Mare, s-au găsit rămăşiţele, înfăşurate în scumpe stofe de aur, ale morţilor din veacurile mari, ale morţilor noştri. [...]

SPRE PIATRA

Spre Piatra, trenul străbate un ţinut mai jos, cu dealuri bine învelite, mărgenind o vale foarte largă. Numai după mai multă vreme de mers încet trenul trece Bistriţa, ruptă în şuviţe, dar păstrînd un puternic curs principal, pe care se văd oprite plute. Această vale e bogată în sate mari cu luxoase curţi boiereşti; pe alocurea satele se urcă şi pe coastele dealurilor, ceea ce nu se potriveşte cu obiceiul aşezărilor noastre săteşti, care vin totdeauna pe margenea înălţimilor.

Buhuşi are, pe lîngă un rabin vestit pentru cei ce cred în minunile lui, şi cea mai întinsă fabrică de postav din România. Marile clădiri trandafirii cu mai multe rînduri se văd la dreapta liniei, şi înaintea lor stau locuinţele lucrătorilor străini şi funcţionarilor, cu fereştile pline de fetiţe care flutură din batiste, rîd şi strigă.

Podoleni, cu un frumos castel şi o biserică mare. *Roznov,* leagănul unei ramuri din Roseteşti, cu mausoleul-biserică, în stil rusesc, răsărind din parcul întins al colonelului Roznovanu.

De la o vreme, în stînga sînt munţii, cu vîrfurile rotun-zite, uriaşe muşuroaie fumurii. *Piatra* e în mijlocul lor, cu picioarele scăldate de Bistriţa limpede. Văzută noaptea, la lumina globurilor şi arcurilor electrice, ea face o impresie de rînduială, de curăţenie şi civilizaţie, cu bisericile ei mari, cu grădinile, hotelurile, pieţile şi prăvăliile ei. Muzicile rele şi bune sună în toate părţile şi birjile trec pînă tîrziu în căutarea muşteriilor. [...]

Muntele Cozla era mai înainte o podoabă îndoielnică şi o primejdie statornică pentru oraş: plămădit din ardezie negrie, lucie şi sfărîmicioasă, din piatră tare văpsită galben, cărămiziu, negru sau acoperită cu un uşor strat de ocru fin, şi dintr-un aluat de lut, el stăpîneşte peste oraşul întreg, peste toată valea Bistriţei, pînă departe şi înfruntă înălţimile din faţă. Vechi neamuri necunoscute luaseră în mînile lor această culme şi clădiseră pe coastă, o mare cetate de bolovani, aşezaţi în rînduri, fără ciment: aici s-au găsit frînturi de oale roşii şi vinete, foarte tari, fără podoabe, oase de fiare, frînturi de ciocane de piatră. Poate că „Cetatea de piatră", vechiul nume al Pietrei de astăzi, vine de la această clădire barbară de lespezi abia sfărîmate.[1]

Muntele, rău încheiat, săpat de izvoare îndărătnice, crăpa şi se prăvălea la vale, într-o năruire înceată. Acum s-a deschis apei un drum de piatră, şi garduri de nuiele opresc revărsarea pămîntului nestatornic. Podoabele s-au putut aşterne astfel cu siguranţă: terase, şosele, drumuri care urcă pînă în vîrf, porţi de stejar săpat şi un frumos cazino făcut în acelaşi stil. Aceste mari lucrări costă pînă acum mai puţin de 200.000 de lei, cari nu sînt împrumutaţi, ci vin din economii.

De la acest prezent mulţămitor şi îndreptat spre o mai mare înflorire, Sf. Ioan, biserica lui Ştefan cel Mare, cheamă spre trecut. Turnul puternic, supţiat spre vîrf şi întărit de contraforturi, poartă încă mîndru inscripţia amintitoare a domnului care l-a întemeiat. Biserica, zidită mai departe, se ascunde în taina unor arbori bătrîni: ea n-a suferit nici o reparaţie; pe zidurile ei, aşa cum au ieşit din mîna vechilor meşteri, s-a aşternut numai lucrul de fildeş al vechimii celor patru sute de ani: cruţată de orice ruină şi de acea restaurare care e de cele mai multe ori tot o ruină, ea înfăţişează desăvîrşita biserică a lui Ştefan. Un puternic strat de piatră lucrată se ridică deasupra pămîntului; urmează altul, de bolovani prinşi în ciment; vin acum trei rînduri de cărămidă aparentă, alţi bolovani şi trei rînduri de cărămidă şi smalţ verde; în sfîrşit, dai pe pragul de sus al unui cadru de piatră, care se leagă cu temeiul de piatră de jos. Acum vine registrul superior al podoabelor: după bolovani, trei rînduri de smalţ verde, alternînd cu cărămizi aparente, care se urmează în lungime, oblic; apoi sînt ocniţele cele mari, avînd la încheietura arcurilor trei discuri de smalţ verzi şi galbene, aşezate într-o anumită rînduială a colorilor: şese rînduri de smalţ şi cărămidă duc la rîndul de sus al ocniţelor mici, cu cîte un singur disc în arcurile lor mărunte. Apoi două brîuri de discuri încing toată biserica şi smalţul duce pînă la ciubucul de piatră al acoperişului, care odinioară nu era în aceeaşi linie, nici fără margeni, cum e cel de tablă din zilele noastre, ci se ridica de-o parte şi de alta a locului unde se află de obicei turnul şi se mîntuia printr-o largă streşină. La altar, sînt trei brîuri, unul de cărămidă, două de smalţ. Un

[1] Recentele săpături arheologice făcute pe dealul Cozla au condus la concluzia că aici s-a aflat o cetate asemănătoare cetăţilor dacice din munţii Orăştiei, în Transilvania (n.n.).

singur rînd de ocniţe are cîte trei discuri ca podoabă; de-asupra lor este iarăşi smalţ pînă la acoperiş. Pe lîngă contraforturi, care, pe laturi sînt îndoite şi dintre care unul sprijină la mijloc absida altarului, această absidă e vrîstată de opt linii de smalţ verzi-galbene, care sînt alternativ de cîte una şi doua cărămizi.

MĂNĂSTIRILE DIN NEAMŢ

[...] Drumul întoarce şerpuind în vale: o trăsură trece pe lîngă flăcăii veseli ai unui sat sărac. O fată se strecoară foarte spăşită, tocmai pe margene, pe lîngă veselia lor îndrăzneaţă. Norii atîrnă grei în aerul umed.

Peste puţin, o lume orăşenească se vede în căsuţele de ţară, mai bine şi mai larg clădite, ale satului *Bălţăteşti,* bogaţi în copaci răzleţi şi în desişuri. Dintr-unul răsare o clădire cu două rînduri, care e hotelul şi salonul de cură. Oameni cari par în adevăr bolnavi apar şi dispar pe cărările ce se răşchira în toate părţile. Pe lîngă ei se vad, ca nişte brazi învingători, frumoşi ţărani spătoşi şi nalţi, bine gătiţi de sărbătoare în cojoacele înflorite cu cusături, în cămăşile albe, cu cizmele curate şi pălăriile ca o roată de car, pe care le împodobesc mărgele colorate şi pene de păun.

Tot astfel de oameni se întîmpină de aici înainte, în noua vale-n care am intrat. Ea duce, tăind sămănăturile şi livezi înflorite, supt paza sumbrelor înălţimi îmbrăcate cu brazi, De departe se zăresc în mijlocul frunzişului întunecat turnurile nouă-nouţe ale *mănăstirii Văratec.*

Ea e ascunsă într-un colţ de munte, unde vîntul aspru n-are voie să pătrundă, aşa de ocrotitoare sînt înălţimile ce străjuiesc de jur împrejur. Cărări înguste urcă printre casele maicilor ale căror grădiniţe de ruje, mascaturi şi gheranîc îmbălsămează [...]

Sînt două biserici, bine ţinute. În biserica Sf. Ioan, maicile mai fac slujbă, cu ochii la uşă, cotindu-se de cîte ori soseşte vreun vizitator şi rîzînd tot aşa de şiret ca lucrătoarele de la o fabrică. În micul cimitir doarme Veronica Micle, al cării glas dulce a răspuns cîntării puternice, pătimaşe, lacome a lui Eminescu.

Cealaltă biserică se află în mijlocul pătratului de clădiri pe care-l face arhondaricul cel nou cu mobile vesele, saloane pentru miniştri şi vlădici şi sonerii electrice, de-o parte, şi, de alta, cîteva case călugăreşti, dintre care unele, ca ale maicei Safta Brîncoveanu, o ctitoră, nu s-au mai ridicat din focul cel mare de la 1890, ci zac în ruine înnegrite. Biserica nu e mai veche decît secolul al XVIII-lea, şi, deoarece a fost adeseori dreasă, ea nu înfăţişează alt interes decît al bogăţiei icoanelor, cu salbe de mărgăritare şi pietre scumpe, şi al grijii gospodăreşti — covoare şi sobă, cu care o ţin maicile. [...]

Spre *Agapia,* în liniştea căderii serii.

Case de sat, biserici de lemn, livezi. Îndată intri în drumul de ţară, mărgenit cu garduri împletite, cu garduri de cătină în floare, care străbate satul Agapiei. Căsuţa stă în mijlocul copacilor şi

popuşoaielor înalte, al căror spic răsfirat nu e mişcat de cea mai slabă adiere. Gospodarii nu s-au întors încă de la petrecerile sărbătorii, dar gospodinele au gătit de masă, şi prin uşa deschisă se văd fluturînd flăcările pe vatră, supt ceaunul de mămăligă aurie.

Satul a încetat, şi acum se întinde pretutindeni împărăţia gingaşă a cîmpului înalt-înflorit. Un copil s-ar pierde în această pădurice cu vîrfurile albastre şi galbene şi albe, prin care pătează ca de sînge floarea roşie a scaiului. […]

Acum locul se înalţă în dealuri pe care le îmbracă bradul sever. În dreapta, în stînga, în fund, aceeaşi perdea a milioanelor de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu cheamă, ci se mişcă numai de un tremur uşor — pădure vie cu înfăţişarea morţii, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, iau faţa oamenilor, dar nu simt, nu zîmbesc şi au glasuri care vin din alte lumi.

Între zidurile codrilor e apărată Agapia. Aceeaşi alee de case gospodăreşti ca la toate mănăstirile de maice. Cele mai bune, acoperite cu o zale fină de şindile bine legate, au un cerdac pe stîlpi, la care ajungi printr-o scară, patru odăi, două de-o parte, două de alta, cu o sală la mijloc; apoi odăi jos, pentru ucenice, care vin ca slujnice şi rămîn, după moartea şi moştenirea ocrotitoarei, călugăriţe; bucătărie, livadă, curte, împrejmuire înaltă, bine lăcătuită, împotriva oamenilor răi cari pot veni din vale, de supt păduri, unde nu păzeşte nimeni.

Pătratul de ziduri şi biserica au astăzi o înfăţişare neorînduită şi nenorocită. Schele, lemnărie nouă, dărîmături negre. Anul trecut, focul a fost aice grozavul oaspete care distruge. Pornit de la clădirile de lemn ale unei infirmerii, la un ceas de noapte adîncă, el a răsărit ca o făclie roşie a nimicirii deasupra frumoasei şi trainicei clădiri cu două rînduri, boltită şi împodobită cu cerdace, a hatmanului Gavril Lupu, frate de domn, a cărui soţie purta feciorelnicul nume de Liliana. Ca un zmeu furios el a zburat arzînd asupra întregului acoperiş, crăpînd zidurile groase supt puterea avîntului său sălbatec. Nici biserica din veacul al XVII-lea n-a scăpat: dacă zidurile au rămas întregi şi icoanele, odăjdiile au fost mîntuite, fumul ce se cobora de pe acoperămîntul în flăcări a înnegrit picturile din boltă şi din susul păreţilor ale maestrului Grigorescu: se văd însă din minunile pe care le-a să-vîrşit, cînd era un băieţandru, marele pictor, sfinţi singurateci şi scene care sînt vrednice de buna pictură italiană a veacului al XVII-lea sau de maeştrii direcţiei clasice de la începutul veacului trecut; din înălţime, faţa curăţită, pentru încercare, a unui sfînt priveşte senină şi frumoasă ca un fericit aplecat asupra grozavului întunerec al iadului[1]).

Oamenii sînt aici tot aşa de interesanţi ca şi încunjurimea naturii, ca şi clădirile. Întîlnesc pe bătrînul preot, cu faţa împietrită de prooroc centenar, care e tatăl poetului Vlahuţă, şi iată, în vesela

[1] Pictura de la Agapia a fost cu grijă restaurată, scoţîndu-se la lumină frumoasele tablouri pictate de N. Grigorescu (n.n.).

casă a surorii sale, Vlahuţă[2] însuşi, care şi-a tuns aripile negre ale părului şi apare astfel, mic şi slab cum este, ca un tînăr cam bătut de brumă; vorba lui rară, cu adînc răsunet, nu e nicăiri mai potrivită decît în acest cadru de religie a naturii şi de religie a oamenilor. Iar lîngă acest poet liniştit şi trist zglobiile lui fetiţe blonde par nişte neastîmpărate spirite ale pădurii care pătrund prin fereştile deschise ale bisericii şi flutură cu aripi trandafirii în jurul vechilor policandre greoaie. [...]

Spre schitul din deal. Abia s-a făcut ziuă, şi din norii plumburii cari cuprind tot cerul, cade o ploaie de dimineaţă, îngheţată, cînd în stropi rari, cînd în pînză. Din satul sărac, cu casele rare, ţărani se suie pe cărarea dintre brazi, purtînd pe umăr coasa lucitoare. În dreapta şi în stînga vederea e închisă de păretele întunecat al înalţilor arbori solemni.

Un zid, înălţat cu cheltuiala doamnei Anastasia a lui Duca-vodă, încunjură vechea mănăstire întemeiată de Petru Şchiopul, cu cîteva zeci de ani înaintea Agapiei din vale. Multe reparaţii au schimbat cu totul cea dintîi înfăţişare a clădirii, şi interesantă e astăzi numai ruina care a crăpat adînc zidurile şi ameninţă să dea jos acoperămîntul de şindilă. Cîteva case ale maicelor par a se răzima de catapiteasma vie a brazilor.

Spre Neamţ, drumul trece printre pajişti şi sămănături în lanuri mici, felurite ca nişte scoarţe meşteşugite. De pe o culme se vede în depărtarea limpede şirul albastru adînc al munţilor Neamţului, iar în vale pata de livezi şi case a tîrgului, lîngă cetatea gălbuie, lipită ca un muşchi pe stîncile cu poalele răzăluite.

Apoi ne coborîm în valea rîului Neamţ, care strecoară iute apele-i limpezi, verzi-argintii, supt înălţimile împădurite, supt stînca goală, care pare tăiată cu cuţitul, în adîncimile codrilor liniştiţi. Printr-unul din ei se trece spre mănăstirea nevăzută. Măreţii stejari se înalţă drepţi ca stîlpii, unindu-şi sus frunzişul ca o boltă. [...]

După ce pădurea se încheie, turnurile mănăstirii încep a se vedea în vale. Te-ai aştepta să găseşti aici un zid puternic şi înalt, o măreţie de clădiri vechi, potrivită cu istoria de peste şase sute de ani a acestui lăcaş din cele dintîi timpuri ale Moldovei. În sălaşul cărturarilor din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea, în focarul de reforme călugăreşti al lui Paisie din veacul al XVIII-lea, în laboratorul maeştrilor de tipar de acum vreo sută de ani, ai socoti că trebuie să se găsească gospodărie, muncă şi lumină. De la început, aceste păreri se împrăştie. De o parte şi de alta a drumului, sînt căsuţe curate, în care numai rareori găseşti un călugăr, căci în ele se adăpostesc oaspeţii de vară ai Neamţului: acei care străbat cărările şi drumurile şi ocupă băncile din jurul mănăstirii, înaintea acestei mănăstiri stă un urît copac de zid ce slujeşte de baptisteriu, clădire nouă, ieftină şi cu totul lipsită de gust. Pătratul de ziduri ce cuprinde arhondaricul şi clădirile e rău

[2] Alexandru Vlahuţă (1858—1919) scriitor român, autorul unor volume de nuvele, poezii şi a binecunoscutei cărţi de călătorii prin ţară „România pitorească", 1901 (n.n.).

îngrijit, şi cerdacele de lemn negre se perindeaza jalnic pe păreţii spoiţi de demult cu var. Turnul de la poartă, cu banca pentru musafiri şi mulţi călugări fără treabă, e o greoaie clădire oarecare: cînd cu vizita principilor Ferdinand şi Maria, un meşter în complimente a zugrăvit supt o coroană iniţialele lor, iar un alt meşter în complimente le-a schimbat în ale lui Partenie mitropolitul, cu prilejul celei dintîi inspecţii a noului ierarh. Una din biserici e cu totul modernă şi nu se înseamnă prin nimic decît prin strălucitul aer din vremea fiilor lui Alexandru cel Bun, care, pus într-un cadru şi spînzurat, se şterge de soare ca o fotografie oarecare de nici un preţ.

Cît despre biserica Ştefan, ea se deosebeşte prin mărimea ei, dar puţin a rămas numai din frumuseţa ce va fi avut odinioară. Vezi încă faţada, ocniţele, contraforturile, fereştile sculptate în stil gotic. Dar varul s-a aşternut peste discuri, peste smalţuri, peste cărămizile aparente. Acoperişul a fost cu totul prefăcut. Turnurile apar schilodite printr-o înnoire stîngace. În fund, un adaos pătrat strică armonia liniilor stranelor şi altarului. Înăuntru, unde se vede minunatul epitaf de marmoră lucrată în relief, cu vorbe slavone şi româneşti, al lui Paisie, pietrele de mormînt au fost deslocuite: în pridvor, în naos ele sînt acoperite cu grele lespezi de marmoră, împodobite apoi cu covoare, şi într-un colţ al stranei nouă, de lemn simplu, şi se arată un fel de mică tainiţă, care cuprinde în fund, unde nu mai vezi, piatra de mormînt a lui Ştefan fiul lui Alexandru cel Bun, orbitor al fratelui său şi jertfă a nepotului, care-i tăie capul. [...]

Drumul merge prin acelaşi ţinut înflorit de sămănături şi pajişti în toate colorile, prin aceeaşi linişte a pădurilor mari spre *Cetatea Neamţului.* De la o vreme însă, el coteşte în stînga, taie apele, împărţite în şuviţe vioaie şi clare, ale Neamţului şi atinge, supt vechea clădire de apărare, şirul munţilor împăduriţi, cu temelia goală, de piatră tare, verzuie-sură.

De jos se vede un zid, gol de acoperiş, zimţuit de mîni vrăjmaşe, de focuri, de lepra Ucigaşă a părăsirii: o fereastă îngustă, plină de albastru vesel, se mai vede crestată în ceea ce a fost odinioară un turn.

Ca să te apropii, nu e alt drum decît acela de încunjur, din dreapta, unde suirea a fost uşurată, de altfel, în timpul din urmă prin tăieturi. Nemărgenita pădure neagră păzeşte împrejur, ocrotind spre valea prăpăstuită albe vite răzleţe. Cărarea e răpede şi presărată cu bolovani, plăci şi aşchii din osatura granitică a muntelui, care a dat şi platoşa neînvinsă a cetăţii de sus. Cînd ajungi la dînsa, o poartă gotică, cu arcul frînt, lăsată într-un zid de piatră sfărîmată grosolan cu ciocanul şi prinsă într-un ciment care e astăzi şi el o piatră, îţi dă intrare deasupra şanţului, umplut în această parte. Eşti în curtea cetăţii deasupra căreia se ridică înaltele ziduri din pietre verzi şi roşietice, străbătute de porţile joase şi scrijelate de ferestuice. Dedesupt, sfărîmăturile şi pulberea acopăr, desigur, un întreg rînd de beciuri şi tainiţe, în care se

ţineau, ca la Suceava, mijloacele de apărare ale puternicului cuib de ostaşi. Mîine poate, cînd iubirea pentru trecutul nostru va fi mai mare şi se va arăta în felul ce se cuvine, comorile îngropate vor ieşi la iveală, dezvăluind mai bine cultura vechilor timpuri.[1]

Ruina a deschis o largă poartă de privire asupra văii pe care soarele de amiazi o scaldă în lumină. Apa Neamţului aleargă nebunatecă prin întinsul cîmp înverzit, pe care l-au înviorat ploile din urmă. În fund, se zăresc înălţimi. Case de ţară sînt risipite într-o neorînduială vesela. Iar, în stînga, Tîrgul Neamţului, fiul umil al cetăţii mîndre, se ascunde în bogăţia de frunziş a copacilor. [...]

MĂNĂSTIREA SECU. DURĂUL. PE CEAHLĂU. VALEA BISTRIŢEI

[...] Drumul e acelaşi care duce şi la mănăstirea Neamţului. De-o parte şi de alta, înălţimi împădurite; în mijloc, pădurea cu numele contemporanilor mai mult sau mai puţin celebri. De pe creştetul şi din văile munţilor se ridică şfichiuri de neguri, ce se răsucesc şi pier în văzduhul care se limpezeşte.

Spre Secu se apucă la stînga, pe cînd mănăstirea Neamţ zace în vale. Te strecori printre pajişti înflorite sau pe marginea fînurilor cosite, care umplu de balsam întinderile. Cîte un flăcăiaş păzeşte vitele ce pasc în umbra sălciilor împleticite.

Cărarea se face tot mai îngustă; roţile ciocnesc boabe mari de prund şi bolovani sfărîmaţi, pe cari i-au cărat apele vijelioase; ele se cufundă ici şi colo în şuviţele de apă limpede ce se risipesc, răpezi. În dreapta, în stînga, muntele se ridică drept ca o tîmpla de biserică; în el se înfundă desişul de stejari şi cîte un brad pletos sau uscat, sus pe vîrf, de lovitura unui trăsnet. Rareori trece cîte un car, cîte o mică ceată de ţărani pletoşi cu pălăriile largi. Peste toate amurgul umed aruncă un zăbranic de pace. Grozava cărare de pietre ascuţite parcă se înfundă într-un zid împădurit, cînd deodată o mică întorsătură face să se vadă jos turnurile albe ale mănăstirii, desfăcîndu-se pe întunericul stejarilor.

Intri printre sfărîmăturile negre ale turnului din care s-a apărat la 1821 viteazul căpitan Iordachi, cu rămăşiţele eteriştilor. O cărare duce de-a lungul zidurilor foarte înalte, clădite din rînduri neregulate de bolovani înnegriţi. Ea se opreşte la un greoi turn de intrare, lîngă care egumenul a pus să se facă un parmaclîc de lemn, văpsit cu culorile ungureşti. Caii unei cete de excursionişti pasc pe dîmbul dinaintea turnului. Puţine mănăstiri din ţară vor fi avînd o înfăţişare atît de liniştită, atît de senină în vechime, atît de cuviincioasă în decadenţă, ca aceasta. Pare că n-ar fi fost şi pe aici atîtea întîmplări vrăjmaşe, pare că volintirii n-ar fi schimbat gloanţe cu turcii şi flăcările nu s-ar fi ridicat acum aproape o sută de ani deasupra acestor ziduri. De jur împrejur, cu pivniţi, cu cerdace deasupra altor cerdace, cu stîlpi de lemn negru, cu chilii moarte, aleargă clădirile care de trei sute de ani adăpostesc pe călugării

[1] Cetatea a fost refăcută parţial în anii din urmă (n.n.).

Secului.

Biserica a fost prefăcută foarte mult de din afară şi cu desăvîrşire înlăuntru. [...]

Dar odoarele au rămas, şi ele sînt marea minune a Secului. La lumina unei făclii se desfac din umbra veşmîntăriei crucile de abanos argintate, aurite, stropite cu pietre scumpe, pe care le-a dat, la întemeiere, Nestor Ureche, panaghiarul de aur hărăzit de acelaşi şi acoperit de săpături măiestre, cellalt panaghlâr, care a fost lucrat în cea mai aleasă horbotă de filigrană de aur din porunca lui Alexandru-vodă Iliaş, la 1621, veşmîntul lui Varlăm, strălucitor din sutele de mărgăritare mărunte, care-i sînt şi ţesătura şi podoaba — strălucit sacos de catifea verde întunecată, cu înfloriturі grele şi mari inscripţii de aur în jurul gîtului, patrahirul aceluiaşi, purtînd două cîte două în gros fir de aur chipuri de evan-ghelişti şi de sfinţi, evanghelia, scump legată, a mitropolitului Ghedeon — şi el îngropat aice — care e o minune de artă caligrafică. Iar în paraclis se desfăşură, nou-nouţ ca în ziua sfinţirii, largul aer care s-a lucrat, din porunca lui Nestor Ureche, de o călugăriţă din Constantinopol şi a fost totdeauna cel mai frumos odor al mănăstirii.[1]

Noaptea e foarte liniştită, şi, pe cînd ploaia se scurge zgomotos de pe acoperişul de tablă şi tălăngile de la vite răsună de departe, stelele scînteie limpede în adîncul întune-rec al bolţii.

Trăsura mănăstirii ne duce a doua zi spre Ceahlău. E o căruţă fără arcuri, nevăpsită, primitivă cît se poate, dar trasă de doi cai buni. Sîntem asiguraţi de două lucruri: că vom ajunge desigur, şi că vom fi scuturaţi cum nu poate să fie scuturată mai mult o fiinţă omenească. Şi am şi fost. Răsuflarea noastră a căpătat un ritm deosebit, un ritm de sughiţuri nebune; dinţii noştri au clănţănit ca într-o zi de ianuar, mînile şi picioarele noastre au fost mutate în dreapta şi în stînga ca nişte beţişoare; vorba noastră s-a rupt în gîngăvituri neînţelese. Toate grămezile de prund, toţi bolovanii părăsiţi, toţi colţii de stîncă crescuţi în drum au produs neuitate vibraţii în casele noastre. Dar frumuseţa ţinutului ce străbaţi răscumpără şi această strivitoare osteneală.

Laşi drumul mănăstirii Neamţului şi apuci înainte spre Pipirig, unde se grămădesc mai înalţi munţii, pe cari acuma îi luminează soarele vesel. Un gard de lemn încunjură, în dreapta, „Cerbăria Statului", ai carii locuitori sînt undeva în cele mai adînci desişuri şi n-au deloc curiozitatea străinului. Trec cîţiva ţărani cu cojoace cusute în flori, cu iţari strînşi, cu opinci; faţa lor energică şi frumoasă e umbrită de pălării largi; pletele lungi se desfăşură în vînt. Ţărancele în hainele de duminecă au tulpane colorate, cojoace de acelaşi fel sau cămăşi cusute cu amice negre la piept, la umăr şi la mîneci, brîie roşii şi o singură catrinţă cărămizie cu dungi în lung, mărgenită cu alte dungi negre şi roşii; picioarele sînt înfăşurate în pînză groasă şi se pierd în opinci cu vârful ascuţit. Copiii sînt foarte drăgălaşi în hainele lor, care sînt aidoma ale

[1] Unele din odoarele de la Secu au fost apoi furate (1916) (n.a.).

părinţilor. […]

Îndată începe satul *Pipirig* şi merge, şi merge, ca un cîmp lung ce este: de-o parte şi de alta sînt case destul de rău clădite şi în gri j te; coperişul de şindilă veche se Strîmbă în toate părţile, păreţii sînt făcuţi din loadbe orînduite cu cît mai puţine cuie între cei patru stîlpi de butuci; fereştile sînt de tot mici şi nu se deschid. În loc de garduri de nuiele sînt aci zăplazuri de scînduri neegale, prinse iarăşi fără fier. Curţile se văd goale: abia din cînd în cînd cîte un lan sărac de popuşoi. Case nouă nu zăreşti nicăiri.

Încă puţin, şi muntele lui Pătru-vodă se înfăţişază în străluci-tu-i veşmînt de brazi seculari. Cărarea drumului se furişează printre desele, înaltele trunchiuri, de cîte douăzeci-trei-zeci de metri, de pe care crengile se desfac grele de ace verzi, ca nişte mîneci de preot ce binecuvintează. Trunchi lîngă trunchi cît cuprinde privirea, iar, sus, nemargenirea frunzelor tari, lucioase. Pădurea răsuflă blînd prin uşorul vînt încărcat cu miros de răşină.

Singurătatea e deplină; nici o pasăre nu zburătăceşte prin frunzişul întunecos; lighioile tîrîtoare şi săltătoare ale pădurii s-au ascuns departe de drumurile tuturora. Numai din poiene, greierii beţi de lumină cîntă focos.

Cîte o casă albă de pădurar, cîte o ceată de copii frumoşi, cari se uită limpede din margenea drumului. Apoi coasta se prăvale prin bolovani pînă la cutare şipot rece, care saltă din stînca de cremene neagră şi lucie.

Pe aceste drumuri a zburat ca vijelia, mînat de groaza morţii şi de dorinţa de a vedea pe ai săi, adăpostiţi în Ardeal Petru-vodă Rareş, domnul trădat şi părăsit de cei din urmă tovarăşi ai nenorocirii sale. Pe atunci numai poteci sălbatece brăzdau codrul nemărginit, şi brazi bogaţi în frunze adăposteau şi ascundeau pe drumeţ. Schimbat de haine, hămesit, rupt de oboseală, purtătorul pribeag al coroanei moldoveneşti fugea înaintea turcilor şi a boierilor înţeleşi cu dînşii. Drumul se rupe în adîncuri de văi, sămănate cu pietrele pe care le-au adus apele furioase. La capătul acestor văi sălbatece, împănate cu căsuţe şi bordeie, Bistriţa trece supt maluri înalte. E cea mai măreaţă din apele Moldovei, largă, adîncă, limpede, strălucind din toţi solzii săi de ardezie. Pe alocurea o încarcă plute aspru încheiate, care se odihnesc, aşteptînd plecarea. O piatră înaltă, care samănă întrucîtva a cruce, răsare din verdeaţă, deasupra rîului răpede: dracul, spune povestea, a vrut să răpadă în Bistriţa această fărîmă de stîncă, dar l-a apucat ziua, şi nici o putere omenească nu poate clinti de acum povara pe care a lăsat-o în loc duhul rău, trăznit de lumina soarelui.[1] […]

Ceva mai departe, laşi malul Bistriţei, şi Bistricioara îngustă îţi aleargă acum supt ochi, cu acelaşi mers şi aceeaşi faţă ca şi puternicul rîu în care se varsă. De la *Răpciuni,* un mare sat foarte curat, cu frumoase livezi şi case bune, pe laturile unei şosele largi,

[1] Este vorba de Piatra Teiului, stînca aflată acum în apele lacului de acumulare de la Bicaz (n.n.).

te urci spre Durău.

E o lungă vale, strînsă între înălţimi sămănate cu copaci şi vechi case de munte, un cîmp lung iarăşi, pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgîie pe pietriş. Pe un deal se văd trunchiuri de brad curăţite, şi o linie de fier se urcă spre fabrica de cherestea. În răcoarea serii, aromită de florile fînului cosit, drumul se-nfundă tot mai mult spre întunecatul părete de munţi. Deasupra unui vîrf care întrece cu cîtva pe cellalte, stă o cunună zimţuită, de piatră goală, sură; acesta e Ceahlăul. [...]

Acum, sîntem pe coasta muntelui, în aleea tăcută a brazilor bătrîni. Cea dintîi deschizătură în zidul lor verde cuprinde *schitul Durăului.*

Schitul vechi — şi nu prea vechi — a fost înlocuit cu o clădire nouă, în veacul trecut.[1] Biserica aceasta albă, cu coperămîntul de şindilă neagră, e încunjurată de căsuţe curate, în care locuiesc călugări zdrenţeroşi şi oaspeţi din oraş — în fruntea cărora stă ocrotitorul Durăului, d. Gh. Panu.[2] La un loc şi văzute de departe, ele alcătuiesc o paşnică insulă în mijlocul oceanului întunecos al brazilor, cari suie învălmăşiţi, ca o oaste de mii de suliţi, spre vîrful de stîncă. Vîntul, încărcat cu miros de răşină, al munţilor adie rece în clipa căderii nopţii, cu stele vii. Iar clopotele turmelor aţipite sună dulce, şi izvorul rămas singur îşi şopoteşte cîntecul veşnic.

Des de dimineaţă, ne gătim de suitul muntelui.

Peste munţi zac neguri lăptoase, din care nu se mai alege nimic. Singură pajiştea cu miile de flori înalte mai răsare înaintea codrului, şi la acest ceas aşa devreme cosaşii s-au apucat de lucru şi culcă pale groase. Cărarea spre vîrf se deschide între brazi printr-un revărsat sălbatec de bolovani pe care i-a prăbuşit pîrăul de munte, deschizătorul drumului săpat.

Pacea brazilor ne învăluie: nici o rază nu răzbate prin atîtea trunchiuri ce se îngrămădesc şi se încalcă; în adîncurile negre zac bătrînii şi învinşii, tăind pieziş calea cu crengile uscate, negre, ca şi cum ar fi trecut prin focul dogoritor. O lumină nehotărîtă, înşelătoare pluteşte în strîmta cărare.

Călătorul nu merge aici, el se luptă. În calea lui stă ţărna umedă, cleioasă, care lunecă, prundişul ce se rostogoleşte supt picioare; e blagoslovită piatra ce iese la iveală din loc în loc şi face ca o scară neorînduită pentru duhurile uşoare, săltăreţe ale muntelui prăpăstuit. Inima bate puternic, gîtul se usucă, sudoarea scaldă fruntea şi muşchii parcă se rup în avînturi.

Oboseala te opreşte în loc. De jur împrejur, nici un zgomot şi nici o viaţă. Palatul farmecelor zace încremenit. Numai din cînd în cînd suflarea vîntului trezeşte în această uriaşă alăută un sunet ca al mării îndepărtate, sau cîte o cascadă foşneşte mătăsos în fundul prăpastiei. Şipote revarsă grăbit o apă ca gheaţa, care taie dinţii de durere cînd se ating de dînsa.

---

[1] Interiorul bisericii, ridicată în 1835, a fost pictat de N. Tonitza (1886—1940) cu un grup de studenţi, în anul 1935 (n.n.).

[2] Panu, Gheorghe (1848—1910), scriitor, membru al societăţii literare „Junimea" (n.n.).

Priveliști se deschid din loc în loc, răsplătitoare. Zeci de culmi mărunte îți stau supt picioare, cu colțurile lor de pădure și covorul lor verde; crestături arată mersul rîurilor și pîraielor; case albe se înșiră în margenea văilor; cîte un coperămînt stecleşte singuratec.

De la o vreme stînca răsare prin brazi, cari se răresc întîi, apoi se micşurează ca niște tufişe îmbîcsite, pînă ce la urmă, sus de tot, ei sînt numai un covor pîslos, frate bun cu muşchiul, mîntuit și el cu şfichiuri verzi și frunze ascuțite. Atunci, pe lîngă dînsul, nu mai sînt decît buruienile înălțimilor: clopote, umflate, albastre și vinete, potire mărunte, albe, mierea ursului cu floarea bătută, feriga dințată ca un pieptene. În cîte un colț de stîncă se ascunde *edelweiss*-ul, cu floarea albă, moale, ce pare moartă.

Muntele nu e durat din stîncă, ci din acel amestec de pietriș, din acel conglomerat cu grăunțe mici, albe, care se dezvăleşte deodată, la cîte o surpare a vegetației. Piatra goală, trista lespede sură, e un adaos, o podoabă măreață. Ai zice că ea a fost adusă de departe, ridicată și clădită de mînile unor ființi cu puteri nemărgenite, a căror operă a fost dărîmată într-un mare cutremur risipitor de lumi. Pare că deosebeşti trei rînduri de zid, la înălțimi deosebite: dintr-unul au rămas colți, din altul un larg părete drept, din cellalt, tocmai sus, frînturi de turnuri, cum nici pe a cincea parte nu le poate clădi omul. Acolo e *Panaghia,* masa de piatră în jurul căreia, din cele patru părți ale lumii, se luptă vînturile. Acum nu se mai văd de jur împrejur decît culmi curățite de orice amănunte, de orice deosebiri, cazane albăstrii răsturnate în şase, în şapte şiruri și bătute de bruma fumurie a depărtării.

Iar la întorsul spre poale, în căldura și în puternica lumină de după amiazi, priveliştile, odinioară aşa de severe, de pustii și reci, par numai o veselie. Florile îmbălsămează toate și fluturi albi zboară sa le caute, afinele negre, ca niște nasturi mărunți, rodul celor mai mari înălțimi, cheamă la o hrană răcoritoare din mijlocul foilor lor lucioase ce se întind pînă departe, ca o rețea. Răşina picură mirositoare din trunchiurile dogorite ale brazilor. Razele se răsfrîng în apa de argint a Şipotelor, lîngă care vitele sună din tălăngi. În colțuri de adăpost, excursioniştii au aprins focuri roşii pentru mîncarea de amiazi. Băieții cari au închiriat cai drumeților vînează prin scorburi edelweissul, cățărîndu-se ca niște veveriță, sau pîndesc fragul, zmeură, ascunse la picioarele brazilor.

Şi, cînd ai ajuns jos, cîmpia înflorită aromeşte nebună, freamătă, foşneşte și cîntă prin aripile neastîmpărate ale sutelor de greieri, ce proslăvesc biruința zilei luminoase și calde...

Bagajul nostru, geamantanul roşu, geamantanul negru și cutia de pălărie — credincioşi tovarăşi arşi de soare, bătuți de ploaie, pătați de praful multor drumuri — se leagănă pe spinarea răbdătoare a unui biet cal slab, pe care-l tot îndeamnă înainte, țiind puşca noastră-n mînă, o băbuță zbîr-cită, dar plină de putere, care se dovedeşte că este în stare să salte pe un umăr tot acest bagaj. Mergem în urmă, prin pădurea Durăului, prin casele satului sărac, printre livezile de pe coasta muntelui, pe supt ruină de cărămidă

roşie şi bolovani suri a bisericii de la *„Palatul"* lui Mihai Sturdza,[1] cumpărătorul Hangului şi al întregului ţinut pînă la graniţa Tulgheşului; trecem, pe lîngă linia ferată a cherestelei şi, străbătînd, pe alături de drumul căruţelor şi carelor, o potecă de sat, ce desparte curţi goale şi tăcute, sîntem la vale, la Răpciuni. [...]

Pe tot acest ţinut minunat, stăpînul, podoaba, viaţa, mişcarea e Bistriţa. Moşul mi-o arată cu mîndrie: „Ghistriţa", şi dă din cap fudul, cînd îi spun că nu mai este în ţară un rîu ca dînsa. De ardezie posomorită în umbră, de catran cînd prelinge rădăcinile brazilor şi stejarilor, de smarald între poiene, de argint în îmbrăţişarea focoasă a soarelui, ea nu fuge, nu se strecură, nu curge, ci înaintează măreţ, cu toată mica ei adîncime din vara secetoasă, pluteşte regal supt straja munţilor. Cîte nu se ţin de dînsa şi nu vin de la dînsa. Împărăteasa văii fără păreche ! Patul acesta larg de prund ea l-a răsfirat în clipele ei de mînie, fierăstaiele acestea ea le mişcă în parte printr-o ramură prinsă din fugă; plutele acestea aşteaptă impulsul ei, în ziua cînd se deschid sus *haiturile,* marile depozite ale rîului, şi un val puternic se aruncă, mişcînd toate în pornirea lui nestăpînită. Şi tot în ea caută ciutele, la ceasuri adînci şi tăcute de noapte, băutura lor; tot în ea se răcoresc din zbor rîndunelele ce trag prin văzduh cercurile lor elegante; tot din ea îşi culege apa-n pumni să-teanca voinică, aplecată spre undă, şi în ea zburdă, într-un cuget curat ca apa însăşi, copiii şi copilele, flăcăii şi fetele satelor.

Sus, pe malul înalt, trecînd podurile de lemn înnegrite de păcură, sprijinite pe pile umplute cu prund, hoinărind de pe un ţărm pe altul, fuge şoseaua largă al carii, drum nou atîrnă de cursul foarte vechi al rîului. Margeni de piatră şlefuită, păreţi cari sprijină dealurile, parmaclîcuri care opresc carăle lăsate să meargă în neştire, podurile trainice şi frumoase fac din acest drum unul din cele mai mîndre ale ţării. [...]

Pîngăraţii arată de departe un părete alb, cununat cu un roşu coperemînt de tablă şi întrecut de un puternic turn de biserică. Pătrunzi la mănăstirea de odinioară printr-un drumuşor de ţară între căsuţe şi cîmpii mirositoare, de pe care, în lovituri de coasă ritmate, se dau jos florile înalte ale fînului. Un suiş răpede începe, sămănat cu prund bogat, în ţărnă lutoasa. Soldaţi în bluze albe păzesc la poartă, pe cînd alţii, cari au făcut schimbul, se coboară la vale, cîntînd din plămînii întinşi credinţa oştilor pentru „majestatea sa".

Între clădirile nouă şi cele vechi prefăcute, care se mai cunosc numai prin grosimea straşnică a zidurilor, printre sălile de dormit, de mîncat, de lucru, spălătoriile şi bucătăriile osîndiţilor, cari sînt toţi recidivişti, „recidive", şi părăsesc cu durere temniţa — însă hotărîţi să se întoarcă răpede la sînul ei — abia se mai vede bisericuţa lui Lăpuşneanu. Tot ce-a fost zugrăveală, piatră de mormînt, odoare, s-a dus, dar ciudata alcătuire a vechii clădiri, a

[1] „Palatul cnejilor", construcţie din secolul al XVII-lea (n.n.).

rămas neschimbată. Pe o uşă de piatră cu ciubuce, intri într-un foarte mic pridvor, şi de aici, în loc să urmeze mai departe, rotunzindu-se în abside şi încheindu-se în altar, biserica se îndoaie în unghi drept. O sprijină contraforturi puternice, printre care se deschid ferestuice frumoase.

O scară de piatră învîrtită, în care te înăbuşă aerul de putregai, murdărie şi părăsire, duce la o a doua biserică, supt pămînt, pe care o luminează slab două fereşti scunde. Astăzi această bisericuţă nu primeşte alţi oaspeţi decît pe osîndiţii a căror viaţă se mîntuie aici în închisoare şi cari trec apoi la ţintirimul din del, între pajiştile de fîn înflorit.[1]

Bisericanii se ivesc, insulă albă în bogata verdeaţă a munţilor, la locul unde se întretaie două culmi. Drumul spre această înălţime porneşte mult mai departe spre Piatra, din alba şosea largă. El urcă întîi culmea prăpăstuită, de pietre galbene, roşii şi negre înfipte în lutul sterp şi gol. Bariera de lemn taie calea; curţi ţărăneşti singuratece, încunjurate cu răchită, se văd arareori în pustietatea dogorîtă de arşiţă prin care trece, tot mai sus, obositorul drum săpat. Nici şipotul de munte, nici puţul dealurilor, nici fîntîna şesului nu răcoresc pe drumeţul care nici nu-şi vede ţinta, ci descopere înainte aceeaşi şuviţă gălbie a drumului. [...]

Mănăstirea Bistriţa se ascunde în aşa-numita „gură a Bistriţei" într-un unghi ţărănesc simplu, puţin la stînga şoselei, atunci cînd ea mai are numai un kilometru pînă Ta Piatra. O vezi abia cînd intri prin bolta marelui turn vechi, în care se mai află un paraclis sărăcăcios. O curte largă, bogat luminată de soarele lui iulie, e mărgenită-n stînga de căsuţe şi de locuinţa, nouă, a stareţului. În fund, se află vechile case domneşti drese şi prefăcute în biserică — şi aceea astăzi goală, despoiată — de Ştefan cel Mare la 1498. Caracterul acestei clădiri e neobişnuit; de o parte puternicul turn sprijinit pe cele două contraforturi, ca la Sf. Ioan din Piatra, şi străbătut de două fereşti sculptate, dintre care cea mai mare poartă un desemn nou de ciubuce întreţesute; un mîzgălitor a tămînjit la 1849 nişte chipuri pe care le-a calificat de Ştefan cel Mare şi Petru Rareş, Maria doamna şi Elena doamna, „tictorii" bisericii. De altă parte, la stînga, o clădire cu două rînduri; în cel de jos sînt deschise două uşcioare, pe cînd cel de sus are, pe lîngă un brîuleţ îndoit, supt coperă-mînt, şase ocniţe, pătrunse de două fereşti şi de o uşă cu un balcon de lemn, nou, şi şase săpături triunghiulare în zid. Biserica însăşi stă la mijlocul curţii. Ea a fost clădită în vechi timpuri de Alexandru cel Bun, care-i va fi dat chipul ctitoriei sale de la Moldoviţa, bisericuţa mică, cu streşina mare. Domnescul patriarh al Moldovei a astrucat aici oasele doamnei sale Ana, zisă Neacşa, mama moştenitorului său Ilie, şi tot aici a lăsat să i se coboare şi lui trupul după moarte. În mîna dreaptă a camerei ctitorilor se vede şi acum un mormînt înalt, săpat frumos pe lături cu sculpturi ornamentale gotice.■ acolo zace, desigur, Alexandru, cu toate că pe urmă s-a făcut loc în acelaşi mormînt văduvei lui

[1] La Pîngăraţi este acum Staţiunea de cercetări ştiinţifice-Stejaru (n.n.).

Ştefan Lăcustă, Doamna Cheajna. Ştefan cel Mare puse o nouă piatră pe mormîntul doamnei Ana, după care se numeşte pînă astăzi *Doamna* satul din apropiere. Petru Rareş, gonit de turci, a trecut pe aice, venind din Piatra, şi lacrămi de durere şi mînie au curs din ochii lui pe lespezile sfinte.

Poate că, în aceste tulburări vechea biserică se ruină. Alexandru Lupuşneanu, ajungînd domn, nu uită pe vechiul şi marele Alexandru şi dură o mîndră biserică nouă în locul unde stătuse mănăstioara străbunului. Clădirea samănă întru toate cu mănăstirea Slatina, cealaltă operă a Lăpuşnea-nului. Aceeaşi intrare laterală, prin uşa sculptată, lîngă care se afla pisania cu bourul, strămutată acum mai sus, la o reparaţie. Acelaşi pridvor căptuşit cu morminte, care dă, printr-o minunată uşă, ale carii ciubuce, sculptate la bază fiecare în alt chip, se încrucişează sus, în pronaos, şi aceeaşi odaie a ctitorilor. Şi zugrăveala e împărţită în acelaşi fel, dar ea a suferit în timpuri mai nouă schimbări hotărîtoare: numai turnul supţiratec mai păstrează urme din veşmîntul de sfinţi al vechii biserici.

Acum mausoleul lui Alexandru cel Bun e lăsat în părăsire. Doar cîţiva particulari se interesează de dînsul, şi în micul cimitir se vede, într-un grilaj de fier, lespedea de marmură pe care se va serie numele acelei femei sfinte care e văduva lui Alexandru Ioan I-iu.[1] Excursionştii din Piatra nemeresc şi aice. Iar locuitorii statornici sînt vreo trei patru călugări, al căror conducător se întitulează cu amărăciune: „şi egumen şi servitor".

ROMAN

De la Bacău înainte e mai mult şes, un şes de mirişti şi popuşoaie, de livezi şi sate. Ţăranii care-şi culeg cocenii mai au numai foarte puţin din portul lor frumos: un brîu încinge peste cămaşă; iţarii se încreţesc pe picior, pălăria cu margenile late se lasă peste pletele lungi, negre sau galbene. Fotele femeilor nu mai au nici o frumuseţă; numai cămaşa învoaltă, mai totdeauna desăvîrşit de albă, e cusută în arnici negru şi roşu, şi un lung văl sever încunjură fruntea şi obrazul.

Deodată se vede în şes un lung tighel de case, de biserici albe şi trandafirii, de grădini, de cazărmi pe care flutură tricolorul. E Romanul, tîrgul, cetatea, „Mitropolia" lui Ro-man-vodă de acum şase sute de ani.

Zile de copilărie trăite aici se leagă de acest oraş, pe care nu l-am văzut de aproape douăzeci de ani. Am locuit luni de vacanţă într-o cancelarie de advocat lîngă palatul Tribunalului, pe care-l recunosc îndată, dar nu şi odăile biroului care mi se părea atunci aşa de mare şi acum se pierde între casele joase, cu fereşti mărunte; am cetit acolo, în cămăruţa din mijloc, dintr-o bibliotecă de romane franţuzeşti, cărţi care vorbeau puternic închipuirii mele

[1] Doamna a fost astrucată acum cîţiva ani la Soleşti, şi acest mormînt va rămînea pentru totdeauna gol (1916) (n.a.)

ce-şi făcuse aripile; am cunoscut întîia oară la acest unchi, care era gazetarul districtului său, înţelepciunea de douăzeci şi patru de ceasuri a zilelor. Grădina publică, între locuri virane, văzută noaptea, cu zecile ei de felinare, cu lungile sale alei, pe care curgea, în sunetul muzicii militare, lumea gătită, cu uniformele rochiile, cu feţele mulţămite, cărora lumina li dădea o frumuseţă deosebită, rară — era pentru mine un adevărat rai... cu florile de îngheţată. Şi cofetăria din capătul Străzii Mari ! Şi bîlciul, cu panoramele sale bogate în crunte privelişti şi în figuri de ceară care respirau şi întorceau ochii ca şi atîţia pe lume cari fac şi mai puţină ispravă; bîlciul la care alţii veneau ca să cumpere şi să vîndă, iar eu ca să aud şi sa văd, să simt o viaţă de sărbătoare, mai tărcată şi mai zgomotoasă ! Acolo am cumpărat, din risipa vechilor biblioteci bisericeşti, şi cărţi pe care cu mîndrie le puteam numi ale mele. Pe cutare străduţă prăfoasă-prăfoasă şi murdară-murdară, care mi se părea însă atunci ceva din cărările de diamant ale fericiţilor, mă coboram prin cîmpiile de scai şi ciulini, locuite de porci şi smălţate de fluturi, cărora le răpeam, pentru colorile pietrelor scumpe, viaţa zburătoare, mă coboram spre Moldova. Rîul curgea lat, despicîndu-se de puntea insulelor frunzoase, lăsînd în drum bălţi, pe malul cărora, poeţi paluştri, broscoi cu ochii galbeni visau şi cîn-tau pînă în clipa de pieire cînd frate-meu, elev în şcoala militară, le ciuruia pielea buboasă cu gloanţele unui adevărat revolver şi ei cădeau în undele ce se închideau asupra mormîntului lor. [...]

În unghiuri de verdeaţă se văd bisericile: trandafiria biserică armenească, cu turnuri învoalte, rotunzite la vîrf; Sfinţii Voievozi, chiar lîngă dînsa; Precista; şi mai ales Episcopia, într-o curte largă, pe care o încheie în fund ziduri vechi, care sînt de bună samă, încă din al XIV-lea veac. Biserica poartă o pisanie de la Petru Rareş, dar e, cum se vede de la întîia aruncătură de ochi, mult mai veche, în temeliile-i puternice şi armonioasele-i proporţii. E scrisă în acelaşi registru al frumuseţii arhitectonice ca şi mănăstirea Putnei din Bucovina, ca şi cele mai vechi din prinosurile de piatră aduse de către domnii noştrii dumnezeului care împarte norocul în războaie. Faţada-i este laterală; ea se sprijină pe puternice pîrghii de ziduri ca şi păreţii horbotaţi ai bisericilor gotice. Ocniţe sînt săpate pe păreţii în mai multe şiruri. Turnul e mic, foarte mic, pe lîngă înălţimea bisericii, care e, altcum îngustă. El se ridică, elegant şi simplu, pe o bază cu mai multe trepte şi se sfîrşeşte, apusean, european, fără rotunzire de cupolă. Comparată cu arhitectura masivă a veacului al XVII-lea, influenţată de bisericile rutene ale Poloniei, această boltă e neîndoielnic superioară, prin mai marea trăinicie a materialului ca şi prin combinaţia mai uşoară, mai plină de armonie a liniilor.

FĂLTICENI

În sus, către ţinutul Sucevei, iarăşi se înalţă culmile undulate, monştrii tupilaţi ai dealurilor de lut, ale căror linii se rup, se

încrucişează, se amestecă, de la verdele împădurit din faţă pînă la curatul azur al celor din depărtări. Mai ales scurtul drum de la Dolhasca pînă la Fălticeni e de o deosebită frumuseţă, cu apa limpede a Şomuzului ce se încolăceşte printre înalte tufişuri de trestii ninse de puf, cu satele ce se caţără ici şi colo pe înălţimi, cu porumbiştile aurii şi cîmpii încă verzi, în ciuda arşiţei. O bogată lumină de septembre, fără năduşala verii şi fără cetele adevăratei toamne, care nu-şi arată încă prin nimic apropierea, înfrăţeşte toate aceste colori aşa de tinere încă. Se vede bine pînă în fund departe: casele albe, muncitorii răspîndiţi în porumb, turmele dese ce pasc în larg, băieţaşii ce stau în umbră şi răcoare. Peste toţi şi toate, ca o solie de noroc, cade această binecuvîntare a soarelui întîrziat. Folticenii[1], oraş care abia dacă are o sută de ani, stau pe una din movilele cu suişul uşor ce sînt răspîndite pe toată cîmpia. Şi pe dînsul soarele îl înfăşură prieteneşte, pe cînd depărtarea îl înfrumuseţează, aerul clar îl purifică.

E un tîrg mic, dar cu unele străzi boiereşti frumuşele, avînd faţade albe şi grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme îşi păstrează cuibul în această regiune de linişte sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii şi vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Fălticeni spiritul modern, adevăratul patriotism şi grija pentru cele mai scumpe averi ale poporului nostru: datinile şi amintirile, poezia lui; în Artur Gorovei[2], editorul „Şezătorii", găsesc cel mai bun călăuz ce puteam dori. [...]

POBRATA

[...] în pacea lină a podişului roditor şi înfloritor, *Pobrata* se înalţă-ntr-o măreţie fără păreche. Ziduri grozave, de piatră de cremene, încunjură într-un brîu cu totul neîncolţit de vreme, clădirile; ferestuici mici privesc bănuitor întinderea netedă. Două turnuri dinţate, turnuri ca acelea ce au fost odată la Cetatea Neamţului, păzesc colţurile. Deasupra uşii de intrare stă bourul cu gît, stemă a Moldovei supt Petru Rareş, cu luna şi soarele în dreapta, şi un cadru de chenare şi un altul pătrat, cu podoabe aurite, în colţuri. Opt ctitori, aproape şterşi de bătăile ploilor, se înşiră de-o parte şi de alta, avînd în frunte un Petru Rareş poate, al cărui cap s-a cojit de vechime.[3] [...]

Biserica însăşi nu e mai mică decît Slatina, căreia i-a slujit ca model. Ea are deci acelaşi fronton, răzimat pe două contraforturi: cele patru mari fereşti gotice, ce-l străpungeau altădată, au fost zidite. Intrarea e tot pe o margene, cea din faţa chiliilor nimicite; o pisanie în cadru pătrat dă data de întemeiere: 7038, adecă 1530. Cele două contraforturi pe margene, un rînd de ocniţe, care se

[1] Aşa se scria odinioară. Vine de la Folticiu şi acesta de la Foltea, Mîncăciosul (n.a.).

[2] Artur Gorovei (1864—1951) folclorist şi etnograf; împreună cu M. Sadoveanu a editat o gazetă sătească “Răvaşul poporului" (1907—1909) (n.n.).

[3] Pobrata (Probota), vestita ctitorie a lui Petru Rareş, a fost restaurată (n.n.).

întreieşte numai la altar; două fereşti mari şi două mici de fiecare parte. Turnul, cu temelia şi ocniţele sale îndătinate, nu se deosebeşte prin nimic.

Dar Pobrata are însuşiri ce nu se mai află aiurea. Pe de o parte, în pronaos nervuri de piatră, cu podoabă de căpiţele, se ridică pînă sus în boltă, tăind o zugrăveală care s-a păstrat întreagă aici înăuntru, pe cînd, afară, abia au rămas slabe urme, supt paza acoperişului. Pe de alta, uşile cu cadru bogat împart biserica în patru ipărţi, şi nu numai în trei, ca în toate celelalte clădiri religioase vechi ale românilor. Din pridvorul plin de pietre de mormînt, care pomenesc neamurile lui Simion Stroici, pe Hîra, pîrcălabul credincios al lui Rareş bătrînul, pe vechiul boier Frăţian, pe un „Petru-vodă fiul lui Ştefan bătrînul", treci în marele, înaltul pronaos, şi de aici te găseşti, nu în naos chiar, ci în mausoleul ctitorilor, care formează o despărţire deosebită. Aici se odihnesc, în dreapta, supt minunate lespezi de marmoră, măiestru cioplită, Petru-vodă Rareş şi soţia sa, fata lui Despot Elena. cărora fii nevrednici jiu s-au îngrijit să li sape anul şi ziuă morţii; în biserica părăsită,, unde numai dumineca şi Sărbătoarea mai slujeşte preotul înaintea a foarte puţini credincioşi, domneştii soţi cari au împărtăşit împreună cele mai mari bucurii şi durerile cele mai cumplite ale vieţii dorm somn sfînt. În faţă, supt o lespede lipită chiar pe pămînt, şi nu înălţată, ca dincoace, pe un piedestal de piatră, zac rămăşiţele lui Ştefan-vodă, fiul lui Rareş, ucis într-o noapte de boierii necinstiţi de dînsul şi pus în acest colţ sfinţit de mînile compătimitoare ale surorii sale Ruxandra, soţia Lăpuş-neanului, căci mamă nenorocită, doamna Elena, murise acum sugrumată de acest straşnic ginere.

În vale mai sînt ruine şi o biserică păstrată încă, de la Ştefăniţă-vodă, nepotul de frate al lui Rareş. Dar pietrele de acolo au fost culese şi aduse aici, în noua biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană. De acolo vine piatra lui Petru-vodă fiul lui Ştefan şi nepotul lui Alexandru cel Bun, şi tot de acolo mica piatră, sfărîmată, lucrată însă cu îngrijire şi frumos scrisă, care acoperă, lîngă zidul în faţa muşuroiului chiliilor arse, rămăşiţele sfinte ale acelei Oltea, care n-a fost soţie de domn, dar din iubirea ei cu un domn viteaz a dat naştere, într-un ceas fericit, lui Ştefan Vodă cel Mare, mîn-tuitorul neamului românesc[1] [...]

SPRE SUCEAVA. SUCEAVA

Primăvară tînără. Un verde blînd, dulce, umed, copilăresc. În lunca Siretului pe care se deapănă de la Focşani pînă la Burdujeni, în tot lungul Moldovei noastre, calea cea mare a trenului, copacii se înalţă încă negri, goi, dar cîte unul bătut ca de o uşoară ninsoare verde; alţii, mai timpurii, îşi poartă frunzişoare^ ca nişte flori: par cea dintîi găteală a unei copile. O ploaie mare de o noapte şi o zi, pornită dintr-un apus de sînge, a sămănat baltace curate încă: pare ca ar fi nişte frînturi de lacuri albe. Pe o muche de deal, iarna a

[1] Piatra a fost mutată înlăuntru, lîngă una nouă care lămuresc rostul celeilalte, în 1904, cu prilejul serbărilor amintitoare ale lui Ştefan (n.a.).

uitat o maramă de zăpadă. Sus soarele usucă un vălmăşag de nori suri, rămaşi în urmă în zarea răsăritului. [...]

Întîi şi se va înfăţişa Sf. Dimitrie, mare şi puternică zidire pe care Petru Rareş o închină, precum a făcut şi în Hîrlau cu o clădire ceva mai mică, Sfîntului „purtător de mir", biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui Ştefan cel Mare. [...] Şi iarăşi clopotniţa pe care e întipărită de partea de către răsărit cunoscutul bour cu gîtul gros, cuprins într-o floare purtînd inscripţia, clopotniţa aceasta a fost de atîţia ani preschimbată pentru a se face de la înălţimea ei trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-i cum l-a lăsat ctitorul. Faţada largă e străbătută de trei fereşti gotice şi se sprijină pe două contraforturi. Fereştile gotice se urmează şi pe laturi, ca şi contraforturile. Zidirea se rotunjeşte la strane şi în fund, la altar. Ocniţe mici sus, ocniţe mari jos, lungăreţe pînă la temelie, îi împodobesc păreţii. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeau odinioară, s-au sfărîmat, s-au ascuns supt pospăiala tencuielilor mai tîrzii.

Înăuntru, chipurile de sfinţi sînt în parte cele vechi, precum dovedeşte inscripţia numelor, în lungi şi supţiri slove din vremea, buna pentru scrisoare, a urmaşilor lui Ştefan cel Mare. Un foc a mistuit însă catapeteasma, odoarele vechi s-au stricat, afară de jalnice rămăşiţe, aruncate într-o cămară a turnului, unde putrezesc în praf cununile morţilor din zilele noastre şi fel de fel de lucruri fără chip şi fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormînt, între care un învăţat străin a crezut că găseşte pe al lui Bogdan fiul lui Rareş, nu se mai pot ceti cu siguranţă; nicăiri nu le-am văzut mai ticăloşite. [...]

Gîrla noroioasă de jos e Căcaina Sucevei. Dincolo de dînsa zdrenţele gălbui ale zidurilor Sucevei se ridică înaintea ta, vorbindu-ţi de Petru-vodă al Muşatei din 1380, de

Alexandru cel Bun orînduitorul, de Ştefan cel Mare, care a părăsit-o deznădăjduit înaintea turcilor lui Mahomed al II-lea, ce au ars cetatea în 1485, care a apărat-o de polonii trufaşi al lui Ioan Albert, ce şi-a cucerit aice ruşinea şi moartea înainte de vreme, de Petru Rareş, gonit de boierii săi, cari au lăsat lui Soliman al II-lea drumul deschis spre scaunul domnesc al Sucevei, unde el şi-a scris cîntarea de biruinţă pe o placă de marmură ce se păstrează astăzi la muzeul oraşului; apoi de vodă Despot străinul, care a stat luni de zile închis aice, în cea mai chinuitoare din aşteptările morţii, pînă ce boierii răsculaţi ai lui Tomşa, Ştefan vodă cel nou, l-au răzbit prin foame şi l-au silit să iasă, în haine domneşti, împărăteşti, încoronat şi înveştmîntat în aur, în jos spre Areni, la podul din vale, spre Zamca şi Sînt'Ilie, unde l-a lovit topuzul odată cu mustrările, şi tătarul, care s-a învoit la o astfel de faptă, i-a desfăcut capul strivit înaintea boierimii fără de milă. [...]

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiu de ţărnâ din care ieşeau numai colţuri de piatră destăinuitoare. Un arhitect german, Romstorfer, a vrut să ştie ce este acolo şi a lucrat ani de

zile cu multă rîvnă, mare folos şi puţină cheltuială pentru desfacerea din pămîntul lutos a Sucevei noastre de demult. Pe rînd au răsărit şanţurile adînci pline de apă în zilele grele ale apărării, zidul puternic din afară, întărit pe o temelie veche de către Ştefan, vulturul acestui cuib al ulilor şi şoimilor dinaintea sa, apoi zidul dinăuntru, cămările de locuinţă, încăperile domnului, beciurile de arme şi de ostaşi, gropile pentru robi, curţile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, turnurile de strajă şi bisericuţa. S-au găsit oase înfrăţite în acelaşi praf fără nume, hîrburi de smalţ cu frumoase împiestriri, care n-au fost încă cercetate, unelte şi săpături, bani, lemnării, inscripţii de piatră. Unele se află astăzi jos, la muzeul dintr-o mare casă pustie, pe celelalte şi le arată paznicul, un gropar de cimitire, harnic şi călduros ajutor al lui Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. [1] [...]

DRAGOMIRNA

[...] Ziduri şi turnuri ca ale Dragomirnei nu se mai văd la vreo mănăstire a neamului nostru. Turnul clopotelor, împărţit în mai multe registre, are, la dreapta şi la stînga lui, aripi de ziduri, străbătute de fereşti mărunte sau de crăpături pentru pîndă şi lovirea duşmanilor, cari erau mulţi şi straşnici pe vremuri, ca acei tătari a căror pomenire e săpată stîngaci pe stîlpul de piatră al porţii. La un capăt şi la altul, stau turnate din piatră tare şi grea două alte turnuri mai mici, dintre care cel din stînga zis al lui Barnovschi, după domnul din veacul al XVIII-lea căruia i s-a vărsat sîngele de viteaz bun în Constantinopol, e vestit şi pentru încăperile sale ciudat orînduite. O straşnică cetate aceasta, şi bătrînul egumen trebuia să facă la o întîmplare ispravă de pîrcălab încercat şi fără de frică !

Turnul din mijloc, care cuprinde şi un paraclis, la care te sui printr-o îngustă scăriţă învîrtitoare, cu miros de mucegai, e acoperit de podoabe: rozete de piatră tivesc deasupra poarta; ele sînt lipite ca la Caşin, dar mult mai bogat ca acolo, de nervurile puternice ale bolţii gotice de deasupra aceleaşi porţi; ferestuicile au cadre de piatră ca acelea din bisericile lui Ştefan cel Mare, şi portiţa care duce la scara spre paraclis poartă şi rozete pe ciubucele fine. Bourul cu gîtlej, în ramă scrisă cu slove, şi avînd sub el crucea cu trei ramuri, e săpat aici mai bine decît oriunde aiurea.

În trapezăria cea mare, unde se hrăneau la un loc, frăţeşte, vechii călugări, două strălucite bolţi gotice, ce se unesc pentru a se sprijini pe acelaşi stîlp de mijloc, arată pricepere şi avînt.

Un ctitor cu rîvnă şi un ctitor bogat a fost Anastasie Crimca, mitropolit al Moldovei de la începutul veacului al XVII-lea, care şi-a dat toată averea pentru a închina lui dumnezeu un prinos ca acesta, şi meşter a trebuit să fie acel arhitect, desigur răsăritean, care n-a cruţat nici una din îndrăznelile şi mijloacele de frumuseţă ale meşteşugului său.

[1] Cetatea Sucevei a fost parţial restaurată în anii noştri (n.n.).

Vederea bisericii e o uimire de bucurie. E înaltă şi îngustă, ca o frumoasă cutie de moaşte. Fereştile, mici, colţurate, au cadre de piatră; de fiecare latură se numără şase. Contraforturile, trei la număr, au izbutit sa fie ele însăşi c podoabă. Două rînduri de ocniţe aleargă sus.

Dar juvaerul lucrat cu o iubire fără de margini e aice turnuleţul, în muchi, care e poate prea mic, dar în sine alcătuieşte o lucrare desăvîrşită, pe care n-o întrec nici turnurile, stricate astăzi de reparaţia d-lui Lecomte de Noiiy, de la Trei Ierarhii din Iaşi. El se ridică pe o îndoită temelie, sculptată ca o horbotă; cadrul împodobit al celor două ferestuici e de o mare bogăţie de podoabe. Trandafiraşii de piatră sînt răspîndiţi darnic, înflorind orice colţişor, şi astfel întregul turn pare un surguciu de floare învoaltă. Înăuntru, te minunează înainte de toate înjghebarea bolţilor şi îmbel-şugarea lor în săpături. În pridvor şi în pronaos, înalte ca într-o catedrală gotică, zugrăveala cea veche s-a stricat şi a fost rău, caraghios, înlocuită ici şi colo. În biserica însăşi, tot veşmîntul de zugrăveală s-a păstrat însă, şi stăpîneşte sufletul cu un farmec de frumuseţă şi evlavie. Pe nervurile ciubucelor împletite, ca acela ce dă ocol bisericii pe dinafară, sînt puse colori de roşu, albastru şi aur, îmbinate în desem-nuri ca acelea din vechile manuscripte, şi acelaşi fond de potrivire aleasă se vede pe alocurea şi aiurea, alcătuind cea mai frumoasă din decoraţiile ce ni s-au păstrat. [...]

PETRĂUŢI

Apucăm spre Petrăuţi[1] printr-o mare pădure de copaci goi de frunze, înălţîndu-şi trunchiurile ca nişte uriaşe făclii din iarba tînără, bătută cu flori albe, cu brânduşe, cu mierea-ursului vînătă, cu cîte un bănuţ de aur, cu potire viorii. Ca într-o groapă între casele unui sat românesc ce se desfăşoară mai departe, cu bune sălaşuri gospodăreşti, se vede biserica lui Ştefan cel Mare. Parohul, părintele C. Morariu, un scriitor bisericesc, nu e acasă, şi ne ducem singuri spre biserică, spre bisericuţa, care se înfăţişează cinchită ca o buhnă amorţită de lumină, cu streşina-i mare, ca un coperiş de pene negre, cu păreţii galbeni, cu turnuleţul ţuguiat, în care fereştile fac ca nişte ochi de pîndă şi muchea dintre ele ca un clonţ rapăreţ.

Două rînduri în cea mai măiastră scrisoare slavonă spun numele lui Ştefan cel Mare şi leatul de 1487. Intrăm. Un pronaos şi un naos întunecate, umede. Cu făclie în vîrful băţului vedem în dreapta, lîngă strane, desfăşurarea ctitorilor: doamna frumoasă, Maria fiica frumosului Radu, în veşminte de aur, ţine mînile asupra a două domniţe, cu cosiţele strînse de cercuri aurite, bătute cu boabe de mărgăritar. Lîngă fiul său Alexandru, înalt, frumos, încununat şi înveşmîntat ca şi dînsul — Ştefan, cu faţa rotundă, mustaţa supţire, ochii mari, ţine în mîni prinosul bisericii.

Afară ploaia rece bate asupra unor pietre de morminte,

[1] Azi Pătrăuţi (n.n.).

scoase de la locul lor, care vorbesc de Aron-vodă, tovarăşul de lupte al lui Mihai Viteazul, şi de anii aceia de silinţe şi de mărire. În ploaie printre dealuri trec ţărani pletoşi, cu faţa îmbujorată de lovirea aspră a picăturilor îngheţate. Pe margenea drumului s-a aprins un maldăr de crengi, care zvîrle limbi roşii. În faţă, supt nori negri, înălbeşte Suceava.

PĂRĂHĂUŢI

A picurat, a ploat, au căzut ţurţuri şi grindină din nori straşnici, dar cu puţină întindere. La întors, un soare cald, bun încălzia feţele şi dezmorţia de frig picioarele. Acum cînd pornesc spre Solea, la stînga mea se adună semnele unei furtuni, pe cînd în dreapta ghemuri albe de nori, cu margenile aprinse de un soare ce nu se vede, călătoresc pe senin ca nişte corăbii paşnice. Iar vîntul bate de la unii la alţii, de la norul negru care se încruntă la norul alb care zîmbeşte de soare.

Drumul Părhăuţilor, pe unde vreau să trec, pentru biserică, trece pe lîngă Zamca cu trei biserici, se înfundă în vale şi străbate întîi Şcheia. Casele sînt bune, curate acum asupra Paştilor, rareori împodobite; şi podoaba nu e alta decît o stropire din bidinea cu stropi albaştri şi roşii, de tot urîtă. [...]

Costîna — poate vreo moşie a lui Miron Costin, care se scria „Costin", încunjură cu casele ei o veche curte boierească, cu multe acareturi, a proprietarului român Popovici.

După dînsa vin Părhăuţii, coborîndu-se de vale între garduri de răchită şi bune zăplazuri de scînduri. Biserica, la care mă opresc, samănă cu a Mirăuţilor. Ea n-are turn, şi pentru a ţinea clopotele s-a făcut înainta, în locul înfundăturii de la Reuseni, un pridvor cu bolţi deschise în care se văd sfinţi frumoşi şi în rîndul de sus al căruia sună chemarea la slujbe. Biserica e pătrată, afară de rotunjirea altarului, în fund, şi pătrunsă de ferestuici ca acelea de la bisericile de sat din vremea lui Ştefan. Încă de pe atunci era aici o biserică de lemn, pe care a făcut-o de piatra, abia supt alt Ştefan, cel Tînăr, la 1522, marele boier şi bogatul stăpînitor de moşii Totruşanul, din Totruş sau Trotuş, care-şi îngropase aici mama, Maria, soţia Ana, şi o rudă, ce a fost vameş al Moldovei, Anjinco. În tot veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, ea stătu deschisă credincioşilor de aici şi din satele vecine, dar după 1700 ea se pustii. [...]

HUMOR

[...] Acum văd mănăstirea, pe care o cutreier îndată, dus de părintele Boca. Clopotele atîrnă într-un mare r.-irn puternic, ca acela de la Piatra. Lîngă dînsul stă bisericuţa care nu mai e încunjurată de vechile ziduri, din care n-a rămas decît o ruină de turn făcut în vremea lui Vasile Lupu. Clădirea samănă cu acea de la Reuseni şi Părhăuţi, căci n-are turlă.

Şi aici nu se mai vede nimic din vechea zestre pe care a dat-o

în argint şi aur ctitorul de la 1530, Teodor logofătul lui Petru Rareş şi unul din vechii boieri ai ţării. Mormintele stau însă la locul lor, şi pentru a cuprinde rămăşiţele lui Teodor şi ale soţiei sale Anastasia s-au lăsat două adăposturi boltite într-o încăpere anume, care se află între pronaos şi naos; el se odihneşte supt o piatră de marmoră frumos săpată şi coşcovită ia mijloc ca un sicriu; ea, supt o lespede obişnuită, în stînga. Chipurile amîndurora se văd pe părete, şi ele arată cum se îmbrăca pe atunci boierimea.

Logofătul are un fel de căciuliţă, ca o beretă de marinar, cu fundul albastru şi margenile galbene. Poartă un guler roşu şi altul albastru, o lungă haina galbenă cu brandenbur-guri albastre; pe lături, e o deschizătură cu aceleaşi brandenburguri.

Ea, în genunchi înaintea Fecioarei, poartă o pălăriuţă viorie cu dungi, asemenea cu pălăriile de paie din timpurile noastre; pe fundul ridicat e o dungă albastră, şi roate albastre se înşiră pe margine. De supt pălărie cade un văl în colţuri, dintr-o stofă cu liniuţe şi puchiţei viorii. Rochia în falduri lungi e de brocard de aur, cu mîneci roşii avînd triunghiuri de aur.

La locul de cinste al ctitorilor, aceştia au zugrăvit însă familia domnească. Iată Petru Rareş, purtînd pe cap coroana de aur cu cinci ramuri: are faţa rotundă, barba tînără, părul lung; veşminte arhiereşti bogate îl acopăr. Elena doamna apare de o frumuseţă rară, supt aceeaşi coroană măreaţă, în haine de brocard de aur, pe fond verde cu mînecile roşii. Un colţ de lemn al corului acoperă desigur chipul fiului celui mai mare al soţilor domneşti, acel Ilie care s-a turcit, lepădînd de la dînsul domnia. Ştefan, cel mic, care a perit ucis, după multe isprăvi ticăloase, apare aici ca un foarte cuminte copilaş încoronat.

Humorul se mîndreşte însă cu zugrăveala sa, care a rămas neatinsă şi pe dinăuntru şi pe dinafară, unde numai un părete a fost dezgolit de ploaie. Albastrul seninului stăpîneşte, smălţat cu aurul cununilor, şi cel ce străbate cu ochii multele chipuri, înşirate răbdător după vechi datine, capătă o înaltă părere despre meşteşugul zugrăvelii în timpurile măririi noastre. [...]

VORONEŢ

[...] Trăsură trece Gîrla Morilor, care se strecură limpede pe prund, ea rătăceşte pe locuri bolovănoase, unde fiecare drumeţ are alt drum, înaintează în umbra codrului de brad şi trece pe un podeţ Moldova.

E aceeaşi apă vioaie, dar largă, senină, pe care o ştiam din părţile sucevene ale Moldovei. Într-un freamăt măreţ, ea merge spre hotarul nostru[1], de care nu vrea să ştie, căutînd departe Siretul rîpos cu apă gălbuie, bătrîn soţ pentru această mireasă tînără cu suflet limpede. Humorenii şi voroneţenii culeg păstrăvi pestriţi în ochiuri adînci de apă.

Mai departe e pîrîul Voroneţului, care măcar acum, în vreme

[1] Vechea graniţă dintre Moldova şi Austro-Ungaria (n.n.).

de revărsare a ploilor, nu e deloc un pîrîiaş de dispreţuit, ci hrăneşte harnic Moldova, stăpînă sa. De aici în drumuleţe cotite se înşiră casele satului Voroneţ. Peste cîteva podeţe de crengi, căptuşite cu ace de brad se ajunge la mănăstire, în adîncul adîncurilor codrului, în valea cea mai tăinuită a văilor muntelui. Mănăstirea, astăzi biserică de mir ca şi cea de la Humor, se vede numai cînd ai ajuns lîngă dînsa. [...]

Ziduri nouă, care se prind de cele vechi însă — cîteva frînturi numai — cercuiesc un tăpşan înalt de ruine, de modîlci şi beciuri adînci, pe care le acoperă acum deopotrivă iarba tînără. În margene păzeşte marele turn, care era închis odată cu două porţi de stejar şi în naltul căruia atîrnă cele două clopote.

— Auzi cum sună: pare că zic: „Ştefan Vodă, Ştefan-Vodă"!

Biserica acelui pe care-l cîntă în pomenire veşnică clopotele sale, înalţă un turnuleţ cu firide dintr-un coperămînt cu şindrilă, care era altădată împărţit în patru culmi şi-l scotea, la mijloc, mai bine la iveală. Două contraforturi sînt în faţă, două la altar. Ele nu erau la început, ci au fost adause pe vremea lui Ilie Rareş poate, de acel mitropolit Grigorie[1], care e îngropat ca un ctitor, supt piatra ce-şi pregătise, în pridvorul pe care el l-a înădit la clădirea lui Ştefan cel Mare, împodobindu-1 şi cu două mari fereşti gotice, ce întrec cu mult îngustele ferestuici ale bisericii vechi, încadrate acestea în ramuri de piatră săpată. Şi, la rîndul sau, Ştefan ridicase zidirea sa de piatră cu trei abside în locul bisericuţei de lemn unde trăise în schimnicie acel Daniil Sihastrul din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale marelui domn, îndemnătorul lui spre luptă şi evlavie. Între frumoasele pietre de mormînt se vede aceea care acoperă rămăşiţele umilului călugăr, sfînt ţărănesc tîrziu, pe care l-a dat Moldova noastră.

În trei rînduri s-a zugrăvit Voroneţul. Odată Grigorie a chemat meşterii pentru pridvorul său; altă dată s-a zugrăvit un şir de sfinţi pe păretele de lîngă intrare; dar zugrăveala cea mare e şi cea bună, şi ea acoperă cea mai mare parte din afară şi tot lăuntrul bisericii.

Niciodată nu s-a făcut la noi o mai desăvîrşită artă bizantină, sfinţi mai luminoşi şi mai blînzi decît aici. Luni întregi ar trebui cercetat cu rîvnă fiecare colţ de zugrăveală, fiecare unghi de împodobire măiastră: nici un pictor străin n-a avut această răbdare pînă acum şi nici unul din pictorii noştri, înstrăinaţi ca suflet şi vînduţi iubirii de argint, nici unul din ei n-a călcat aici pentru a se însufleţi de cea mai de preţ moştenire artistică a străbunilor. Ei aşteaptă să li se plătească scump muncă de boieresc, făcută fără tragere de inimă. Dar nu e aici numai zugrăveala ca să mărturisească despre simţul de frumuseţă al înaintaşilor noştri. Strane lucrate în lemn de tisă de un călugăr din veacul al XVI-lea (1577) te întîmpină în pronaos. Deasupra uşii ce duce de acolo în naos e prinsă cu fiare o grindă aurită, săpată cum nu se poate mai frumos, şi o bucată din alta, cu zugrăveli pe fond de aur, aplicat pe

[1] Este vorba de Grigore Roşca (n.n.).

lemn, e acum răzi-mată de strane, [...]

În locul îndătinat al ctitorilor văd pe Ştefan, cu păr bogat bălan, cu ochi căprii, doamna Maria, frumoasă, oacheşă, Bogdan, icoană a tatălui său, şi o mică domniţă fără nume, cu cerc de mărgăritare pe cosiţe — toţi în brocard greu de aur.

Încetul pe încetul, la lumina făcliilor, toate podoabele bisericii lui Ştefan s-au desprins înaintea ochilor mei uimiţi. [...]

MOLDOVIŢA

[...] Mă opresc la Moldoviţa mănăstire, înaintea porţii zidurilor de cetate, abia rupte de vreme în faţă şi avîndu-şi încă un turn de la mijloc, făcut din nou pe vremea turnului de la Dragomirna, cu care samănă bine în toată alcătuirea puternică şi în podoabele — aici, fireşte mult mai puţine şi sărace — de rozete şi ciubuce de piatră; două alte turnuri străjuiesc la colţuri.

De departe, mănăstirea se vădea prin turnul supţiratec al bisericii sale şi prin coperişurile negre îndoite, prin şirurile de fereşti ale clădirilor celor vechi, care sînt astăzi locuinţa unui paroh închis în această pustie desăvîrşită. Dacă pătrunzi în curte, mai vezi în dreapta o parte din casele domneşti, cu două rînduri: mai multe fereşti încadrate bine, o uşa frumos săpată s-au păstrat neatinse. Biserica se datoreşte evlaviei lui Petru Rareş. [...]

Biserica însăşi, naosul şi altarul urmează, rotunzindu-se în trei abside, care sînt exagonale, pe din afară şi împodobite de partea aceea cu ocniţe şi lungi nervure. Cadre de piatră încunjură toate uşile, în arc sfărmat la cea dintîi, iar la celelalte în unghiuri drepte.

Lumina vine pe cîte două fereşti gotice şi două altele mai mici, pătrate, de fiecare latură, afară de ferestruia altarului. Contraforturi sprijină păreţii. Un singur turnuleţ, ca acela al Voroneţului, se ridică deasupra boltirii naosului. Dar minunea e şi aici ca la Voroneţ şi, în parte, la Humor, zugrăveala, despre care se spune anume că a fost făcută în anul 1536, cu un an înainte ca ctitorul să-şi piardă domnia. Ea samănă aşa de bine cu aceea de la celelalte două biserici pomenite, încît trebuie să se creadă că a fost făcută de aceiaşi meşteri în tustrele lăcaşurile. Păstrarea e desăvîrşită, şi luptele pentru cucerirea Ţarigradului, atacat de ieniceri călări şi de spahii cu cealmale, par zugrăvite ieri. A suferit numai păretele pe care de obicei îl bate ploaia şi acele locuri unde şi-au zgîriat numele atîţia drumeţi cari, neputînd lua o amintire frumoasă, s-au simţit datori să lase una urîtă. [...]

Intre ctitorii, zugrăviţi pe păretele din dreapta al naosului, se vede Rareş cu coroana înaltă, împletită, în haine lungi şi largi de brocard cu florile de aur ţesute pe galben. Doamna lui, Elena, sîrboaica, fată de despot, poartă, cu aceleaşi veşminte scumpe, coroană grea, de aur, cu cincisprezece ramuri, împodobită cu pietre scumpe şi mărgăritare ca şi margenile aurite ale rochiei. Gîtul e prins într-un guler roşu, colţurat şi un lung văl cade pe

amîndouă laturile trupului. Copiii se văd amîndoi, în vîrstă, de vreo zece ani: Ilie şi Ştefan. Asămănarea între aceste chipuri domneşti şi cele de la Humor arată că domnii nu se zugrăveau cu o faţă oarecare, ci că meşterul căuta să prindă însuşirile deosebitoare ale chipului lor: Elena are aici faţa lungăreaţă, dar plină şi ochii mari, cu coada prelungită.

Dacă nici aici nu sînt odoare, multe din podoabele vremii vechi s-au păstrat, şi ele sînt întocmai ca acelea de la Voroneţ. Deasupra uşilor se văd încă grinzile originale, săpate şi acoperite cu aur. Strănile de tisă, tari şi lucii, ca de un fildeş galben, au aceleaşi săpături făcute de un călugăr din veacul al XVI-lea, care şi-a scris numele pe o foaie de pergament lipită de lemn, şi astăzi foarte ştearsă. Scaunul vlădicesc e lucrat şi aici în roate şi colţuri, frumos colorate; de două ori se vede stema bourului, aşa cum se făcea pe vremea lui Petru Rareş, cu întregul cotor al gîtului. [...]

CÎMPULUNG

[...] Prin negura de întunerec a serii cu stele puţine şi pete groase de nori, înălţimile se prezăresc ca nişte gheburi de cămilă, una după alta, mai mult goale sau presărate cu brazi. Pe vale, casele satului *Prisaca,* mărgenesc drumul, şi vederea se coboară, fermecată, asupra şerpelui de oţel ce se iveşte în vale şi care e Moldova. Apoi nu mai sînt sate. Drumeţii se întîmpină rar, în cara ce lunecă şterse, ca nişte umbre. După vreun ceas numai, încep cele dintîi case ale Cîmpulungului, care se tot deşiră între muncelele cu brazi, lăţos şi nesfîrşit.

Nu sînt nici felinare în acest Cîmpulung vechi; femeile îmbrăcate ca la munte, pe cap cu ştergare albe de pînză de casă, oameni în sumane, cu pălării largi şi viţele lungi de păr uns, nemţoaicele în haine de oraş merg pe dibuite sau se ajută cu felinare de mînă, ca în timpuri de tot vechi. Lumina făcliilor prohodului dumnezeiesc aprinde fereştile bisericii de lemn a lui Ioan Teodor-vodă Căliman, domn al Moldovei în 1758, născut în Cîmpulung, dintr-un orheian şi o femeie de acestea cu catrinţă, cioareci şi ştergar, femei puternice şi suferitoare, dar fără frumuseţa acelora de sus, de pe Moldoviţa. [...]

SPRE RĂDĂUŢI

[...] Biserica cea veche a domnilor Moldovei arată să fi fost de lemn; pe mormintele lui Bogdan-vodă şi ale urmaşilor săi, nu s-a putut pune fireşte nici o piatră. Întemeind episcopia Rădăuţilor, Ştefan cel Mare a înţeles să-i dea şi o biserică vrednică de noul vlădică. Biserica aceasta a fost croită în proporţii de tot largi şi are astăzi o formă ce nu-şi găseşte părechea aiurea. Prin uşa cu multe arcuri sfărîmate în cadrul ei se intră într-un pronaos, şi de la acesta o altă, uşă, încunjurată cu linii de arc sfărîmat, duce la biserica însăşi. Şi pronaosul şi naosul sînt împărţite în trei prin două şiruri

de stîlpi greoi, făcuţi din zid. E deci o biserică cu trei *năvi,* aşa cum se mai întîlneşte o alta la Argeş, în biserica domnească. Lumina pătrunde prin cîte cinci fereşti de fiecare parte. Aşa fiind, catapeteasma se întinde numai în parte înaintea altarului, sprijinindu-se la dreapta şi la stînga pe două bucăţi de zid.

Cîte cinci contraforturi de fiecare parte sprijină păreţii. Turnul lipseşte, dar în zid se făcu loc unei scări care duce la acoperiş. Clopotele atîrnă într-o clopotniţă cu doua rînduri, ce se înalţă la o parte.

În naos se întinde lîngă zidul din dreapta un şir de pietre frumos săpate pe care Ştefan puse să le facă în amintirea tuturor acelor înaintaşi şi strămoşi ai săi cari-şi găsiră sau trebuiau să-şi găsească odihna în Rădăuţi. Pe rînd se ceteşte pe umeda piatră neagră, pătată de picurile de ceară şi acoperită de un praf cleios, numele lui Bogdan, lui Laţco, lui Roman, tatăl lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan, fratele lui Roman şi biruitor al ungurilor, lui Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun, şi al lui Bogdan, tatăl noului ctitor. Lîngă dînşii îşi aflară apoi locul rude domneşti şi fruntaşi ai ţării din timpurile nouă. Dar gropniţa domnilor era strămutată acum la Putna, mănăstirea cea nouă, şi Ştefan plătea astfel mai mult o datorie de recunoştinţă faţă de trecut, împodobindu-1 în clipa cînd îl părăsea.

Aşa au trăit Rădăuţii supt cîrja vlădicească, supt paza sfintelor morminte, pînă în vremea acelui Alexandru Lăpuşneanu, care a urmat lui Rareş ca înnoitor şi adăugitor al monumentelor Moldovei. Alexandru-vodă, tiran bisericos, cu frică de iad, şi-a îndreptat luarea aminte şi asupra bisericii din Rădăuţi, şi el i-a adaus un pridvor împodobit în faţă cu o frumoasă fereastă gotică, înflorită, şi avînd pe laturi alte două fereşti mici, deasupra uşilor împodobite ca din vechime. Tot supt dînsul, prin 1558, se făcu şi zugrăveala cea nouă a păreţilor şi chipurile ctitorilor, ce se văd încă la strane, în mîna dreaptă. Alexandru-vodă ţine biserica în mînă, Ştefan se află lîngă dînsul, mai de o parte, şi tînărul de lîngă el nu poate să fie decît Alexandru, fiul din flori al marelui voevod: el nu avusese ca mamă o doamnă, şi de aceea nici un chip femeiesc nu se vede lîngă acestea ale voevozilor.

Toţi poartă hainele lungi de brocard în flori de aur, dar ele nu pot fi privite cu deplină încredere, căci asupra lor ca şi asupra chipurilor domneşti a trecut penelul pictorilor mai tîrzii, care au dat lui Ştefan-vodă şi Lăpuşneanului bărbile lor ascuţite, despărţite-n două. [...]

PUTNA

[...] Putna lui Ştefan cel Mare a fost cea dintîi şi mai frumoasă din bisericile lui. Ea avea intrarea printr-o uşă în arce sfărîmate spre un pronaos, iar printr-o a doua uşă, cu cadrul în unghiuri drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite şi spre un altar în absidă. Patru fereşti gotice dădeau lumina puţină pe care datina

Răsăritului o îngăduia unei biserici mănăstireşti, menită pentru îngroparea domnilor. Deasupra naosului se ridica un turnuleţ. Patru contraforturi sprijineau, încordîndu-se, păreţii: podoaba acestuia şi a păreţilor celorlalţi erau ocniţe în două rînduri. Zugrăveala era numai pe dinăuntru, ca în toate bisericile lui Ştefan, iar pe dinafară cărămida aparentă şi rotilele de smalţ — ca la Păpăuţi, la Dorohoi, la Hîrlău, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzeşti — alcătuiau singura împodobire.

In această biserică se coborîră pe rînd în mormîntul lor, supt lespedea de marmură sau de piatră moale moldovenească, Ştefan cel Mare în acele zile de înălţare a sufletului său, în iulie 1504. Apoi doamna sa cea din urmă, cea mai frumoasă şi mai iubită, Maria Radului-vodă munteanul. Şi ei îşi aflară locul lîngă doi copii morţi tineri înainte de aceasta, copii din flori cu mame necunoscute, şi lîngă a doua soţie a voevodului, împărătească Maria de Mangup, pe care un acoperiş de mormînt, ţesut din fir de aur pe mătase, o înfăţişează dormind, cu mînile pe piept, purtînd cunună grea pe capul supţire, şi înfăşurată în brocard scump ca într-un giulgiu măreţ. Mitropolitul lui Ştefan în aproape tot cursul domniei lui, bunul părinte bătrîn Teoctist, care a stat neclintit cu cîrja lui sfinţită lîngă buzduganul sîngeros al luptătorului, şi-a aflat şi el pacea aice, în gropniţa domnească, fiind poate şi rudă de domn, vlăstar din neamul stăpînitor al lui Ştefan. Şi Bogdan[1], fiul ctitorului, şi Ştefăniţă, fiul uşuratec al acestui viteaz Bogdan, au venit pe rînd lîngă părinte şi bunic, împărtăşindu-i liniştea, ce se putea crede veşnică.

Dar iată că după moartea înainte de vreme şi fără de lege a lui Ştefăniţă, Petru Rareş, om cu gînduri măreţe, ia domnia ţării. În toate el vrea să facă mai mult, mai mare decît tatăl său, Ştefan bătrînul. În războaie şi cuceriri n-a izbutit, în scrieri şi clădiri însă, da. Şi vezi-1 cum îşi pune în gînd să prefacă în mai frumos Putna lui Ştefan, în care la 1529 el înmormîntează pe doamna tinereţelor lui, Maria...

Desigur că atunci s-a clădit pridvorul închis, pe care-l luminează în frunte trei fereşti mari, mai mari şi mai îmbelşugate decît oriunde, cu cîte doi stîlpuşori gotici. Două uşi de un gotic mai simplu dau intrare pe amîndouă laturile.

După acest adaos de la Putna, care i-a stricat întrucîtva armonia măsurilor, încărcînd-o cu podoaba cea nouă, s-a luat Lăpuşneanu cînd a înnădit cu un pridvor Rădăuţii. Rareş va fi chemat şi aici la lucrul zugrăvelii măiestre pe dulce fond albastru pe meşterii de la Humor, de la Moldoviţa şi Voroneţ.

Domnii ce veniră după Rareş, şi Rareş el însuşi după ce luă pe sîrboaica Elena, nu mai avură pentru Putna o îngrijire deosebită. [...]

Atunci bunul boier de ţară ce ajunse a fi Gheorghe Şte-fan-vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o ameninţa risipa. El pleacă din scaun şi se stinse în străinătate fără să se fi putut duce

[1] Bogdan al III-lea, zis Bogdan „cel orb" (1504—1517) (n.n.).

lucrul la capăt. Desigur că acelaşi meşter de clădiri va fi lucrat şi mai departe supt domnii următori, răbdător şi bine, pînă ce, după vreo zece ani de zile de muncă cinstită, se putu sfinţi biserica cea înnoită.

În ce a stat înnoitura, se vede lesne. Fereştile, uşile au fost lăsate cum fusese. Nimic nu se schimbă în orînduire şi împărţire. Şi zugrăveala din timpuri fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede de la Dragomirna şi Solca pînă la Caşinul aceluiaşi Gheorghe Ştefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brîu în jurul bisericii, între cele două rînduri de ocniţe, şi apoi pe toate nervurile bolţilor, lucrate aici în flori şi pecetluite cu capete de bouri, cu gît din veacul al XVI-lea sau fără, şi înfrumuseţate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înnoirea pardoselii de piatră, ele fură cercetate şi sicriele puse la un loc, în mijloc, lăsîndu-li-se podoabele. Astfel trupul lui Ştefan cel Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămăşiţele veşmintelor şi — se zice — de o cruce, cum o purtau la gît voevozii — ajunse în acest chip puţin la dreapta de mijlocul naosului, unde şi astăzi pasul oricui calcă, fără să-l cunoască, locul cel sfînt. Închinăciunea cea veche şi cea nouă s-a dus aiurea, acolo unde stătea marmora goală, săpată cu slove gotice, şi tot aşa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos şi naos, pietrele de mormînt ale doamnei Maria, în faţă cu Ştefan, ale copiilor ei vitregi, lîngă dînsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, şi a Mariei lui Rareş, în faţă, avînd lîngă ea piatra de mormînt a lui Ştefăniţă. Deasupra acelor morminte care se găseau lîngă părete, *în orînduirea cea nouă a epitafelor,* sculptorii lucrară baldachine vădit întipărite de spiritul cel nou al Renaşterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de linii şerpuitoare, şi de flori destul de grosolane, şi de flăcări ridicîndu-se la colţuri; mormîntul lui Efrem de Rădăuţi, la Moldoviţa, arată cum se pregăteşte acest obicei al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rînd, făcîndu-l mai mare, şi multe podoabe, mai simple decît la Dragomirna. Pentru a ţine naosul, se înălţară în sfîrşit doi stîlpi grei de piatră săpată cu podoabele obişnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de ani de la întemeierea ei. Nici acum ea nu avu noroc. Peste douăzeci de ani, polonii cuceriră Ţara de Sus, şi joimirii, cazacii lor, statură şi în Putna, poruncind şi jăcuind. După plecarea lor, la 1699, biserica rămase iarăşi dărăpănată, ca şi turnurile şi toate clădirile dimprejur, unde trăiau în ticăloşie cîţiva călugări. Atunci, prin anii 1750, Iacob I, mitropolitul Moldovei, care fusese episcop de Rădăuţi şi avea către Putna o veche şi firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înnoi nimic în arhitectură, nefiind dintr-o vreme cînd aceasta mai era cu putinţă. Dar el ridică tot ceea ce căzuse, înlocui tot ceea ce lipsia şi făcu toată zugrăveala cea nouă, din care se văd cîteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e drept. […]

STRAJA

[...] Chipuri mîndre cu ochii negri adînci, cu pletele revărsate pe umeri; spătoşi, cu umbletul încet şi sigur. Oameni, nu glumă ! Cojoacele albe, nouă, tivite cu blană de miel neagră, şi prin care ies mînecile largi ale cămăşii de pînză curată, sumanele cafenii, cişmele nalte trase vitejeşte peste genunchi, li dau şi mai mult înfăţişarea unor luptători totdeauna gata. În mînă au pălăriile de croială Ungurească, cu margenile răsfrînte în sus. Cîte unul şi-a pus ciorapi verzi de lînă ca ai pădurarilor şi alte podoabe împrumutate. Toţi flăcăii au înfipt în pălării, de bucuria Paştilor, flori de hîrtie şi pene. Şi cătanele, pentru ca să arate din partea lor că ştiu să preţuiască o zi ca aceasta, şi-au înflorit şăpcile cu rămurele de brad.

Femeile au îmbrăcat şi dînsele cojocele, care lasă slobode mînecile, ce sînt înfoiate numai la neveste. Cele mai multe poartă catrinţa strîmtă, prinsă înainte, neagră, cu dungi supţiri în lung şi o margene lată roşie. Dar se văd şi fuste de postav umflate, puternic colorate, şi care se cheamă sucne; aceea dintre fete care poate să capete o *sucnă,* e foarte mîndră de aceasta şi iese între rîndurile dintîi. Pe cap, femeile măritate au ştergarul învălătucit pe supt bărbie, fetele-şi lasă cozile pe spate, iar cele care vreau să se ştie ca doresc mire, aşează pe părul lor lins un cerculeţ de mărgele şi alte podoabe, care se cheamă *gîţă.* [...]

Încetul cu încetul, la apropierea serii, lumea de pe stradă se împuţinează; de lîngă grădina găzduitorului meu, de pe margenea ogorului se văd cojoacele şi cojocelele albe care suie pe poteci dealul din faţă şi se pierd în umbră. Se lasă o sară ca o minune, cu raze reci ce cad curat, evlavios din stelele nesfîrşit de depărtate. [...]

În Straja se vede o casă gospodărească, dar mică şi lipsită de orice fel de împodobire, casă trainică şi încăpătoare pentru oameni mulţămiţi cu puţin. Acolo s-a născut istoricul Dimitrie Onciul[1], şi în vorba lui hotărîtă şi răspicată, în lucrul lui încet şi sigur, în căutătura lui care-ţi caută ochii, se vede înrîurirea acestor săteni ai Strajei, între cari a trăit fiul de preot cei dintîi ani ai vieţii sale. Acum în casa parohială se află o bibliotecă bună, şi se scriu de Dimitrie Dan, parohul Strajei, care e şi membru corespondent al Academiei Române, lucruri folositoare pentru cunoaşterea poporului nostru şi a trecutului său. Şi în istoria scrisului românesc e un loc pentru mîndrul sat din preajma Putnei, de pe malurile Sucevei limpezi şi vioaie, care-şi perindează nerăbdătoare undele reci ca de gheaţă.

SUCEVIŢA

[...] Toată mănăstirea iese acum ca din pămînt: ziduri cu

[1] Dimitrie Onciul (1856-1923), istoric român, profesor la Universitatea din Bucureşti (n.n.).

ferestuici de împuşcat, case egumeneşti, turn de intrare, cu un lung coperiş ascuţit, fireşte nou, care samănă cu cel de la Dragomirna, patru bastioane în colţuri, biserica mănăstirii, iţiindu-şi frumoasa turlă peste multele hogiaguri albe, cele două turnuleţe de la biserica parohiei, clădită fără stil prin anii 1770, în afară de ziduri.

De la început se vede că zidirea de aici e mai puţin acoperită şi căptuşită de podoabe, în toate părţile ei, decît cea de la Dragomirna. Dar Suceviţa, pe care o ridicară Mo-vileştii, adică cei trei fraţi de la o mamă, voevozii Ieremia şi Simion şi vlădica Gheorghe, mitropolit al Moldovei, a fost mai trainică şi a avut mai mult noroc — pînă în ziua de astăzi, cînd are în părintele egumen Ilieş un bun gospodar — mai mult noroc decît strălucitul juvaier de lîngă Suceava, decît acea pregătire a Trei-Ierarhilor.

Poarta de intrare şi turnurile n-au nimic deosebit; pe cea dintîi, bourul de piatră stă întipărit şi astăzi ca o pecete domnească. Biserica însă robeşte de la început privirile prin întinderea, prin frumuseţa, prin păstrarea desăvîrşită a zugrăvelii sale din afară, ca şi prin simplicitatea impunătoare a proporţiilor. Coperămîntul de şindilă neagră, din care se desface turnuleţul săpat cu două rînduri de ocniţe, ocroteşte încă toate icoanele pe care le cere datina într-o biserică românească, şi sfinţii se desfac întregi, strălucitori în noutate. [...]

Deocamdată nu pot face alta decît să pătrund în pridvor şi pronaos. Cel dintîi e făcut în chip original, neobişnuit nici înainte, nici pe urmă în bisericile Moldovei şi luat poate, prin înrîurirea stăpînirii lui Simion Movila în Muntenia, din această ţară. El e alipit la clădire, privind spre poartă şi dînd astfel o intrare laterală: are trei deschideri, dintre care una e uşa, iar celelalte două fereştile, toate din arcuri sfărîmate. Din el se trece printr-o uşă cu aceleaşi arce sfărîmate, obişnuite mai ales după 1500, şi care încadrează aici şi deschizătura fereştilor, în pronaosul frumos zugrăvit, unde dorm în dreapta morţii încununaţi, pe cînd locurile copiilor lor, o fetiţă a lui Ieremia şi o fetiţă a lui Simion, Zamfira şi Teodosia, sînt la o parte.

Mormintele lui Ieremia şi Simion sînt acoperite cu lespezi mari de marmoră, maestru săpate, care sînt puse pe înalte mese de piatră. Simion şi-a primit încă de la început această grea podoabă din urmă, prin îngrijirile soţiei lui Marghita, care a fost mama vestitului, învăţatului Petru Movilă, lumină a Răsăritului slavon. Mai tîrziu numai, un credincios boier al Ieremiei, un stolnic al său, şi-a amintit cu duioşie şi recunoştinţă de stăpînul răposat şi i-a pus o marmură întru toate asemenea cu a fratelui. De aceea cred ca Ieremia, mort cel dintîi, e aşezat mai aproape de mijlocul încăperii, pe cînd Simion stă de către părete.

Chipurile lui Ieremia şi Simion se văd pe acoperemintele cele vechi ale mormîntului fiecăruia, ce sînt păstrate acum în dulapuri de sticlă. Cu fir de aur şi de argint, pe mătasă roşie, s-a făcut un Ieremia bărbos, cu falca de jos scoasă înainte, cu nasul supţire — sprincenat şi ochios, gras, fălcos, trufaş. Simion e înfăţişat ca mort,

cu ochii închişi, mîinile pe piept, faţa foarte slabă, cu barbă mică, neagra. Haina împărătească de aur îl învăluie ca un giulgiu. Pe cap n-are cuşma luptătorului, straşnica căciulă a lui Mihai Viteazul, ca Ieremia, care cu aceeaşi căciulă a fost învins totdeauna, ci coroana împăraţilor.

La drept vorbind, mănăstirea e a lui Ieremia, mîntuită cu totul numai în domnia lui, deşi începută de multă vreme cu zloţii de aur ai tuturor fraţilor. Cînd pătrund mai tîrziu în naos, luminat de trei fereşti la stranele rotunjite în abside şi prinse pe dinafară între două contraforturi lumina bucuroasă a lunii Paştilor de april iveşte frumuseţa vechiului alai domnesc zugrăvit pe păretele din dreapta — pentru pomenirea şi prin chipuri a ctitorilor. În cap stă Ieremia, încununat, în haine arhiereşti pe mătasă roşie, cu guler alb şi mînecare roşii — ca şi pe perdeaua mormîntului — frumos, ochios, sprincenat şi bărbos. Dreapta lui întinde către Mîntuitorul, ca prinos, clădirea bisericii, din care nici un amănunt nu s-a schimbat pînă astăzi. Stînga i se razimă pe creştetul copilului Constantin, încă mărunţel, venit pe urma fetelor. Cea mai mare dintre ele se vede în veşmînt numai de aur, tot încoronată, pe cînd domniţele vechi n-au decît cercurele de mărgăritare, lîngă tatăl ei.

Frumoasă, tînără, foarte asemenea cu Ieremia, se vede maica lui, Maria; de supt coroană scăpată în valuri un văl alb, rochia e de brocard de aur pe roşu, tivita cu dungi de aur, prin care trec, la mijloc, trei cusuturi negre. Elisaveta, Ilisafta, doamna Ieremiei, femeie lacomă de putere şi pedepsită în cel mai crunt chip pentru neogoita ei rîvnă de stăpînire, răsare acum, ţiind în mînă crucea evlaviei. O şuviţă de păr bălan mărgeneşte fruntea albă deasupra minunaţilor ochi negri, şi un văl de mătasă roşiatecă se coboară în jos pe umerii ei. Şi prin frumuseţă, ea era dintre acelea care risipesc împărăţiile şi pier supt ruinele lor. Apoi şiragul urmează prin capete oacheşe, cu ochii mari, coborîndu-se tot mai jos — fetele celelalte ale acestor soţi: Maria, Ecaterina, Zamfira, Stana, cu cercei de aur mici în urechiuşe şi cozile lăsate pe spate. Între ele se află un frate mort mai de mult, Alexie, băieţaş cu părul creţ sub aurul coroanei, între multele odoare lăsate de Ieremia, cruci de abanos, iconiţe de fildeş alb, nespus de răbdător lucrate, tăvi, anaforniţe — se află şi cărţile cele scumpe, prinse în legături, unele mai vechi decît cuprinsul, cu ţesături de lanţuri şi plăci de argint lucrat cu ciocanul. Una e de hîrtie, vine de la Neagoe-vodă munteanul; o alta, cea mai frumoasă, a fost lucrată supt Ieremia, poate de meşterul miniaturist, încondeietor, care a fost mitropolitul Anastasie Crimca. [...]

SIRET

[...] Siret e unul din vechile oraşe ale Moldovei. Mergînd prin Baia, prin Volovăţ şi Rădăuţi, domnia maramureşană a lui Bogdan a ajuns aici înainte poate de a se po-gorî la Suceava. Margareta, zisă pe româneşte Muşata. mama lui Petru-vodă, era „Doamnă a

Siretului !" şi, fiind catolică, ea ridică aici o mănăstire a Dominicanilor sau Predicatorilor, a călugărilor albi, puindu-i hramul Sfîntului login. Deosebit de dînsa, era o biserică a episcopului catolic, aşezat aici prin silinţele regelui polon, şi la această biserică stăteau Franciscanii, din tagma cărora făcea parte şi episcopul.

Nici cincizeci de ani n-a ţinut însă cu adevărat această episcopie, întemeiată prin 1370. S-ar crede că Sf. Ioan de astăzi e pe locul vechiului lăcaş de închinare al catolicilor, dar orăşenii spun că bisericile catolicilor de acum cinci sute de ani erau aiurea, şi anume acolo unde se află acum şcoală de fete.

Siret era un minunat cuib de dealuri, lesne de apărat faţă de oricine. Pe un deal, domnul îşi aşezase tătarii: acolo se zice încă Tatarcina sau Tătăraşii, Tătărăşenii; Sasca, de la care s-a luat poate legenda despre Sas-vodă ca întemeietor, vine de bună samă de la saşi, cari ar fi sosit aici din Baia, odată cu domnia cea noua a „Moldovenilor"; mai departe, Horodnicul pomeneşte în numele său o cetate; Zamca, despre care scriu unii, nu mi s-a putut arăta însă; cuvîntul înseamnă „cetate", şi o cetate trebuie să fi fost, precum au fost ziduri, din care văd o frîntură, făcută din bolovani, între case. Cetatea n-a putut fi însă decît acolo unde se află şi astăzi micuţa Troiţă. În ea se poate vedea paraclisul ortodox al domnului, care primise pe episcopul catolic, dar îşi ţinea tot legea lui cea veche. [...]

SPRE BOTOŞANI

Către Botoşani dealurile îşi pierd înălţimea, dar pînă la Prut ele formează pămîntul ţării; bunele şi frumoasele dealuri de pămînt hrănitor, care-şi soresc pe coaste satele albe sau se mîndresc cu oraşele ce li iau în stăpînire mai multe vîrfuri vecine. Printre maluri rîpoase, curg liniştit apele, albe între verdele păşunilor, aurul miriştilor şi porumbiş-tilor şi negrul catifelat al arăturilor de toamnă.

Ne coborîm de pe dealul Fălticenilor, pe care o ochire în urmă ni-i arată mai frumoşi de cum se văd din valea pe care o străbate trenul. Din drumul apusului către care înaintează, soarele aruncă raze auritoare asupra amestecului de case şi livezi străbătute de turnuri cu cruce, o amintire şi un îndemn. Apoi şoseaua şerpuieşte printre lanuri, pe cînd înălţimile înconjurătoare se tot schimbă, într-o minunata privelişte.

Case de sat, cu lungi grădini. De la o vreme mergem pe lîngă nişte uluci care împrejmuiesc o mare livadă cu copacii înalţi şi buruiana îmbelşugată, sălbatecă. In dreapta se ajunge la aşa-numita biserică a lui Ştefan cel Mare. [...]

Cum şi era de aşteptat, ea samănă bine cu episcopia de Roman. Aceleaşi proporţii fericite, acelaşi turn delicat, aceleaşi ocniţe. Numai cît, de mult timp totul e în dărăpa-nare: pisania de deasupra uşii de intrare a căzut, şi numai pe o mică placă de piatră

se vede bourul Moldovei, fărîmat în parte de pietrele băieţilor din sat; de o parte şi de alta a capului heraldic se văd bine accesoriile sale: soarele cu chip de om şi sfertul de lună. Pe dinafară molozul a căzut, acoperişul s-a cufundat întreg, de o parte şi de alta a turnului; nimic n-a rămas din zugrăveli, şi iscălituri de vizitatori îngrijiţi pe toate căile de nemurirea lor au înlocuit sfinţii meşterilor din al XV-lea veac. În interior calci pe pămîntul gol, şi păreţii descoperiţi de orice înveliş arată ţesătura lor barbară, dar trainică, de bolovani şi cărămizi prinşi în ciment tare ca piatra.[1] [...]

La *Vereşti,* de unde se desface vechea linie spre Botoşani, în gara galbenă, un bătrîn fost ofiţer, care are toată înfăţişarea unui arendaş din Argentina sau a unui bogat ţăran din Italia, îmi vorbeşte de mişcarea revoluţionară de la 1870 — „revoluţia de la Ploieşti" — şi de alte lucruri care răspîndesc pentru mine mirosul unui vechi buchet descoperit între filele unei cărţi părinteşti. El spunea adică despre o reprezentaţie la teatrul din Iaşi acum patruzeci de ani, la care el se găsea împreună cu alţi iuncări şi despre o foarte frumoasă fată de cincisprezece ani, care, în rochia ei albastră, întrecea pe toate tovarăşele ei: acea fată se chema „demoazela Zulnia Drăghici", şi e mama... [...]

BOTOŞANI

A înnoptat acum cînd trenul pleacă spre Botoşani. Abia se zăresc, în lumina lunii coaste de dealuri joase. Aud nume de staţii care-mi sună foarte cunoscut; *Bucecea,* unde gara e un adevărat castel, *Leorda.* În întunerec amintirea mea înşiră acum icoane luminoase: unele pe care le-aş fi crezut de mult şterse, altele ce mi-au mai trecut înainte sau asupra cărora m-am oprit bucuros urmînd îndărăt firul zilelor nouă.

Văd întîi, într-un vechi privaz albastru-slab, pe cînd în urechi îmi răsună ca un cîntec de leagăn întîrziat, o casa albă şi neagră, cu coperămîntul mare, ascuţit, cu un cerdac bătrînesc sprijinit pe stîlpi şi încunjurat de bănci pentru lungi sfaturi în nopţi bune. E şi o poartă, tot veche, tot neagră, cu clanţe grele. In faţă, la dreapta, e grădiniţa de flori, cu nemţişori albaştri, cu micşunele roşii, cu garoafe catifelate, al căror miros adînc nu-l poţi uita, cu vîzdoage galbene, pistruiate, cu triumfătoare ruje, ca o înflorire de bucurie, şi nalbe mari roşii, cu potire cărnoase, păzind sprintene şi drepte, rumene şi sfioase, ca o păstoriţă ce nu ştie încă ce e dragostea. Sînt toate acestea: mai-mai că aş putea zugrăvi straturile; iar în dos, din bălării mari şi mărunte, otrăvitoare ca măsălarul, amare ca brusturul, pline de aromă ca mica rochiţă a rîndunelei cu potirul alb vrîstat cu vioriu gingaş, răsare un nuc înalt. Şi livada aceasta trebuie sa fie mare-mare şi plină de taine, de farmec şi groază.

Aici am înţeles întîi ce este în juru-mi, şi tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aştepta viaţa: amicul pîrîu naiv al vieţii

[1] Ctitoria lui Ştefan cel Mare, cunoscută şi sub numele de Biserica Albă, a fost restaurată în anul 1968 (n.n.).

de şcoală, torentul pătimaş al tinereţii, cursul puternic, larg, cuprins în hotare, al bărbăţiei.

Deci într-o zi de mai am trecut departe înainte, pe trotuarele abia atunci întinse, mai departe decît casa Mindirigiţei şi decît Cîrciuma lui Bercu, şi decît grădina lui Ma-vromati. Pe o stradă îngustă ieşi înaintea unei clădiri mari, într-o piaţă întinsă: aşa de înaltă, aşa de largă şi totuşi desăvîrşit de tăcută. Intrai acolo ca să învăţ a tăcea şi a mă supune, precum şi alte lucruri. Eram la şcoala Marchîan, în sala cea mare a clasei I-a, unde frumosul chip al arhiereului fondator, Marchian Folescu, privea de sus din cadru la şcolari a căror vîrstă merge — puţin timp după războiul din *'77* cînd multe lucruri erau abia la începuturile lor — de la şase la şaisprezece ani. Eu eram cel de şase ani, nu ştiam să înjur, citisem pe Champfleury,[1] pe Amedee Pichot,[2] pe Emile Souvestre[3] ştiam pe de rost fabule din Florian[4], care nu-mi ziceau nimic, deşi erau pentru mine şi *Orientale* ale lui Hugo[5] care deşi nu erau pentru mine îmi dădeau visuri de lupte crîncene şi de locuri depărtat, ca şi *Letopiseţele* lui Kogălniceanu, pe care mi le dărui, bătrînul Canănău, bunul ghebos care, sărutînd, înţepa cu barba; şi purtam o rochie de fetiţă de pichet alb cu legături albastre. [...]

Dar, dumineca şi sărbătorile, datina vizitelor mă ducea în locuri şi mai depărtate, în mahalaua Sfintei Paraschiva, unde casele boiereşti, curate, avîndu-şi fiecare grădina de flori şi livada de pomi încunjurau biserica, în cimtirul căreia, supt o cruce de sărăcie, care şi aceea a căzut de mult de atunci, tot de sărăcie, dormea tata, pe care abia dacă l-am cunoscut. Pe aproape era casa „moşului" meu Manole. cu atîţia arbori în livadă, încît pare că nu i-aş fi putut număra. [...]

Am deprins apoi drumul liceului oploşit pe atunci într-o neîncăpătoare casă boierească cu odăile întunecoase; două clase erau aruncate în bucătăriile vechilor stăpîni; şi astfel gustai hrana sufletului acolo unde se pregătise cu atîta meşteşug bătrînesc gustoasa hrană a trupului. Apoi venirăm la liceul cel nou din deal, pe locul caselor Strojăi, unde cunoscusem cu cîţiva ani în urmă o familie pe sfîrşite, într-un lung şir de odăi pitulate între o curte largă, bogată în tot felul de zburătoare, şi o întunecoasă livadă de pomi (parcă văd şi acuma în salon tăierea capului Mariei Stuart, la care nu puteam privi fără spaimă, şi un pastel înfăţişînd bustul lui Napoleon I cu şuviţa de păr poruncitoare şi pătrunzătorii ochi albaştri).

Şi ni tot schimbăm adăpostul în case străine, urmărind chiria cea mai mică şi căsuţa cea mai bună. Am locuit aşa în faţa bisericii Sfîntului Ioan, lîngă o frumoasă domnişoară care mi-a dăruit *Imitaţia lui Isus Hristos* — ce româneşte suna: Didiţa Florii — şi

---

[1] Champfleury (1821—1889) critic literar şi romancier francez (n.n.).
[2] Pichot (1795—1877) scriitor francez (n.n.).
[3] Souvestre (1806—1854) scriitor francez (n.n.).
[4] Florian, J. Pierre (1755—1794) fabulist şi romancier (n.n.).
[5] Hugo, Victor (1802—1885), mare scriitor francez, reprezentant al romantismului (n.n.).

aproape de cazarma gărzii civice, ale cărei trîmbiţe îmi sunau de culcare în răcoarea nopţilor parfumate; am locuit în şoseaua Suliţei, lîngă un evreu cu capul ras şi lîngă o armeanca ale carii grase prăjituri au săturat lăcomia mea copilărească; în strada Armenească, unde se înalţă turnurile sure ale celor două biserici, deasupra caselor albe, cu curţile gospodăreşte pietruite; aproape de frumoasa biserică a Sfinţilor Voevozi, într-o căsulie mică-mică şi veche-veche, cuprinsă într-un rai de grădină cu goldane mari şi nuci nenumărate.[1] Apoi, cînd aveam cincisprezece ani, vîntul întîmplării m-a dus mai departe. [...].....„...

Botoşanii istorici, adică bisericile, sînt încă singurul lucru în adevăr frumos şi impunător. Mănăstirea Sfîntului Nicolae de la Păpăuţi, pe care o ştiam în halul de ruină de altădată, cercetată de aproape, a dat la iveală, pe lîngă proporţia perfectă a tuturor bisericilor lui Ştefan cel Mare, o bogăţie nebănuită de podoabe. Păreţii erau clădiţi din cărămizi aparente şi tăiaţi de bîrne smălţuite în verde, iar sus, supt acoperiş, se înşirau, ca fluturii pe o fotă, medalioane de smalţ verzi şi galbene, de toată frumuseţa, înfăţişînd animale apocaliptice. Astfel s-a şi restaurat biserica, pe care o vezi astăzi scînteind ca un juvaer la capătul unei şosele prăfoase. Lucrarea pe dinafară e aproape gata, şi numai vechiul turn al clopotelor stă încă sărac şi mîndru, în lepra-i neagră, ca un cerşitor spaniol.

Biserica aceasta, odinioară mănăstire, reprezintă ca şi altele, de o vîrstă cu dînsa, un tip particular în vechea noastră arhitectură, care tip se află izolat între cele străine de pe atunci. Legătura stratelor adînci de piatră cu cele înalte ale cărămizii, aşezarea turnului mic şi elegant la mijloc pe o îndoită bază, modelarea de ocniţe pentru chipurile sfinţilor,

Încingerea cu brîie şi fluturi de smalţ ni aparţin nouă pentru epoca de mărire deschisă de Ştefan cel Mare şi închisă puţină vreme după ce piatra mormîntului căzu asupra rămăşiţelor sfinte ale marelui voevod. [...]

* * *

(1914) Botoşanii se înfrumuseţează. El a căpătat străzi frumos asfaltate, lumină electrică, pieţe largi; un mare teatru se construieşte. Aspectul asiatic al unor cartiere se înlătură pe încetul. Un element lipseşte însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simţ de continuitate, elementele care dau adevăratul caracter unui oraş, fie şi un oraş modern. Anume interesul general pentru prefacerea lui raţională, pentru dezvoltarea lui logică, legătura sufletească dintre toţi în vederea folosului ce ar putea să aibă oraşul tuturora. [...]

SPRE HÎRLĂU

[1] Cinstind memoria celui care s-a născut şi a copilărit în oraş, la Botoşani s-a amenajat ca muzeu memorial casa de pe strada care poartă numele marelui cărturar (n.n.).

[…] cei dintîi domni ai ţării Moldovei şi-au avut aici reşedinţa de la răsărit, din şes, lîngă leneşa şi mica apă a Bahluiului care se strecoară, curată încă, supt înălţimile din dreapta, unde străluceşte sus schitul lui Zagavie, reşedinţa învăţatului vlădică Amfilohie, de Hotin, fost student la Roma, care tălmăcea din italieneşte cea dintîi *Aritmetică* şi cea dintîi *Geografie,* tipărită în 1795. Aici, la Hîrlău, Ştefan[2] fiul Muşatei a fost înconjurat de oastea lui Sigismund, regele Ungariei, şi a învins-o. De aici au pornit atîtea scrisori, atîtea hotărîri, atîtea drumuri ale lui Ştefan cel Mare şi ale urmaşilor săi pînă pe la jumătatea veacului al XVI-lea. Apoi, „cetatea Bahluiului" decăzu. Numai după vreo cincizeci de ani, ea se ridică din sfărîmăturile ei. Radu Mihnea, „nepotul" lui Petru-vodă Şchiopul şi urmaşul lui Petru Rareş, al lui Ştefan cel Mare, fu aruncat de vîntul schimbărilor în scaunul Moldovei, din care stăpîni *împărăteşte.* Suceava, Iaşii nu-i ajunseră ca reşedinţe, şi el drese, pentru vară, curţile din Hîrlău. Şi astăzi, în puţinele sfărîmături ce au mai rămas în picioare, pe movila străpunsă de colţii de piatra, de lespezi care au fost praguri de porţi, se vede cărămidă lui Radu, lîngă vechea ţesătură de bolovani a domnilor străvechi; ţevile pentru apă de la baie trec şi supt unele supt altele, doar ele sînt, desigur, fapta acestui Radu.

În faţă cu locul gol pe care se ridică vechea curte, se înaltă, strălucitoare în găteala ei nouă de cărămidă aparentă, de piatră răzăluită, de rotile de smalţ verde şi galben, biserica lui Ştefan cel Mare, de care nu s-a atins urmaşul său Radu. Mică şi armonioasă, cu turnul supţire şi gingaş, ea înfăţişează tipul neschimbat al bisericilor de pe acest timp. La intrare, aceleaşi rînduri de arce de piatră cuprinzînd uşa şi aceeaşi podoabă de piatră săpată a Lereştilor înguste. Zugrăveala, care e destul de frumoasă, e mai veche decît anul 1608, cînd se înseamnă, prin zgîrieturi, moartea unui fiu de preot; ba într-un loc se vede scrijelat un an din veacul al XV-lea. […]

Petru Rareş a lăsat biserica cealaltă, cu turnul înnegrit, încunjurat cu ocniţe, care a stat şi ea multă vreme părăsită, pierzîndu-se şi piatra cu pisania şi amintirea ctitorului, pînă ce marele gospodar, „seniorul feudal" ce a fost în aceste părţi Iordachi Cantacuzino spătarul, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, a dres şi această biserică a Sfîntului Dumitru, arătînd în lespedea sa amintitoare că „de cine este zidită dintr-nceput nu se ştie".

SPRE TÎRGU FRUMOS

Tot înainte, drum pustiu prin praf. În primăverile bune e, în adîncul acestui pămînt răscolit şi săpat, o nesfîrşită bogăţie de ierburi înalte, în care miile de albine bîzîie, îmbătate, grăbite, voioase de prada lor dulce. Acum soarele nemilos, pe care nici un nor, nici o bură de ploaie nu-l stîm-pără, a nimicit răbdător aproape orice urmă de verdeaţă. Numai ici şi colo, cîte un eleşteu scăzut

[2] Ştefan I Muşat (n.n).

răsare alb în mijlocul trestiilor bogate ca o pădure. Departe, se văd arii de grîu, şi o maşină de treier se îndreaptă către una din ele, în silinţile liniştite a zece părechi de boi, cari înaintează ritmat în negurile prafului.

O fîntînă cu colac se deschide-n margenea drumului. [...] Caii toropiţi de căldură scutură capetele lor coperite de muşte şi fac sa sună clopoţeii. Pe cînd cirezi înaintează de-a lungul miriştilor, întipărind pe cer semnul coarnelor puternic arcuite, cete de oameni de tot felul şi de toată mîna urcă şi coboară, pierzîndu-se şi răsărind pe culmea albă a dealului. Sînt săteni călări, ca nişte regi ai dacilor de demult, şi cosaşi ce şi-au mîntuit lucrul, şi secerători în grupe, şi tovarăşi de cale, dintre cari mulţi poartă pălăria cu margenile mai scurte, legată cu panglică roşie, iar femeile lor vălul pe cap, cămaşa bogată în amice şi strîmta fotă neagră a locuitorilor de la munte. Ceva, mai departe, la dreapta şi la stînga, vederea se deschide în voie pe cînd, în fund, dealurile se înşiră, ca un uriaş fund de scenă tivit cu albastrul vineţiu al înălţimilor celor mai depărtate. O bisericuţă albă, răsare singură pe un deluleţ; un tîrg destul de mare — mult mai mare decît Hîrlăul — stă tras în linie dreaptă, cu două bise-rice mari, vechi în frunte, iar, în valea prăpăstuită din dreapta, căsuţe de sat se prăvălesc în mijlocul livezilor.

E Tîrgu-Frumos, foarte veche aşezare, cu biserică de la Petru Rareş, asupra căreia nu s-a oprit însă niciodată gloria ţării. Şi la Tîrgu-Frumos e iarmaroc, e bîlci. [...]

Raiul sămănătorilor, pe care-l părăsisem, începe iar, şi de pe florile care cad în fiece an din mînile darnice ale firii, vîntul de sară culege mirezme alese, care plutesc lin şi se pierd spre zări, amestecîndu-se cu mirezmele milioanelor de milioane ale florilor, surori. În fund, crai-nou ţine strajă-n cerul vioriu. [...]

IAŞI

[...] Sînt români cari n-au fost niciodată la Iaşi, deşi n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înţelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviinţă de spiritul trecutului nostru, care trăieşte aici mai viu şi mai bogat decît oriunde aiurea, nu poate plînge îndeajuns pierderile de astăzi ale neamului nostru, acolo unde el în alte timpuri s-a manifestat mai puternic şi mai glorios. În conştiinţa lui naţională ar fi o lipsă dacă el n-ar fi văzut oraşul care a fost şi-şi zice încă astăzi, cu mîndrie: „Capitala Moldovei".

Dacă stau să-mi adun, pentru a le povesti, cele ce ştiu despre dînsul, amintirea mă duce departe-departe şi, ca a atîtor altora, sufletul meu însumi e zidit în desfăşurarea din ultimele timpuri a Iaşilor.

Familia mea fiind dinspre tata şi dinspre mamă, din Iaşi, oraşul acesta e pentru mine aproape ca şi oraşul meu de naştere. Sînt călătorii de copil din care nu mi-a rămas nimic decît amintirea

unor primblări oarecare, în uliţi care nu au nume, nici coloare, deşi au trebuit să le aibă odinioară.

Din alte drumuri, mai nouă, mi-a rămas în minte o voluptate de lumină, de lunecare în trăsuri minunate pe străzi largi cu luciul de marmură pe care oameni cu măturile le apărau de orice profanare îndelungată a gunoaielor. La noi, în Botoşani, uliţele aveau gropi, praf, paie, şi noroiul zăcea pînă ce-l usca soarele şi-l prefăceau trecătorii în pulbere, la noi felinarele cu gîtul de tinichea încîrligată, cu lampa de sticlă plină de petrol, de „gaz" gălbiu, fumegau numai din loc în loc la răspîntii, unde „fînaragiul" cu mantaua cenuşie, ieşită de soare, păzea în „ghereta" de lemn înnegrit; asfalt era doar pe trotuarele cu care primarul Boian înzestrase oraşul. Pe cînd aici trotuare şi stradă erau deopotrivă de lucii, curate, ca şi cum s-ar fi trecut cu peria peste dînsele; apa curăţitoare se prelingea pe margenea de piatră a trotoarelor; din felinare înalte, lumina cădea splendidă, şi altă lumină se revărsa din vitrinele cofetăriilor şi magazinelor ales împodobite. La noi, era singură grădina lui Vîrnav, în care am văzut pe Millo jucînd *Baba Hîrca* şi celebrităţi străine, cărora „moşul Manoli" li împrumuta ca dar cinci lei, şi care cîntau canţonete franţuzeşti cu înţelesuri care făceau ca „oamenii mari" să rîdă şi să-şi dea coate. Aici erau „hale de bere", înaintea cărora lumea stătea la mese pe trotuar, erau cofetării vestite ca Giovanni, care servea îngheţată în forme nouă, ca Georges; erau grădini, în Păcurari şi aiurea, unde se dădea toată vara teatru strălucitor, în româneşte. [...]

Odată am stat în gazdă la bătrînul Manolachi Drăghici, istoricul, un frate al mamei mamei mele — într-o casă din Păcurari, de unde se vedea în vale gara şi — era în 1877 — trenurile ce se urmau unul după altul, ducînd soldaţi ruşi la moarte. Altă dată am mers la o soră a tatălui meu,[1] care stătea în nişte case ce s-au dărîmat de atunci, pe un cîmp de bălării unde arsese curtea domnească, pe locul căreia s-a clădit pe urma edificiul mare şi fără gust de astăzi: cele două rînduri galbene cu coridoare negre, rău mirositoare. Statuia lui Ştefan cel Mare de Fremiet, în care numai cu greu ai sa descoperi altceva decît un cal model şi un foarte frumos om tînăr purtînd coroană şi barba în furculiţă, statuia aceasta, păzită de două tunuri cucerite, nu se înălţa încă, şi în colţ nu se vedea, roşie şi albastră, cu sfinţii săi tare văpsiţi în ocniţele lor de cărămidă, biserica Sfîntului Neculai Domnesc, acoperit atunci cu o greoaie tencuială de nepricepere. Pe locui Mitropoliei de astăzi era o veche ruină, cu păreţii crăpaţi, în care trăiau generaţii de buruiene. Pe locul Universităţii de acum stătea teatrul cel vechi, şi pe locul teatrului de azi o urîtă primărie. Dar, încolo, strada Ştefan cel Mare, strada Lăpuşneanu, Copoul, artera longitudinală, Păcurarii şi strada Sf. Spiridon, întîia arteră latitudinală, strada Arcului şi a Goliei, a doua arteră, erau mai-mai ca astăzi şi-mi păreau ceea ce mintea omenească a putut născoci mai desăvîrşit.

---

[1] Zinca, soţia căpitanului apoi colonelului Ioan Ioanidi (n.a.).

Altădată, iarăşi, am locuit la aceeaşi ruda, undeva în jos spre malul Bahluiului, într-o casă pe care o înecau uneori apele revărsate ale murdarei gîrle cu podurile acoperite de urma grăsimoasă a mînilor ce s-au purtat pe ele. Dar în şesul Bahluiului se întindea mai uşor cele mai măreţe zmeie, şi pentru nevoia unui oraş mare de a fi aşezat pe o apă largă, iute şi curată n-avem nici o înţelegere.

Pe urmă răsări, într-o nouă vacanţă, aproape în faţă cu grădina Copoului. Atunci am cunoscut mai bine suişul acesta frumos între case boiereşti de mîna întîia — ceea ce laşii înfăţişau încă mai liniştit, mai armonios, mai aristocratic. Iar. cînd veni din nou, unchiul meu, ofiţer, mă luă să văd splendorile Copoului. [...]

Cînd, vara, frunza era deasa şi umbra bună, cînd straturile încunjurate cu împletituri de vergi înfăţişau toate chipurile şi colorile felurite ale vechii grădinarii moldoveneşti, cînd hameiul şi fasolea roşie căptuşeau ca un covor ţesătura de scînduri a chioşcurilor cochete din care se răspîndea sară un zgomot vesel de farfurii, de pahare ciocnite, de vorbă prietenească şi de rîsete, simţeai tot temeiul sănătos al bunei vieţi de familie de odinioară; adică simţeau alţii cari gîndeau asupra unor lucruri aşa de înalte, iar eu, la cei cincisprezece ani ai mei, răsuflăm lacom acest aer de fericire senină.

Atunci m-am strămutat la şcoala din Iaşi, şi de-acum înainte viaţa mea fu mărgenită în alt colţ al Iaşilor, care, acela, s-a schimbat mult de atunci. În vîrful suişului ce venea de la gara: strada Arcului, cu hanuri ieftine, internate particulare pentru elevi, pivniţe de vin, crîşme şi căsuţe, printre care se mişcau trăsurile la tren şi de la tren, stătea încă, aşa cum fusese zidită cu vreo jumătate de veac în urmă, Academia Mihăileană din alte timpuri. Două trupuri de case cu două rînduri, văpsite galben, pe care le lega pe deasupra străzii, *arcul,* cu fereştile lui rotunde. În dreapta era liceul-externat şi cîteva dormitoare şi repetitoare, pe cînd clădirea, mai mare, din stînga era păstrată numai pentru internat. Eu eram intern.

Am fost însă numai un an, în duminecile şi sărbătorile căruia străbătui şi în alte părţi ale marelui oraş, oprindu-mă totdeauna cu o dragoste deosebită în grădina Copoului, ce-mi ajunsese cunoscută în toate ungherele şi cotloanele ei — palat; de verdeaţă al celor dintîi visuri ale mele. Şi, chiar cînd mi se deschise lumea mai liber în anul următor, cercul rătăcirilor mele visătoare rămase acelaşi, şi aici e vorba numai de aceste rătăciri şi de descoperirile de lucruri nouă ce aduceau. Şi din timpurile de student îmi vine în minte vechea „Şcoală Normală Superioară" din faţa Orfelinatului, de unde drumul mergea în sus la biserica lui Vasile Lupu, Golia, al, carii turn înalt şi greoi stătea încă întreg în picioare, înaintea curţii întunecoase unde nebunii rîdeau cu hohot sau plîngeau amar de bucurii şi năcazuri ce n-aveau fiinţă decît pentru dînşii, la biserica sturdzească a Bărboiului, cu arhitectura neobişnuit de complicată şi dibaci întreţesută după norme apusene, la micul Sfîntul Sava a

lui Petru Şchiopul din al XVI-lea veac, la cartierul lipovenesc, curat ca un pahar, la rîpa de ciumă a Bahluiului. Dar drumul nostru cel mai obişnuit mergea în sus, pe lîngă piaţa Primăriei, în colţul căreia Miron Costinul lui Hegel stătea pe gînduri, în şuba lui de bronz, pe lîngă clădirea oblonită şi lăcătuită a maicelor franceze, care întindea pe trei străzi zidurile-i moarte, şi, apucînd în dreapta, peste strada Sfîntului Spiridon cu imen-su-i spital şi turnul cel mare, rotunzit, al ceasornicului, ţintea la Universitate. Clădirea fusese Curtea, palatul domnilor moldoveni de la începutul veacului al XIX-lea şi îndreptăţea această menire prin frumuseţa gravă a faţadei străbătută de fereşti mari, prin lărgimea aulei sale şi puterea zidului ce c încunjura; armele Moldovei stăteau încă, săpate pe o placa de marmură, deasupra porţii de intrare. Pe drumurile înguste şi foarte murdare din dreapta şi din stînga te ridicai spre Sf. Atanasie, spre biserica Vulpii, spre Sărărie şi spre cartierele boiereşti înalte. [...]

MĂNĂSTIRILE DE LÎNGĂ IAŞI

[...] Spre *Galata* drumul urmează prin şesul ars de soare, unde trăieşte numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsaţi slobozi şi cîrdurile de oi lînoase, cu picioarele supţiri şi ochii de supunere blîndă. Şoseaua se înalţă pe încetul [...]

Biserica se înalţă în mijloc, căruntă, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Şchiopul, biet domn cucernic şi bun, o clădi cu dragoste şi cu multă cheltuială, luîndu-se după modele din Constantinopol, care se deosebiau foarte mult de zidurile lui Ştefan cel Mare şi ale celuilalt Petru, Rareş, înaintaşul Şchiopului. Pridvorul e o întreagă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii: răzimat pe două contraforturi zimţuite, el are două rînduri de ocniţe şi e străbătut de trei fereşti. Biserica însăşi e mult mai înaltă şi mai încăpătoare decît cele vechi, dar podoabele, afară de aceleaşi ocniţe, lipsesc cu totul; fereştile sînt mici şi goale; cele două turnuleţe n-au putere şi eleganţa lor e mai slabă decît în bisericile trecutului de lupte.

Cetăţuia vine aproape în faţă, despărţită prin valea adîncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spini şi de pustiu prin care rătăcesc porcii slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalţă deodată, cu coastele-i pîrlite şi săpate în gropi risipite — pe care le-au înlocuit acum plantaţiile încă şubrede şi sămănăturile mănăstirii — model cu aspri călugări ţărani. E aşa de uşor de luptat, încît trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început Cetăţuia de apărare a tîrgului domnesc, a tîrgului de negoţ şi popas din vale, care se desface din vîrful înălţimii mai frumos decît de oriunde aiurea, înşirînd toate grădinile, tot haosul caselor sale albe, toată cununa veche a bisericilor, de la pestriţul lăcaş al lipovenilor din dreapta, cu turnurile învîrtite, pînă la marea Mitropolie gălbuie, cu stilul apusean, de împrumut, pînă la bisericile mărunte către Copoul a cărui cazarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din Cetăţuia, astăzi înnoită între zidurile frînte de care fusese înounjurată la început, a fost Duca-vodă, a cărui domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupul, ocrotitorul acestui grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile. Pridvorul samănă cu acel de la Galata, dar fereştile sînt lucrate măiestrit în piatră şi au caracterul gotic de la bisericile lui Ştefan; cele de pe laturile naosului sînt încadrate fin cu ciubuce însemnate jos cu două rozete. Turnurile sînt iarăşi asemenea cu ale Galatei, dar la mijlocul lor trece un brîu de piatră împletit. Acelaşi brîu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus şi jos cu cîte o horbotă de frunze şi flori săpate. El înseamnă şi toate nervurile bolţii. Uşa de intrare în naos mai are un cadru pe care sînt aplicate frumoase şi originale rozete. Pînă şi mormîntul doamnei Maria, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfăţişare moldovenească a frumoasei arhitecturi de ţară.

Cele mai multe picturi sînt vechi sau reproduc pe cele de la început. Pe păretele din dreapta, cum pătrunzi în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu cuca-n care sînt împlîntate pene de struţ, cu haina de brocard verde, peste care e aruncată alta fără mîneci, punînd guler şi mar-geni de blană şi şireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceeaşi îmbrăcăminte: coconul poartă o pălăriuţă roşie, cu blană jos şi pene de struţ la o parte. Doamna Anastasia e înveşmîntată într-o rochie de brocard siniliu, prin care trec mînecuţi, de mătasă albă cusută cu fir; din pieptarul de fir se prelungesc bete aurii ce se înfăşoară pe mîni. Domniţele Ecaterina, Ileana, care a fost soţia lui Nicolae Costin, Ruxandra, Maria au rochii de acelaşi fel, roze şi roşii. Pălăria tuturora e ca a „coconului" Constantin.

Zidurile vechi au rămas întregi pe trei părţi, cu spărturile înguste din care odată trăgeau puştile; numai spre Galata malul a lunecat cu tot ce purta pe dînsul. A rămas măreaţa clopotniţă, timbrată cu una din cele mai frumoase înfăţişări ale bourului Moldovei. Neatinsă s-a păstrat vechea „baie" — de fapt: cuhne-domnească supt cupola în care adînc s-au înfipt rădăcinile buruienii. Dar din cămările lui Duca bogatul, ale frumoasei şi neastîmpăratei doamne Anastasia şi ale copilelor domneşti era în picioare numai un horn afumat de focurile vechilor ospeţe şi o splendidă sală cu bolţi gotice pe care le pecetluiau la încheieturi delicate rozete de piatra; într-un colţ un sfînt din zilele creştine răsăria încă sfios, şters de vreme ca şi cum l-ar fi cuprins o ceaţă. [...] în faţă cu dealul Cetăţuii, *Frumoasa* se vede adîncită, cu cele patru turnuri de tinichea care sticlesc la soare, clădire cinchită, al carii rost nu-l prinzi de la început. [...]

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într-un stil cu totul neobişnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, chemat a înlocui vechea biserică de pe la 1590 a lui Balica, a lucrat după norme apusene, şi a făcut o zidire religioasă în stilul Renaşterii, cu fronton antic, cu coloane, cu fereşti înalte şi largi, fără desfăşurarea de linii a bisericilor

Răsăritului. Frumoasa impune prin proporţiile ei mari, care întrec pe ale orkării biserici din Ţara-de-Sus, dar „frumuseţa" ei stă mai ales în interior, cu atît mai mult, cu cît frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit şi stricat încă printr-un adaos de lemn roşu şi de sticlă. Înăuntru priveliştea e însă în adevăr măreaţă: turnurile de tinichea, fără zid şi croite numai ca *acoperişuri de turnuri,* cresc prin boltirea lor întinderea, liberă de orice piedici, a clădirii luminoase. Opt stîlpi de marmură vărgată cu roşu împodobesc şi sprijină, întinzîndu-se sus cu căpiţele de stuc albastru, aurit. Pe păreţi se văd sfinţi foarte frumoşi şi chipurile Ghiculeştilor: Grigore-vodă cu faţa rotundă, barba infoiată, doamna, fiii, Scarlat şi Matei, copii cu privirea blîndă, cu toată cuca greoaie şi hangerul înfipt în brîu, apoi sus, moşii şi strămoşii, fanariotizaţi la reparaţie, cu bărbi negre şi albe, cu aceleaşi cuce obişnuite numai în veacul al XVIII-lea. Icoana de argint închinată Maicei Domnului de Ecaterina Ruset, doamna lui Constantin Mavrocordat, scînteie în faţa catapeteasmei, ale cărei aurării par noi. [...]

VASLUI

De la Iaşi spre Vaslui, dealurile se urmează împodobite cu sate, precum se vede ceva mai sus pe linia Prutului, unde cuprinzi, cum am zis, dintr-o singură privire, trei grămezi de case pe trei înălţimi deosebite ce închid o singură parte a zării. Aşezarea Vasluiului samănă cu a Dorohoiului, fiind însă mult mai frumoasă decît aceasta.

Oraşul nu apare pe o creastă de deal, ca dincolo, ci e risipit mult mai capricios. Nu sui şi cobori pe străzi ca acolo, ci ele se întind mai la aceeaşi înălţime, pe cînd de jur-împrejur mari înălţimi încunjură, acoperite cu frumoase păduri. Ai pretutindeni, la orice deschizătură a liniei caselor, fundul de scenă al coastelor albăstrii. Dintre ele pornesc vînturi răpezi, care curăţă aerul şi fac din Vaslui oraşul cel mai sănătos al Moldovei.

HUŞI

[...] Te urci pe una din înălţimile ce-şi încălzesc la soare coastele acoperite de vii, şi deodată în vale privirea-ţi se coboară asupra caselor albe, împrăştiate într-o neorînduială veselă, ale Huşului.

141

Orăşelul a fost bine administrat mai mulţi ani de zile. şi se resimte de aceasta. Clădirile publice nu sînt totdeauna de gust, dar arată multă tragere de inimă şi dorinţă naivă ck a înfrumuseţa. O grădiniţă publică e lipsită numai de public — care nu se vede nicăiri în acest colţ „bulgăresc" ck burghezie; nici la fereşti, nici în cerdace, nici în lungile curţi, ce se continuă prin livezi, nici în trăsuri, nici pe trotuarele străzilor, aşa încît căsuţele frumuşele par goale de locuitori. De jur împrejur se întinde cingătoarea de

bogăţie, odinioară, a viilor.

Episcopia Huşilor a împlinit de curînd patru sute de ani. Biserica episcopală, o clădire cu două turnuri, mărişoară, dar fără arhitectură — căci s-au stricat liniile ctitoriei lui Ştefan cel Mare — e îngrozitor de văpsită cu cenuşiu. Mania văpsirii a mers aşa de departe, încît pînă şi buchile cirilice de pe pietrele mormîntale au fost date pe deasupra cu negru. Rămăşiţele din biblioteca lui Veniamin Costachi, fost şi episcop de Huşi, au fost descoperite în căsuţele din curtea încunjurată cu masive ziduri vechi. [...]

BÎRLAD

Drum printr-un ţinut despădurit, sărăcit, stors de o sete nechibzuită pentru bani în clipă.

Deci, între dealuri aproape goale şi, acum, nespus de prăfuite, stă Bîrladul, care nu se înalţă, ci zace între pomii livezilor sale, de o parte şi alta a unei rîpe rău mirositoare. Imaginaţia altor timpuri a pus aici o Palodă romană — care dădu numele unui ziar local — o republică a începuturilor româneşti, un principat al „Bîrladnicului" Ivanco Rotislavovici. De fapt, nimic din aceste mîndre alcătuiri n-a fiinţat vreodată. Bîrladul e un sat care s-a prefăcut în tîrg, mulţămită unor negustori coborîţi de sus, din Galiţia, sau urcaţi de jos, din Galaţi, încă din al XV-lea veac, cînd oamenii lui Vodă luau aici vamă. [...]

Nici un alt oraş din ţară n-a păstrat aşa de bine ca acesta icoana satului din care s-a dezvoltat. Orăşeneşti sînt doar pavajul — să-i zicem mai bine cu vechiul cuvînt, mai potrivit, caldarîmul — vestit poate pe vremea sa, dar astăzi unul din cele mai straşnice mijloace de pedeapsă pentru cine-şi scîlcie ghetele, pe jos, sau îşi dîrdîie oasele, în trăsură, pe dînsul — şi Strada Mare. [...]

Încolo şerpuiesc, între garduri de nuiele şi zăplazuri de lemn, străzi nesigure, fără scop — de sat mare. Curţile sînt vaste, puind hotare largi faţă de trecător şi de vecini. Case frumoase se văd rar printre aceste clădiri darnic risipite. [...]

Bîrladul are o singură biserică mai mare, în mijlocul unei întinse pieţe de tîrg, fără hotare drepte. E o clădire fără nici un fel de frumuseţă, strivită supt turnuri grele, reînnoită în chipul cel mai vulgar.

Un pod de scînduri vechi, putrede, tremurătoare, acopere „rîul" Bîrlad, pe care-l ştiam mai sus, în ţinutul Vasluiului, ca o apă vioaie şi limpede supt maluri de lut prăpăstioase, dar care aici apare ca un pîrău păcătos, aproape cu totul supt de soarele verii nemilostive.

Dincolo de această biată rîpă, vrednică de o astfel de trecătoare, se întinde şoseaua fumegînd de praf între dealuri mici, cu verdeaţa veştejită cu totul. În dreapta e Dealul Mare, cu suişul greu, unde găsesc, în vîrf, gospodăria bine întemeiată, curţile boiereşti, via, ale d-lui Lupu Costachi. De aici pînă la Prut, unde sînt viile Huşilor, pînă în Siret, la vestiţii Nicoreşti, cărora li

răspund, dincolo de larga apă, Odobeştii, se întinde al doilea ţinut producător de vinuri al Moldovei.

De pe şosea, Bîrladul se vede numai ca un amestec urît de căsuţe şi arbori, fără linii fixate, fără înălţare, fără perspectivă, fără, măcar, turnurile de biserici care aiurea străpung locuinţile şi livezile învălmăşite. Trecutul e aici cu totul mort, în ciuda patimei locale pentru amintiri de Palode şi republici; prezentul n-are nici o însemnătate vie şi nu îndreaptă spre nici un viitor. Cine ar putea preface acest întins sat vechi într-un oraş modern, cînd lipseşte bogăţia şi rostul de muncă din care ea izvorăşte ?

PE DUNĂRE. GALAŢI

[...] Spre port te cobori prin străzi urîte. Colo jos, Dunărea e largă, cuprinsă între maluri, dintre care cel vechi românesc e mai înalt decît cel dobrogean. De o parte, numai corăbii cu pînze îşi răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele stau unele lîngă altele pe cînd, pe mal, movilele de cărbuni aşteaptă cumpărătorii şi căruţe se grăbesc spre încărcare cu butoaiele de vin din recoltele anilor trecuţi. În docuri, sacii de grîu trec pe scîndurile altor vapoare, care-şi aşteaptă povara hrănitoare.

Dar nu e aici, ca în Brăila, cu tot numărul, acestor oaspeţi plutitori din depărtata străinătate, orînduială în clădiri, vălmăşag de căruţaşi, mişcare în zecile de magazii cu adîncimile întunecoase şi acel răsunet de ciocane, acel bocănit laborios de fiare, care formează ca răsuflarea neîncetată a zilelor de munca, de schimb roditor în marele port muntean. Aici căruţele se coboară deosebit din multele străzi tăiate fără socoteală; în aceste străzi se văd ruine, case părăsite, colţuri de buruiană murdară, bălţi cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e voiciune, nici veselie. Şi bătrînul oraş, care şi-a pierdut trecutul, nu are încredere în viitor.

De pe o stradă laterală văd, gropi şi mîncături de maluri gălbui, pînza de sidef mişcătoare a Brateşului, marelui lac de belşug, de care legenda a legat numele lui Petru-vodă „pescarul", care prinse în undiţă, fără să prevadă, inelul de domnie al lui Ştefan cel Mare, uriaşul său părinte. Marea întindere de apă se odihneşte, fără luntri, sub recele cer de plumb, pe cînd în gropi, femei foarte sărace, în polcuţe şi rochii de cit, culeg buruiene.

SPRE TULCEA

[...] Sînt pe coverta „Domnului Tudor". Pe pupa şlepului legat cu funii groase de vaporul care-l mişcă, fîlfîie tricolorul, şi aceleaşi culori se desfăşură în vîntul de toamnă pe vaporul însuşi. Acesta a fost clădit, cum spune tabla de alamă, la 1900, în atelierele de construcţie navală de la Severin, şi e a 53-a operă a acestora. Căpitanul poartă uniforma ţării şi a fost ofiţer în flota de război. Marinarii se cheamă Vasile, Ghiţă; comanda, în care se amestecă vorbe străine: „pupă", „a recupera", se dă în româneşte. Elementul

internaţional îl formează numai cucoanele şi papagalii, care încearcă, deopotrivă, franţuzeşte. [...]

Isaccea e un număr de căsuţe foarte umile, revărsate pe coasta unui deal dobrogean ars de soare şi uscat de toamnă, împrejurul ei statul îşi are plantaţiile de tutun, iar pe alt deal ca acesta se face vinul de *Niculiţel,* cel mai bun din tot ţinutul. Poloboace aşteaptă să fie încărcate pe un şlep. Cîţiva oameni cu căciulă sau cu fes, aşteaptă la debarcader unde păzeşte soldatul de marină.

Iarăşi malul nordic jos, veşted; iarăşi în partea Dobrogei, păduri. Cursul măreţului rîu atinge cea mai mare lăţime a unui rîu european: e un adevărat împărat al fluviilor; care-şi scaldă în lumina ce-l întinereşte necontenit cu puterea ei făcătoare de minuni zalea de oţel albastru a valurilor, lungul păr umed al trestiilor. Pămîntul lutos, moale, se despică supus, în calea mersului învingător al domnului său şi se dă în lături ca să-i îngăduie toanele nebunatice, cînd un nou aflux de tinereţă îl aruncă pe cărări oprite. Ai crede că pe acest singur drum triumfal el va ajunge în braţele mării, întunecate şi puternice. [...]

Încă de la începutul desfacerii apelor, privirea se loveşte în fund de un deal, de un şir de dealuri lipite între ele, pe care sînt stropite case albe, multe şi rare, ca nişte flori de cîmp răsărite pe o pajişte săracă. E un oraş dobrogean, şi arată să fie un foarte mare oraş. Întîlneşti o insulă mare, o încunjuri; şi se pare că te închizi într-un lac, şi-ţi răsare o trecătoare de apă albă, care se întinde apoi ca un braţ de rîu. Oraşul pare că-ţi tot vine înainte, cu mahalalele lui deschise ca nişte braţe primitoare. Pe un deal rotund, pe un scund muncei se vede o suliţă arătătoare, care cheamă de departe atenţia.

Iată-ne în sfîrşit în bazinul tivit pe jumătate de casele oraşului. Îl vezi acum în cele mai mici amănunte, căci, primitor cum este, dorit de lumină şi de oaspeţi, el îţi arată tot ce cuprinde. Un chei larg, uliţe strîmte, strîmbe, de cetate veche turcească, agăţîndu-se pe coasta celor patru dealuri, biserici, dintre care una, lipovenească, se mîndreşte naiv cu coperişurile-i verzi, edificii publice. [...] Iar sus de tot, aleargă pe muche o golgotă de mori, care-şi lungesc în cerul de amurg ca nişte negre braţe de cruce aripile de lemn vechi. Aceasta e *Tulcea.* Odată a fost schelă turcească din nordul Dobrogei şi cel mai însemnat din oraşele acestei peninsule formate de Dunăre şi Mare. [...]

* * *

O primblare înăuntrul oraşului aduce lucruri nouă pe lîngă impresia generală de la început. Străzile sînt bune, şi acesta e darul de căpetenie pe care l-am făcut oraşului, care înainte de aceasta avea numai vechile drumuri ale tuturor timpurilor, pavate cu praf şi cu noroi. Judecînd-o ca port dobrogean, străbătut de căruţe cu mărfuri, ca tîrg la care zilnic aleargă din satele de prinprejur sătenii de toate limbile, Tulcea e apoi, desigur, curată. Cîteva străzi centrale grămădesc mici prăvălii, în care e multă

mişcare şi viaţă. Mahalaua lipovenească e un sătuleţ curat, în mijlocul căruia se ridică biserica atît de vopsită. În piaţa unde căruţele abia încap unele lîngă altele, pe cînd căciulile, fesurile, cealmalele se învălmăşesc, înfrăţite numai prin faptul că purtătorii lor au aproape aceiaşi şalvari, e un frumos tablou de viaţă orientală, cu adausul rar al pavării şi măturării străzilor. Toate bisericile: cea bulgărească — o casă mare, avînd înainte, un turn — cea rusească, mai mare decît toate celelalte, cele lipoveneşti, cea românească, asemănătoare cu bisericile muntene din şes, sînt bine îngrijite. [...]

Ce se vede mai frumos aici însă, (dealul Horei n.n.) e priveliştea înconjurătoare, cum nu se află multe în toată ţara. În faţă se întinde panglica de azur mişcătoare a braţului Sulina, învîrtindu-se ca un şarpe; departe în dreapta înălţările pămîntului lasă să se vadă o parte din braţul vecin, al Sf. Gheorghe. [...] Tulcea însăşi se răsfiră în toate părţile, albă, scînteietoare. În dosul ei, o largă întindere prinsă de apele netede ale lacului albastru. Priveliştea întreagă se încheie în aur, alb şi azur.

SPRE SULINA

Pe braţ la vale. Înaintea unei dumbrăvi cu arborii rari, Dunărea se răsfaţă într-un lac nemărginit, care în fund se despică. Braţul Sfîntul Gheorghe fuge în dreapta, cu unde de argint — un braţ mort, unde nu sînt decît luntri de pescari, un tîrg de ultima mînă, ca *Mahmudia,* şi, la capăt, smîrcuri pentru cuibăritul păsărilor de mare şi pentru împiedicarea corăbiilor ce lunecă pe luciul larg al mării.

Braţul Sulinei, acel ce duce spre porturile noastre mijloacele de negoţ ale lumii, urmează înainte, între malurile de lut coperite de arbori rari, cu buruieni uscate, printre care pasc turmele, cirezile şi în josul cărora se adăposteşte mica luntre neagră a pescarului lipovean. [...] Comisiunea Europeană, bună gospodină în casa altuia, a pietruit întîi un mal, apoi amîndouă, legînd de două ori prin canele drepte cursul corogit în coturi al rîului, curăţîndu-i fundul mîlos, prin dragele sale mătăhăloase şi îndreptînd după cele mai bune norme navigaţia. Trec la scurte intervale, în asaltul spre cîştig, corăbii mari, greoaie; engleze, italiene, austro-ungureşti, ruseşti, remorchere cu toate steagurile în vîrful catargelor, vase cu pînze purtînd pavilionul roş cu semiluna albă, luntri ale Comisiunii, al căror steag poartă dunga albastră cu literele C.E.D. (Commission europeenne du Danube)[1], între două dungi roşii la margine. Din cînd în cînd răsar pe mal sate cu căsuţe aşezate în şir, gospodării destul de sărăcăcioase. [...]

Uneori locuinţe izolate, acoperite cu stuf, în care şi-a făcut sălaşul vreun arendaş sau antreprenor de pescării. După un călduros apus de soare, care rugineşte apele uşor încreţite de vînt,

[1] Comisia Europeană a Dunării a fost înfiinţată în 1856 pentru rezolva navigaţia pe Dunăre la vărsarea acesteia în mare (n.n.).

noaptea stropită cu stele se lasă asupra noastră, pe cînd vaporul întîrziat aleargă tot înainte în canalul drept ca drumul săgeţii.

La 7 de sară — de noapte acum, în octombre — sîntem în largul port, de rîu de mare, al Sulinei. Îl semnalează urletul aburului, strigătele de comandă, luminile ce clipesc somnoroase pe funiile vapoarelor şi de-a lungul cheiului. [...]

Plecarea înapoi spre Galaţi se face la răsăritul soarelui rece de toamnă. De pe coverta vaporului se văd corăbiile cele mai felurite ale străinătăţii odihnindu-se sau pregătindu-se de cale — între ele canoniera noastră Griviţa, pe care marinarii fac spălătura de dimineaţă — o linie palidă de mare, pe care se mişcă depărtate vase negre, şi marginea de case pestriţe a Sulinei, în faţa căreia, de cealaltă parte a portului, se prelungesc magazii înnegrite de fum, fabrici, ateliere de fierărie. [...]

SPRE BRĂILA

[...] O gară spaţioasă, bucşită de lume bine îmbrăcată, care se mişcă în toate părţile, în duduitul nerăbdător al trenurilor de marfă ce aşteaptă. O alee de bulevard se deschide în noapte, luminată slab, supt apăsarea unor balauri de nori negri, de cîteva felinare de petrol, care nu se prea potrivesc cu frumosul pavaj, unic în România, pe care luneca liniştit roţile birjei mînate de un urît birjar cu şapca pe ceafă.

Ai crede că la capătul acestei dumbrăvi îngrijite, prin frunzişul rărit de toamnă al căreia se văd înalte case cu faţada străbătută de lumini, se deschid străzile largi, cu case înalte, egale în bogăţie, pe care le cunoşteam de înainte, prin faimă, ale Brăilei comerciale. Şi aici însă satul, vechiul sat murdar de sub puternica cetate a turcilor, pe terenul scurmat de ghiulele şi stropit de sînge al căreia se ridică acest port de căpetenie al Dunării româneşti — satul acesta-şi reclamă drepturile antice. Vezi mici căsuţe, circiume dese, dar nu şi frumoase, maidane, multe maidane, care sînt, ce e drept, îngrădite. Mă prinde de la o vreme teama că aceasta ar putea să fie toată Brăila, căsuţe şi circiume pentru petrecerea zgomotoasă a corăbierilor de toate neamurile, iar undeva lîngă port, cîteva case, vaste şi scumpe, ale administraţiei.

Iată însă că zidurile se îndesesc, se înalţă de amîndouă părţile străzilor largi. Tramvaie electrice lunecă scăpărînd pe şine. Apoi linia de palate se mîntuie într-o piaţă, care e miezul Brăilei. Nici un oraş din România n-are o astfel de piaţă, şi ea-şi află cu greu părechea chiar în centrele mai mici ale Apusului. În mijloc e un parc desăvîrşit întreţinut, care se desface la acest ceas de noapte, sub cerul mînios, în lumina felinarelor ce clipesc slab, ca o masă întunecată. Drumuri o străbat în toate sensurile, şi o înconjură străzi neobişnuit de largi, alcătuind un dreptunghi. Clădiri înalte, unele deosebit de monumentale, ca Teatrul Ralli, Hotelul francez, formează zidurile care domină, pe cînd străzi lungi îşi înfundă, în sus, în jos, în stînga liniile de lumini; cafenelele, cofetăriile,

tutungeriile, prăvăliile de stofe, de brînze-, turi, de haine, de pălării, librăriile au încă vitrinele lor ninate: cumpărătorii şi clienţii sînt români, greci, italieni, chiar olandezi din Rotterdam, care cer în franţuzeşte şi iglezeşte cărţi poştale cu vederi din Brăila. [...]

Ziua desfăşură frumuseţa orînduită a marelui port românesc. După ce, prin tratatul din Adrianopol, la 1829 — nu are nici o sută de ani de atunci, şi Brăila mai are timp să se dezvolte pînă ce va ajunge să-şi serbeze centenarul — locul pe care se ridicase cetatea, pentru totdeauna dărîmată, a Brăilei, fu încredinţat Ţării Româneşti, din care fusese dezlipit — buna gospodărie a lui Alexandru-vodă Ghica întemeie cu socoteală şi pricepere portul unde corăbiile Europei erau să vie de acum înainte în voie sa caute rodul muncii locuitorilor principatului. Se desemnă măreţul centru al pieţii, se traseră liniile bine croite ale străzilor, se fixară hotare, care au fost însă adesea ori întrecute. [...]

Docurile însă, imensa clădire de la capătul cheiului, care au înghiţit mulţi bani, nu fără să aducă totuşi un folos potrivit cu cheltuiala. Dar, afară de docuri şi de cheiul însuşi, pe care localnicii l-ar dori mai mare, mai încăpător, afară de liceu apoi, clădirile administraţiei nu se deosebesc prea mult. Vama, poliţia portului n-au nici o înfăţişare; cea din urmă e grămădită în vreo două odăiţe murdare, cu geamuri sparte, într-o casă urîtă oarecare (sergenţii de oraş sînt, dealtminteri, şi ei, dintre cei mai păcătoşi ce se pot închipui) prin case şi prin oameni, cîrmuirea nu se vede mai deloc, cu toate că s-ar cădea să se vadă mai mult decît aiurea la această poartă larg deschisă a ţării. [...]

Apoi, prin acelaşi şes cu iarba uscată de raze fierbinţi şi, acum, de vînturi reci (dincolo de şirul de arbori din stînga curge Dunărea, şi înălţimile dobrogene, albăstrite de depărtare, închid zarea), printr-o pădurice şi iarăşi prin şesul uscat, ajungi la *Lacul Sărat.*

Lacul, lungăreţ, întinde pînă departe luciu-i de oţel, cu ape atît de grele încît vîntul cel tare abia le încreţeşte uşor într-o parte. Aleea cea mare se întinde între vile de gust, din care bolnavii de boale, bolnavii de urît şi bolnavii de inimă s-au dus cu toţii, lăsînd grija aşezărilor pustii unei caraule şi unui paznic, care prin grai şi mărturisiri se dovedeşte a fi un ţăran din Sas-Sebeş, unde ar dori să-şi şi încheie bătrîneţele, lăsînd ceea ce a agonisit aici, copiilor. În dosul aleii, parcul vechi se întinde pînă departe cu înguste cărări şi desişuri pe care nopţile de vară le vor fi umplînd de o fermecătoare taină, dar prin care acum se plimbă vîntul de moarte, suflînd frunze galbene şi roşii care tresaltă fugind. Paznicul s-a dus; ruinele unei vile de curînd arse înalta încă miros de tăciune stins. O viaţă mai puternică o aduce în această singurătate de opt luni pe an numai tramvaiul electric, ce huruie repezindu-se pripit pe cîmpia ce se găteşte de odihna albă a iernilor aspre pe malul Dunării bătrîne.

ÎN SUSUL DUNĂRII

[…] Un vînt puternic vine de la sud şi el mînă înainte corăbii turceşti, pe care marinari cu fesuri şi cealmale rnînuiesc funiile, pe cînd cele două sau trei pînze, rotunjite în încordarea lor albă, ca nişte piepturi de păsări de apă, trag în sus pe apa albastră, încreţită de un tremur de grabă, lemnul sculptat, văpsit, împodobit al luntrii încărcate cu mărfuri dobrogene: grîne, lemne şi pietre de clădit. Odată trec patru în rînd, într-o înaintare mîndră, dar lină, vechi-vechi, printre remorchere, şlepuri şi vapoare — ca nişte rămăşiţi frumoase ale unei lumi aşa de îndepărtate, încît se pierde în timpurile clasice, cînd tot corăbii de acestea despicau într-un triumf armonios măreţul fluviu…

[…] Iar mai încolo, printr-o deschizătură a margenii lutoase copleşite de buruieni, un val mişcător de argint străbate, luptîndu-se cu Dunărea pentru a-şi păstra mersul deosebit, pînă ce la urmă el se pierde într-un ascuţiş. Aceasta e Ialomiţa, iar schelă de la vărsarea ei se numeşte Gura Ialomiţei, după cucerirea pe care o face aici fluviul, *Piuă Petrei,* după o piuă de sumane a unei Petra sau unui Petre, ce şi-or fi avut şi ei celebritatea în vremuri, iar şi mai înainte se afla aici însemnată schelă a Tîrgului de Floci (de lînă nedărăcită), unde s-au dat unele lupte şi s-au adus multe mărfuri. Din toate acestea a rămas numai, la un capăt de Bărăgan, un vast cîmp sămănat cu pietre fărîmiţate, un colţ de zid amintind biserica de odinioară, lespezi cu inscripţii, în jurul cărora se ară, şi, lîngă apa sură sau albastrtă a Dunării, un rînd de case şubrede, de noroi şi stuf, încunjurînd o largă biserică nouă şi totuşi îmbătrînită, în zidul pripit al căreia se prinde ciudat o marmură sepulcrală din veacul al XVII-lea, cu frumoase linii chirilice.

Acum iarăşi în dreapta s-a tras perdeaua de arbori, în josul căreia Dunărea s-a jucat în vremile ei de neastîmpăr primăvăratec, tăind dungi şi zmulgînd sălciile din rădăcină. Viaţa care se vede e dincolo, pe malul Dobrogii, care-şi scoate acum la iveală, cînd nu vine la mijloc un ostrov cu vegetaţia sălbatecă, înaltele ziduri de stîncă. Iată una, acoperită încă sus de un uşor covor de iarbă palidă ca o catifea veche, roasă, ici şi colo, în muşcături sîngerate, pe cînd unghiul interior, gălbui, se despică, se rotunjeşte într-un fel de monstruoase ciuperci, se prelungeşte în fălci cu dinţii ascuţiţi, se sapă în scorburi. Sus, un grup de fete cu rochiile de cit privesc la vaporul ce înaintează.

De la această stîncă porneşte o grădină sălbatecă de case, care aminteşte, în mult mai mic, Tulcea. O stradă de piatră răscolită apucă la deal: se văd multe case cu cerdace şi acopereminte de vechi olane roşii; o geamie ridică spre cer degetul arătător al mineretului alb. La o parte, căruţe mişună în toate părţile, lîngă margenea tăiată în piatră a apei. Apoi o altă mamină de stîncă gălbie, pătată cu alb. În vîrf se păstrează încă, spre oraş, rămăşiţile fără formă ale cetăţii Carsum, pe care romanii au înălţat-o după modelul cetăţii vechi cît lumea pe care o duraseră mînile uriaşe ale naturii, tăind ziduri măreţe, ce se despică prin săpături adînci şi se cufundă drept în apa fugară. Unde lipseşte încunjurul

stîncii, erau întărituri omeneşti, ale căror urme se mai văd încă, aşa încît cuibul bătrîn se încingea de pretutindeni cu zale împotriva primejdiei malului, veşnic tăcut din faţă. Pămîntul se scutură pe încetul de enorma zidărie veche, şi păsări de apă trec prin scorburile păzite odată de ostaşi. Mai departe, în tîrguşorul[1] cu străzile largi, abia sămănate cu case în stil dobrogean, de veche datină balcanică, mari risipiri de piatră şi gropi adînci arată redutele turcilor. [...]

CERNAVODĂ

Printr-un amestec de ţermuri şi insule, se vede, sus de tot o ţesătură de fire, care pare că atîrnă în văzduh. Apropierea demască stîlpi de piatră înfipţi în Dunăre, pe care se razimă acea însăilătură aeriană, înnegrind pe albastru. Un capăt al marelui pod, impunător prin proporţii, dar, ca toate podurile moderne, prea puţin material ca să robească privirile, se razimă pe insula Borcea. De aici el urmează printr-un viaduct: de acolo un nou pod porneşte, păzit do dorobanţii de bronz. Iar alţi dorobanţi de bronz au paza la piciorul care apasă stăpînitor, făgăduind, trăinicie şi civilizaţie, pe stînca Dobrogei cucerite.

De la debarcader, un drum prăfos (e praf galben, praf negru, unde trece trenul, şi nisip, cu care se nivelează în jurul clădirilor) duce spre tîrguşorul Cernavoda, pe care edilitatea locală îl numeşte, cu o pompă care pare cam veche şi foarte puţin la locul ei, „urbe". Lăsînd la o parte însă neajunsurile, care vor fi, neapărat, în curînd drese, ale acestui drum, Cernavoda, cîtă este, mulţămeşte în doua chipuri sufletul.

Întîi, fiindcă aici am făcut ispravă. Iată fabrica de lîngă debarcader, iată cazărmile de vînători, de artilerie (acestea abia terminate acum), iată Agenţia de navigaţie, înaintea căreia trec vagoanele şi-şi aşteaptă rîndul mărfurile, iată străzile, bine croite şi destul de curate, iată o biserică frumuşică, o primărie, o administraţie a pădurilor din acest „ocol", un număr de căsuţe plăcute, în care locuiesc funcţionarii, ofiţerii noştri, iată cîteva hoteluri, de piatră şi de lemn. [...]

CONSTANŢA

Peste cîtva timp, armătura podului răsună, vuieşte, se cutremură, pe cînd din adîncul negru se ivesc ochii de foc roşu al uriaşului drumeţ, ce gîfîie fără să se obosească. Cu dînsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul.

Medgidie [...] Gara e asediată de poloboace şi albii lucrate în împrejurimi. Încă o staţie, şi avem *Constanţa.* Va fi un tîrguşor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cîntă cronicarii *mondeni* ai ziarelor pentru lumea supţire ce-şi caută aici de sănătate şi petreceri doua

[1] Hîrşova (n.n.).

luni pe an ?

Lămpile de petrol şi globurile electrice atîrnînd din înălţimea pîrghiiîor lor arată şiruri drepte de clădiri, printre care înaintează o stradă bine pietruită. In stînga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite şi curate. Cînd ai ajuns jos, te afli într-o piaţă cu prăvălii, cofetării, berării, cafenele luminate. Apoi, în dreapta, un drum pe lîngă case de odihnă şi orînduială, într-un cartier de „lume bună". La capăt, hotelul „Carol" se desfăşură larg şi înalt în fundul unei grădini. Din faţă, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se necontenit pe un pavaj răsunător de piatră — marea.

A doua zi descopăr de pe fereastră o „Bancă Naţională" şi, în toate părţile, căsuţe, nouă şi vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut uneori tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă şi, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămîne încă nedezlegată.

La ieşire întîlnesc iarăşi străzile pe care am venit, şi ele-mi zîmbesc prietenos în dimineaţa senina şi caldă. Descopăr palate ca al Administraţiei domeniilor ţării. În piaţă, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian[1], aminteşte pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Scitia sălbatică, cu gîndul la pieţile luxoase şi la frumoasele femei ale Romei împărăteşti. Aici în piaţă e mişcare; lume stă înaintea cafenelei şi cofetăriei, lume europeană, pe cînd turci trec cu panere de precupeţi sau mînă sacalele cu apă de la Anadolchioi, ori, iarăşi conduc birje, care, de hatîrul stagiunii băilor, samănă cu cele din Bucureşti, avînd pe capră muscali uitaţi de vară şi turci cu fes.

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o strada de prăvălii ce n-au nimic turcesc sau dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta, şi ele se mîntuie uneori în albastru. Cînd ajungi pînă la capătul lor, te opreşti cuprins de recunoştinţă înaintea unei măreţe frumuseţi.

De pe malul lutos, mîncat de valuri, care-şi aruncă în zilele de mînie pînă foarte sus stropii de spumă, vezi o nemărgenire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zăreşte vîntul, şi rînduri de valuri lunecă înainte, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de ţărm şi pier în adîncimi. Nu se vede nici o corabie, nici o luntre. Numai păsări albe, pasări negre vîslesc din aripi spre depărtări, deasupra adîncului care nu le înspăimîntă. Ca mici picturi de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd: un tătar căutîndu-şi drumul prin ierburile uscate ale rîpii şi două fete în haine de duminecă, privind spre marea ce le zîmbeşte azi şi le înspăimîntă mîne, din unghiul unei porţi tăinuite. În fîşîituri ritmate, suspine de uşurare după avînturi învinse, valurile ating ţărmul de lut scorburos şi dispar în spuma lor risipită.

Mai departe, strada înfăţişează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată şi îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce spre cîmpi uscaţi, cu pămîntul de nisipuri şi luturi

[1] Ettore Ferrari, sculptor italian din Sulmona (n.n.).

uşoare, spre *Anadolchioi,* care dă Constanţei apa de băut; un sat turcesc, cu coperemintele de olane.[1] În dreapta, marea se iveşte din nou, şi încă odată ea vădeşte, în locul neprietenoasei feţe „negre" pe care i-o dăruieşte porecla, cel mai adînc şi mai rar albastru în care natura a înveşmîntat faţa apelor mari. [...]

Căci, prin acest încunjur al trăsurii, te-ai întors iarăşi la mare şi de aici poţi privi oraşul în întregime. Cu biserica în frunte — o clădire în felul „Doamnei Bălaşa" din Bucureşti — el cheamă la sine, de pe culmea pe care o încunună cu palatele, casele şi căsuţele lui, corăbiile lumii, ce vin cu puterea aburului din strîmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi răsăritul, după ce au încărcat roadă cîmpiilor noastre şi ni-au adus pentru dînsa mărfurile apusului născocitor şi harnic. Pentru a primi bine pe aceşti oaspeţi, România a dat portului său de mare ceea ce-i trebuie pentru a oferi siguranţă şi apărare. Două braţe de zăgaz prelungite pînă departe închid adăpostul corăbiilor; o limbă terminată printr-un far stă în calea vînturilor şi ocroteşte intrarea.[2] Printr-un nou drum, tăiat adînc şi împietrit trainic, printr-un lung tunel ce se bolteşte supt ţărm şi se deschide în port, prin platforma care în curînd va da loc îndestulător pentru mişcarea trenurilor în raza aceluiaşi port, circulaţia bogăţiilor poate funcţiona în voie între uscat şi apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un viitor, şi din cimentul, din granitul acesta va răsări aceeaşi roadă ca din cîmpiile cele mai mănoase. [...]

SPRE GIURGIU

[...] Trecem supt linia podului, de la care atîrnă, îndrep-tînd înainte corăbiile, felinarele ce se văd departe ca două stele călăuze, pe cînd dunga de lumină a trenului e înghiţită mai iute de largul spaţiu întunecos. Abia se mai zăreşte încă, în aceasta clipă a înnoptării, căreia-i lipseşte farmecul apusului înroşit de soarele dispărut, dunga joasă, mărgenită de arbori, a Munteniei, linia mai înaltă, goală a Dobrogei. Printre micile insule de nori supţiaţi, crai-nou trece sfios cîteva clipe, şi în urma lui fulgere orbitoare luminează năprasnic de la o zare pînă la alta sau îşi răspund, depărtate, slăbite, de la un colţ al bolţii la cellalt. Cîrmaciul, asupra cabinei căruia se răpăd şuvoaiele pentru care se deschide îndată cerul, deplin acoperit acuma, pipăie cu greu cu privirile în noapte, şi în tremurăturile moi ale vasului se simte lupta necontenită cu valurile învălmăşite ale rîului.

Malul muntean rămîne nepătruns, mut, cel interesant e tot al Dobrogei. *Rasova* şi răspîndeşte luminile pe o coastă de deal, pe cînd din casele-i împrăştiate răzbate lătratul de pază, de frică nelămurită, al cînilor. Peste vreun ceas, doua am trecut de *Ostrov* (de unde merge vaporul la Călăraşi), şi pe malul bulgar avem

[1] Vechiul sat Anadolchio a dispărut de mult, devenind cartier al Constanţei (n.n.).
[2] Aici, clădirea, de o cochetărie pretenţioasă, a unui Cazino de ruină. Am ştiut să adăugim şi aceasta... (1916) (n.a.).

Silistra, care arată numai cîteva case vechi luminate, în întunerecul brăzdat de ploaia zgomotoasă.

CĂLĂRAŞI

Un vechi sat şi schelă neînsemnată, din care Ştirbei-vodă a voit să facă un oraş, un port, o capitală de judeţ. Călăraşii purtară întîi numele domnului întemeietor, dar, după încetarea domniei acestuia, se întoarseră la vechea denumire: „Ştirbei-vodă" se cheamă astăzi numai o stradă principală şi gimnaziul.

Intrarea în Călăraşi pare să arate că planurile lui Ştirbei n-au fost tocmai bine atinse. O şosea se întinde printre case mici, printre magazii de lemn, unde se drămăluiesc grînele de ţărani cari strigă tare numărul baniţilor pe care hambarul le primeşte sau le restituie. În dreapta, pleacă încă o ulicioară de sat sărac.

Dar iată, în sfîrşit, o clădire mare, pe faţada căreia stă scrisă o deviză de învăţătură. E gimnaziul. Apoi ceva mai departe, într-un parc o alta, deosebit de frumoasă: Palatul Administrativ, care reproduce liniile micşorate, ale unuia din marile spitale bucureştene.

Pe cînd în lat două lungi străzi înşiră prăvălii mărunte, Strada Mare se desfăşură largă, cu case dintre care multe au două rînduri şi o înfăţişare plăcută. Aici şi în alte părţi ale orăşelului zîmbesc trecătorului vile gospodăreşti, despărţite de stradă prin cochete grădini de flori.

E un oraş creat de curînd: aceasta o arată sistemul european al străzilor, tăiate fără cruţare faţă de un trecut cu totul umil. Capitală de judeţ, el a primit podoabele de edificii publice ale acestora. Schelă frecventă, cum se vede din şlepurile ce aşteaptă încă şi la această vreme, Călăraşii dădură prăvăliile multe şi înţesate, care sînt şi o podoabă: cellalt centru al Bărăganului, Slobozia, îndeplineşte mai mult menirea de tîrg interior pentru mocani şi săteni şi, cu toată această concurenţă, bîlciul din Călăraşi nu-şi pierde mulţii muşterii şi vizitatori din ţară sau de peste hotarul dunărean.

[...] Iarăşi cîteva ceasuri de întunerec şi potop. Pe o înălţime, luminile chiorcoşate ale *Olteniţei* arată o schelă care trece răpede, lăsînd vaporului doi drumeţi români [...]

Ceva mai încolo, ploaia învinge, şi vaporul, ce nu-şi mai poate găsi calea, cu toată experienţa şi energia cîrmaciului, aruncă ancora pentru aşteptarea pînă în ziuă.

Abia se supţiază noaptea, la şase ceasuri din ziua următoare, cînd elicele încep a se învîrti din nou. Arareori cele două maluri, ce încep a se deosebi, se asamănă. Podoaba de păduri, o păstrează şi de aici înainte mai mult al nostru, pe cînd întinderi lungi de ţărm bulgăresc sînt goale, înnegrite, spălate de apă. E şes de o parte şi de alta — seş pustiu.

GIURGIU

Deodată, din partea noastră, încep a se vedea remorchere cu steagul nostru, şlepuri purtînd nume româneşti şi iniţialele N.F.R. (Navigaţia Fluvială Română). Pe mal, grămezi de mărfuri, vagoane, movile de cărbuni. Iar încolo, cîmpia goală, braţe de Dunăre, rătăcind prin nisipuri, bălţi. E Giurgiul. [...]

El începe cu străduţe ce se ridică la deal, cu pietre mari albe risipite, între căsuţe de mahala bucureşteană. Apoi, pe măsură ce se înalţă casele, pavajul se adaugă cu elemente mai egale, mai puţin zguduitoare. Pînă ce, în sfîrşit, sus de tot, te afli într-un complex de străzi cu desăvîrşire drepte, ca unele ce au fost croite în acelaşi timp pe dărîmăturile vechii cetăţi turceşti ce a ţinut piept creştinilor pînă în 1828: un granit desăvîrşit le acoperă deopotrivă, mărgenit cu elegante trotuare de bazalt. Clădirile sînt uneori frumoase, în cele mai multe cazuri curate. Prefectura e un impunător monument. Sînt case particulare care apar destul de îngrijite şi de armonioase în seninătatea lor, încît să poată aminti părţi din Strada Domnească a Galaţilor. În mijloc, un turn de observaţie, ca un minaret uitat, răsare dintr-o grădină publică pe care o încunjură zidurile pieţii centrale. Oraşul s-a pregătit, desigur, bine în aşteptarea mişcării comerciale ce se va desfăşura în curînd la picioarele sale. Căci grînele noastre muntene nu iau toate de-a dreptul drumul Brăilei, deci al străinătăţii cumpărătoare, ci găsesc mai ieftin drumul mixt: pe uscat pînă aici, la Giurgiu, şi de la Giurgiu înainte pe şlepuri către marele liman al exportului nostru.

Giurgiul are în faţă o insulă, unde au fost întărituri, pe care le acoperă astăzi însă, ca pe o ţărnă obişnuită, care n-ar fi stropită cu sîngele luptelor pentru lege şi putere, învălmăşeală sălciilor bogate în frunziş. Cînd vaporul atinge capătul ostrovului, Dunărea, împuternicită, îi cere silinţi mai mari pentru a tăia valurile ce se zbat în voie pe întinderea largă. Iată acum cîteva case albe, cu coperemintele roşii, care pătează singurătatea malului drept, pe cînd, pe cel stîng, Giurgiul se înfăţişează acum întreg, cu luntrile care lucrează dedesupt la bogăţia viitorului. Şi pe ţărmul străin se văd acum şlepuri ale serviciului nostru de navigaţie, un vapor românesc prin care comunică malurile, linii de drum de fier pe care sînt înşirate vagoane pentru transportul călătorilor, fragmente de chei întărind malul şi o pîrghie de ridicat mărfurile din vapoarele ce vin spre ponton. Mai departe ai o clădire foarte frumoasă care e un spital şi altele mai mici, acoperite cu plăci de tinichea roşie. [...]

SPRE TURNU MĂGURELE

Înălţimile balcanice cotigesc uşor şi se înfundă înlăuntrul ţării, unde dispar liniile lor rotunzite. În faţă, un alt şir de muncele face margene apei. Pe malul nostru, dintre păduri, răsare un ponton cu un steag rupt, ce flutură în s vîntul puţin mai potolit; pe aproape aşteaptă şlepuri străine. *Zimnicea,* la care ne oprim, e, ca

şi Piuă Petrei, ca şi Căit lăraşii şi Giurgiul, departe de ţărm, la ascunzătoare şi adăpost, unde n-o descopăr privirile. [...]

Ţărmul bulgăresc nu se teme de Dunăre, care poate numai să-i radă jos învelişul de verdeaţă ori să sape scorburi în lut, să dea la iveală stînca. El priveşte de sus rîul. În ţărmul românesc, dimpotrivă, stăpînă tonoasă şi răufăcătoare, e apa, care şuguieşte înecînd şi dărîmă la mînie. Pămîntul, slab, e venit din Dunăre, şi se supune chemărilor ei, coborîndu-se iarăşi ca mîl în adîncurile rîului. Dar ce nu pot face nisipul, lutul, ţarina, singure, poate îndeplini acelaşi material cînd e ţinut în adînci rădăcini împleticite. Aici copacul e prietenul, apărătorul, şi este sfînt pentru omul pe care-l ajută. [...]

TURNU MĂGURELE

Turnu Măgurele a fost o străveche strajă războinică, a romanilor latini, a romanilor greci, a barbarilor, a turcilor la sfîrşit, cari, din acest „Nicopolis cel mic", aveau în mîna lor, pînă foarte departe, satele dijmuite sau aduse în robie. Acum, *turnul* temut atîta vreme nu mai e nicăiri, nici măcar ca o podoabă de grădină, cum e celălalt *turn* de la Severin. Orăşelul nou, crescut de pe la 1830 încoace, contemporan în modernitate cu Brăila, Călăraşii, Giurgiul şi Severinul, se ascunde vederii între arborii săi încă verzi. [...]

O şosea duce spre port, între sălcii cu trunchiul borchinos, bolfos, spîrcuit de ramuri strîmbe, ce se răşchira fără frumuseţă. Jos, malul dunărean e acoperit de buruieni de apa, pe care le-a sîngerat, ucigîndu-le, toamna, de porumbişti brune, de păşuni pentru vitele îmbelşugat cornorate. Linia trenului, aproape paralelă cu şoseaua, se deapănă înainte, pe podişcă ei pleşuvă. Între drumul de fier şi cel de piatră, cărări se strecoară prin ierburile uscate: dungi negre, umede, pe care lunecă mai uşor roţile micilor căruţe ce se întorc goale după descărcat. Pe cînd altele pline, căruţe cu cai şi cară cu boi, înaintează încet pe şosea, în lungi şiruri, ducînd supt acoperişul de coceni care-i fereşte de ploaie, sacii umflaţi de boabe. [...]

Ca un semn al celor din urmă lupte ale noastre aici, malul românesc înalţă ceva mai în susul apei un monument.[1] El domină, căci aici malul ne ajută pe noi: pentru întîia oară în acest unghi oltean al Dunării noi avem înălţimile.

Dar şi aici rămînem cu livezile noastre, ai căror arbori, frumoşi încă, împodobesc dealul scorburos şi tăiat de dungi. De la aceste două daruri ale naturii, *Calafatul,* care e vechi numai ca schele şi nu ca oraş, îşi capătă o parte din fru-museţa prietenoasă. Iar altă parte i-a dat-o gustul nostru pentru ceea ce e elegant, drăguţ. Cele două biserici sînt frumoase, şi pe malul apărat de cheiuri de piatră se văd case plăcute, vesele, primitoare. Printr-o

[1] Este monumentul închinat eroilor căzuţi în războiul de independenţă din 1877 (n.n.).

tăietură adîncă a dealului, înaintează o frumoasă stradă plantată cu arbori. Şi din mijlocul unei dumbrăvi priveşte o căsuţă ţărănească încăpătoare şi curată, ca o afirmare a vieţii de sate, stăpînă, de unde pornesc oltenii zdraveni, cu figura nobilă, cari aşteaptă la ponton sau păzesc mîndri pe mal în uniforma oştirii noastre.

Mai încolo, numai îmbrăcămintea verde a copacilor face o deosebire între cele două maluri joase, prin care peste puţin rîul soseşte, în linie aproape dreaptă, de la Severin.

Cetate. „Cetatea" va fi fost altă dată. Acum e numai un sat, destul de departe de ţărm, un mare sat cu o mare biserică. [...]

De la Cetate încolo — pe malul drept se văd bărci şi o casă cu mai multe rînduri — ţărmul bulgăresc se suie în dealuri de lut goale, care privesc linia şeasă a României, mărgenită de păduri sau de grupuri răzleţe de arbori.

Acest ţărm drept, pe lîngă care trece vaporul, e de o mare frumuseţă. Din dealuri ţîşnesc pe alocurea stînci goale asupra apei. Lanuri vinete, fîneţe verzi, şiruri măiestrite de copaci se tot schimbă.

Printre păduri, mai dese pe malul nostru, păduri de toamnă cu verdele stropit de aur şi sînge, printre coaste de arătură proaspătă şi de imaşuri veştede, pe lîngă ostroave părăsite — spre Severin. Casele sînt rare: dincolo albe supt coperişul roşu, dincoace ascunse supt căciulile de stuf ale sărăciei. Drumuri se înfundă înlăuntrul ţării, spre culmile ce se văd în fund, ca un zid cu vîrful muşcat, de un albastru bătut de brumă. Apa se face deodată îngustă, şi nisipul ce-i zăcuse în fund, prelungeşte acuma ţărmul. Carpaţii se apropie de Dunăre, s-o strîngă, şi valurile-i strîmtorate se vor lovi dincolo, îndată, în straja Balcanilor. Mîntuirea e numai în săparea adîncului, unde, şi acolo, se împotrivesc stînci ascuţite.

Mai nerăbdători sînt deocamdată Carpaţii. Ei scot mai înainte stîncile lor, învelite cu iarbă uscată, cu arbori şi tufişuri, verzi, roşcate. Ele se dau în lături, şi un cerc se deschide într-un mal mai jos. Pe acesta e prins Severinul, cu nenumăratele-i case în colori vesele, cu grădina-i străbătută de „turnul" vechi — cel mai frumos din oraşele acestei regiuni a Dunării.

TURNU SEVERIN[1]

Severin se chema locul: satul lui Severin — un nume foarte obişnuit în aceste părţi; Turnu e o amintire a turnului presupus roman pe care-l cuprinde acum o frumoasă grădină publică, ce se coboară spre Dunăre, cu alei, poduri, inscripţii încadrate şi rămăşiţe, solid prinse cu ciment ca piatra, ale unor ziduri încunjurătoare din bolovani neregulaţi şi din bucăţi de cărămidă — lucru vădit medieval — din care face parte şi turnul. [...]

El s-a dezvoltat pe acest teren, unde o dată, în vecinătatea imediată a primejdiosului mal turcesc, nu mai rămăsese nimic decît înalta stîncă goală a malurilor. Ingineri au desemnat piaţa largă,

[1] Azi Drobeta-Turnu Severin (n.n.).

încunjurată de mari clădiri ale statului, de hoteluri moderne şi cafenele pentru înfrăţirea neamurilor, ei au făcut să radieze străzile, care n-au înaintat, deci, de-a lungul anilor după sporirea gospodăriilor şi iniţiativa capricioasă a fiecăruia, ca aiurea. [...]

CERNEŢI. TOPOLNIŢA

La vreo jumătate de ceas de la Severin, peste un şes „amânat rar cu cazărmi şi fabrici, e Cerneţii, răspîndit în neorînduială supt dealuri de lut gîrbove. Azi nu se văd acolo decît căsuţe scunde, cîte o tainiţă de ţigani potcovari, locuri îngrădite, dar goale, şi trei biserici, dintre care una, cea mai mare, a fost făcută de Grigore Ghica în veacul al XVII-lea şi, ca şi aceea din Dragoslave, înfăţişează în mai mic turnul mănăstirii din Cîmpulung. Pe cînd se coseau bălării pe malul unde „turnul" răsărea deasupra Dunării măreţe, Cerneţii era o capitală de judeţ. Negustorii ţineau prăvăliile în vale; mai sus, drumul spart, cu farîme de caldarîm între curţi pustii, era cuprins de case, „de amîndouă laturile, ca la Diiu (Vidin)", spune un bătrîn care a mai apucat vremile acelea. Unde e culmea aceea dezgolită, se înălţau curţi boiereşti, căci aici era oraşul pentru boierinaşii şi boierii mehedinţeni, Glogovenii, Miculeştii, şi atîţia alţii, între cari Tudor însuşi.[1] [...]

Între un deal portocaliu, dezgolit şi cu faţa năruită, şi între altul se zăreşte un turn alb. Peste puţin ai înainte-ţi schitul.

E zidit de căpitanul, apoi aga Buliga, mort în biruinţa de la Finta a lui Matei-vodă asupra cazacilor şi moldovenilor, la 1653. Stilul e acela de la Arnota: turn cu zimţi, pridvor, ocniţe pe laturi; dar trei muchi răsar din umflătura altarului. Zugrăveala, bună, e făcută de doi meşteri, cari arată ei înşii că au fost unul grec, altul „vlah". Buliga şi soţia, apoi o fiică a lui, dorm în pronaos, care e despărţit de naos printr-un zid străbătut de o uşă joasă. Ca îndeobşte

Înaintea lui Brâncoveanu, podoabele în piatră săpată, lipsesc cu totul.

De jur împrejurul schitului alb sînt răspîndite ca florile de primăvară multe oi albe, al căror cioban nu se vede. Supt dealurile verzi şi roşii, alba Topolniţă fuge, în şoapte, la vale

[.....
.....]

SINAIA

La Ploieşti încă te afli în margenea muncelelor de pruni şi de vii, şi-n zarea de sus se străvede într-un albastru nelămurit zidul despre Dunăre al cetăţii Carpaţilor.

Una din cele mai străbătute linii de drum de fier duce pe aici către dînşii: de la capitala şesului bogat în oameni şi în roadă la cea mai înaltă întruchipare a muntelui pustiu — de la Bucureşti la

[1] Cula lui Tudor Vladimirescu este astăzi muzeu memorial (n.n.).

Bucegi.

Întîi apar, în dreapta, spre Buzău, înălţimile mai blînde pe care le străbat rădăcinile pomilor hrănitori. Livezi, case albe, bine clădite: o înfăţişare de Arcadie îmbelşugată ş mulţămită. Linia e cuprinsă îndată pe amîndouă părţile de aceste culmi supuse hărniciei omului, deprinse a fi dijmuite în fiecare toamnă. [...]

Pădurile iau locul livezilor, dar nu ele stăpînesc vederea. Cît cuprinzi cu ochiul, se amestecă între ele înălţimi capricioase, ale căror modîlci nenumărate se simt supt verdeaţa sau aurul ierbii ce ascunde foarte puţin alcătuirea lor ciolănoasă. Între dînsele se rotunjeşte uneori un larg cîmp de prund, pe care l-a lăsat în urmă ca pe o jucărie părăsită aceiaşi rîuleţ albastru, limpede, care fuge acum în jos spumegînd pripit peste piedeca bolovanilor, atunci cînd el era un mînios şivoi, care îneca văile, rupea malurile şi legăna bolovani smulşi de valurile sale tulburi în mînia fecunda a primăverii. Cîte o tăietură din vechi lovituri de secure ale naturii, arată suprafeţe verzui, roşietece sau negrii, sămănate de pietricele. Mai departe însă, aceleaşi deschideri în trupul muntelui nu mai vădesc decît rîndurile de piatră, îngrămădite în nemărgenita scurgere a veacurilor moarte, pe cînd deasupra triumfă în voie pădurile dese.

Iată, între ceilalţi arbori, pe care-i dezbracă vînturile reci ale toamnei, vînjosul, impasibilul brad, atît de supţi-ratec şi atît de trainic. Alte înălţimi, şi mai mari, ridică mai presus de cingătoarea lui totdeauna verde tufişuri de copaci închirciţi, cărora abia dacă li îngăduie stînca această viaţă săracă. În fund stau unul lîngă altul, ca o manifestare a celui mai adînc trecut, a celei mai neînvinse puteri şi a celei mai înalte întrupări a măreţiei, Bucegii, Vîrful cu Dor, Jepii, Caraimanul. Zăpada unei împărăteşti bătrîneţe li acopere culmile ascuţite, creştetele de stîncă.

Jos, vile se prăvălesc pe o înălţime mai mică, supt ziduri acoperite de brazi, întunecate ca o veşnică ameninţare, chiar atunci cînd razele soarelui se joacă pe ascuţişurile mai îndrăzneţe. E *Sinaia:* mănăstire, castel regal, staţie de aer pentru lumea cea mai bogată, aşezare industrială şi sat.

Mănăstirea e cea mai veche. Sfinţenia pustietăţii, păzită de vulturii stîncilor, de urşii greoi ai peşterilor, nu era străbătută decît de pasul prevăzător al haiducului ce-şi cîntă cîntecul de libertate şi răzbunare între brazi. [...]

Dar Sinaia, frumoasa, lăudata Sinaie nu este şi nu poate fi un oraş. Răcoarea cheamă la dînsa şi frigul timpuriu o pustieşte.

Căci se văd şi aici marile neajunsuri ale clasei bogate de la noi. Fiecare trăieşte pentru sine şi pentru clipa prin care trece. Atîtea vile n-au creat nimic comun pentru locuitorii lor. Nici un loc de întîlnire culturală, nici un teatru, nici o bibliotecă, nici măcar un şir cuviincios de prăvălii pentru toţi bogătaşii aceştia, care vin cu munţii lor de cufere. Şi astfel durabil, logic, normal e aici numai ce nu porneşte de la dînşii: mănăstirea cu biserică nouă, destul de frumos reparată de dd. Mândrea şi Pompilian şi aşa de luxos

împodobit — e şi lumină electrică ! — apoi clădirile Curţii regale, fabricile şi, pentru ele şi pe lîngă ele, căsuţele satului ţărănesc. Ei, eleganţii Sinaii, sînt spuma care nu foloseşte şi se împrăştie.

Peste vreun ceas eşti la *Predeal,* trecînd prin căsuţele de vară ale *Buştenilor,* alt adăpost de bucureşteni, şi prin fabricile *Azugai.* Graniţa e tăiată prin codrul muntelui înalt, graniţă, grea de trecut şi aspră [...]

DE LA PREDEAL LA BRAŞOV

Din văile înguste cu malurile bătute în ace de brad ale Prahovei ajungi pe acea culme, puţin înaltă dealtminterea, căreia i se zice cu un vechi cuvînt, de mult ieşit din întrebuinţare: Predealul. Odată era aici numai o mică trecătoare pentru puţinii săteni din sălaşele vecine, pe cînd drumul cel mare între Braşov şi Ţara Românească se desfăşura larg pe drumurile bune şi sigure ale şesului roditor de supt munte, pe la Rîşnov pînă la cetatea Branului, unde, în împrejurimi zîmbitoare, de pajişti înflorite, se deschide pasul cu acelaşi nume. Vremuri nouă au cerut însă scurtime, repeziciune. Cărarea din codrii de brad s-a prefăcut după 1800 într-una din cele mai bune şosele netede ale lumii, şi peste cîtva timp calea ferată, nemulţămindu-se numai cu atîta cîştig de vreme, a sărit de-a dreptul pe înălţimi, s-a sprijinit pe rnargeni de rîpi şi a străpuns măruntaiele stîncii. Unde rătăciseră oierii, cu turmele, au răsărit cantoane, plantaţii de telegraf, fire roşii de telefon, lungi chervane de mărfuri, suind încet în pocnetul bicelor, şi mari jucării de fier fumegînde, lunecînd ca şerpele pe şinele lucioase. [...]

BRAŞOV

[...] Noua mişcare industrială a schimbat foarte mult înfăţişarea Braşovului. Cum vii de la gară vezi case oarecare, gospodine greoaie, fără frumuseţă şi fără semn deosebitor. Strada largă ca oriunde merge tot printre ele. De sus, Cetăţuia, e mai mult o podoabă plăcută în vîrful muncelului verde. Cînd ai ajuns la mijlocul oraşului, privirea, care se poate mişca larg, urmăreşte liniile drepte ale unei primblări mărgenite de cafenele, de vile, de clădiri cu totul noi şi străbătută des de gîlgîirile de fum ale tramvaielor. [...]

Ceva mai interesantă e piaţa, cu *Casa Sfatului,* care aruncă un turn înalt dintr-o casă veche cu cerdac, ferestrui şi bolţi adînci, unde stau schimbători de bani şi cîrciumari pentru zilele de tîrg, cînd tot acest larg cuprins al Tîrgului Cailor se umple de zarva ţărănimii venite pentru tîrguielile săptămînii şi vînzarea bucatelor, brînzeturilor, din care ele se plătesc. Mai vezi prin unele căsulii mai bătrîneşti vechi firme de negustori români, care nu s-au „înălţat" încă mai presus de îndeletnicirea strămoşească. În fund, e biserica săsească, neagră de foc şi neagră de ani, uriaş gîrbovită şi purtînd

în frunte un turn prea mic, făcut de mîntuială, şi care samănă cu cornul de pe nasul unui greoi rinocer. Dacă vei apuca, în sfîrşit, la dreapta şi la stînga vei găsi, în străduţe paşnice rămăşiţe de ziduri, bastioane rătăcite, arcuri de pietre întinse deasupra cărărilor fără lumină.

Mai departe şirul de case se întrerupe, şi o a treia cingătoare încunjură Braşovul. Ai Tîmpa în faţă, şi spre dînsa duce în stînga un lat drum de plimbare care tot înaintează pe coaste de deal şi dă din loc în loc privelişti minunate peste coperişurile roşii şi negre ale oraşului întreg. În unele zile de primăvară sau de toamnă, limpezi şi umede, puţine drumuri sînt mai frumoase decît o rătăcire singuratecă printre acei copaci bătrîni, care-ţi tremură din frunze o bună primire. [...]

O tăbliţă în trei limbi, dă liniei de clădiri din faţă numele de „şira lui Şaguna", *[...]* acela care a sfătuit şi ajutat în tot chipul, care a binecuvîntat şcoala cea mare a românilor din Braşov, *gimnaziul,* glorios astăzi prin numărul şi însemnătatea acelor care au căpătat învăţătură şi creştere în odăile spaţioase cu fereşti micuţe ale trainicei zidiri în vechi stil gospodăresc.[1] Din faţada puternică, dar fără pretenţii, din toată alcătuirea acestei zidiri se desface un spirit de frăţie patriarhală, de bună muncă smerită, care rămîn însuşirile de căpetenii ale acestei şcoli neîntrecute în felul său.

O şcoală „normală" sau primară, o şcoală reală sînt adăpostite în aceeaşi clădire a gimnaziului. Mai în lături, pe străduţa din stînga, cu podeţe de lemn supt care gîlgîie apa, o şcoală comercială, de întemeiere mai nouă. O şcoală de gospodărie pentru fete se află în cealaltă parte, pe strada din dreapta, care urcă destul de răpede spre dînsa.

Odată, în acest sălaş al şcolilor, unde se vede la dreapta movila pe care-şi uscau şi-şi usucă şi astăzi postavurile de casă femeile din Braşov, în această crestătură de vale, unde o fulgerătură de apă se pierde supt ruine în dosul caselor noi, era capătul de sus al cetăţii saşilor. Veneau către munte, locuri goale, maidane fără locuitori. Spitalul cu faţada foarte păcătoasă şi atîtea altele s-au făcut numai tîrziu, în vremea noastră. Din vechime, abia sus în umbra muntelui, sub Tîmpa, se răsfăţau între pometuri căsuţele Şcheilor, cu crucea răsăriteană în frunte şi marile porţi de lemn săpate după frumoasa noastră datină ţărănească. [...]

Meseriaşii din cealaltă latură a Braşovului, din Braşovechi, îşi iau şi ei partea-n înceată şi sigura luptă pentru căpătarea luminii şi puterii, şi nu se poate să vezi, în rîndurile oamenilor săraci, foarte

---

[1] Fostul liceu „Andrei Şaguna" cu o veche tradiţie în ceea ce priveşte învăţămîntul românesc se bucură de celebritate şi datorită unor personalităţi ale culturii româneşti care au frecventat şcoala ca profesori. Pe culoarele clădirii şi în sala de festivităţi în care s-a prezentat în 1882 opereta lui Ciprian Porumbescu “Crai Nou", se află numeroase portrete şi plăci memoriale ale profesorilor şi elevilor. Dintre aceştia amintim pe Lucian Blaga, Octavian Goga, Ştefan O. Iosif, Titu Maiorescu, iar ca profesori pe Mişu Popp, Virgil Oniţiu, Ciprian Porumbescu, Gheorghe Dima, Iacob Mureşianu ş.a. (n.n.).

împovăraţi de muncă, mai multă tragere de inimă, mai multă bună înţelegere şi pricepere firească decît la reprezentaţiile de teatru pe care le dau în iarnă meşterii şi calfele din această suburbie braşoveneasc㠖.

ÎMPREJURIMI ALE BRAŞOVULUI; TÎMPA, RÎŞNOV

Muntele Braşovului e Tîmpa, care-l ocroteşte şi-l strînge de piatra lui aspră. Spre dînsa se urcă în rotocoale un drum de pădure, care se poate număra printre cele mai frumoase din lume. Fără oboseală, prin marea linişte de umbră dulce, ajungi sus într-un ceas. [...] Vezi atunci grămada mare de coperişuri care supt munte face temeiul cetăţii şi din mijlocul căreia se înalţă Biserica Neagră, mică de aici ca o jucărie. Înainte, clădiri noi se revarsă pînă la dunga depărtată a cazărmilor galbene. Iar, în stînga mai ales, fire roşii de ţiglă se înfundă prin desişuri de arbori şi pătrund pînă la margenea zării. Drumuri albe lunecă şerpuite sau ţîşnesc drept ca o săgeată; în vîrful celui mai lat şi mai alb din ele se vede un sat de departe, cu căsuţele strînse la un loc.

[...] Ca oraş cu însemnătate încă din timpurile vechi — aşa cum a fost Ocna pentru Sibiu — a stat alături de Braşov Rîşnovul.

Drumul trece prin şirul de căsuţe al Braşovului Vechi, care nu sînt însă mai vechi decît ale noului Braşov de supt Tîmpa, ci sînt mai mici numai. Lîngă o casa parohială care se clădeşte acum, cu mult lux de piatră cioplită, se înalţă într-un cuprins de ziduri cea dintîi biserică săsească a Braşovului, căldirea gotică mai smerită a Sfîntului Bartolomeu, pe păreţii căreia se păstra^ în formă de cronică amintirea păţaniilor şi luptelor oraşului.

Coteşti la stînga, pe lîngă o veche rafinărie de petrol. De o parte e linia munţilor împăduriţi, limpede albastră sau învăluită în negura de praf a drumului secetos; de cealaltă, se desfăşură pînă la alt rînd de înălţimi şesul Bîrsei, care se acopere pe rînd de sămănături verzi, de mirişti uscate şi de pîlcurile zăpezii. Cel dintîi sat ce răsare dintr-a-colo e *Ghimbavul*[1]*.* Un moşinoi de coperişuri roşietice, peste care se ridică acoperişul ascuţit al unei biserici care nu are nici înălţimea stăpînitoare, nici înfăţişarea de cetate a bisericilor săseşti din părţile Sibiului.

Trecem prin *Cristian,* cu case mari, verzui, aşezate strîns una lîngă alta, în linii drepte. Curţi bine închise, pline de şuri şi grajduri trainice, purtînd însemnarea datei cînd s-au clădit. Tipul nu e aşa de curat ca în aceleaşi părţi sibiene; cerdacul dinspre curte lipseşte, şi vechimea nu se arată în nici unul din amănuntele clădirii. [...]

Îndată se ajunge la *Rîşnov.* Aici este o piaţă, o primărie mai mare, un hotel comunal, zidire înaltă, cu două caturi şi biliard. [...] Adevărate străzi se desfac în toate părţile. Pe o mare culme, unde stînca răzbate printre mărăcini, se vede un castel mare, cu multe bastioane, care ar părea dedeparte neatins, locuit şi gata de luptă,

[1] Azi comună suburbană (n.n.).

ca şi cum vechile turnuri ar păzi încă despicătura neagră a fereştilor înguste. Cînd te sui însă cu multe silinţi prin grămezile de bolovani, pînă la cununa de ziduri, te primeşte un vechi paznic, înconjurat de găinile şi purceii lui; acela e castelanul Rîşnovului, şi el n-are la îndemînă alt ostaş decît baba care-i găteşte de mîncare; de pe ziduri nu se văd alţi duşmani decît cetele de case acoperite cu zale negrii ale caselor din satul de jos în vale. Odată era însă aici un singur adăpost, spre care nimeni nu cuteza să se suie; în odăi era loc pentru toată bogăţia orăşenilor, pivniţile adînci erau pline de bucate şi apa se scotea bună şi din belşug din fîntîna în care pînă la adîncime de mulţi metri paznicul face să se coboare funia de încercare, purtînd în vîrf o luminare care nu se stinge.

DE LA BRAŞOV LA FĂGĂRAŞ

E o dimineaţă de toamnă foarte caldă, de un albastru sigur şi nemilos. N-a plouat de trei săptămîni, şi nori de praf plutesc într-una asupra depărtărilor.

Aceeaşi ieşire din Braşov ca şi pentru Zărneşti. Dar de la o vreme cotim spre dreapta, unde ne cheamă de departe marea culme rotunjită a Codlei. [...]

Trăsura se strecoară pe un drum între dealuri împădurite. Ea trece peste puţin de dealul cel mare, cu vîrful crăpat în două şi despre care birjarul asigură că foc îl arde în măruntaie, gata să dea năvală în afară. Şi mai departe trecem printre înălţimile înverzite. De o parte, la stînga, pădurea e puternică şi acoperă bine cu fagii ei largi în ramuri coastele blînde, de lut roşietec. De altă parte, bieţi copăcei şubrezi, cu frunza uscată înainte de timp, abia se prind în ţarina mai gălbuie, în două cu nisip. Şi mai încolo, nu mai sînt decît trunchiuri tăiate în coasta nisipoasă, dogorită de soare. Nu e nici bucurie, nici altă frumuseţă decît a marilor linii paralele, a dungilor larg încrestate, din care se alcătuieşte acest ultim colţ apusean din Ţara Bîrsei. În dosul pădurilor celor dese răsare din cînd în cînd uriaşul dinte cenuşiu al Pietrei Craiului, arătînd aşezarea Zărneştilor şi margenea ţării.[1] [...]

Cînd ai ieşit din Perşani, eşti într-un şes mai larg. Abia se văd la dreapta dealuri întunecate, spre Braşov. În stînga, munţii de peste Olt apar ca o dungă vînătă în lumina potolită a serii. Iar, în faţă, apusul de soare acopere pînă departe cerul de o strălucire ruginie, aurie, verde, care se pierde cu încetul, străbătută de ultima rază ce ţine pînă tîrziu, în albastrul de o limpeziciune desăvîrşită. Într-acolo parcă mistuie sate şi ţinuturi întregi flăcări de pustiire şi moarte. Iar la spate se ridică, înroşită de negura serii şi sălbatec de sîngeroasă, luna plină, care-şi începe suişul măreţ, limpezîndu-se tot mai mult în înălţare.

E acum noapte, dar o noapte de lumină ca aceea, cînd străbaţi printre casele *Şercaii.* Marele sat arată o şcoală înaltă, un turn vînjos, o bună biserică veche, apoi multe străzi largi înzestrate

[1] Ţara Bîrsei (n.n.).

cu de toate cele ca în Codlea. [...]

ORAŞUL FĂGĂRAŞ

Ce nu trezeşte pentru noi numele acesta de Făgăraş ? în ceaţa timpurilor celor mai depărtate vezi satul românesc de lîngă pădure, care-şi ia numele de la fagul ocrotitor, din care s-a făcut făgăraş spre deosebire de făgaş, precum locuitorilor satului Vlădeni li se zice, în loc de acelaşi nume, Vlădenii — Vlădărenii. Satul creşte, se înalţă, în jurul lui se alcătuiesc altele. Este acum un adevărat Ţinut al Făgăraşului. Un Crai unguresc, care avea nevoie împotriva păgînilor de la Dunăre de ajutorul domnului românesc de peste munţi — Ludovic cel Mare el însuşi — face din acest pămînt oltean un dar de împăcare şi de ispitire pentru acel voievod al plaiurilor vecine, pe care-l crează duce al Făgăraşului. După ducele Vlaicu-vodă vin alţii din acelaşi sînge şi de pe acelaşi scaun de stăpînire: Mircea, Dan, Vlad Dracul şi fiul său, încă mai îndrăcit, Ţepeş, apoi frumosul Radu, adus pe aripa turcilor prieteni. Coroana ducală se păstrează apoi numai în titluri şi în amintiri.

Ducii-voievozi aduc dincoace de vîrfuri boieri de-ai lor, cărora li se încredinţează moşii întinse în schimb pentru slujba de ostaş şi întîmplătoare daruri. Chiar în mijlocul şesului, la o foarte mică depărtare de şerpuirea lată a Oltului se ridică o cetate de priveghere, încunjurată cu ziduri trainice durate din cărămidă şi bolovani. Acolo stau, judecători de pace şi fruntaşi de război, pîrcălabii lui vodă, mai mari peste toată această voinicime neastîmpărată ce se zbate în jurul lor. [...]

Apoi Mihai Viteazul cucereşte Ardealul. Printre cele dintîi măsuri ale lui e şi aceea de a se asigura despre Făgăraş, unde acuma hotărăsc dregători de-ai lui. În cererile sale către împăratul e şi cererea, pentru el şi toţi urmaşii săi, a străvechiului Făgăraş românesc. Cînd, învins, el e silit a-şi da nevasta, mama, copiii în paza străinilor ce nu se încred în dorinţa lui de pace, aici în cuprinsul zidurilor făgărăşene se închide durerea nemîngîiată a doamnei Stanca cu ochii în lacrimi, copilăria umbrită de primejdie a plăpîndului copil care s-a chemat o clipă Nicolae-vodă al Ţării Româneşti şi nu mai e acum decît fugarul, robitul fecior de domn „valah" Pătraşcu. Spre acest Făgăraş cu zăvoarele trase asupra comorilor inimii sale, se îndreaptă, după biruinţa răsplăti-toare de la Gorăslău, gîndul îngrijorat, înduioşat al lui Mihai. Era să plece întracoace, cînd suliţile-i intrară în „cinstitul trup" pe cîmpia Turdei, într-o frumoasă dimineaţă din August. [...]

Din trecut a rămas cetatea, care e chiar în mijlocul oraşului, înconjurată de o grădină măricică. Ea nu e o ruină, căci o locuiesc catanele. N-are crenele rupte şi ziduri zguduite, negre de funinginea zilelor multe. Greoaia clădire a fost deseori prefăcută şi a pierdut de mult orice stil, şi aproape orice chip. Buruiana sălbatecă nu-i îmbracă lespezile, de pe care atîrnă hainele mai mult sau mai puţin spălate ale ca-tanelor sau pe care se înşiră şirurile de

pedeştri şi călăreţi văpsiţi în negru care slujesc pentru tragerea la ţintă. [...] Cea mai frumoasă clădire istorică e biserica, pe care a hărăzit-o făgărăşenilor larga mărinimie domnească a lui Constantin Brâncoveanu. În mijlocul unei întinse curţi de iarbă deasă sămănată cu morminte noi, se vede pridvorul pe stîlpi, turnul pus într-o parte, mic şi ţuguiat sub coperământul lui de ţigle, şirul fereştilor încunjurate cu cadre care sînt lucrate ca acelea din Moldova anului 1650, cu rozete şi linii gotice, şi în sfîrşit altarul poligonal din fund. Poţi vedea încă frumoasa inscripţie din faţada, încunjurînd stema munteană a vulturului cu crucea în plisc, zugrăveala frumoasă, înnoită numai în tindă pe la 1770, catapeteasma săpată şi aurită. [...]

SPRE SIBIU

[...] După *Porumbcic* linia de dealuri, care ascundea aproape cu totul, din a dreapta, munţii, se prăbuşeşte în căderi repezi, ca o costişă de cetate. Eşti mai aproape de ştergarul de argint al Oltului întins pe pajiştea verde. Valea se: tot strînge, pregătind o închisoare apei care s-a deprins a merge lin şi vesel, de cîte ori nu duce în sine mînia năpraznica a pîraielor muntelui, a rîurilor de prin sate.

Pe o modîlcă a şesului oltean se revarsă un sat mare, cu multe coperişuri roşii şi două biserici greoaie, dintre care cea mai depărtată e înnegrită de timpuri. La el duce o strajă de plopi vechi, şi alţi tovarăşi de bătrîneţe ai lor se îngrămădesc în cuprinsul foarte larg al unor ziduri de cărămidă înroşite e ruma. [...]

Avrigul lui Gheorghe Lazăr, care a pornit de acasă ca un dascăl sărac la copiii unei cocoane bogate din Bucureştii cei cu carte grecească pentru lume, şi cu carte românească numai pentru biserică, şi care a dus cu sine binefacerea acelui spirit naţional pe care-l răspîndise dincoace şcoala lui Clain, Maior şi Şincai. Înviorătorul unor timpuri veştede a rămas totdeauna dascăl sărac, precum plecase, şi într-o zi, după tulburările de la 1821, în care nu şi-a putut afla rostul, o căruţă ţărănească îl aducea bolnav de moarte în locul umil de unde plecase la drumul lui de apostol. În mijlocul Bucureştilor, în marmură, avrigeanul pletos cu mustaţa mică, muşcată în clipele de amărăciune, stă în picioare, făcînd o mişcare care, în numele spiritului, porunceşte Timpului să se schimbe; aici ţarina lui se amestecă în pămînt cu ţarina altor plugari, fraţii, părinţii, moşii şi strămoşii lui, tot iobagi de-ai lui Bruckenthal şi ai altor nemeşi de cei cu copacii din vale. Un mic semn de piatră cu cîteva slove arată că acest trup de sărman zace în pămîntul bisericii.[1] [...]

[1] La Avrig, un frumos monument realizat de sculptorul Corneliu Medrea cinsteşte memoria marelui iluminist român, iar pe casa natală se află o placă memorială al cărui text a fost conceput chiar de N. Iorga:.Aici în casa săracă de ţăran robit s-a născut Omul cu credinţă tare — Gh. Lazăr. Predicatorul mîndriei trecutului şi Pregătitorul îndeplinirilor viitorului" (n.n.).

SIBIU

[…] Piaţa pe care o stăpîneşte biserica mai nouă a catolicilor, amintire din timpurile cînd Austria rezematã pe iezuiţi chema pe eretici la picioarele Madonei catolice, această maie şi frumoasă piaţă are prăvălii cu vitrine moderne, dar casele au păstrat mai toată smerenia paşnică a trecutului. Tot între clădiri de acestea — cu fereşti mici, obloane, înalte coperişuri de ţiglă şi curţi pline de umbră umedă — merge strada în jos către promenada Bretter, către parcul orăşenesc, veche dumbravă cu drumuri netede şi tari, luminate astăzi cu o electricitate supărătoare pentru întîlnirile de noapte, iar în sus către cotloanele ce duc la gara, în povîrnişuri repezi. Atîtea şi atîtea ulicioare suie, coboară, lunecă, printre căsuţele bătrîne, care adăpostesc în cuprinsul lor de umbră tristă tot alte bucurii şi dureri ale vieţii şi arată în acelaşi cadru înnegrit de fereastră măruntă tot alte chipuri bălane şi albe de fete cuminţi şi de fete zglobii. În cutare din cele mai mici printre hudiţe caldarîmul zmuncit e aşa, de singuratec, obloanele se închid aşa de deplin şi e atîta tăcere în curţile negre, încît pare că trecerea veacurilor nu s-a petrecut aice şi că prin aceste ascunzători de oameni stau încă aceia care au luptat cu turcii sub Iancu-vodă din Hunedoara sau şi-au văzut steagul închinîndu-se înaintea lui Rareş Moldoveanul. Şi iarăşi acele timpuri îţi cuceresc gîndul cînd pe lîngă desişurile de copaci, care în marile şi vestitele spitale încunjură de linişte suferinţa şi agonia omenească, vezi perindîndu-se zidurile zdrenţuite din care se macină cărămida în dîre ce par de sînge viu, şi bastioanele sure îşi înalţă printre cuceririle timpului nou ţuguirile lor bătăioase de unde în atîtea rînduri din mîna meşterilor îndîrjiţi în apărarea bogăţiei şi cinstei lor a pornit moartea duşmanilor. Şi aiurea sînt de aceste colţuri neschimbate: de jur împrejurul bisericii, de pildă, unde casa preoţească arată săpături frumoase, şi lîngă zidirea de cazarmă sură şi verde a gimnaziului săsesc şi se iveşte pe straşnicele ei temelii casa neagră în care a locuit acel Mark Pemflinger conte al saşilor, om de îndrăzneală şi de avînt.

Încă din timpuri destul de depărtate se întîlnesc români în acest Sibiu, care, la începutul începuturilor, trebuie să fi fost, un sat al lor, împrejmuit apoi cu ziduri şi ridicat la înălţimi de bogăţie şi lumină de către oaspeţii germani. În curtea bisericii […] se află pe laturea cimitirului bucşit de morminte o frîntură de piatră albă pe care slove frumoase înseamnă anul 1631, numele Vlădicăi românesc Ghenadie al Balgradului şi al lui Stan ctitorul. A fost deci în Sibiu încă de atunci, undeva pe la margine, o aşezare de români, săteni săraci cu case mărunte şi şubrede, pentru care s-a simţit şi nevoia de a se înălţa o biserică […]

Visul lui Şaguna de mîndră Mitropolie românească s-a îndeplinit: dacă pe locul capelei greceşti dărîmate se înalţă o ciudată clădire cu un trup bondoc, imitat după al Sfintei Sofii din Constantinopol, şi cu două braţe deşirate de turnuri ce zbucnesc în

faţă ca doi plopi, această mare zidire cuprinde în ea cea mai frumoasă pictură bisericească ce se poate închipui la noi, opera lui Octavian Smigelschi. Dău-năzi, în august 1905, s-a inaugurat un palat naţional românesc, cu *Muzeu* şi *Teatru,*[1] altfel numai o mare zidire prozaică, şi cu acest prilej s-a strîns o astfel de mulţime românească, de amîndouă părţile munţilor, cu căpeteniile culturii şi politicii în frunte, încît Sibiul şi-a trăit fără îndoială cele mai frumoase din zilele sale şi cele mai pline de binecuvântare pentru viitor.

OCNA SIBIULUI

Un drum paralel cu al Sălişţii duce spre Ocna. In stînga sînt zimţii albăstrii ai munţilor, cei făgărăşeni de o parte, ai Răşinarilor de alta, şi prin crestătura dintre alte două şiruri se ghiceşte valea strîmtă a Oltului. In dreapta, sînt delule-ţele pe care le pătează viile Sibiului, iar mai departe mijesc coperişurile de ţiglă roşie, amestecul de alb şi trandafiriu, supt livada pomilor bătrîni, unde e *Rusciorul. Î*n faţă, o dungă de şes printre lăvicere înguste de porumburi, de grîne, de cânepe. Coteşti la dreapta prin această cale fără arbori, cu pămîntul cenuşiu scrupos, sărac, şi eşti îndată în satul *Şura-Mică.*

Nici nu e altceva decît o lunga înşirare de şuri zidite. Culmi mari de ţiglă, fereşti cu obloanele verzi, pridvoare, curţi cu totul închise privirilor. Zi şi noapte se perindeaza turmele pripite şi încetele cîrduri de bivoliţe negre, spurcate prin bălţile din împrejurimi. Pe o înălţime la mijlocul satului stă marea biserica veche, cu fereşti gotice înflorite, în zidul gros de bolovani îngrămădiţi. O înconjură cea mai romantică din vechile curţi pustii. [...]

Mai este acum, pînă la Ocna Sibiului, un drum scurt printre micile ogoare unde, în această zi de august, lucrează la culesul verdeţurilor săsoaice cu cocheta pălărie de paie alba peste părul împletit şi întors în roată. [...]

Aici au venit odinioară romanii, căutînd sarea pe care n-o găsiseră încă dincolo de munţi şi pe care n-o scotociră niciodată din munţii Moldovei. Din locuri depărtate, de la barbarii ţinuturilor vecine, din ţările de peste Dunăre pînă adînc în Balcani, veneau negustorii aducînd cu sine acele monede de aur şi argint cu chipuri de cesari şi de împăratese, acei bani greceşti de la Dyrrhachium şi din părţile macedonene, care ies la iveală necontenit la răscolirea sapei plugarului şi la despicarea brazdelor de plug. [...]

Lacurile acelea negre, cu luciul de ardezie, în care bolnavii îşi caută însănătoşirea pe margini, pe cînd la mijloc adîncimea se cufundă prăpăstuit în zeci de metri, sînt ocnele de odinioară, năpădite de apă. Altele sînt abia muiate de pre-lingerea pîraielor, şi, într-una, care primise după lupta din 1848 trupuri sîngerate de

[1] Este vorba de clădirea Astra “Asociaţia pentru literatură şi cultura poporului român", înfiinţată în 1861 (n.n.).

honvezi revoluţionari, ucişi de ostaşii împăratului, un şivoi sălbatec de munte ridică deasupra pe cîţiva dintre bieţii mucenici, păstraţi minunat în sare, şi în cinstea cărora s-a ridicat un mic monument pe deal, după ce i-a primit în sfîrşit pămîntul. [...]

RĂŞINARI

[...] Locuitorii de aici erau odinioară nişte „codreni" foarte săraci, strîngători de răşină pe care o vindeau. Apoi ei capătară turme, din care se hrăneau mai mult decît din, holde de pe acest pămînt pietros de supt muntele brazilor şi stîncilor. Întărindu-se, înlesnindu-se şi alcătuindu-se tot mai bine, ei putură dura de-a lungul celor două văi spumegătoare case de lemn bine încheiate sau şi clădiri de piatră, care toate păstrează însă tipul casei de munte. Ei ajunseră oameni hotărîţi, mîndri, fără frică de „domnul", înaintea cărora nu se prea dau în lături nici astăzi, ţinînd la hotarul lor şi la cinstea lor. [...]

Preoţii au fost tot din aceleaşi neamuri, cărturari buni de cîntări şi de scrisoare. Unul, Sava Popovici Barcian, a copiat harnic cărţi de minuni şi cronografe cu un condei

Isupţire, foarte sigur, pe la 1800. De la el veniră înainte alţi preoţi din acelaşi neam. Iar la urmă această familie cu bucurie la scris, trăind în evlavia naturii frumoase, odrăsli, printr-o mamă care s-a încercat şi ea în alcătuiri literare, pe copilandrul bălan care dă astăzi un glas puternic şi limpede durerii neamului nostru de aici, pe Octavian Goga.[1]

ORĂŞTIE

De la Alvinţi sau Vinţi trenul duce drept spre apus. E o cîmpie desfăşurată la picioarele munţilor de aur ai moţilor, care-şi scrijelează linia culmilor: tot lanuri de cucuruz îndelung uscat, care se culege. Peste puţin locul se face mai larg şi lîngă o staţie mărunţică[2] vezi abia un monument sărăcăcios, din care se înalţă trofee aurite. Acesta e vestitul *Cîmp al Pîinii,* în care turcii, veniţi prin Poarta-de-fier, au fost cu totul nimiciţi de oastea regelui unguresc Vladislav. Luptătorii domnului muntean se aflau între învinşi, şi ei vor fi dorit această soartă, iar biruitorii înşii erau doi români din judeţele grănicereşti ale Banatului şi Hunedoarei: Paul Chinezul şi Bartolomeu Dragffy, din neamul lui Bogdan-vodă. Întemeietorul ţării Moldovei, îndată eşti în *Orăştie.*

Urmăm întîi un drum lung printre lanuri; pe margenc trec necurmat, pe jos şi călări, săteni din aceste părţi, care se întorc de la bîlciul ce se frămîntă colo în fund la stînga, pe malul rîului Orăştiei. Portul e cu totul deosebit de acela cu care te deprinzi pînă

[1] In casa natală a marelui rapsod transilvănean Octavian Goga (1881—1938) este amenajat azi un muzeu memorial, pe a cărui placă memorială se poate citi evocatoarea inscripţie: „Casa în care s-a născut la 20 martie 1881 Octavian Goga poetul pătimirii noastre" (n.n.).

[2] Este gara comunei Şibor (n.n.).

aice; e mult mai puţin frumos, mult mai lipsit de podoabe. Bărbaţii, cu sau fără chică, poartă pălăriuţe mici; cămaşa fără înflorituri se umflă larg; în locul iţarilor sînt pantaloni albi foarte înfoiaţi; opincile se întrebuinţează mult. Unele femei se îmbracă tocmai ca la tîrg, altele au catrinţe foarte înguste şi o învelitoare simplă în jurul capului. Pe această mucedă vreme de toamnă toţi poartă tundre sure şi sarici lînoase. Fetele sînt uneori ocheşe, dar alte ori bălane. [...]

În acest loc a fost jude un Ştefan Românul, rudă, ca şi Corvineştii, cu domnii munteni, şi al cărui fiu Nicolae, zis Nicolaus Olahus, a fost episcop unguresc, scriitor şi unul dintre cei mai învăţaţi oameni ai Ungariei acestui timp.[1]

SPRE HAŢEG

Începînd o zi nouă în amestecul de zgomote al bîlciului care s-a deschis sub ferestrele noastre. Albul gălbiu al hainelor de aba, albul sinelit al cămăşilor femeieşti, negrul unor broboade, roşul din vrîstările catrinţelor şi şorţurilor şi străi-ţelor (traistelor) se preschimbă iute sub ochi. Maiurile pocnesc la pîrghia unde flăcăii cu pălăriile înverzite şi înflorite îşi cearcă rîzînd puterile. [...]

Aceste locuri cu înfăţişare paşnică şi înfloritǎ, de pare că ar fi pregătite numai pentru lina păşunare a turmelor, ascund în ele fierul tare şi aurul scump. Sîntem aproape de munţii agatîrşilor şi de sălaşurile dacilor războinici.. La capăt curge Streiul, o apă uşoară, cu unde verzui, revărsată larg între cele mai frumoase zăvoaie de sălcii înfoiate, cu trunchiul modîlcos, de pădurici tinere şi de bogate: păşuni. Pare un rîuleţ de podoabă care străbate parcul unui; magnat. Dar pe undele puţine şi limpezi călătoreşte o veche poveste măreaţă care atinge pînă astăzi inimile noastre; ea spune despre neamul neînfrînt al dacilor, cei mai depărtaţi; dintre înaintaşii noştri, despre războaiele eroice cu cei dintîi ostaşi ai lumii, cu împăratul cuminte şi stăruitor venit de peste Dunăre, de peste Mare, din cetatea stăpînitoare a lumii; ea cîntă despre visurile lui Decebal strămoşul, care şi-a cufundat comorile în această albie de prunduri şi a mers să se îngroape sub ruinele regatului său sfărîmat de un duşman ce nu se putea învinge. Au trecut o mie opt sute de ani încheiaţi de la jertfa de sine a barbarului acestuia de la care ne vine o parte a neamului, precum de la romanii biruitori porneşte şi limba noastră. [...]

HAŢEG

Haţegul se vede acum prin ochiurile de arbori, la dreapta, sămănat într-o largă cîmpie pe care din toate părţile o în-cunjură

[1] Marele umanist român, prieten cu Erasmus din Rotterdam, a fost primul care a afirmat în scris, în lucrarea.Hungaria" apărută în 1536 la Bruxelles, unitatea de neam şi originea comună latină a muntenilor, moldovenilor şi transilvănenilor (n.n.).

munţii. Spre el ne coborîm printre vii şi căsuţe de munte, cu lungile coperişuri de şindilă neagră. Apoi, pe străzi foarte tinoase, tivite de la o vreme cu înguste trotuare de asfalt, vin case plăcute. [...]

O rază de soare mă deşteaptă în odaia de hotel, unde cu lumînarea aprinsă m-am păzit de locuitorii obişnuiţi ai acestor încăperi. Este iarăşi lumină în ceruri, unde vîntul de noapte a lucrat harnic mînînd norii strînşi în valuri spre culmile muntelui. Acesta se descoperă pînă la acele vîrfuri încă îmbrobodite de o negură care pluteşte încet deasupra zăpezilor proaspete. E o adevărată primăvară, care va ţinea numai o jumătate de zi, un zîmbet trecător înaintea morţii care vine.

Acum văd mai bine piaţa, care e nouă, abia de cîteva zeci de ani, în vechiul tîrguşor românesc al căsuţelor de lemn înnegrit. [...]

DE LA HAŢEG LA GRĂDIŞTE ŞI LA CETATEA LUI DECEBAL

[...] în stînga, Streiul primeşte o apă limpede şi vioaie, care lunecă din munte printre desişurile de răchiţi. I se zice după datina românească de a lega în acelaşi nume rîul şi locul de căpetenie pe unde trece: apa sau valea Densuşului, între dînsa şi depărtatul Strei se întinde un strălucit luminiş de cîmpie mai mult goală de sate, care se văd înălbind însă de jur-împrejur, unul lîngă altul, pe margenile lui. Nu cunosc un amfiteatru mai frumos decît acela care se desfăşură de la Densuş înainte în această uşoară lumină trecătoare a soarelui de septembre tîrziu. E într-adevăr raiul pămîntesc al păstorimii lui Decebal bătrînul, vrednic să-i ascundă curţile, comorile agatîrsice şi cetatea de lemn apărată prin vitejie. Cel dintîi sat ce se întîmpină în marginea uşoarelor înălţimi roşietice din dreapta, unde cercul se prelungeşte prin; dealuri blînde, e *Farcadinul* sau cele doua Farcadine. Multe case dintre care unele au zidurile şi stîlpii de cerdac din cărămidă bună; cele mai multe înfăţişează însă şiruri de bîrne groase prinse la colţuri, copereminte lungi de şindilă şi curţi tinoase, care se par înguste, de mult ce se grămădesc în eleşurile, grajdurile, coşerile de porumb, grămezile de coceni şi clăile de fîn. [...]

De aici înainte duce un drum mai lung. Primăvara unei singure dimineţi şi-a chemat pe florile uscate şi ierburile tinere vrăbiile ciorovâreţe, fluturii albi şi galbeni care îmbrăţişează strîns cîte o floare întîrziată, codobaturile albastre care înfloresc în mişcări iuţi lanurile negre de umezeală. Ba chiar, lîngă un gard viu presărat cu fructele brumate ale po-rumbelelor s-a rătăcit o strălucitoare găinuşă sălbatecă, gonită de frigul din pădurile înalte şi care-şi caută aici o ascunzătoare călduţă.

[...] Pe ulicioarele strînse între garduri vii se grăbesc în |j urma trăsurii ciobănaşi şi ciobănite cu feţele albe, supţiri. În curţile de pruni şi dinaintea uşilor vezi femei voinice care,,. culeg sau torc din furcă: ele poartă pe creştetul capului două corniţe de lemn, aplecate spre ceafă, deasupra cărora, cînd ies prin vecini sau

pleacă la drum, îşi aştern marea înveli-toare albă. Mai departe, la *Grădişte,* femeile încep a-şi împestriţa portul cu cel bănăţean, şi în locul corniţelor ele au spre ceafă o tichiuţă roşie de piele cu înfloriturі ca şi ale cojoacelor ce le înfăşură.

Lumea nu vine însă la *Densuş* pentru a vedea elegantele cu corniţe. Peste casele cu coperişuri mari, pe o mică înălţime, se iveşte un ciudat turnuleţ de dărîmături sure, care e al unei biserici fără păreche. [...]

Spiritul care a îndemnat la alcătuirea acestor neaşteptate jucării e acela care pleacă din monstruoasa şi grosolana grămădire de bolovani şi de pietre romane răzleţe care e biserica din faţa. În ea vezi stîlpi strîmbi pe margenile faţadei, vezi pietre lucrate, străbătute de găuri, care par să vie de la uşori, vezi alte lespezi cu săpături care li fac un cadru şi care arată să fi fost dezlipite de la morminte. Supt coperiş şi la turn sus, se rînduiesc zimţi de cărămidă care se deosebeşte foarte viu din cenuşiul trist al bolovanilor prinşi între ei cu un ciment tare. Fereşti înguste sînt săpate la altar şi pe peretele din stînga, de-a lungul unor lespezi tăiate. O rotunjime de bolovani înseamnă altarul. La dreapta bisericii de astăzi începe a se arcui un nou perete pietros, rupt în mijlocul lui. Şi zidul de împrejmuire, alcătuit în acelaşi chip, e prăvălit aici, pe cînd în faţă şi la dreapta el se înalţă în toată întregimea lui.

Dacă intri în biserica totdeauna întunecoasă, te găseşti în faţa unui uriaş horn răzimat pe patru stîlpi de bolovani năruiţi în care sînt prinse mai multe pietre cu inscripţii foarte bine păstrate. Pe una din ele se citeşte numele de Longinus, ceea ce aminteşte pe acel nobil prieten al lui Traian şi viteaz ostaş al Romei care a pierit prin trădare în ajunul căderii năpraznice a regatului dacilor.

Menirea acestei clădiri se vede de afară prin chipul Maicii Domnului zugrăvit foarte bine în culori palide deasupra uşii de lemn care poartă crucea. În vîrful turnului, ultima lespede greoaie e străpunsă de patru puncte ce formează altă cruce. În cuprinsul văruit al bisericii se mai desfac ici şi colo chipuri de sfinţi, tot aşa de vechi ca şi cel de la intrare; unul ţine în altar o inscripţie slavonă. Şi afară, pe arcuirea ruptă, se mai văd chenare şi urme de figuri în acelaşi stil. Ele sînt neîndoelnic din întîia jumătate a veacului al XVI-lea şi cu mult mai vechi decît biata catapeteasmă stîngace pe care a lucrat-o popa Simion zugravul la 1789.

O biserică de piatră, şi una astfel zugrăvită, n-au putut-o înălţa, din sărăcia lor lucie, sătenii noştri, cărora nici nu li s-ar fi îngăduit pe acele timpuri ale iobăgiei să-şi facă o altfel de cetate. Ctitorul trebuie să fi fost un boier mare de „dincolo", un domn sau un neam domnesc pribeag din aceleaşi părţi libere ale Ţării Româneşti. Şi el trebuie să-şi fi săvîrşit lăcaşul de închinare pe acel timp de la 1500 la 1550 cînd se zugrăveau astfel de chipuri şi cînd împodobirea prin chenare roşii de cărămidă în zig-zag intrase în obiceiurile meşteşugului de a clădi a românilor.

Pe atunci însă, această Ţară a Haţegului adăpostea pe fata

înstrăinată a unui domn românesc mort în lupta pentru stăpînire, pe Zamfira lui Moise-vodă, care s-a măritat de trei ori, pînă la bătrîneţe, după nemeşi unguri. Ea a făcut, nu departe de aici, mănăstirea Prislopului, şi i-a dat un întins domeniu din care făceau parte satele vecine Farcadinul şi Tuşchia. Pe aici erau deci moşiile care o ajutau să se mărite aşa de bine şi aşa de des.

Ajungi astfel lesne la părerea că Zamfira a zidit şi această biserică, care va fi fost o mănăstire, precum dovedesc adausurile zugrăvite din a dreapta şi acel mare zid de împrejmuire, în stare să oprească orice duşman. Materialul şi l-a luat din acele dărîmături ale cetăţii lui Traian, ale Ulpiei învingătoare, de unde atîta sărăcime, şi-a cules bolovani şi pietre cioplite pentru căsuţele lor de munte. Carele „doamnei de român" vor fi cărat aice tot acest pietriş ales, toate aceste lespezi netede, aceşti stîlpi negri, aceste chipuri grosolane de lei, în totul asemenea cu acelea care se văd la scara casei parohiale din Grădiştea însăşi. Inscripţia lui Longin fu luată împreună cu celelalte şi jertfelnicul în care e prinsă va fi înlocuit la început altarul care, se pare a fi înnădit.[1] [...]

Cînd ai lăsat Densuşul în urmă, ascuns între livezi afară de ciudatul vîrf tocit al bisericii sale, eşti pe unul din pripoarele ce încunjură marele amfiteatru, liber. De jur împrejur ochiul urmăreşte satele mărginaşe, de la Fărcădin pînă la *Cîrneşti* cu cele două biserici care se înşiră una după alta ca lebedele pe un lac, învîrtindu-şi albele gîturi de turnuri. În fund, stau munţii în şir, cu movilele supuse în preajma lor, fiecare împărat cu scutarul în faţa sa. Săpat de două cufundaturi care ascund în ele iezeturi liniştite, Retezatul îi stăpîneşte pe toţi cu stînca lui ninsă. Iar în margene, la stînga, un nor mare de zăpadă pare a pluti în largul cerului albastru: e culmea Parîngului, mai marele Retezatului însuşi, care nu arată mai mult decît această albă cunună de neaua deasă. În fund, unde arborii se ţin în şir de-a lungul unei lunci udată de apa îngheţată a Retezatului, acolo e Grădiştea unde s-a sfîrşit Decebal şi împărăţia lui şi de unde a pornit stăpînirea, pînă în Dunăre, a celor trei Dacii romane, întemeiate de Traian.

Deocamdată ne coborîm în valea care cuprinde marele sat *Peşteana,* cu o biserică în stil ca la Orăştie. Femei învelite în alb bat rufele cu maiul într-o puternică apă de munte, apa „Peşcenii".

Ieşind din Peşteana, ai crede că ai şi ajuns la Grădişte, aşa de aproape e linia munţilor şi dunga copacilor ocrotitori. Dar mai străbaţi încă timp de peste o jumătate de ceas lunga şosea din margenea lanurilor, şi numai pe urmă, dincolo de bisericuţa frumoasă de la *Breaza*[2] care-ţi răsare în stînga, eşti pe locul unde s-a hotărît, acum două mii de ani, care e limba pe care vom vorbi-o, care e sufletul care se va sălăşlui în trupul nostru [...]

Pe ulicioare triste se înşiră case în care lemnul negru porneşte de la clădării mari din aceeaşi piatră cenuşie. Curţile n-au

[1] Specialiştii consideră că biserica a fost ridicată în secolul al XIII-lea, pe temeliile unei construcţii mai vechi, folosindu-se materiale de la ruinele Ulpiei Traiana (n.n.).

[2] Azi Breazova (n.n.).

alte împrejmuiri decît aceleaşi grămezi pietroase. Trăsura face hopuri pe un amestec de bolovani. Din şanţurile de pe margene, din movilele tăiate de drum iese la iveală tot colţi de aceştia — aproape e *cetatea Colţului* sau a *Colţei,* după altă ruină — care pătrund, răzbat, sfîşie pretutindeni. Ici şi colo înălbeşte piatra unui stîlp ca să sprijine cerdacul unei cocioabe. Eşti ca într-un mare cimitir răscolit, în care morţii sînt două neamuri străvechi, care s-au încăierat, s-au zbuciumat de moarte, s-au frînt, s-au ucis şi s-au ars, pentru ca, la urmă, după o sută de ani de trecătoare stăpînire a celui mai puternic, să rămîie acest vălmăşag de pietre pe care le atingi cu sfiala ce te cuprinde cînd calci pe osul omenesc. Aici a fost Sarmisegetuza, apoi Ulpia Traiana, cu palate, cu basilici, cu băi şi amfiteatru, oricît de scăzute în barbarie, dar întipărite cu pecetea de mărire a neamului român. [...] Şi tot dacii au învins, stăpînii vechi care s-au zvîrcolit sub lanţuri şi au sîngerat de săbii. Tot ei prin puterea neîn-frîntă a vitejiei lor şi a sfintei lor răbdări !

Căci, iată, daci adevăraţi, daci noi de peste două mii de ani, daci purtînd ca un trofeu graiul Romei spulberate, dacii sînt aceşti săteni de aice, cu faţa aşa de aspră şi de închisă, cu firea aşa de tăcută, cu deprinderile vechi de a întoarce oricui cu ceea ce ţi-a făcut: plată dreaptă, şi nu răzbunare, „ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte". Iată opincile, iată iţarii sprinteni, iată cămaşa albă, zeghile grele, saricile miţoase; căciula greoaie, înaltă, umflată, ca o cunună. [...] Faţă de Roma, a cărei eternitate a pierit în pulbere, ciobanul dac s-a ridicat din ţărînă, şi-a durat iarăşi bordeiul din lemn, s-a aşezat în el cu datinile sale neatinse şi stăpîneşte pînă astăzi în umbra uriaşă a Retezatului. [...] Mergînd tot mai departe de această îngustă vale dacică, ajungi la *Poarta de Fier* prin care se trece în Banat, care e, în toate privinţile, o altă ţară. De acolo au sosit prin anii 1440 acele roiuri de turci prădalnici, ispitiţi de bogăţia saşilor din oraşele Ardealului, pe care i-a întîmpinat odată, tocmai aici la dreapta Zeicanilor, unde se vede monumentul amintitor, cu un topuz de fier ţintat, Iancu-Vodă, voinicul român pe care l-au dăruit Ungariei şi Creştinătăţii aceşti nemeşi ai noştri din margeni. Pe vechiul drum al raitelor turceşti trec astăzi cară purtînd săteni mărginaşi, cete de bănăţeni cu căciulile ţuguiate şi legături roşii la opincă, oameni frumoşi, care se drăgostesc, de urîtul drumului lung, cu fete rumene. [...]

HUNEDOARA

[...] De mult, era aici, lîngă Cerna tulbure, lîngă măruntul pîrîu al Zlaştiului, cu numele vechi moştenit de la slavi, un cuib de ţărănime luptătoare, gata să apere ho.tarul împotriva năvălitorilor ce soseau din pasul lin al Banatului. Aveau drepturi pentru ostenelile lor, şi regii le recunoşteau o nobleţă pe care n-o căpătau ieftin. Dintre aceşti ostaşi cu căciula în cap, opincile în picioare şi arcul pe umeri s-a ridicat Iancu, spre cel mai mare viitor pe care l-a avut între străini un român, un ţăran al nostru din Ardeal. S-a

bătut, lungi ani de bărbăţie, la Poarta de Fier a Ardealului, care ar fi fost de lut fără vitejia lui, apoi la izvoarele Ialomiţei muntene, lîngă Vlad Dracul din Tîrgovişte, în sfîrşit pe cîmpii de luptă ai Balcanilor, pînă la Vama, în vederea Mării Negre, unde i-a pierit regele, pentru nebunia lui uşuratecă, luînd cu dînsul şi biruinţa oştirii creştine. Şi în pragul bătrîneţei moartea l-a atins şi pe dînsul, dar nu acasă, în Cetăţuia lui de pe Zlaşti, ci departe în corturile de sub cetatea Belgradului, sîrbesc, dinaintea căreia el făcuse să fugă un sultan, unul din cei mai mari pe care i-a avut turcimea.

Cetăţuia lui a crescut şi s-a împodobit cum neam de neamul lui nu visase, în ceasul cînd tînărul Mateaş, fiul eroului român, ajunse rege peste unguri. [...]

Cetatea, împodobită de Mateaş prin meşterii lui străini, vestiţi în lume, cu fereşti gotice, cu uşi încadrate în piatră sculptată, întocmai după felul obişnuit la clădirile lui Ştefan cel Mare, învingătorul, se vede îndată străpungînd norii de ploaie cu turnurile ei ascuţite. [...]

O sală uriaşă cuprinde cea mai mare parte din castelul lui Mateaş, pe lîngă care se mai deosebesc puternicul turn-Ne-boisa şi înnăditura principelui Gabriel Bethlen, care voise să pregătească astfel un adăpost vrednic pentru soţia de neam mare ce-şi adusese din Apus, Caterina de Brandenburg, Crăiasa Cătălina a ungurilor. Din acele ziduri moarte ale sălii uriaşe pare că-ţi mai vin încă şoptiri despre vechile solii ce au venit în faţa marelui rege, şi între care erau mîndrii boieri ai lui Ştefan însuşi, prieten înainte şi după biruinţa sa asupra ungurilor.

Şi astăzi, stau de jur împrejurul cetăţii cu şanţurile buruienoase, căsuţe cu lungi acoperişuri ţuguiate şi cerdace de umbră. Prin astfel de case oraşul se prelungeşte pînă departe [...]

Chiar lîngă cetatea lui Mateaş Craiul se înalţă uriaşele coşuri ale unei topitorii de fier a statului, pe lîngă care cea de la Călan e numai o jucărie. Ici şi colo se află în jurul oraşului, pînă în margenea pădurii, aşezări de lucrători ocupaţi la această mare muncă metalurgică. [...]

SPRE DEVA

[...] Şoseaua se desfăşură drept înainte pe lîngă apa Cernei şi linia căii ferate, unde o locomotivă singură lunecă după sălcii, pufăindu-şi fumul în urmă. Femeile din *Peştiş,* îmbrăcate cu toatele — tulpan pe cap şi rochie scurtă de lînă cu flori — se întorc de la tîrg, unde au adus merindele de fiecare zi ale locuitorilor. Cîte un lucrător trece cu şăpcuţa pe ceafă. Văd numai un moş cu pletele rare în vînt şi un bărbat tînăr care-şi duce încet în car nevasta bolnavă, culcată pe pernă înflorită, sub caţaveica de blană. [...]

Acum se văd bine Munţii Apuseni, albaştri, în fund. În faţă, deasupra Mureşului, ascuns într-un fald de vale, se desfăşură o perdea de înalte predealuri cu cîte o rămăşiţă de pădure deasupra şi, jos, o salbă frumoasă de sate. Cel din urmă la dreapta e cel de la

Simeria, cu acea mare muşcătură pe care i-au făcut-o rîndurile de lucrători care, din cele mai vechi timpuri, au scos de aici piatră roşie. Mai aproape, cam

În faţa noastră, se desluşeşte un vîrf stîncos, purtînd pe dînsul o cetate sfărîmată, cu liniile dărăpănate, dar foarte uşoare de înţeles, colţ de stîncă istorică deasupra stîncii sălbatece.

DEVA

Aceea e vestita cetate a Devei, dincoace de Mureş. Poate că ungurii năvălitori în veacul al Xl-lea au găsit-o în mîinile unui voevod al românilor, cu numele şi faptele pierdute, ca ale unui învins. Dar clădirea aşa cum se desluşeşte astăzi e, neapărat, mult mai nouă. Ea a fost pusă din nou în stare de luptă de către acel general al ferdinandiştilor, sprijinitorii Craiului austriac Ferdinand în Ardeal, care a fost spaniolul Ioan-Baptist Castaldo. De aici s-au hotărît atîtea mişcări de oaste împotriva zapolyenilor, care ţineau cu craiul ungur, şi din acest loc s-au trimis chiar feciori de domni pribegi pentru a căuta, cu haiduci din aceste locuri, stăpînirea asupra Moldovei şi Ţării Româneşti: un Radu-Iliaş, un Alexandru-Aron. Apoi cetatea şi-a pierdut cu totul însemnătatea, ajungînd numai un adăpost la vreme de nevoie al locuitorilor satului de jos, al Devei. Pînă ce la 1849 un căprar din oastea moţilor, se zice, s-a furişat aici, jertfindu-şi viaţa, şi a făcut, prin praf de puşcă, să izbucnească pietrele sure ale vechiului cuib de tiranică stăpînire. [...]

Se păstrează în Muzeul comitatului, care mi se arată, de-altminterea, cu cea mai mare bunăvoinţă, inscripţii romane din Grădişte, bucăţi de piatră împodobite cu lei, cu cocori frumoşi desfăşuraţi, cu flori, culese toate din acel cîmp de moarte al Sarmisegetuzei, al Ulpiei Traiane. [...]

BRADUL ŞI ŢEBEA

Drept în fund se văd acum nişte vîrfuri albastre de. o formă neobişnuită; unul pe care-l înveşmîntă negurile, e Găina, cel de la dreapta lui, cu două căpăţini ţuguiate, se cheamă pentru aceasta bulzii, iar şi mai departe moţul acela sucit e numit, pe dreptate, Strîmba. Casele de ţară între care intrăm fac parte din comuna *Bradului*[1], care urmează apoi, cu grădini de verze, cu bordeie în pămînt pentru provizii, cu zidiri mai mari ale străinilor şi cu o alee de prăvălioare ca ale oricărui tîrguşor. La o casă cu două rînduri se văd copii în bănci, şi profesorul se apleacă la fereastră pentru ca să poată vedea trăsura. Acesta e gimnaziul din Brad. [...] Acesta e însă şi un vestit ţinut de aur. Agatîrşii au lucrat aici la scoaterea lui din pămînt, şi au ajuns astfel cei mai bogaţi, dar mai trîndavi şi mai afemeiaţi, dintre barbarii acestor locuri. Apoi au venit romanii, scotocind pretutindeni după aur. Acuma o Companie germană

[1] Bradul este azi oraş, sediul unei întreprinderi miniere (n.n.)

lucrează în gropi, cu lucrători români, care cercetează prin adîncuri sau pisează bolovanii cuprinzători de bogăţie, şi astfel se ofilesc zi, de zi pînă pier de greul unei munci straşnice, plătită cu mizeria unei coroane pe zi. La şteampurile aurarilor nemţi se prăpădesc aşa, în chip nevrednic, trudind şi bînd, urmaşii acelora care au făcut din Horea un rege al ţăranilor şi din Avram Iancu arhanghelul răsplătitor pentru cruzimile, vechi şi nouă. Numele amîndurora sînt unite în amintirile ce cuprinde cimitirul de la Ţebea, spre care mă îndrept acuma pe lîngă gara trufaşă a unei căi private, care vine de.la Arad.

E un scurt drum, de vreo douăzeci de minute, între aceşti munţi, impunători prin îngrămădeala şi neorînduială lor, dar, altfel, puţin înalţi, aşa încît, în aceste săptămîni de ploi reci, nu i-a stropit nici o zăpadă. Găina, Bulzurile, cu satul *Bulzeşti,* Strîmba cuprind fundul zării cu peretele lor scrijelat şi sfîrtecat, ce se desface vînăt. [...] La stînga, de pe un deal, se iveşte biserica noua a *Mesteacănului,* arătînd locul unde ţărănimea lui Horea a pus întîia oară mîna pe furcile răscoalei. [...]

Ţebea avea din vechi timpuri o biserică de lemn, şi în cimitirul acesteia creştea un mare stejar vestit în împrejurimi pentru bogăţia ramurilor sale. In umbra lui, zice povestea, s-ar fi strîns răsculaţii din 1784 şi ar fi făcut jurămîntul lor de credinţă şi frăţie în luptă, în graiul lor aspru care păstrează încă neatinsă limba celor mai vechi timpuri.

Răscoala a cuprins ţinutul întreg, flăcările au izbucnit de jur împrejur deasupra curţilor de „domni", puternicii şi bogaţii au pierit cu sutele în chinuri şi ocări pe care erau deprinşi a le dărui acestor săraci. Apoi focul a fost stins cu sila, şi Horea din Albac, Crişan şi Cloşca din Cărpeniş pieriră în piaţa Bălgradului în vederea mulţimii de săteni nenorociţi, chemaţi sa vadă ce pate acela care nu mai vrea să sufere şi ucide pe prigonitorul său. Dar gorunul din Ţebea rămase, aruncînd ramuri noi şi înfingîndu-şi tot mai adînc rădăcinile, ca un simbol al vieţii îndărătnice care însufleţeşte acest neam al nenorocului şi al suferinţii.

Trecură şaizeci de ani, şi aceleaşi flăcări izbucniră sălbatec ca să mistuie aceeaşi nedreptate. Cete de nobili fugare, ajunse în văi, fură nimicite. [...]

Avram Iancu nebuni. El umblă multă vreme pribeag pe la casele oamenilor, ferindu-se numai de aceia care-l iubeau mai mult. Pieri la 1872, în tinda casei unui sărac din Baia de Criş, a unui covrigar. De aici îl aduseră, ca pe atîţia alţii din Baia de Criş, care n-au o biserică şi un cimitir acolo —
la Ţebea. [...] Mormîntul în care se odihneşte învingătorul, învins şi nebunul care nu mai avuse de ce să rămîie cuminte la acesta, sărac şi umil cum e şi soarta poporului care-l păstrează ca urnă a unor sfinte moaşte. Şi lîngă dînsul vechiul stejar cu trunchiul mîndru îşi mai răsfiră crengile puternice, ce cad pe rînd şi se înnoiesc într-una, vuind în vîntul serilor cîntece de taină.[1] [...]

[1] Cu ocazia vizitei făcute la 8 octombrie 1966 la Ţebea, tov. N. Ceauşescu a sădit

ABRUD ŞI ÎMPREJURIMILE PÎNĂ LA VIDRA

Abrudul se desfăşură bine, de la stîlpul unde se ia vamă lîngă o casă cu un leu verde pe perete. Pavajul de prund vechi se ţine încă bine, deşi e foarte aspru. Casele sînt dese şi se potrivesc între ele. Străzile sînt drepte. Totul face o impresie prietenoasă. În piaţa largă, bine înconjurată de ziduri, — una e tocmai „Aurăria" — stau una lîngă alta trei biserici: cea calvină, cea catolică, amîndouă mari, trufaşe şi biserica noastră (ortodoxă n.n.). [...]

Pornesc spre Cîmpeni şi Vidra. Cu începutul vremea se desluşeşte şi, pe la amiazi, munţii toţi sînt cuprinşi de lumina curată şi rece a toamnei.

Cum ieşi din Abrud, de-a lungul Arieşului care mînit iute unde sure printre sălcii — rîu vioi şi larg în aceste părţi — ajungi între căsuţe sămănate pe înălţimi, care se ţin şi ele de acest Abrud, risipit ca toate aşezările de munte. Îndată eşti la alt şir de şteampuri pentru aur: pilugele de lemn lovesc zgomotos şi îndărătnic în piatra sfărîmicioasă, şi valuri de apă, pornind ca din scocul morilor, iau cu dînsele fărîmele fără preţ, pe cînd aurul greu cade la fund, de unde e cules la sfîrşitul fiecărei săptămîni. Pe marginea unui şivoi, lucrători cu pălăria ţărănească pusă pe ceafă aleg acum şi acest aur tulbure, rămas pe fundul „şteampului". [...]

Cel dintîi sat e *Cărpenişul,*[1] ceea ce înseamnă desişul de carpeni (compară: Păltinişul de lîngă Sibiu, Stejărişul Braşovului, Perişul). Aici s-au născut Crişan şi Cloşca, cele două căpetenii ce au stat alături de Horea, vechiul „Craiu" al acestor munţi. [...]

Drumul de vale, pe lîngă Arieş şi între margenile de stîncă mai mult goală, se înfundă în *Cîmpeni.* Acesta e mai degrabă un tîrguşor, în care multe prăvălii şi case se află la mijloc între casele dese ale ţărănimii. Un foc straşnic, purtat repede prin izbucnirile pucioasei ce se ţinea pentru facerea pe furiş a prafului de puşcă, a prefăcut această frumoasă comună într-o Sodomă şi Gomoră care şi-ar fi ispăşit păcatele. Piaţa a fost cuprinsă întreagă în vîlvătaia grozavă. [...]

* * *

Din ce în ce mai sus, deasupra Arieşului ce se strecura tot mai îngust prin vale, drumul se desfăşură drept înainte. Frumuseţa lui se face tot mai mare, între culmile înalte, pe care le acopăr, pe lîngă păduricele obişnuite, şi petice negre de brădet. Pe alocurea piatra stîncii se vădeşte în subţiri foi negricioase sau se coboară pînă pe ţărmul apei în mari bolovani de marmură albă. Sate nu se văd, rareori trec drumeţi călări şi în cară, care poartă abaua cu cusături albastre a moţului, femei în tulpane şi rochii de tîrg (catrinţa, şorţul, iia nu se prea întîmpină nici aicea). Feţele sînt deosebit de frumoase, albe, prelungi, cu nişte ochi mari de lumină

---

un gorun la mormîntul lui Avram Iancu (n.n.).

[1] Cărpeniş, azi Crişan, este satul în care s-a născut Gheorghe Crişan (1733—1785) (n.n.).

pe fruntea dreaptă; nu lipsesc chiar copilaşi cu părul foarte bălan şi ochii de un albastru limpede. Cîteva oi şi vite rătăcesc pe coastă tocmai sus, şi păstorelul, copil frumos ca o păpuşică, face să răsune aerul muntelui de doine cîntate cu căldura unui adevărat voinic.

De la o vreme, case prind a se ivi, lîngă biserici de zid cu acoperişurile lungi, de fel orăştian, învelite cu tablă sau acoperite cu şindilă, care cuprind frumoase zugrăveli de păreţi şi de catapeteasmă, mai ales de la meşterul abrudean Simion Silaghi, de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Cruci de piatră şi de lemn şubred se grămădesc în cimitirele neîngrădite şi călcate de vite pînă şi deasupra gropilor proaspete; locul unde dorm flăcăi sau fete îl arată brazi ciopliţi în jos şi purtînd în crengile lor, ce se usucă zi de zi, ca şi amintirea morţilor tineri, năfrămi roşii.

Casele din care se ivesc ţărani cu pălăriuţe şi foarte frumoase femei în cojocele, cu chipuri de fetiţe din idile şi de madone senine, au o construcţie deosebită. Sînt făcute numai din lemn — afară de vreun sălaş al birăului sau altui fruntaş —, au pivniţe supt ele, înalte ţuguiuri de şindilă şi supt dînsul un cerdac cu tîrnaţ, gang, în mari arcade ce nu se mai văd aiurea. O scară meşteşugită suie la dînsele. [...]

* * *

Neputînd înainta aşa de mult, ne ducem deocamdată să vedem, în margenea Vidrei de Sus,[1] căsuţa lui Avram Iancu. E la capătul unei livezi întinse, în faţa unei clădiri mai mari, cu cerdacul nou. Acoperişul greu cade pe pereţii de lemn înălţaţi, străpunşi de trei fereşti mărunte. [...]

Şi icoana sufletească a celui ce s-a sălăşluit dintru început aice, mersul gîndurile sale se desluşeşte pe încetul. În jos pînă la Cărpenişul lui Cloşca şi al lui Crişan, în sus pînă la cuibul de munte în care a copilărit, a muncit şi a suferit

Nicolae Ursu, căruia i s-a zis Horea, tot căsuţe de sărăcie ale românului robit în ţara munţilor de aur pentru străinii lumii întregi, căci moţul îşi cîştigă cu greu pînea din veşnica vînzare pribeagă a bietelor unelte de lemn ce se pricepe să cioplească. Pe margene, şirul înaltelor vîrfuri pietroase; Vîrful Sloiului, Struţul, Mîţul, Munducul, uriaşă catapeteasma pentru biserica libertăţii, a cărei boltă e cerul însuşi, cu mîniile şi înseninările lui. Iar în vale spumegătoarea curgere a Arieşului, cu apa negrie, ca şi cum fiecare picătură din el ar fi o lacrimă de durere, rîu trist şi neodihnit, vuind a răscoală şi ruină. Astfel din copilărie se plămădi o fire de visător aspru, de credincios îndărătnic, de viteaz milos: adunînd în el toată moştenirea de durere şi de amintiri a trecutului, el şi-a ascuţit sabia de cremenea tare a acestor munţi. [...]

BLAJ

La început e un sat ca oricare altul, poate cu case mai bune şi mai strînse. Suim în tina, printre îngrăditurile de lemn. Apoi iată o

[1] Vidra de Sus, azi Avram Iancu (n.n.).

stradă de tîrguşor, largă, cu copaci de bulevard şi locuinţe mărunte. Din ea poţi trece în ulicioare mai strîmte, unde la cutare clădire din colţ se văd afişe albastre, de teatru, şi o firmă de cafenea. Case cu mai multe rînduri se descopăr ici şi colo. Apoi te afli deodată într-o piaţă neobişnuit de mare, fără lumină, fără pavaj, împrejmuită cu un şir de gospodării orăşeneşti bunicele, peste care se ridică palate şcolare într-un stil simplu, solid şi cam trist şi o mare biserică făcută după cele apusene din veacul al XVIII-lea. Mai în lături e un castel, o curte boierească mare în care pînă tîrziu se mai văd lumini.

Un străin, rătăcit aici, n-ar înţelege nimic din toate aceste nepotriviri. E această întinsă aşezare întunecoasă de la împreunarea Tîrnavelor argintii un sat sau un tîrguşor, şi de ce tîrguşorul să aibă această înfăţişare neobişnuită ?

Sat a fost aici, din vechi timpuri. [...] Apoi un gînd al înverşunatului luptător pentru drepturile româneşti, Inochentie Clain, strămută pe această nesigură episcopie a Făgăraşului, aici într-unul din satele domeniului, la Blaj. Biserica răsări, castelul fu prefăcut şi îmbogăţit, cea dintîi şcoală pentru preoţi, cea dintîi şcoală mai înaltă pentru mireni îşi căpă-tară pe rînd sălaşuri umile; o mănăstire a Sf. Treimi, alta a Bunei Vestiri cuprinseră în ele călugări învăţaţi, dascăli de şcoală, dintre care mai tîrziu, răsări ceata aleasă a canonicilor. Episcopia se făcu Mitropolie supt Şuluţiu, după acea zi mare din anul 1848 cînd pe acest cîmp din margenea Tîrnavelor iobăgimea românească ceruse să coboare din ceruri libertatea asupra unui neam nenorocit. [...]

Întrebuinţez ziua ca să văd bisericile Blajului şi acele şcoli de preoţie şi de învăţătură a mirenilor, care, venind tocmai la ceasul lor, cînd se închideau izvoarele de lumină mai umilă ale mănăstirilor, au dus mai departe grija pentru cartea românească şi, statornicind legături noi cu cultura Apusului, au deschis largi orizonturi cugetării neamului. Aici e pămîntul sfînt al Blajului, în locurile unde au scris cu sîngele inimii lor şi au învăţat pe alţii cu toată căldura credinţii ce stătea întrînşii acei înainte — mergători ai culturii naţionale româneşti care au fost blîndul călugăr Samuil Clain, asprul muncitor fanatic Şincai şi cumintele alcătuitor de teorii Petru Maior. Aceşti trei oameni mari ai unui popor mic trăind în împrejurimile cele mai grele au plecat pe rînd din această reşedinţă episcopală unde ei nu puteau fi înţeleşi pe deplin, şi nici măcar îngăduiţi, cu întregimea firii lor [...]

O grădină botanică mărişoară îşi întinde copacii deşi spre acel ţărm al Tîrnavelor unde o cruce, arată şi astăzi locul unde miile ţărănimii noastre s-au strîns în acea zi de mai a lui 1848, pentru a primi solia de libertate şi chemarea la luptă[1] prin care ea se întăreşte şi rămîne. Este şi un mic Muzeu şi o bibliotecă destul de bună.

---

[1] Marea adunare din 3-5 mai 1848 de pe Cîmpia Blajului a reunit cca 50.000 de participanţi, eveniment de la care locul a căpătat numele de Cîmpia Libertăţii. Aici se înalţă acum un monument comemorativ (n.n.).

In faţă, aceiaşi copii puternici, cuviincioşi şi harnici ai satelor noastre au un internat, ţinut cu o deosebită îngrijire. Şi el e o zidire nouă, deşi tocmai prin acele locuri au făcut şcoală pentru mireni vechi, apostoli ai culturii blăjene. În acelaşi şir se află preparandia de învăţători şi şcoala *„normală"* sau primară a băieţilor. [...]

MEDIAŞ

[...] Eşti îndată în piaţă, care e de o mărime şi de o frumuseţă deosebită. De două părţi o încunjură case de moda nouă, dar, de celelalte două, acoperişurile de ţiglă veche se înalţă în mai multe şiruri. Deasupra lor răsar puternic două vîrfuri de bastioane, şi încă mai sus turnul verde al bisericii predomneşte toate. Aici e nodul de clădiri istorice al cetăţii. [...]

Pînă mai încoace, piaţa şi străzile strîmte cu casele de perete gros erau înconjurate de un înalt zid de cărămidă, întrerupt de bastioane puternice. Acest simbol al privilegiilor a fost năvala supuşilor din suburbii, care nu mai puteau fi ţinuţi la o parte. Astăzi numai ici şi colo se vede cîte o zdreanţă roşie a dărâmăturilor, şi turnuri, porţi singuratice nu mai apără şi nu mai închid nimic. [...]

Dar odată Petru Rareş, Petru-vodă cel cu dregătorii aşezaţi în Cetatea de Baltă, a venit aici, cu oastea sa moldovenească amestecîndu-se hotărîtor în luptele pentru stăpînirea Ardealului. Ludovic Gritti, copil din flori al unui doge veneţian şi bunul prieten al atîtor turci mari din Constantinopol, visa pentru sine coroana Ungariei şi tronuri româneşti pentru copiii săi. Rareş, venit spre a se uni cu oastea Sultanului, momi cu vorbe pe acest rîvnitor de măriri, îl prinse în mîna sa şi-l dădu unor duşmani care nu erau să-l ierte. Odraslele veneţianului intrară în robia moldovenească pentru a nu mai ieşi niciodată la lumina zilei. [...]

SIGHIŞOARA

Nici unul nu se poate asămăna cu dînsul ca frumuseţe a orînduirii, ca păstrare bună a străzilor şi caselor de odinioară, ca linişte şi curăţenie în împrejurimile de astăzi. Copaci deşi sămănaţi cu acoperişuri roşii de ţigle suie un deal ca o căpăţînă de zahăr. Trei turnuri mari de biserici străpung mulţi caselor vechi, iar sus de tot pe vîrful ţuguiului împădurit stă o biserică medievală, cinchită fricos, cu un turnuleţ ce cutează abia să privească. Intri peste un pod cu obişnuitele taxe de trecere şi de „floaşter", te.înfunzi din dosul culmii aceleia a cetăţii, printre casele curate ale unor „Maieri", ai la dreapta o biserică românească, şi ea din alte vremuri, şi se răsfiră acum în toate părţile ulicioare de tot strîmte, în care oamenii se lipesc de părete cînd trece cu sunet şi răsunet cupeaua [...] Casele, mari, păstrează toată înfăţişarea înaltei lor vechimi, în acoperişurile clădite foarte sus, în fereştile mici, în bolţile de poartă şi în umbroasele curţi pietruite. Din toate părţile scările de piatră duc la cetate, ca în oraşele Italiei sau ale Dalmaţiei, săpate în stîncă. Apoi, cînd te-ai descurcat din

hudicioarele bătrîne ale acestui Niirnberg, te afli într-o stradă largă, cu case modernizate, cu prăvălii strălucitoare, care taie întreg oraşul, încheindu-se de o parte în buruienile de către gara, iar de alta într-una din cele mai frumoase pieţe din Ardeal. De aici începe suişul de căpetenie către biserică, apoi către gimnaziu şi casa nouă a comitatului. [...]

TURDA

[...] Cele două-trei trăsuri cu vizitii ţigani care au venit la gara, s-au şi dus cu muşterii cei mai grabnici. Pe jos, deci, apucăm spre Arieşul puternic, al cărui vechi pod de lemn, întunecos şi negru, făcut la începutul veacului trecut, îşi deschide gura în faţă. E zi de tîrg, şi din satele vecine, se strecoară prin acest pod o mare mulţime gătită de ţărani în „căpături" sau mintene vinete, de stofă de la oraş, sau în haine de aba, de multe ori împodobită pe la mîneci sau pe laturi cu frumoase cusături negre şi roşii; au căciuli mari peste plete desfăşurate — întocmai ca în Moldova — sau pălărioare mărunte cu vîrfurile răsfrînte ori în sfîrşit, încă din timpul verii, mari pălării de paie cu fundul înalt şi margenile de pîlnie lăsate umbros asupra feţei. „Bunăziua" ni-o spun trecînd, în această mulţime ce se înnoieşte necontenit, femei întocmai ca moldovencele noastre, legate la cap şaluri şi strînse în rochii de tîrg. [...]

Aceşti oaspeţi ai tîrgului se coboară spre podul vechi, cu vinars şi calici, de pe o stradă mărgenită de căsuţe lipit: strîns una de alta. Din ea se desface la stînga un fel de bulevard mai mult gol, pe cînd la dreapta un drum mai larg, foarte cotit, cu clădiri tot mai mari, duce spre piaţă unde fierbe încă lupta vînzărilor şi cumpărătorilor.

Această piaţă mare, de case înalte, în stil de Budapesta are în fund o ciudată împerechere de ziduri. Către noi vine o biserică neagră, fără turn, beteagă, sprijinindu-şi bătrîneţile pe contraforturi, coclită de întunerecul pe care l-au lăsat veacurile: aceea e biserica romano-catolică. Iar în dosul ei vine o fantastică zidire cu faţa de rozete ce poartă ţumburucuri roşii în mijlocul lor, cu planuri deosebite de se strica, amestecîndu-se şi cu podoabe neobişnuite, de linii întortochiate, aceasta e reduta orăşenească, pentru reprezentaţii şi petreceri. Biserica a fost înălţată în vechile timpuri cînd în această piaţă de astăzi era cetatea Turdei. [...]

ÎMPREJURIMILE TURZII

Cum ieşi din oraş prin podul cel lung de lemn, cîmpia se rotunjeşte între Munţii Apuseni şi dealurile de peste Arieş. E o mare întindere de bogăţie lina, pe care însă acum toate roadele pămîntului s-au vestejit şi au fost culese. [...]

Aici acum trei sute de ani era o tabără, cu două căpetenii şi două jurăminte de credinţă. Într-o dimineaţă limpede de august

într-o duminică din anul 1601, un om care se ridicase abia, printr-un ultim avînt mare de vitejie, din cele mai cumplite nenorociri, un domn care n-avea ţara, un căpitan care n-avea altă oaste decît lefegii străini, un soţ şi un tată care nu mai ştia dacă în depărtatul Făgăraş mai trăiesc părăsiţii săi, se gîndea la o cale de întors, mîntuitoare şi răzbunătoare, către depărtatele căi ale Carpaţilor. Tîlhăreşte, o ceată de ostaşi veni să-l prindă din porunca soţului său de arme, aceluia cu care abia cîştigase o mare biruinţa. [...] El se împotrivi, dar topoarele-l tocară. Capul fu zvîrlit pe miriştile strivite ale acestei cîmpii, şi pe acelaşi giulgiu de aur aspru pe care sîngele lui scump îl păta de purpură împărătească, i-a stat trupul, dat în vileag fricoşilor şi mişeilor. Apoi prieteni, spălară aceste rămăşiţe pîn-gărite de cruzimea neomenească şi păgînă a trădătorilor, le ispalară, spune poporul, cu multe lacrimi, la fîntîna ce se tzice pentru aceea pînă astăzi „a plîngerilor", şi tot aceia în-| făşurară în marame albe capul, poruncitor peste soarta multor oameni, care fu aşezat cu cinste în mănăstirea de odihnă a părintelui şi strămoşilor lui.[1] [2] [...]

CLUJ[3]

[...] Clujul a fost întîi o colonie romană, vechea Napoca, din care n-a rămas decît vreo piatră cu inscripţii prinsă în zidurile mai noi — între altele la clădirile bisericii româneşti. Apoi regii unguri au ridicat un castel, şi harnicii saşi, pricepuţi în meşteşuguri şi în negoţ, se aşezară în noul Klausen-burg, „cetatea lui Klaus", Nicolae. Din trecutul lor, care a ţinut vreo trei veacuri, a rămas marea biserică în stil gotic[4], sprijinită pe un turn înalt şi puternic, curăţit astăzi de bătrîneţea lui neagră. Din aceleaşi vremuri de paşnică viaţă orăşenească vine şi cîte un bastion al zidurilor de multă sfărîmate, care se iveşte umilit şi trist din mijlocul atît case noi. [...]

Cu sudoarea de sînge a ţărănimii asuprite s-au prins pînă sus, sus, în norii nebuniei, pietrele de la tribunale, de la şcolile mari şi mici: gimnazii, preparandie de fete, de la atîtea alte palate ale oficiilor publice şi aşezămintelor. [...]

În sfîrşit, în piaţă, care a păstrat mai mult decît ale părţi caracterul de vechime şi de sărăcie, un mîndru Mateaş Craiu-casa Corvinului se arăta alături — călăreşte între credincioşi cu coifuri barbare. [...]

---

[1] Pînă la o vreme, pe drumul ce se înalţă, trec într-una săteni ce vin de la tîrg. Oamenii sînt înalţi, puternici, pe umerii largi de sub căciula înaltă, cad plete negre şi albe, adeseori plete roşcate, care arată o depărtată obîrşie barbara. din timpuri care nu se mai pot desluşi. Şiruri de cara (încărcate cu coceni suie spre satele din fund. [...]

[2] în parcul de pe Cîmpia Turzii, pe locul unde a fost ucis Mihai Viteazul se înalţă un monument comemorativ (n.n.).

[3] Prin decretul prezidenţial din 16 oct. 1974 s-a stabilit ca denumirea oraşului să fie Cluj-Napoca (n.n.).

[4] Biserica Sf. Mihail (n.n.).

NĂSĂUD

[...] în piaţă caut un han, acela de care se ţine trăsură care m-a adus. Dar odăile sînt date la inginerii care fac studii pentru drumul de fier, care va înainta pînă aici de hatîrul pădurilor ce vor fi tăiate în curînd. La al doilea han am tot aşa de puţin noroc: aici se repară, şi cele două odăiţe sînt iarăşi date la ingineri. Un profesor, la care alerg deznădăjduit şi amorţit de frig n-are unde primi. Naufragiaţii sînt primiţi în sfîrşit în odaia de oaspeţi a gimnaziului. Clădit în 1888 după planuri cuminţi şi cumpătate, care nu sînt lipsite de frumuseţă, el cuprinde săli de clasă, de desen, de muzică, de bibliotecă, de muzeu, de experienţe şi odăi pentru direcţie. E bine împrejmuit şi are şi o grădiniţă în faţă. Întreţinerea e cît se poate de bună.

Gimnaziul spaţios ca şi luminoasa biserică, ce înlocuieşte o alta arsă prin 1840, s-au făcut din banii celor patruzeci şi patru de comune grănicereşti. Pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, sub Maria Teresa, şi generalul Buccow, comandant al Ardealului, a dat paza hotarului unor regimente de săteni, mai mult români, care, exercitîndu-se la arme şi ţinîndu-se totdeauna gata de luptă, nu-şi părăseau pentru aceasta grija cîmpului. Instituţia a fost desfiinţată după 1800, şi din ea n-au rămas la Năsăud decît steagul ciuruit de gloanţe şi cîte o tablă amintitoare, în biserica nouă. Dar averea grănicerilor s-a păstrat, şi vechea răsplată a vitejiei ţăranilor slujeşte astăzi la înălţarea de asemenea biserici şi la susţinerea unei şcoli ca aceasta, în care învaţă în mare parte urmaşi de-ai oştenilor. [...]

E tîrg la Năsăud, şi pe largile uliţe tinoase trec sătenii cu pălăria mare şi cizmele lungi, femeile cu catrinţe portocalii sau trandafirii, de multe ori foarte frumoase. E o rasă de oameni tare, cu liniile alese şi cu deşteptăciune în faţă. Din neamul lor, dintre urmaşii popilor din Hordou, deasupra Năsăudului, a răsărit pentru tot poporul românesc acea natură sănătoasă şi puternică de mare poet, de meşter al graiului nostru şi al tuturor felurilor de cîntec care e George Coşbuc, mlădiţă a trunchiului grăniceresc. La Năsăud toţi îl privesc pînă acum ca pe un frate, şi printre vechile manuscripte ardelene şi maramureşene se păstrează, tot cu anta îngrijire, cele dintîi caiete de şcoală ale copilului menit să steie în fruntea literaturii noastre.[1]

DE LA NĂSĂUD LA BISTRIŢA

Avem mai departe, în strîmtoarea de dealuri care uneşte cursul Someşului cu al lungului rîu Bistriţa, sătuceanul *Prislopului,* micuţ şi sărac.[2] [...] E o pustietate desăvîrşită; bărbaţii s-au dus la

[1] în comuna Hordou, care azi poartă numele poetului George Coşbuc, se află un muzeu memorial, instalat în casa natală (n.n.).

[2] Satul natal al scriitorului Liviu Rebreanu îi poartă numele, iar în casa părintească a fost amenajat un muzeu memorial (n.n.).

tîrgul Năsăudului, femeile, care se tem de frig mult mai mult decît ale noastre, nu cutează a ieşi din marile cămări încălzite. În *Dumitra,* ce urmează peste puţin, gospodăriile sînt mai risipite: ele înfăţişează clădiri trainice de mari bolovani dia munte, daţi cu var sau acoperiţi numai cu tencuială. Pe o înălţime se vede turnul negru şi o biserică gotică, reparată şi înălbită de curînd. Satul, mai risipit decît cellalt şi cu mult mai îngrijit decît cele din părţile Braşovului, Sibiului, ale Tîrnavelor, are mai multă viaţă. [...]

De la panglica nesfîrşită a Dumitrei, începe unul din cele mai grele dealuri ale ţinutului, pe care se urcă o cab îndrăzneaţă printre stejarii deşi care se umezesc de neguri şi printre tufişuri unde cîteva fire de măcieş şi de porumbrele se zbîrcesc încă de frig. De pe culme se prinde în urma toată desfăşurarea albastră a dealurilor pînă la cele care sînt departe peste dunga nevăzută a Someşului. Jos, Dumitra, se deosebeşte numai cît o tufă de romăniţe albe, iar din Cepari se mai zăreşte gîtul alb al bisericii. În faţă se mai ridică o movilă rotundă cu plete roşii de pădure bolnavă şi din căsuţa care se desface deasupră-i s-ar fi văzînd şi mai departe, pînă către Clujul depărtat.

Cînd ai mîntuit coborîşul pustiu, Bistriţa întreagăţi se desfăşoară în toată limpeziciunea, înşirînd în margenea drumului mare, între multele dealuri care se învălurează din toate părţile, casele mari albe, acoperemintele roşii ale cazărmilor din capăt, turnul de pază al vechii biserici din piaţă. Pe şoseaua care se înfăşură într-o lungă rotunjire, vin căruţe şi trăsuri care duc pe drumul Năsăudului. Diligenţa trece încărcată cu pachete pătrate şi cu pachete colţurate, care tremură la suirea dealului.

BISTRIŢA

[...] Din piaţa bisericii, lîngă care stă gimnaziul săsesc, unul din cele mai bune în tot Ardealul, o stradă duce înainte, printre casele gospodăreşti, cu obloane verzi. Alta apucă la dreapta şi scoate pe lîngă o biserică, destul de mare, a catolicilor, şi pe lîngă Palatul Poştii, la gară. Pretutindeni, rîuleţul gîlgîie în jgheaburi de lemn, pe marginea străzii, şi, dimineaţa, seara, slujnicele bat rufele glumind cu cătanele ieşite la plimbare. [...]

Într-un timp cînd Bistriţa avea acuma un trecut în care năvălirea tătarilor încresta o dungă de sînge, Bogdan voevodul maramureşean întemeie ţara neatîrnată a Moldovei. Un şir lung din urmaşii săi a trăit în bună pace cu Bistriţa. Şi Ştefan cel Mare încă, deşi stăpîn pe Someşul Dejului, n-a supărat niciodată pe bunii săi vecini şi prieteni. Altfel a făcut Petru Rareş, care căuta să întemeieze stăpînirea românească din aceste părţi şi căruia Bistriţa îi era deci un zăgaz şi o primejdie. Îi era de folos apoi, pentru planurile sale măreţe, bogăţia acestei cetăţi de meşteri pricepuţi şi de negustori harnici. Astfel el capătă de la craiul Ioan Zapolya, apoi de la vrăjmaşul acestuia, craiul Ferdinand de Austria, veniturile Bistriţii şi zălogirea cetăţii, şi multă vreme saşii mîndri se

împotrivesc crîncen la cererile voievodului care nu trimitea numai ameninţări zadarnice, ci venea însuşi cu oastea sa vitează, gata de foc şi omor. La urmă, voia Moldoveanului birui, şi pîrcălabii lui statură şi în cetatea Bistriţii [...]

SPRE MARAMUREŞ

Cea dintîi zăpadă — să-i zicem, pe moldoveneşte „omăt", cum i se zice şi aici — e vînturată de furtună în aerul sălbatic. Un timp puţin potrivit, desigur, pentru a merge la Rodna, şi a trece apoi prin strîmtorile de munte către Maramureş. [...]

Prin crestăturile munţilor s-a grămădit zăpada, care-i vrîstează cu alb. Fulgii cad strînşi, răpeziţi de vînt. Pe la deschizăturile văilor ce duc în muntele înalt, viforul îşi bate joc de cojoace, blăni, bunde şi ţoale şi, scuturîndu-se de toate învelişurile, ne înveşmîntă în cămaşa aspră a gerului. Dar, apoi, în pădurea roşie şi palidă, smălţată de florile albe ale omătului, în văile strînse, lîngă cursul ocrotit al rîurilor e pace umedă supt cerul întunecat, din care fulgii cad cuminte, mîngîios, fără tristeţă, ca soli blînzi ai morţii naturii. [...]

Urmează o învălmăşire de munţi ninşi peste care trece viforul în toată puterea lui, sălbatecă. Muntele Heniul, care oploşeşte la picioarele lui un sat, întrece culmile celelalte şi e mai cărunt de ninsoare decît dînşii.

Şi mai sus, la urcuşul lung pe coasta Strîmbei, se deschide pădurea. Coborîm tot printre copacii ei cu frunzele pătate pe care le împovărează florile omătului. Două izvoare de munte, foarte crescute, se răped din creştet, iar jos, la poalele înălţimii, apa albăstrie a văii Strîmbei care le uneşte, se aruncă în şuvoiul, foarte iute şi mînios acuma, al văii Ilvei. Satul se desfăşură de cealaltă parte a rîuleţului peste care e clădit obişnuitul pod de lemn cu acoperiş. *Ilva* sau Ilua, care e cea Mică, pe cînd o alta, Ilva Mare, se ascunde la dreapta prin faldurii muntelui, arată căsuţe văpsite albastru supt mari ţuguiri de şindilă neagră.

Încă o apă, cu apucăturile mai liniştite şi sigure decît ale puhoaielor de pînă acuma, însă curgînd ca şi ele între maluri goale, pe care nu le căptuşesc nici sălciile obişnuite. Alt pod îşi cască gura de întunerec. Aici e iarăşi Someşul. Pe lîngă cursul lui cel lat înaintăm în sus, pe cînd din greoiul cer mort se lasă în unde repezi noaptea, din care răsar numai movilele de pietriş, coperămintele, crengile albe de ninsoare.

Pe o asemenea vreme drumul nu e încă singuratec. Trec cară încărcate cu scîndurile lungi ce se lucrează la fierăs-traiele muntelui. Apoi săteni călări, bărbaţi şi neveste, înaintează încetinel, tăcuţi: se mai poate deosebi de aproape sumanul alb al someşanului din sus, cel negru al celui de către cîmpie, catrinţa roşie a femeilor. Turme de oi, cîrduri de vite se îmbulzesc, mînate din urmă de păstori care au alergat să le scape de urgia viscolului. Altele vin de la tîrgul de ţară al Rodnei. [...]

În noapte atingem *Sîngiorzul.* E şi unul din cele mai frumoase ale României de oriunde. Se văd aproape numai case solide şi luminoase, cu cîte trei-patru odăi, cu fereştile largi, în dosul cărora ard lămpile. Curtea largă e împrejmuită de zăplazuri de scînduri. [...]

Lîngă Sîngiorz sînt vestitele ape minerale, care adună multă lume în timpul verii. Apa ca şi locul unde ea se strînge se cheamă borcut, „fîntîna de vin". În Moldova, această apă de borvis se aducea şi se desfăcea în sticle mari, cu păreţii supţiri şi gîtul strîns. [...]

RODNA

Peste alte bucăţi de pădure se vede la stînga o nouă şi mai mare grămădire de lumini. Acolo e *Rodna. Î*ndată eşti pe uliţa îngustă dintre marile case de tîrguşor, de „opid", însuşire pe care singură Rodna a păstrat-o după legea din 1886, nimicitoare a tîrgurilor.

Această aşezare de munte, în preajma Maramureşului, e desigur una din cele mai vechi în Ardeal. Aici veniseră saşii pe la anul 1200, pentru minele de aur şi de argint. Un oraş întreg se grămădi în jurul bogăţiei pămîntului.

Dar tătarii trecură ca o revărsare de foc şi niciodată oraşul Rodnei n-ajunse ceea ce fusese la început. Pînă tîrziu însă s-a lucrat, după vechile datine, la minele ei [...]

Şi pentru domnii Moldovei au pisat aici şteampurile piatra încărcată cu metale. Petru Rareş şi-a trimis cămăraşii aci pentru a scotoci, pregăti şi trimite la curte bogăţia. [...]

DE LA RODNA LA VIŞEU

[...] Pe drumul îngust dintre casele albe cu obloane, ieşim în valea căptuşită cu păduri brumate ce duce la Rodna Nouă, căreia ai noştri îi zic *Şanţul.* E un frumos sat cu casele mari, dese, şi cu două biserici [...]

Tot mai departe urmează valea strînsă între înalţii păreţi de pădure. Lîngă dînsa aleargă Someşul, ale cărui ape se zbat între pietre, se încurcă spumegînd, luptă în alergări pripite. Podoaba galbenă şi roşie a fagilor a încetat acum, şi sîntem în ţara molidului şi bradului. Pe margenea drumului nins, crengile negre, cu frunze care nu se veştejesc de iarnă, întind prinosul alb al zăpezii proaspete. Ţurţuri mulţi, lungi, albi, galbeni, atîrnă de pe trunchiuri şi de pe vîrfurile stîncii. Din cerul sur pe care se coboară prin neguri asupra zărilor, pe cînd ici-colo se năzare cîte o geană de lumină, ştearsă, cad liniştit fulgii rari, mărunţi.

Au încetat acum drumeţii, „drumarii" care se duc de la un sat la altul, „tîrgarii" se ce întorc de la Rodna. Altă viaţă nu e în pustiul palid decît prăvălirea răsunătoare a izvoarelor care se aruncă în Someş. [...] De la „haitul" unde apa se strînge pentru a fi aruncată

apoi la vale în curente largi care să ducă pînă departe lemnele, nu mai este în sus 'îngusta şuviţă a Someşului, ci ele, apele de munte, cu alergările nebune, îl pregătesc numai, în salbatecile lor îmbrăţişări.

De la podul pe Catrifoiu, drumul suie şi mai mult în-cunjurînd, printre brazii încărcaţi de omăt, Rotunda, muntele cu vîrful îmblînzit, care, deşi nu atinge înălţimea Ineului, vecinul ei, e mult mai vestită decît dînsul, pentru această cale ce-l înfăşură, ducînd spre Iacobenii şi spre Borşa Maramureşului.

Tot urcăm, în silinţa grea a cailor, care lunecă pe zăpadă. Sara se lasă ca o coborîre a negurii şi o îndesire răpede a ei. [...] Mai departe atingem vîrful pleşuv al muntelui, însemnat printr-o îngrăditură goală în mijlocul pajiştii inzăpezite. Apoi coborîşul se face iute pînă la podul Bistriţei, de jos, din vale.

Apa care trece aici cu un mare zgomot fîşiitor, ce se aude pînă departe în pacea nopţii, se cheamă Bistriţa Aurie. Venită din aceşti munţi, ea curge, sub Rotunda şi urmarea ei, Prelucile, către Bucovina, unde contopindu-se cu altă Bistriţă, apucă drumul spre Moldova, de munte, a cărei viaţă şi podoabă de căpetenie este pînă la vărsarea-i în Siret, în marginea Bacăului. Acesta e rîul care a călăuzit spre Baia, spre ţara pe care el era să o întemeieze ca domnie, pe voe-vodul Bogdan, pribeagul maramureşean, vînătorul de zimbri al poveştii. Aceasta e măreaţa cale pustie pe care a trecut unul din întemeietorii vieţii noastre istorice. [...]

Iarăşi lumina roşie a lampasului se plimbă pe brazii ninşi, pe stînca umedă, pe cînd în vale mai răsună o bucată de vreme plînsoarea tare, neogoită a Bistriţei de aur. [...] Şi vuietul apei se stinge cînd ne apropiem de manina întunecoasă a *Prislopului.* Aici sîntem cu totul singuri, singura viaţă cale de mulţi kilometri. E atîta pustietate şi întunerecul e aşa de des, aşa de veşnică pare căderea omătului, încît în adevăr îţi vine a spune ca bietul Ianiuc îngheţat şi umezit, şi ieşind din mocneala lui numai ca să blăsteme, că aici e „al doilea lumea", ţărmul de peste rîul negru al morţii.

Totuşi cei trei cai merg înainte prin aşa o vreme potrivnică pe urcuşul învîrtit, dar lung şi greu, al muntelui. Peste cîteva ceasuri de înfăşurare a păreţilor lui, sîntem tocmai sus. [...]

Coborîrea se face răpede prin mijlocul aceleaşi străji de brazi albi şi negri. Şoseaua maramureşană se simte îndată, largă şi tare. Mergem în margenea muntelui înalţ, pe cînd la dreapta alt şir de înălţimi se urmează. Prin mijloc trece, viind de spre Prislop, apa Vişeului, care ne îngână drumul.

SIGHET[1]

Din Sighet se văd acuma case de suburbie, foarte curate, pe care le luminează becuri electrice prinse de pîrghiile telegrafului.

La capătul Sighetului se trece Tisa, a cărei apă, strînsă la un loc într-un singur curent adînc, primeşte scîntei de aur de la

[1] Azi Sighetul Marmaţiei (n.n.).

soarele slab care, după multe zile de lipsă, se îndură a lumina în luptă cu norii albi.

De aici se deschide un loc fără nici un fel de roadă şi de lucru a pămîntului, un pustiu veşted, sămănat cu gropi de năruire. [...]

În dreapta şi în stînga, dar mai ales în stînga, şirurile de dealuri albăstrii se întrec din înălţime pînă la creştetele albe. Unul din ele se mîntuie printr-o mare movilă blîndă care e Rătundul. Într-acolo sînt tot sate: *Sara sau, Săpînţa,*[1] unde se păstrează încă întrebuinţată în odăjdii, şaua unei căpetenii a tătarilor din 1714, care, într-o ultimă năvălire, călăuzită de Mihai-vodă Racoviţă al Moldovei, pustiiră valea Izei. [...]

De la *Peri,* vin săteni singurateci în portul care e al românilor, şi iată şi un car unde, între mulţi flăcăi gătiţi, sade fără sfială o mireasă purtînd pe cap cununa de flori îuată de la tîrg şi, pe lîngă dînsa, cununa ţesută de mărgele. În satul însuşi, intrăm îndată. Vedem case de bîrne, mai mult văruite, prin înrîurirea oraşului vecin, curţi care poartă coşere împletite, movile de strujeni şi fîn aşezat frumos între patru pari supt un acoperiş ţuguiat de şindilă. [...]

Între frumoase dealuri line curge Iza, albastră, care se păstrează curată pînă la vărsarea ei. Şesul ei lat, şi cu ajutorul gunoierii se fac pe dînsul sămănături sărace de grîne şi de porumb. Soarele străbate un cer fără nori şi lucrează harnic la topirea depărtatelor pîlcuri de ninsoare. Să fie în sfîrşit mult dorită vară a Sînmedrului, cînd firea întreagă mai răsuflă odată slobod, pe priporul morţii ?

La satul *Vadului*[2] Iza primeşte în sine rîul Marei, şi în acesta se varsă mai sus încă o apă, a Cosăului, de-a lungul căreia se înşiră altă vale. [...]

E, de la izvorul ei pînă la vărsare, o apă de viaţă, de vioiciune şi de frumuseţă. Valurile verzi se zdrunrecă de bolovanii muntelui, fîşiind cîntece de îndemn şi de biruinţă; ele se frîng în rotocoale spumegătoare şi aleargă în şuvoaie verzi, late, pe şesul unde-şi află sfîrşitul. Se pare că odată i se zicea Maramureş, nume care a fost prescurtat pe urmă, cum se face adesea, în forma nouă de Mara. Ai noştri au cunoscut întîi această parte de ţară în legătură cu Ardealul. În ea au locuit ei la început, bucurîndu-se de ogoarele mai largi şi de pămîntul mai bun, şi numai pe urmă ei au înaintat pînă în sălbătecia muntelui. Astfel s-a numit Maramureş acest ţinut de multe culmi şi de puţine văi, care a fost o dată o ţară care a pus temelie la o altă ţară. [...]

Doi cneji, Budul şi Giula, au căpătat, pentru vitejia pe care o pomeneşte legenda, locul pe care s-au aşezat neamurile lor, al *Budeştilor* şi al *Giuleştilor.* Cel dintîi e la stînga, ascuns: în biserica lui se păstrează coiful şi zalea vestitului haiduc Pintea Viteazul. [...]

Cărarea de munte, fără stîlpi, şi pîrghii de telegraf şi telefon,

---

[1] La Săpînţa se află un atractiv punct turistic, un inedit cimitir, denumit „vesel", întrucît un meşter local, Stan Pătraş, zugrăveşte pe cruci chipul răposaţilor şi le dedică şi versuri, care evocă personalitatea celor decedaţi (n.n.).

[2] Azi Vadul Izei (n.n.).

cărare îngustă şi de tot singuratecă, e tot mai mult cotropită de nea. Căderea ei a fost aşa de îmbelşugată, de „bugată", cum se spune aici, încît în toate părţile atîrna crengi rupte, vechi trunchiuri prăvălite sau copaci înalţi şi subţiri care s-au aplecat asupra drumului, făcînd un arc de triumf viforului. Gerui de astă-noapte a întărit zăpada, a pus o cojiţă de gheaţă peste bălţi şi a împodobit cu ţurţuri, dintre care unii sînt uriaşi, toate unghiurile de stîncă unde zace umbra veşnică. La căderea pripită a frigului frunzele roşii şi frunzele galbene, împodobite pentru moarte, au căzut în veştezeciune, şi priveliştea strălucită a dispărut răpede, lăsînd în loc o singură maramă ruginie a muntelui. Soarele neobişnuit de cald, care te orbeşte lovindu-te în faţa, desprinde pe încetul grămezile de omăt ce împovărează crăcile, şi pe margene drumului ca şi în adîncuri se aude necontenit, în loc de orice zgomot viu, zdupăitul umed al zăpezii ce cade. Frunzele, scuturate, se desfac şi ele ca un roi de fluturi morţi, şi giulgiul alb e pătat pretutindeni de petele veştede ca de nişte stropi vechi de sînge.

Răpede, cînd ajungem la culmea de trecere, lîngă gheburile şi şaua Gutinuiui, negure călătoare se răsfiră asupra albastrului. Spre apus norii seînteie de raze, pe cînd la răsărit margenea e tivită cu un verde dulce, umbrit şi duios.

Coborîrea ţine îndelung printre fagii şi stejarii deşi, care, desfoiaţi la creştet, se înfăşură mai jos în zdrenţe uscate, pe cînd verdeaţa se mai păstrează spre poale. Stînca se vede uneori în risipiri înalte, negre.

Aici e şi mai pustiu decît pe latura cealaltă: un ceas, două, nimeni nu adînceşte dîrile tăiate prin zăpadă de puţinii drumeţi ce au trecut. Dar iată între trunchiuri, la o parte de cărare, un mare freamăt de frunze: vite roşii trec luptîndu-se cu suişul. [...]

SPRE BAIA MARE

De vale începe o şosea la care se lucrează, aşa încît eşti aruncat pe alocurea în drumuri de bolovani şi tină, unde şi se zdrumecă sufletul. Ici şi colo, se văd pietre galbene, lăculeţe roşii, prelingeri de apă cu culorile ciudate. Lungi coperişuri de lemn, coşuri înalte zbucniri de fum, se întîlnesc pe amîndouă laturile drumului. E acum pămîntul răscolit de mulţimile fără lumină ale oamenilor de toate neamurile care scotocesc în adîncul ţarinei metalele scumpe. Am ajuns din ţara ciobanilor în aceea pe care o sapă şi o locuiesc baieşii.

Lîngă apa Săsarului, care, adunîndu-se în munte, saltă furioasă din bolovan în bolovan, se înşiră acuma un rînd de case, care întrec cu mult pe cele din Maramureş, cu care-mi deprinsesem ochii. La drum se văd doi, trei ochi de ferestre supt triunghiul înalt al unui pod de lemn, care poartă sus un fel de căciuliţă de şindilă ieşită înainte.

Drumul, foarte bun acuma, mai neted decît în Maramureşul pietros, duce spre o piaţă unde se vede o biserică a catolicilor,

hoteluri. [...] De acum, nu mai contenesc şurile negre, coşurile şi fumurile, şi, cînd te apropii, auzi pe acolo Izbiturile surde ale şteampurilor cu apă din rîu şi cu aburi, > care strivesc pietre de argint şi de aur. Bogăţia care se culege aici, se revarsă spre munte căruţele goale, sărace ale maramureşenilor cu căciuliţi, plete şi gube, pe cînd de la cîmpie vin cară cu boi, mînate încet de flăcăi în pănuri albe. [... j Pe drumul cu plopi şi şteampuri, străbătut de căruţe, de care de săteni care nu se mai sperie de cojoc, ci, deprinşi cu lumea, spun „bună seara", mergem acum spre Baia Mare. În stînga, e cîmpia de lucra, iar în dreapta se tot urmează, trimiţînd neguri pentru norii de mîine, linia muntelui, care ascunde în văile ei stratele pietrei de aur, prin care se poate noroci cineva dintr-o zi în alta.

BAIA MARE

Oraşul începe cu case răzleţe, după tipul obişnuit. Ele ţin mult timp, pînă ce se ivesc clădiri mai mari, cu prăvălii, străzi bine pietruite, pe care se mişcă o mulţime de lucrători înglodaţi şi plini de pulberi galbene. Piaţa e foarte întinsj, ca la toate oraşele din aceste părţi şi, iarăşi foarte chior luminata [...]

SPRE SATU MARE. SATU MARE

[...] La capătul unor păduri, linia despică o largă cîmpie verde străbătută de cirezi rătăcitoare, pe cînd în depărtări apar iarăşi munţii Chioarului şi ai Maramureşului, asupra cărora fulgeră. Sîntem în Baia Mare.

O tîrzie furtună de toamnă se pregăteşte asupra lor, cu Tunete şi fulgere în noiembrie. Un larg nor sur se întinde:ntr-o clipa pînă în margenile zării, răpezind picăturile grele, dese. Bălţi se alcătuiesc deasupra tinei drumurilor şi cîmpiilor; săteni trec năuci, pripindu-şi carăle. Apoi în cîteva clipe sîntem dincolo de puterea furtunii, care se pierde albicioasă în urma, gonită de un soare de apus cu strălucirea înfocată. Norul întreg pare aprins în toată margenea lui apuseană de această biruinţă a razelor, pe cînd în capătul celălalt se schiţează încă fulgere. Printr-un ţinut de dealuri îot mai joase înaintăm către Satu Mare. [...]

Satului Mare, i s-a făcut cinste cu o prea frumoasă gară. Dincolo de dînsa se deschide o alee, care duce şi ea la străzi îmbrăcate cu bazalt lunecos, pe care iarăşi le mărgeneşte şirul de arbori. Este electricitate, şi se văd linii de tramvai. Casele de pe margeni sînt în mare parte mărunte, dar bine îngrijite. Piaţa pătrată, ca aceea din Sighet, e împodobită cu o foarte mare biserică a catolicilor, iar la celălalt capăt ea are un hotel care poate sta în orice capitală.

SPRE ORADEA. ORADEA

De la acest hotel plecăm în mijlocul nopţii [...] E o mare strălucire de stele limpezi, dintre care a plecat luna muşcată în secera. Aici pare că nici n-au fost vremurile de zăpadă, şi pînă la acest ceas aerul e lin şi dulce.

Trenul taie şesul spre apus, atinge Careii Mari[1] şi se opreşte peste trei ceasuri la staţia de legătură. La lumina dimineţii care nu s-a curăţit încă de nori, se văd numai mirişti aşternute peste un pămînt întins ce se sapă uneori în adîncituri uşoare. Cîte o scurtă pădurice de stejari tineri, răsare roşie, şi se pierde în zare.

În jos, copacii sînt deşi, şi tot ţinutul are înfăţişarea unei mari livezi în mijlocul căreia se fac sămănături îngrijite. Dacă ar mai fi cîte o limbă de pădure, te-ai crede pe drumul de la Ploieşti la capitală. [...]

La *Podul-Secuiului*[2] o linie laterală se desface în dreapta, ducînd prin Marghita la Şimleu[3], în capătul de jos al Sălajului. Şimleul e un centru mărişor. În acest loc a fost leagănul Bathoreştilor, principi ai Ardealului.

Apoi, de la Podul Secuiului înainte, acelaşi şes larg, cu zările viorii şi vinete, aceleaşi sate mari străbătute de înalte biserici, aceleaşi căsuţe cu acoperămîntul jos şi uşa deschisă între două fereşti, aceleaşi puţuri cu cumpănă şi podeţe de lemn, aceleaşi mirişti şi ierburi de baltă. Rar se ivesc oamenii cu pălăriuţa mică şi cizmele mari, femeile în cituri bătătoare la ochi. [...]

Oradea trezeşte în minte vechi privelişti de luptă, înconjurări îndărătnice şi apăsări viteze, capitole de glorie din trecutul principatului ardelean. Nu odată au roit sub zidurile cetăţii, în acest şes de mirişti, de arături şi bălţi, ostaşii fără frică ai sultanului, care stăpînea în Timişoara şi în Buda şi avea la îndemînă puterile Ţării Româneşti şi ale Moldovei.

Apoi întăriturile de atîtea ori stropite cu sînge s-au dat la pămînt, cetatea Crişului Repede s-a prefăcut într-un oraş de provincie. [...]

Cînd am văzut întîia oară Oradea, mi-a impus larga alee a gării, desfăşurarea liniştită şi curată a străzilor pe care sunau roţile trăsurii. După multe prăvălii îmbelşugate am nimerit acea piaţă de fală şi de gală, unde se vedeau bănci, biserici, palate. [...]

SPRE BEIUŞ

[...] Calea ferată duce un timp în margenea satelor ce am văzut ieri. Apoi o pădure de stejari înroşiţi de frig încunjură de amîndouă părţile cu copacii şi tufişurile ei, lăsînd numai rareori privirea să străbată peste întinderile de şes ce se pierd în albastru. Şase ceasuri trenul se tîrăşte în această singurătate, cu staţiile puţine.

O spărtură în păretele pădurii arată o largă privelişte de văi

[1] Azi Carei (n.n.).
[2] Azi Săcuieni (n.n.).
[3] Şimleu Silvaniei (n.n.).

învălmăşite, pe care le îmbracă petece de păduri bătute de brumă şi învelite de neguri. La capătul lor e staţia *Drăgeşti. Î*ntre sătenii ce se îmbulzesc la tren, sînt acum porturi noi: chepenege negre cu fireturi, mantii de pănură albă cu flori roşii şi negre, pe care le poartă şi femeile. [...]

Îndată muntele se vede foarte bine, un munte blînd, a cărui coamă aleargă în uşoare încreţituri, plin de adîncuri frumoase, potrivite pentru adăpostirea turmelor. Şesul roditor merge drept pînă la picioarele lui.

De la Holod înainte, ţara se lămureşte tot mai mult, păstrînd în fundul zării cingătoarea de înalte ziduri albastre a muntelui. Satele care se ivesc sînt mărunte, îngrămădite; ele se alcătuiesc din case mici, destul de sărăcăcioase, cu stuf lăbărţat sau cu şindilă neagră peste păreţii lor văruiţi numai cîte o dată; triunghiul podului de către stradă e tăpşit sus: ogeagul se ridică mare, înalt, ca în Mehedinţi.

Pe înălţimile ce mărgenesc linia apare cîte un ciobănel, ale cărui oi albe smălţează pajiştea adîncimilor. Drumurile sînt pline de oameni ce vin de la tîrguri. Bărbaţii au pălăria mică; pe umerii lor ca şi pe umerii femeilor, îmbrăcate în ii rar înflorite şi în şorţuri roşii, sînt aruncate largi mântăli de pănură albă. Înfloriturile lor, făcute tot în lînuri roşii, sînt de toată frumuseţa; ele încunjură gîtul, mînecă şi împodobesc margenile de deasupra pieptului.

În faţa drumului se desfăşoară o apă largă, care astăzi răsfrînge cerul în puţinele-i unde limpezi, dar care în zilele obişnuite, de posomorîre a muntelui, oglindeşte nori leşiatec: sau lasă să se vadă pietricelele negricioase din albia ei, şi a numită pentru aceasta Crişul Negrul. [...]

DE LA BEIUŞ LA ARAD

[...] Mîine dimineaţă vom urma deci cu trăsura drumul, paralel cu al căii ferate, care duce la tîrguşorul Vaşcău, şi de aici vom trece muntele zării pentru a găsi la Ciuci[1] trenul din văile Hălmagiului, ale Crişului Repede.

Drumul se înfăţişează destul de cercetat la aceste ceasuri de dimineaţă după sărbătoare. Merg la tîrg femei cu ulcele de lapte, de prin aceste sate din sus, unde mantia lunga de pănură albă are cusături verzi sadea sau amestecate încă şi cu roşu. În cara, cîte un sătean merge înfăşurat în aceeaşi pănură înflorită, pe cînd de-a lungul ogoarelor bine arate, grăpate şi gunoiate se văd sămănînd şi îngrijindu-şi cîmpii alţii, care lucrează numai în cămăşoaiele lungi ce se coboara mai pînă la pămînt, dînd aceeaşi înfăţişare bărbaţilor şi femeilor. Văd şi destule cojocele, scurte şi fără mîneci ca nişte pieptare, şi ele poartă în curăluşe de piele adause aceleaşi podoabe deosebitoare, de verde şi roşu. Pe la porţile şi pe uliţile satelor întîlnim băieţaşi şi fetiţe foarte voinici, cu capul mare, rotund, şi deseori cu ochii negri, dulci. [...] Munţii nu dau pe departe ce ar

[1] Ciucea (n.n.).

putea să deie, şi cîştigul e slab chiar de la băile, vestite prin frumuseţea lor, de la *Stîna de Vale,* care se ascunde între creştetele din dreapta. Deci pretutindeni se întîmpină numai biete căsuţe de cea mai veche datină, mai mult sau mai puţin văruite, foarte năpădite de stuf; în ele se înfig la cele doua capete, ca bageagele din Moldova, două suliţi de lemn, care poartă în vîrf cîte o ulcică plină de paie; ogeacul e ţesut de cele mai multe ori din crengi de răchită. Podoabele lipsesc. Deseori se ridică de departe înalte cruci de lemn, cu acoperiş ţuguiat, lucrate, ca şi mantiile, în flori verzi şi roşii şi fără nici un chip pe cele şapte registre săpate din care se alcătuiesc. [...]

ARAD

[...] Lunga stradă care începe de la gară, e cu desăvîrşire măreaţă, vrednică de orice capitală modernă, asemenea cu o bucată din Ringul vienez. Două alei despărţite printr-un spaţiu lat poartă numai clădiri de mîna întîi, între care statul a sămănat palate impunătoare: văd şi o biserică a cărei faţadă e ocupată de stîlpi uriaşi. Astfel se ajunge într-o piaţă, şi de aici oraşul se răsfiră în străduţe modeste, dar foarte curate. Una cuprinde o bisericuţă românească, veche, joasă şi cu turnuleţul de lemn. [...]

A doua zi înţeleg în sfîrşit ce e acest măreţ Arad. Strada pe care am venit de la gară e „bulevardul", care cuprinde primăria, biserica romano-catolică, cele mai mari hoteluri şi cîteva însemnate clădiri de negoţ. Ziua, el se arată ceva mai puţin strălucitor, dar impune totuşi foarte mult, atît prin frumuseţa zidirilor, cît şi, mai cu seamă, prin lărgimea iui deosebita. Cei care au pus la cale şi au supravegheat alcătuirea acestei mari artere de viaţă, au fost fără îndoială nişte oameni cuminţi.

Dar măreţia se mîntuie aici: abia se mai desfac din “bulevard" cîteva străzi cu case înalte, nouă, ţinute foarte curat. Încolo se înfundă numai vechile uliţi smerite ale tîr-guşorului mureşan de odinioară. Apoi, în fund, prăvălioare mărunte duc pînă la podul cel lung, de lemn înnegrit, care se desfăşură batrîneşte deasupra Mureşului. [...]

TIMIŞOARA

[...] Timişoara are o gară măreaţă. De la dînsa înainte», pe cel mai bun pavaj de asfalt, neted şi maturat, treci pe lîngă scînteierea fereştilor din şase rînduri ale unei uriaşe mori, apoi printre aleile de copaci bătrîni ale unei primblări care adăposteşte, cu toată răceala serii, perechi ce se bucură de luna toamnei fiindcă au pierdut pe a primăverii. Suflări aspre vin de la apa Begăi, pe care se desluşesc scînduri îngrămădite, luntri părăsite. Un mare pod de fier duce peste dînsa la un cartier de case înalte, pe care le înălbeşte electricitatea. Apoi iarăşi urmează drumul printre copaci, pe care se scurg încet cară ţărăneşti cu coviltirele albe. In sfîrşit, la

intrarea unei înguste străzi cu clădirile mari, iată un strălucitor palat cu faţada de teatru, care arată o cafenea de mîna întîi, apoi gangul la marele hotel Kronprinz, vrednic să stea în orice capitală mare. [...]

Peste cîţiva paşi găsim la dreapta piaţa cea mare, care e şi foarte mare, dar înconjurată de clădiri mai puţin scumpe. Şi aici se mai vede unul din acele monumente, religioase şi oficiale, istorice pe care le-au lăsat în urma lor austriecii. Tot brîul de clădiri e stăpînit de turnurile a două biserici. Una din ele, în stilul ce se obişnuieşte în toate aceste părţi, stil vienez din anii şapte sute, e episcopia Sîrbilor: n-ai putea-o deosebi însă de biserica romano-catolică ce-i stă în faţă. [...] înalte ziduri de cărămizi dărăpănate, tăpşane acoperite cu pajişte, semne de recunoaştere arată unde a fost cetatea cea puternică din vremurile în care au stat pe rînd ostaşii lui Ioan Corvinul şi ai multor căpetenii ce au poruncit înaintea lui, ienicerii sultanului şi cătanele nemţeşti aduse aici în 1716 de cucerirea lui Eugeniu de Savoia [1].

Partea de pînă aici se chema odată cetatea, şi poartă astăzi numele de „oraşul interior". El e o bucată din cele patru, despărţite prin păduricile parcului, care alcătuiesc Timişoara. [...]

SPRE LUGOJ

[...] Îndată oraşul se ascunde în mulţimea copacilor vechi, care tăiau odinioară pentru duşman şi spion vederea asupra cetăţii. Înainte, în lumina sigură a soarelui bun, se desfăşură bogat şesul cel mare, sămănat numai pe alocurea cu mănunchiurile copacilor despoiaţi sau cu păduricl depărtate, şesul de păşuni încă vii, din care răsar micşunele roşii în marginea şanţului, şesul de arături vinete peste care se avîntă săltăreţ, într-o ultimă cîntare fără grijă, ciocîrlia. Cunosc acest pămînt de belşug paşnic; cu ceva mai multă felurime, el înconjură Bucureştii. [...]

Bătrînii dinaintea porţilor au aruncat pe umeri cîte o mare mantie verde, uneori înflorită. Întinderea şi culoarea ei sînt luate fireşte de la stăpînii cei vechi, turcii, care au schimbat aici cu desăvîrşire îmbrăcămintea sărbătorească a raielei supuse. Flăcăii şi oamenii tineri poartă cojocele fără mîneci, cojoace scurte, cojoace lungi, pe care sînt cusute cele mai îmbelşugate din desenurile pe care le-a născocit poporul nostru: şi aici se vede iubirea pentru înfloriturl a răsăriteanului. Pulpa piciorului e prinsă în ciorapi de lînă, roşii, albaştri, vineţi, vărgaţi cu dungi de tot felul.

De departe, femeile însă par nişte turcoaice, gătite în cele mai cochete din fesurile, fermenelele şi papuceii lor. Pe cap, unele au numai legături mari de lînă aruncate peste bentiţa de altă culoare, care strînge sus fruntea, cum vălul impus de Coran strînge fruntea cadînelor. Fetele şi-au cuprins, capul într-o legătură de galbeni de aur, care cade pe umeri şi se prelungeşte de-a lungul

[1] Războiul austro-turc din 1716—1718, s-a desfăşurat, în cea mai mare parte, pe teritoriul ţărilor române (n.n.).

urechilor. Peste cojocelul cusut cu de-amănuntul, în toată întregimea lui, cade o revărsare de taleri din timpurile vechi, care-şi rînduiesc în aceeaşi strălucire vulturii cu două capete. Fusta albă e foarte în-foiată, şi ea se razimă desigur pe adausuri de perinuţe. Peste dînsa e aşternută o catrinţă îndoită, lucrată cu aceeaşi îngrijire şi bogăţie ca toate podoabele acestei părţi din poporul nostru. Picioarele înfăşurate cu ciorapi roşii se pierd în papuci mărunţi şi uşori de piele neagră. Pentru ca asemănarea cu o frumoasă din răsărit să fie mai deplină, albul şi roşul sînt aşternute gros pe faţă, pe cînd negrul încondeiază mai mult genele şi arcuirea sprîncenelor lungi.

Cu astfel de locuinţe şi astfel de veşminte, sănătoşi, vioi, frumoşi, vorbăreţi, în dialectul lor cu sunetele fugătoare, îndrăzneţi şi siguri, bănăţenii se pot lăuda cu dreptate că ei sînt între ceilalţi „fruntea", „fruncea", cum zic ei. [...]

În căderea serii trecem rîul Begăi, pe care-l lăsasem la Timişoara, dar pe lîngă valea căruia ne-a fost tot drumul.

Cursul lat al apei foarte liniştite oglindeşte ca luciul unui lac puţinii copaci răzleţi ce-i sînt înfipţi pe margeni. Soarele s-a culcat într-o pată de sînge, dar un limpede luminiş de lună face să se vadă aproape ca ziua locurile, casele, oamenii. Acum nu mai este şesul fără de valuri, veşnic asemenea cu sine pînă la munţii Oraviţei din faţă şi la dealurile Vîrşeţului din dreapta. Din loc în loc, e o mişcare uşoara de dealuri line, şi priveliştea, astfel tăiată, e mai felurită decît pînă aici. [...]

LUGOJ

Oraşul începe prin căsuţe de meşteşugari, multe, mici, slabe. Numai peste destulă vreme, după ce s-a mîntuit acest suburbiu, se înalţă clădirile cele mari ale statului, „biserica mare", a ortodocşilor, cu două turnuri impunătoare, prăvăliile cu vitrine strălucitoare, care, în revărsarea luminii electrice, duc pînă la valul bogat al Timişului. Şi dincolo de podul de fier, începe o altă parte a oraşului, în care nu lipsesc clădirile bune şi chiar cîte un palat mare. [...]

„Biserica mare" are într-adevăr proporţii impunătoare. Cele două turnuri ale ei se văd de departe, şi stăpînesc piaţa oraşului din jos. E o zidire din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, înălţată prin străduinţele unui „Ober-Knes" de odinioară, din rîndurile acelor căpetenii de grăniceri români care au avut totdeauna o mare însemnătate în aceste părţi. El e îngropat lîngă uşă, unde se vede o biată cruciuliţă de lemn, şi chipul bătrînului ctitor se mai zăreşte încă sub funinginea groasă ce s-a aşternut peste frumoasele zugrăveli ale pereţilor şi catapeteasmei, la focul din anii 1850. [...]

Alte şcoli decît cele primare sau „normale" nu sînt căci episcopia îşi ia clericii din Ardeal, iar protopopia îi primeşte de la Caransebeş. Şcolile primare, „normalele", dintre care una are pe

lîngă dînsa şi două mici internate, sînt, firește, confesionale. La una din ele e învăţător un om cu care Banatul îşi poate face fala: compozitorul de muzică Vidu[1], care a ştiut să înalţe cîntarea poporului nostru în forme care înduioşează pretutindeni unde trăieşte o simţire românească.

CARANSEBEŞ

Dincolo de apă, trăsura se zguduie pe un drum prost, măcinat şi săpat în rătăcăni, între case care încep mai bine decît în Lugoj. El duce apoi între fronturi mai înalte de clădiri de stat, spre o piaţă. [...] Piaţa Caransebeşului e mică. Acolo se strîng la tîrgurile de joc sătenii în şube cafenii şi sure, femeile gătite, care în aceste părţi poartă la spate, în loc de catrinţă, numai oprege, fire răsfirate de lînă roşie prinse într-o bată ţesută cu fir. Acuma însă, în dimineaţa de vineri, piaţa e cu totul goală. Dintre micile clădiri bătrîneşti, fără nici o frumuseţă, răsare împopoţonatul palat, prea mare pentru trebuinţele unui loc ca acesta, pe care l-a înălţat, sub înrîurirea marii risipe trufaşe a satului, un Consiliu comunal.

Temeiul de zidiri şi de viaţă al oraşului e această stradă prin care am trecut la sosire. [...]

De cealaltă parte a străzii, cele două şcoli: seminariul şi preparandia de învăţători, cu şcoala de aplicaţie alipită la dînsa, sînt unite în aceeaşi clădire mare, cuprinzătoare, luminoasă, şi bine îngrijită. Mă mai bucur încă odată la vederea acestor tineri inimoşi şi mîndri de neamul lor care învaţă astăzi în deosebite şcoli pe care le ţine ţărănimea noastră din aceste părţi. [...]

De la librăria d-lui Simtion din Arad nu mai este alta pînă la aceea care funcţionează pe lîngă episcopia Caransebeşului. În tipografia ei se editează, sub conducerea d-lui

Enea Hodoş, care a strîns atîtea frumoase cîntece bănăţene, o bibliotecă pentru popor, „Biblioteca noastră", care da alegeri de scriitorii români şi cîte un studiu, care priveşte îndeosebi viaţa românilor din Banat.

De la piaţă cotim pe lîngă căsuţa care a fost cea dintîi reşedinţă a tinerei episcopii româneşti de Caransebeş, şi înaintăm prin străzile curate ale unei mahalale cu casele mici, foarte curate care cuprinde numai tîrgoveţi, „maistori", calfe, „economi". In margenea ei curge rîul Irugei, învîrtind cîte o moară înnegrită. Iar în faţă se văd zidurile albastre ale munţilor. [...]

---

[1] În oraşul Lugoj, pe strada care îi poartă numele se află casa în care a trăit compozitorul, avînd următoarea placă memorială: „In această casă a trăit între anii 1887—1931 şi a creat în vremuri de grea cumpănă opere naţionale muzicale nemuritoare, mare doinitor, român bănăţean Ion Vidu. Depusu-s'a această placă în semn ce admiraţie de membrii Casinei Române" (n.n.).

GLOSAR

aer = înveliş de stofa sau pînză cu care se acoperă vasele în timpul oficierii slujbelor religioase
astruca (res;.) = (a) îngropa, (a) înmormînta
bageac (reg.} = dezchizătură mică în podul casei pentru aerisire: coş de fum
birău (reg.) = primar
blagoveştenii = bunavestire
bolniţa (arh.) = spital, infirmerie
bulz (pop.) = bulgăr, cocoloş
cacom (arh.) = hermină, blană de hermină
cealmale (arh.) = turbane
cinchita (reg.) = ghemuită
cit (reg. arh.) = material ieftin de bumbac, înflorat
cocioc (reg.) = baltă mică, izolată
cotigi = (a) schimba direcţia, (a) coti
cucă (arh.) = căciulă înaltă pe care o purtau căpeteniile turceşti şi domnii români în timpul ceremoniilor
dîlmă (reg.) = ridicătură
duhli = (a) duhni, (a) mirosi urît
goldane = o varietate de prune
gropniţă (arh.) = cavou, criptă, mormînt
gurgui (reg.) = vîrful unui deal, al unui munte
hait (reg.) = baraj creat în calea apelor pentru transportul plutelor haragi (reg.) = pari pe care se întinde viţa de vie sau alte plante agăţătoare
hogeac (reg.) = coş, horn
hugeac (reg.) = tufiş, crîng, pădure tînără
iznoavă (de...) = din nou, de la început
împistri (reg.) = (a) încondeia, (a) împestriţa
încolătăci = (a se) încolăci
jăcui (reg.) = (a) jefui, (a) lua cu forţa
joimiri (arh.) = mercenari polonezi
linciuri (reg.) = a se bălăci, a se juca în (cu) apă
loadbe = corect lodbe = bucata de lemn scoasă dintr-un singur trunchi de copac
lostopane = bucăţi mari de pămînt sau de piatră
mamină = ridicătură de pămînt cu vîrful rotund
modîlcă (reg.) = ridicătură de pămînt, gîlcă
neogoit (reg.) = nepotolit, nedomolit
panaghiar = taler de metal împodobit cu săpături artistice
parmaclîc = (parmalîc) balustradă de lemn, fier sau beton la pod, balcon etc. patrahir = (patrafir) fîşie lungă de stofă brodată pe care o poartă preoţii atîrnată la gît în timpul slujbei
pănură (reg.) = aba, dimie
pilă = picior de pod făcut din zidărie de piatră, beton sau metal
pitărie (reg.) = brutărie

plisă = ţesătură de bumbac asemănătoare catifelei
prăpăstuit (fig.) = vijelios, năpraznic
prăvale = (a se) revărsa, a se întinde
rătăcană (reg.) = groapă, hîrtop
scociorî =(a) scotoci, (a) scormoni
scrupos (reg.) = fărămicios
smomi (reg.) = (a) ademeni, (a) amăgi
spîrcuit (reg.) = rupt în bucăţi, sufîrtecat, sfîşiat
surguci = plantă ornamentală (Delphirium Ajaces)
şoltuz (reg.) = şef al unei aşezări urbane în Moldova, ajutat în activitatea sa de 6-7 pîrgari
şteamp = instalaţie pentru fărâmiţarea mineralelor
şugui (reg.) = (a) glumi, (a) duce cu vorba
tămînji (reg.) = (a) mînji, (a) murdări
tîrnaţ (reg.) = prispă închisă
topuz (arh.) = buzdugan
treucă (reg.) = (trocuţă) jgheab, cutie scobită dintr-un lemn din care beau vitele
tuiuri = steaguri turceşti reprezentînd semnul distinctiv al înalţilor demnitari din Imperiul otoman şi din ţările vasale
vîrcă (reg.) = dungă
vrîstă (reg.) = dungă sau bandă de altă culoare dintr-o ţesătură
zdrumica = (a) sfărîmă, (a) zdrobi, (a) face bucăţele

SUMAR

Cuvînt înainte
Notă asupra ediţiei
Tabel biobibliografic
Ce au fost Bucureştii ?
In jurul Bucureştilor (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Într-o zi de aprilie spre Căldăruşani Snagov Ţigăneşti
Acelaşi drum Cernica
Piteşti (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Craiova
Mănăstirea Strehaia (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Spre Tîrgu Jiu Tismana (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915;
Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Pe Valea Jiului spre hotar (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Tîrgovişte (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Mănăstirea din Deal Viforîta (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
De la Tîrgovişte la Cîmpulung
Cîmpulung (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
De la Cîmpulung la graniţă Rucăr Dragoslavele Gura Dîmbovicioarei (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)

Curtea de Argeş (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Spre Rîmnic
Mănăstirea dintr-un lemn (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Hurezi Bistriţa Arnota
Cozia
Spre Lotru (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Ploieşti
Buzău
Rîmnicu Sărat
Focşani
Spre Odobeşti şi Miera (Sate şi mănăstiri din România Ed 3 II-a, 1916)
Vizantea şi Soveja
Spre Caşin. De la Caşin la Adjud
Tîrgu Ocna
Spre Slănic
De la Moineşti la Bacău
Bacău (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Spre Piatra (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Mănăstirile din Neamţ
Mănăstirea Secu Durăul Pe Ceahlău Valea Bistriţei, Roman (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Fălticeni
Pobrata (Neamul românesc în Bucovina, 1905)
Spre Suceava Suceava
Dragomirna
Petrăuţi
Părhăuţi
Humor
Voroneţ
Moldoviţa
Cîmpulung
Spre Rădăuţi
Putna
Straja
Suceviţa
Siret
Spre Botoşani (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Botoşani
Spre Hîrlău (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Spre Tîrgu Frumos
Iaşi (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Mănăstirile de lîngă Iaşi (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Vaslui (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
Huşi
Bîrlad
Pe Dunăre Galaţi

Spre Tulcea
Spre Sulina
Spre Brăila
În susul Dunării
Cernavodă
Constanţa
Spre Giurgiu
Călăraşi
Giurgiu
Spre Turnu Măgurele
Turnu Măgurele
Turnu Severin
Cerneţi Topolniţa (Sate şi mănăstiri din România, ed a II-a, 1916)
Sinaia (Drumuri şi oraşe din România, ed a II-a, 1915)
De la Predeal la Braşov
Braşov (Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească, ed a II-a, 1939)
Împrejurimi ale Braşovului Tîmpa, Rîşnov
De la Braşov la Făgăraş
Oraşul Făgăraş
Spre Sibiu
Sibiu
Ocna Sibiului
Răşinari
Orăştie
Spre Haţeg
Haţeg
De la Haţeg la Grădişte şi la Cetatea lui Decebal
Hunedoara
Spre Deva
Deva
Bradul şi Ţebea
Abrud şi împrejurimile pînă la Vidra
Blaj
Mediaş
Sighişoara
Turda
Împrejurimile Turzii
Cluj
Năsăud
De la Năsăud la Bistriţa
Bistriţa
Spre Maramureş
Rodna
De la Rodna la Vişeu
Sighet
Spre Baia Mare
Baia Mare
Spre Satu Mare Satu Mare

Spre Oradea Oradea
Spre Beiuş
De la Beiuş la Arad
Arad
Timişoara Spre Lugoj
Lugoj
Caransebeş
Glosar

Redactor: ARIE MATACHE Apărut: 1974-Tiraj: 7520 ex
Bun de tipar: 23XI1974 Coli de editură: 11,15; Coli de tipar: 14,5
Tipărit la întreprinderea Poligrafică,13 Decembrie 1918" — Bucureşti

Scanare, OCR şi corectura : Roşioru Gabi rosiorug@yahoo.com
Alte titluri disponibile la : grupul HARTI_CARTI la
http://groups.yahoo.com/
Carte obţinută prin amabilitatea dlui. Silviu Dragoş Bora